

... hasznos, üdvös, életrevaló intézményeket csak megfelelően művelt talajba lehet, a siker reményével, az eredmény biztos kilátásával ültetni. E talaj a létező állapotok, ezeket megismerni a statistika által tanuljuk meg. Ezért a statistika alapja és főfeltétele az okszerű törvényhozásnak, jó kormányzatnak, bölcs társadalmi tevékenységnek...

Keleti Károly

EMLÉKEZÉS ÉS ELŐRETEKINTÉS*

DR. VUKOVICH GYÖRGY

125 évvel ezelőtt, 1867 tavaszán jött létre az önálló hivatalos magyar statisztikai szolgálat. Első szervezete „Statisztikai Szakosztály” formájában öltött testet 1867. március 10-én: ez a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium keretében működött. Két hónappal később, május 19-én jóváhagyta a kormány az Országos Statisztikai Tanács megalakítását, miáltal létrejött a hivatalos statisztikai szolgálat Keleti Károly terveiben szereplő „messzeágazó apparátus”-ainak másik fontos terve is. A király 1867. május 25-én kinevezte *Keleti Károlyt* a Statisztikai Szakosztály élére. Ezt az eseményt tekintjük a hivatalos statisztikai szolgálat megszületésének.

A 125 éves évforduló mellett az idén több más fontos eseményre is emlékezünk:

- 100 évvel ezelőtt, 1892. május 30-án hunyt el Keleti Károly;
- 70 évvel ezelőtt, 1922-ben alakult meg a Magyar Statisztikai Társaság;
- 40 évvel ezelőtt, 1952-ben létesültek a Hivatal megyei igazgatóságai.

Bőven van tehát okunk arra, hogy visszatekintsünk az eddig megtett útra, hogy méltassuk azoknak a személyiségeknek az érdemeit, akik felismerve korrunk követelményeit, megtették a szükséges tudományos, jogi és szervezeti erőfeszítéseket egy korszerű statisztikai szolgálat létrehozása és az államigazgatásba való szerves beillesztése érdekében.

ELŐZMÉNYEK — ALAPELVEK — CÉLOK

Az önálló statisztikai hivatal gondolata nem 1867-ben merült fel először, hanem már sokkal korábban, az 1844-es reformországgyűlésen. Az első felelős magyar minisztérium 1848. évi megalakulása után a belügyminisztérium keretében létre is hozták az Országos Statisztikai Hivatalt, élére az akkor már nagy tekintélynek örvendő tudóst *Fényes Eleket* nevezték ki. Ez a hivatal sajnos csak rövid ideig tevékenykedett, a szabadságharc elbukásával megszűnt. Fényes Eleknek kiemelkedően termékeny és áldozatos munkásságát és annak a hivatalos statisztikai szolgálat létrejöttében játszott szerepét nem lehet eleget felidézni, itt csak annyit fűzök hozzá, hogy Fényes Elek emberi nagysága és önzetlensége, szervezőképessége és fáradhatatlan tudományos munkálkodása kitörölhetetlen nyomot hagyott az összes utána következő statisztikai nemzedékben.

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves fennállása alkalmából 1992. május 26-án, a Magyar Tudományos Akadémia kongresszusi termében tartott ünnepi ülésen elhangzott előadás kissé módosított változata.

Szeretnék idézni Keleti Károlynak a leendő statisztikai hivatal feladataival és működésével foglalkozó emlékiratából néhány szakaszt, mert mondandója máig érvényes, ma is vállalható, sőt vállalandó elveket és célokat tükröz. Az emlékirat többek között így fogalmaz:

„Szükséges, hogy a közigazgatási tisztviselők tüzetesen megismerkedjenek a statistikával, hogy oly tényeket melyek közigazgatási fontossággal bírnak, helyesen fölfogjanak, hogy az általok tett jelentések szó- és számok szerint áttekinthetők, világosak és érthetően szerkesztve legyenek.

... Az elfogadandó szervezetnek ... olyannak kell lenni, melynek életbe-
léptetésével a magyar statisztikai hivatal rögtön és egyenjogúan sorakozhatik a külföld hasonfajú legjobb intézeteihez, hogy az működésében ... minőségre, tudományos becsre és használhatóságra nézve hasonló eredményeket tudjon felmutatni”.¹

Ami a gyűjtött adatokat illeti: „A közlésben és feldolgozásban ... oly alapokból kell indulnia a magyar statisztikai hivatalnak, a minők külföldön nemcsak helyeseknek bizonyultak, de általában el is fogadtattak; mert Magyarországnak nemcsak Ausztriával kell folyton érintkeznie, hanem egyenközűen kell haladnia a távolabb külfölddel is, különben a statisztikai adatok összehasonlítása, mi valamely országnak megismerésére elkerülhetetlenül szükséges, merő lehetetlen ...”.²

Szól az emlékirat szakértők igénybevételéről; állandó tanács létesítéséről; a vidéki „kültagok” bekapcsolódásáról; a hivatalos statisztika képviselőiről a megyékben, a kerületekben, a rendezett tanácsú városokban; egy szakkönyvtár létesítéséről; a nemzetközi statisztikai gyűléseken való részvétel szükségességéről; a „külföld haladásának” tanulmányozásáról; a statisztikai adatok közzétételéről; a statisztikai közleményekről; évkönyvről; egy szakközlönyről, mely a hivatalos statisztika eredményeinek és az idevágó tudományos értekezéseknek közzétételére szolgálna.

Keleti sokszor hangoztatta, hogy az ország és lakossága jólétének emeléséhez első az önismeret, ami csak statisztikai úton szerzhető meg. Aligha találunk e magasztos célok és igényes követelmények között egyet is, amelyet ma idejét múltnak, fölöslegesnek vagy tévesnek minősíthetnénk. Az említett célok szellemében kezdte meg a Keleti vezette Statisztikai Szakosztály a munkáját. Keleti Károly törekvéseit nagymértékben támogatta az említett Országos Statisztikai Tanács is, amely a kezdeti időkben rendkívül aktívan működött. Keleti gyakorlatilag minden fontos kérdést beterjesztett a Tanácshoz.

A Statisztikai Szakosztály már megalakulásának évében meg akarta szervezni az első népszámlálást, de erre egyrészt anyagi, másrészt szervezési okok miatt csak 1870 januárjában került sor. A népszámlálások és a népmozgalmi-népesedési statisztikák, továbbá a gazdasági életre vonatkozó statisztikák módszertana és technikája gyorsan fejlődött egyrészt a magyar statisztikusok és demográfusok újításainak és tudományos kutatásainak, másrészt a külföldi példák figyelembevételének köszönhetően.

Keleti felkarolta a városi statisztikai hivatalok ügyét. Vonatkozó tervzetét *Gorove István* földművelés, ipar- és kereskedelemügyi miniszter elfogadta, és „Buda és Pest szab. kir. fővárosok közönségéhez” intézett leiratában szorgalmazta a fővárosi statisztikai hivatal létrehozását. Még ugyanebben az év-

¹ *Bokor Gusztáv*: A magyar hivatalos statisztika szervezete. Országos m.kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1896. 19. old.

² I. m. 20. old.

ben, azaz 1869. december 2-án Pest Város Tanácsa Törvényhatósági Bizottságának közgyűlése megválasztotta Pest város (később Budapest Főváros, majd Budapest Székesfőváros) Statisztikai Hivatala igazgatójává *Kőrösy Józsefet*, a kiváló statisztikust, és ezzel létrejött az első hazai városi statisztikai hivatal.

A statisztikai adatgyűjtési és -feldolgozási feladatok gyors gyarapodása arra indította Keletit, hogy 1869-ben újabb emlékiratot állítson össze, amelyben különösen nagy súlyt kapott két fontos követelmény: egy önálló központi statisztikai hivatal létrehozása és egy statisztikai törvény megalkotása. Az önálló hivatal gondolata 1871-ben valósult meg.

Keleti Károly működésének 25 éve alatt — csak a nagyobb adatgyűjtésekről szólva — 3 népszámlálást tartottak; megteremtették a népmozgalmi statisztika alapjait; megszervezték az áruforgalmi statisztikát; kísérleteket tettek az iparstatisztikai és a mezőgazdasági statisztikai összeírások kialakítására. Feltétlenül meg kell említeni Keleti korszakalkotó élelmezésszatisztikai munkáját az 1880-as évekről, amelyben átfogó képet adott az akkori Magyarország élelmezési helyzetéről.

A statisztikai szolgálat szervezetének kiépítése mellett Keleti nagy figyelmet fordított a statisztika oktatására, tanfolyamok szervezésére, a statisztikai ismeretek terjesztésére, a magyar statisztikának a nemzetközi tudományos statisztikai életbe való bekapcsolására (Nemzetközi Statisztikai Kongresszusok, Nemzetközi Statisztikai Intézet).

Külön kell szólni az első magyar statisztikai törvényről, amely ugyan mindössze 9 paragrafusból állt, de a statisztikai szolgálat számára alapvetően fontos törvényi kereteket már abban az időben is kiválóan rendezte.

„A hivatalos statisztikát — írja *Bokor Gusztáv* —, a melyet alkotmányos korszakunk kezdetén a száraz tabellák útvesztőjeként gyűlöltek, Keleti Károly állami létünk nélkülözhetetlen mérőeszközévé fejlesztette . . . Keleti Károlynak hivatala hivatása volt. Ezernyi nehézséggel, bajjal kellett huszonöt év alatt megküzdenie, mégis sohasem tévesztette szem elől, hogy a hivatal működését tudományos tekintetben is előbbre vigye”.³

AZ ALAPELVEK KIBONTAKOZÁSA

Keleti Károly szelleme mindenkor hatással volt a magyar hivatalos statisztika további életének fejlődésére. A Központi Statisztikai Hivatalnak Keleti Károly 1892-ben bekövetkezett halála után számos nagy tehetségű elnöke és számos igen kiváló munkatársa volt. Így a Hivatal gyakorlati és tudományos színvonala többé-kevésbé töretlenül emelkedett.

Lehetetlen vállalkozás lenne az 1867-ben önálló útjára indult hivatalos statisztikának minden fontos, nemzetközi mércével is kiemelkedőnek minősülő újabb és újabb térhódításait számba venni, hiszen ez a 125 év valóban rendkívül gazdag eredményeket hozott a statisztikai tudomány, a statisztikai megfigyelés, a statisztikai szervezet és a statisztikai oktatás terén. Néhány kiragadott példával mégis megkísérlem érzékeltetni legalább a mérföldkönek tekinthető nagyobb szabású fejlesztési eredményeket.

A Keleti utáni, még a századforduló előtti korszakból két nagyjelentőségű esemény kíván említést: az egyik az 1895. évi általános mezőgazdasági összeírás, amely méltán vívott ki hazai és nemzetközi elismerést; a másik egy újabb

³ I. m. 128. old.

statisztikai törvény kidolgozása 1897-ben, amely többek közt előírta a magán-személyek adatszolgáltatási kötelezettségét és az egyéni adatok védelmét.

Az 1900-as évek elején a Hivatalban jelentősen fejlődött a gazdaságstatisztikai szemlélet. Kiemelkedők a pénzügyintézetekről, a hitelügyről és a hitelintézetekről szóló, valamint a biztosítási statisztikában elért eredmények. A hivatalos magyar statisztikai szolgálat fejlődésében lényeges fordulópont volt az első világháború vége, pontosabban a trianoni békekötés. A békediktátum következtében megkisebbedett ország adta új feltételek között valósággal újonnan kellett felépíteni egyes statisztikai ágazatokat (iparstatisztika, mezőgazdasági statisztika, külkereskedelmi statisztika stb.) óriási erőfeszítéseket kellett kifejteni az összehasonlító adatok előállítására érdekében (a régi adatoknak a csonka területre való átszámítása stb.).

A magához térő statisztika azután ismét európai színvonalra emelkedett. A két világháború közötti időszakban ki kell emelni az 1935. évi általános mezőgazdasági összeírást, amely nemcsak ennek az elsődleges fontosságú ágazatnak a gazdasági viszonyairól, hanem az ország akkori népességének mintegy felét kitevő parasztság társadalmi viszonyairól is hű képet adott.

E korszak másik nagy fegyverténye a harmadik statisztikai törvény, az 1929. évi XIX. törvény létrehozása volt. Ez a törvény nagy lépéssel tovább haladt a Keleti Károly által meghirdetett célok megvalósítása terén. A Hivatal felügyelete ekkor került át a kereskedelmi minisztertől a miniszterelnökhöz, ami akkortól kezdve mind a mai napig egyik legfőbb törvényi garanciája annak, hogy a hivatalos statisztika független a minisztériumok parciális érdekeitől.

AZ UTÓBBI NEGYVEN ÉV

A második világháború után a Hivatal azonnal hozzálátott a károk felméréséhez, több fontos felvételt hajtott végre, és a körülményekhez képest normális működése viszonylag rövid idő alatt helyreállott.

1948-ban azonban a Hivatal tevékenysége a korábbi évtizedekhez, sőt nyugodtan mondhatjuk, hogy fennállásának előző teljes nyolc évtizedéhez képest is gyökeresen átalakult. A személyi állomány — az államigazgatás más szerveihez hasonlóan — szinte teljesen kicserélődött. A kommunista hatalomátvételt követően sok értékes szakember, a statisztikának itthon és külföldön egyaránt elismert jeles művelője és tudományos képviselője, egyetemi oktatója esett áldozatul az ún. „tisztoogatásoknak”, ami nagymértékben visszavetette a statisztikai munka színvonalát, tudományos értékét. Az akkor eltávolított kollégák egzisztenciális válságba kerültek, jórésük megbélyegzetté vált, méltatlan helyzetben kényszerültek kenyerüket megkeresni. Bár a jelenlegi Hivatal nem az akkori Hivatal, a Hivatal vezetése megköveti mindazokat, akikkel méltánytalanság történt akkor és politikai okokból azután is.

Az ötvenes években a Hivatal elsőrendű feladata lett a gazdasági tervek folyamatos, teljes körű és névre szóló ellenőrzése. Mivel az 1950-es években a tervek elsősorban a gazdaság gyors fejlesztését tűzték ki célul, és a társadalmi kérdések iránt a rendszer jellegéből adódóan nem, vagy csak csekély érdeklődés mutatkozott, a statisztikai megfigyelésekben is nagymértékű eltolódás következett be a gazdaságstatisztika javára és a társadalomstatisztika rovására.

Ebben az időszakban azonban, túl a tervezésből adódó új feladatokon, mind tartalmát, mind módszertanát tekintve két jelentős statisztikai programot valósított meg a Hivatal. Az egyik, hogy megszervezte az 1949. évi nép-

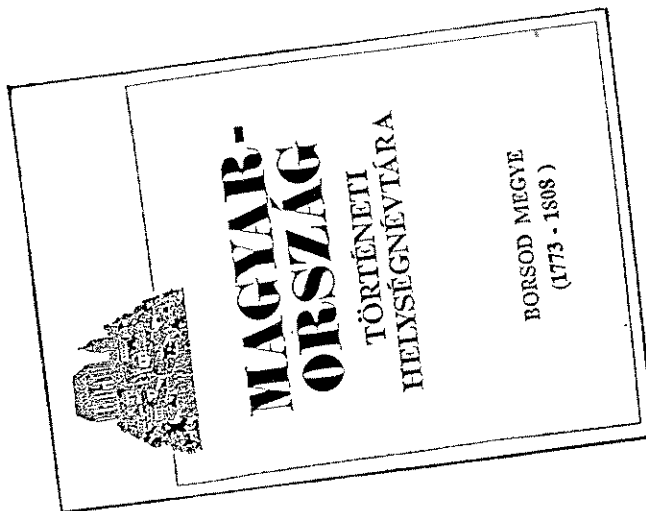
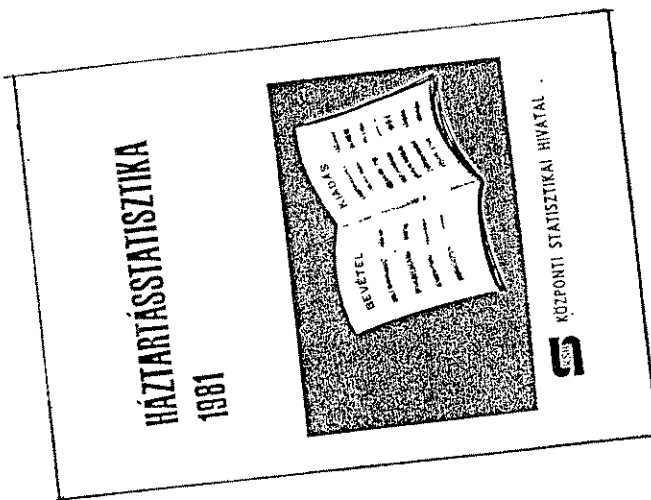
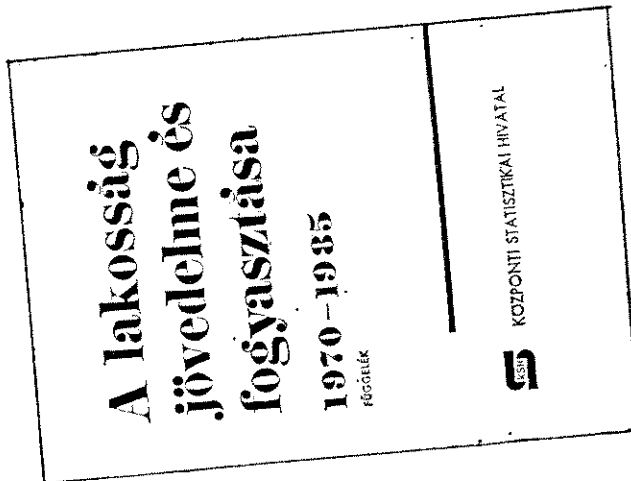
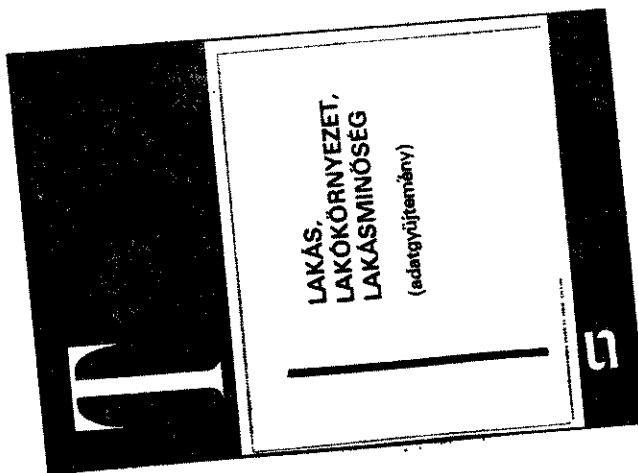
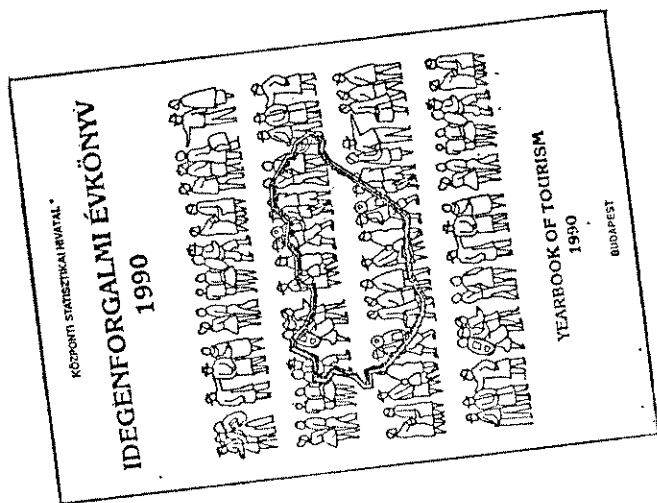
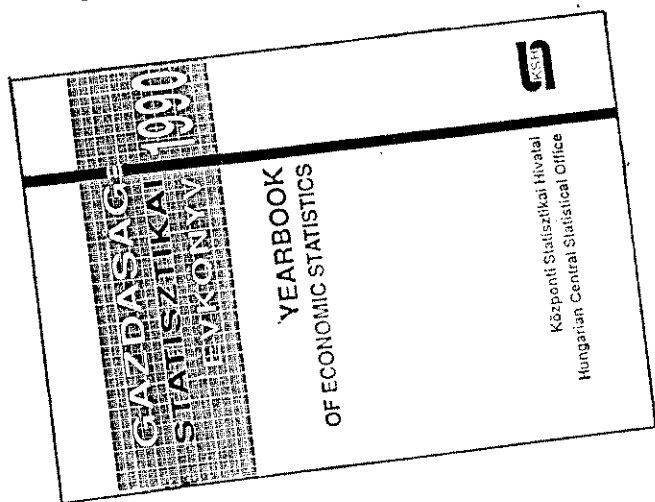
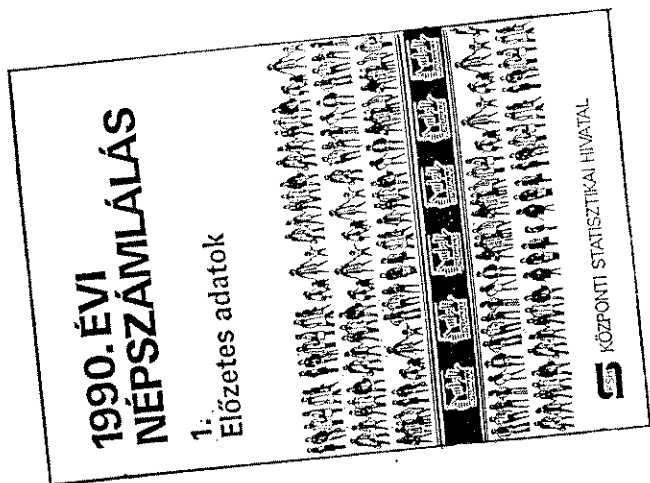
számlálást új, korszerű programmal és új statisztikai megfigyelési elvekkel. A másik lépés pedig a nemzetijövedelem-számítás rendszeressé tétele, hivatalos statisztikai rangra emelése volt. Mindkét statisztikai program jelentős pozitív hatást gyakorolt a Hivatal egész tevékenységére, a gazdaság- és társadalomstatisztika számos ágára. Az, hogy a nehézségek ellenére, az ideológiailag szűkre szabott keretek között mégis sikerült olykor a munka megfelelő színvonalát fenntartani, a néhány megmaradt régi statisztikus és az új, fiatal, áldozatkész szakemberek lelkesedésének volt köszönhető.

Az 1950-es évek elején bekövetkezett visszaesés után, az évtized második felétől kezdve, majd a hatvanas években kedvező irányú fejlődés indult meg a statisztika több ágában. Jóllehet a tervmérés továbbra is domináló szerepet játszott, a statisztika a gazdasági és társadalmi fejlődés folyamatait, összefüggéseit és törvényszerűségeit a maguk objektív valóságában törekedett megfigyelni és bemutatni. A statisztikusok érdeklődése egyre inkább kiterjedt — a tervezés diktálta területeken túl — a társadalmi élet sok fontos szférájára. Néhány, ebben az időszakban kialakuló statisztikai ág:

- az 1957. évről készült első *ágazati kapcsolatok mérlege*, amely nemcsak kiváló új elemzési eszköznek bizonyult a makrostatisztikában, hanem egyben fontos szerepet töltött be a gazdaságstatisztika különböző ágainak összehangolásában és integrálásában;
- az 1960-as évek elején nagy apparátussal és új felfogásban induló *életszínvonal-statisztika*, amely széles adatbázisra támaszkodva bemutatta a lakosság jövedelmi és fogyasztási helyzetét, nemcsak az egész lakosságra vonatkozóan, hanem a főbb társadalmi rétegekre is; már ebben a kezdeti szakaszban kialakult a jövedelem és a fogyasztás olyan koncepciója, amely áttörte az akkori nemzetijövedelem-számítás szűk fogalmi határait, s ami később beépült a nemzetközi statisztikai rendszerekbe is;
- 1968-ban megindult a gazdaság minden ágát felölelő új *árstatisztika*;
- a korábbi szilárd alapokra építkező, a hatvanas években nagy nemzetközi elismerést is kiváltó demográfia, népesedési statisztika;
- az 1970-es évek elején megkezdődött a részletes társadalmirétegződés- és -mobilitásvizsgálat, az ehhez alkalmas módszerek és megfigyelések kifejlesztése; később ez a statisztikai ág kiegészült az ún. Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszerrel (ELAR), amely a korszerű mintavételi eljárások szellemi bázisán a háztartás-statisztika és a váltakozó témájú társadalomstatisztikai felvételek alapjává lett.

Külön kell kiemelni az 1968-as gazdasági reform és a magyar statisztika viszonyát. A reform követelményeit a statisztikusok teljes mértékben igyekeztek beépíteni saját rendszerükbe, és ennek eredményeként a Hivatal egész megfigyelési, módszertani és tájékoztatási tevékenységét a gazdaságirányítás új követelményeihez igazította. Ennek egyik legjellemzőbb megnyilvánulása az új magyar mérlegrendszer kidolgozása és bevezetése volt 1970-ben, amely — a KGST-országok akkori rendszerét megőrizve — átvette az ENSZ által ajánlott számlarendszert. Ez utóbbi a piacgazdaságok működésének és igényeinek megfelelően rendszerezi és összegzi a gazdasági folyamatokat, és alkalmas az új gazdaságirányítási eszköztár és fogalmi rendszer statisztikai fogadására.

Az 1949-es népszámlálás anyagának feldolgozása — az 1941. évi kézi feldolgozással ellentétben — az akkor modernnek számító Hollerith-gépekkel történt. Azóta az újabb és újabb generációs elektronikus gépek kiterjedt hálózata áll a statisztikusok rendelkezésére. A számítógépek mint technikai eszközök, továbbá a működésükhöz elengedhetetlen rendszerszervezés és szoftver teljesen átalakította a statisztika világát; módosította a belső szakmai struktúrát, új követelményeket támasztott a statisztikai képzés terén. Jóllehet Magyarország a nyugati országokhoz képest nagy lépéshátránnyal indult el a számítástechnika alkalmazásában, az 1970-es évekre a lemaradásunk csökkent.

A Központi Statisztikai Hivatal néhány kiadványa

1952-ben történt megalakulásuktól a Hivatal megyei igazgatóságai kiemelkedő szerepet játszottak a KSH által szolgáltatott sok értékes adat begyűjtésében, megbízhatóságuk növelésében. Jól felkészült gárdájuk közvetlen és rendszeres kapcsolatot tartott az adatszolgáltatókkal, és lelkiismeretes munkájuknak köszönhető, hogy a kérdőívek időben és megfelelően ellenőrizve érkeznek a Hivatalba. Jelenleg, amikor az adatszolgáltatók száma többszörösére nőtt, adatszolgáltatási hajlandóságuk viszont — enyhén szólva — kívánnivalót hagy maga után, ismét az igazgatósági dolgozók áldozatkészségének köszönhető, hogy az adatgyűjtések egyáltalán végrehajthatók.

A statisztikai szolgálat az elmúlt 40 év alatti, kétségtelenül nagy mennyiségi és minőségi fejlődés mellett nem kevés hiányossággal is küzd, amelyet elsősorban a nyugati országok statisztikai rendszereivel összehasonlítva lehet jól érzékelni. A magyar statisztikai szolgálat, hasonlóan a többi volt szocialista országhoz, viszonylag drágán, nagy anyagi és szellemi ráfordításokkal működött. Ennek legfőbb oka az volt, hogy gyakorlatilag teljeskörűen, túl gyakran, rendkívül részletes kérdőívekkel figyelte meg a gazdasági szervezeteket, ami az 1950-es években a központi tervezés jellegéből következett. Ez a teljességre törekvés azonban még azokban az évtizedekben sem enyhült, amikor a gazdaságirányítás új mechanizmusa már nem kívánta meg, hogy a tervek teljesítését a statisztika egyedi szinten ellenőrizze. Az újabb modern statisztikai megfigyelési módszerek és a modern matematikai eljárások az ismételten meghirdetett elvek ellenére is csak nagyon lassan hatoltak be mindennapi munkánkba.

A Hivatal nyilvános *publikációs tevékenysége* az 1950-es évek első felében, az akkori bizalmatlan légkörben minimálisra zsugorodott. 1950 és 1953 között még a statisztikai évkönyvek is csak titkos minősítéssel jelenhettek meg. 1956 után a Hivatal nyilvánossá tette az előző években titkosan és szűk körben közölt jelentéseit, és azóta, de főleg a hetvenes évek óta a nyitottság, közlési gazdagság tekintetében alig maradt el a nyugati országok statisztikai hivatalai mögött.

A magyar Központi Statisztikai Hivatal — ugyancsak régi hagyományokat követve — az utóbbi 2—3 évtizedben minden fontos alkalmat megragadott az ország teljesítményeinek *nemzetközi összehasonlítására*. Ennek érdekében nemzeti jövedelem, a lakosság fogyasztási színvonala, a munkatermelékenység és több más fontos területen végzett két- és sokoldalú összehasonlításokat — kelettől nyugatig — abból a célból, hogy a kormányzat, a tudomány és a közvélemény a valóságnak megfelelően megismerje a világban elfoglalt helyünket.

A magyar statisztikus tisztviselők szakértelmükkel elismerést szereztek a nemzetközi szervezetekben és egyes fejlődő országokban. Ugyancsak említést érdemel, hogy magyar statisztikusok fontos tisztségeket viseltek és viselnek ma is számos nemzetközi statisztikai szervezetben és azok rendezvényein. A magyar statisztika nemzetközi elismertsége — ahogy szinte a kezdetektől — az utóbbi évtizedekben is igen nagy volt, adatainak sokféleségéről, nyilvánosságáról gyakran hangzottak el nagyon elismerő vélemények.

A HIVATAL MA

A Központi Statisztikai Hivatal ma, 1992-ben teljesen más gazdasági és társadalmi viszonyok között működik, mint akárcsak 2—3 évvel ezelőtt. A rendszerváltozás, a többpártrendszerű polgári demokrácia megteremtése, a

piacgazdaság kialakulása olyan statisztikai rendszer mielőbbi létrehozását követeli meg, mint amilyen a fejlett országokban működik. Ráadásul az új, fejlett rendszert rendkívül rövid idő alatt kell létrehozunk, míg a fejlett országoknak erre több évtizedük volt, fokozatos fejlődéssel érték el jelenlegi színvonalukat. Bonyolítja a dolgokat, hogy a közös piaci társult tagság és a néhány év múlva várható teljes jogú csatlakozás kötelezővé teszi a közös piaci normák, osztályozások, módszerek és adatgyűjtések egyidejű bevezetését is. Ez a piacgazdaságnak teljesen megfelelő statisztikai rendszerek számára is rendkívüli követelmény, nekünk pedig, akik még e rendszer kiépítésének közepén tartunk, emberfeletti erőfeszítést jelent.

Az átalakulással kapcsolatos számtalan probléma közül meg kell említeni:

— a gazdasági egységek számának robbanásszerű növekedését, mely alapjaiban rengette meg a Hivatal korábbi, a teljeskörűsége alapozott adatgyűjtési gyakorlatát; súlyosan érinti az adatgyűjtést az is, hogy az újonnan alakuló kisvállalkozásokról nincs megbízható nyilvántartás, ráadásul az új vállalkozók statisztikai adatszolgáltatási hajlandósága kifejezetten rossz, így a statisztikai megfigyelés legelemibb követelményeinek a kielégítése (például, hogy megtaláljuk a reprezentatív mintába kiválasztott kisvállalkozót) rendkívül nagy nehézségbe ütközik;

— a mai helyzetnek egy másik fontos jelensége a bankrendszer teljes átalakulása, a fiskális és a monetáris politika eszköztárának bővülése, a tőkepiac (tőzsde, váltó, értékpapír, vagyonkezelő ügynökség) kezdeteinek kiépítése; mindez elkerülhetetlenül és sürgetően igényli az új helyzethez igazodó pénzügyi statisztika kidolgozását;

— napjaink legsúlyosabb válsága a korábbi KGST-piacok teljes összeomlása és annak nyomán a nemzetgazdaság egészen láncreakcióként végigvonuló gazdasági visszaesés, amelynek statisztikai számbavétele nem oldható meg a korábban alkalmazott eszközökkel, hanem itt is új megközelítések szükségesek (a külkereskedelmi statisztikának vámokmányokra való átállítása nagyon drasztikusan jelezte, hogy milyen nagy horderejű problémákkal kell megküzdeni);

— az évtized végére megnövekedtek a társadalmi feszültségek — felgyorsult az infláció, hosszú évek óta csökkennek a reálbérek, nyílt szegénység és munkanélküliség sújtja a lakosság egyes rétegeit, ugyanakkor más rétegek kiugróan jó vagyoni-jövedelmi viszonyok közé kerültek —, érthető tehát, hogy napjainkban erősen megnőtt és átalakult a kormány és a társadalom igénye az életszínvonallal, az életkörülményekkel, az árváltozásokkal kapcsolatos információk iránt.

A Hivatal a nehéz körülmények között csökkenő mértékű anyagi és gyengülő emberi erőforrások mellett az elmúlt két évben jelentős mértékben átalakította statisztikai megfigyeléseinek tartalmát, gyakoriságát; általánossá tette a reprezentatív felvételeket; a piacgazdaságra való áttérés során szükségessé vált új területekre terjesztette ki vizsgálatát; több területen már bevezette az ENSZ vagy az Európai Gazdasági Közösség által ajánlott osztályozásokat és módszereket. Nem hagyható szó nélkül és egyben köszönetünket kell kifejeznünk, hogy ebben az átállásban hathatós segítséget kaptunk a közös piaci országoktól a PHARE-program keretében és azon kívül is.

Mindezek alapján a hivatalos statisztikai szolgálat ma már folyamatosan és alapjában kellő megbízhatósággal tájékoztatja a politikai vezetést, a tudományos kutatókat, a gazdasági élet aktív szereplőit és a közvéleményt az országban végbemenő fontos gazdasági és társadalmi változásokról, az ország helyzetéről, belső és külső egyensúlyi és egyensúlytalansági viszonyairól.

Ugyanakkor tudatában vagyunk annak, hogy a statisztikai szolgálat mai tájékoztatása nem elégíti ki teljesen a vele szemben joggal jelentkező növekvő igényeket. Ennek egyik fő oka az, hogy a közelmúltban bevezetett számos új statisztikai ág, új megfigyelési mód, új osztályozás elkerülhetetlenül megkövetel bizonyos bevezetési és gyakorlási időszakot, amíg a begyűjtött adatok

megbízhatósága és beérkezési határideje elfogadhatóvá válik. Másik nehézség abban van, hogy jelenleg a statisztika nem képes bevonni megfigyelési körébe bizonyos gazdasági tevékenységeket és jövedelmi forrásokat, mert azok a törvényben szabályozott kereteken kívül esnek. Ilyen például a szürke és a fekete gazdaság, a láthatatlan jövedelem, de ide tartozik az adózás elől eltitkolt, egyébként legális tevékenységből származó termelés és jövedelem is. Számos országban a hivatalos statisztika tudatosan lemond az ilyen termelés és jövedelem számbavételéről. Nálunk a meg nem figyelt jövedelmek köre jelentős és valószínűleg növekvő, hiszen a magánszektor súlyának növekedésével együtt ez a kör is tágul. Ezért jelenlegi megközelítési és becslési módszereinket nem tekinthetjük megnyugtatónak, azokon rövid időn belül változtatnunk kell.

Vannak ezen kívül elég nagy számmal olyan gazdasági és társadalmi jelenségek, amelyekben hazai partnereink hiányolják a Hivatal aktív szerepét. Olyan vizsgálatokra gondolok, mint például a privatizációval és kártalanítással összefüggésben a nemzeti vagyon újraértékelése, a jövedelmek makrostatistikai áramlásának teljes körű bemutatása, a belső és a külső egyensúlyi helyzet rendszeres összehangolása a termelési és elosztási folyamatokkal. A bírálatok bizonyos esetekben jogosak, de a Hivatal lehetőségei is végesek. Azt is meg kell mondani, hogy sok esetben akkor is a Hivatal címére szól a bírálat, amikor a hiányzó, az eltitkolt vagy manipulált adatok más főhatóság hatáskörébe tartoznak, és a Hivatal csak másodlagos felhasználóként jut ezekhez. Még igen alapos egyeztetésekre, együttműködési formák kidolgozására van szükség ahhoz, hogy az országban bárhol rendelkezésre álló makrostatistikai információk harmonikusan illeszkedő számla- és mérlegrendszerben egymást alátámasszák, és információs értékük ily módon megtöbbszöröződjék.

A HIVATAL HOLNAP

A Központi Statisztikai Hivatalban jelenleg több olyan átalakítási és fejlesztési programon dolgozunk, amelyekkel azt kívánjuk elérni, hogy a hivatalos statisztikai szolgálat a közeli jövőben alkalmas legyen egy sok szektorú, sok gazdasági szereplővel működő gazdaság és egy több politikai pártból álló, parlamentáris módon működő társadalom információs igényének magas színvonalú, az európai normáknak megfelelő kielégítésére.

Az új statisztikai rendszer alappilléreit a még ebben az évben várhatóan elfogadásra kerülő, sorrendben immár hatodik statisztikai törvény jelöli ki.

Az új statisztikai törvény, amely épít a nyugat-európai országokban tapasztalt néhány fontos szabályozásra, új alapokra helyezi a kötelező statisztikai adatgyűjtések elrendelését. A Hivatal elnökének és a minisztereknek az adatgyűjtés-elrendelési joga megszűnik. Minden évben országos statisztikai adatgyűjtési program készül, amelyet a partnerintézményekkel együttműködve a Hivatal dolgoz ki, az Országos Statisztikai Tanács véleményez, és a kormány hagy jóvá, s ezáltal válik kötelezővé. Emellett fennmarad az önkéntes adatszolgáltatáson alapuló adatgyűjtés intézménye.

Gyökeresen megváltozik az adatgyűjtési rendszer. A felvételekben jelentős tartalmi módosításokra, részben szűkítésekre, részben bővítésekre kerül sor, de még ennél is nagyobb befolyást gyakorol az adatgyűjtés jellegére az, hogy a gazdasági szereplők száma a többszörösére növekedett. Jelenleg mintegy 120 000 társasvállalkozás, több mint félmillió egyéni vállalkozás és kereken három millió háztartás körében kell a statisztikának kiválasztania a megfigye-

lés tárgyától függően az adatszolgáltatókat. Alapelvnek tekintjük, hogy csak azokon a területeken végzünk saját adatgyűjtéseket, ahol nincs mód más külső adatforrások igénybevételére.

A közeljövő magyar statisztikai rendszerét az eddiginél is nagyobb mértékben fogja jellemezni a nemzetközi szabványokhoz való igazodás, különösen az Európai Gazdasági Közösség statisztikai rendszeréhez való közeledés. Az ezen országokkal való összehasonlíthatóság igénye az adatok tartalma, megbízhatósága, gyakorisága és időbenisége terén egyaránt erőteljes követelmény.

*

A hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves, gazdag és eredményes múltjának rövid és vázlatos felidézése és a mai szolgálat előtt tornyosuló feladatok és nehézségek áttekintése azt kívánta bizonyítani, hogy a Központi Statisztikai Hivatal szakemberei érzik a múlt örökségéből és a mai követelményekből rájuk háruló felelősséget. Munkánkhoz sok útmutatást kaphatunk a hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves történetéből, nagy elődeink tudományos, erkölcsi és államférfiúi magatartásából. Tudjuk, hogy mindez természetesen nemcsak nagy felelősség, hanem egyben megtisztelő megbízatás is, aminek igyekszünk legjobb tudásunk szerint eleget tenni.

TÁRGYSZÓ: Statisztikai intézmény.

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк является несколько измененным вариантом доклада, который председатель Центрального статистического управления *д-р Дерь Вукович* представил на состоявшемся 26 мая 1992 года торжественном заседании по поводу 125-ой годовщины существования венгерской официальной статистики.

Автор прослеживает важнейшие этапы возникновения и развития венгерской официальной статистики, уделяя особое внимание тем из них, которые являются поучительными и могут быть использованы при новых общественно-экономических преобразованиях.

В ходе исторического анализа недавнего прошлого указывает на стремления венгерской статистики к модернизации, не умалчивая также и об устаревших и нуждающихся в обновлении факторах, возникших в период системы директивного планирования.

SUMMARY

The study is a slightly modified version of the lecture of *Dr. György Vukovich* President of the Central Statistical Office, delivered at the celebration of the 125th anniversary of the Hungarian official statistical service, held on the 26th May 1992.

The author follows up the main stages of the creation and development of Hungarian official statistics, emphasizing to those which provide a lesson to and can be used in the course of events of the new socio-economic transformation.

In the historical analysis of recent past the author stresses the modernization efforts of Hungarian statistics, however, he does not neglect mentioning obsolete factors, remnants of the command economy, that should be renewed.

A MAGYAR—OSZTRÁK STATISZTIKAI KAPCSOLATOK TÖRTÉNETE*

DR. ERICH BADER

Ha a magyar statisztikai szolgálat 125 éves fennállása alkalmából megvizsgáljuk a statisztikai területen fennálló osztrák—magyar kapcsolatokat — itt csupán a statisztikai együttműködést —, arra az eredményre jutunk, hogy ez a 125 év három részidőszakra bontható, éspedig:

1. az első részidőszak, amely 1867-től az első világháború végéig, 1918-ig tartott, az intenzív együttműködés korszaka volt, amikor főleg *Keleti Károly*, a magyar statisztikai szolgálat kiépítéséért felelős személy gondosan tanulmányozta mind az osztrák hivatalos statisztika felépítését, mind a belga statisztikai rendszert;

2. a második részidőszakban — 1918-tól az 1960-as évek kezdetéig — külön utakon jártunk, és a kétoldalú kapcsolatok jelentéktelenek voltak;

3. a harmadik periódus az 1960-as évek kezdetétől napjainkig terjed: amikor ismét megindult az együttműködés, amely egyre intenzívebbé vált, és ma már szinte magától értetődővé, mindkét részről gyümölcsöző lett.

Előadásomban az 1918-ig terjedő első időszakkal és az 1960-as évektől a jelenkorig terjedő időszakkal kívánok foglalkozni.

KAPCSOLATOK A KIEGYEZÉSTŐL 1918-IG

Az 1867. év nemcsak Magyarország államjogi helyzete szempontjából volt döntő fontosságú, hanem jelentős változásokat eredményezett az Osztrák—Magyar Monarchia hivatalos statisztikájában is. Az *Andrássy Gyula* kormányelnöksége alatt létrejött önálló magyar minisztérium megalakulását (1867. február), valamint a magyar országgyűlés mindkét házának jóváhagyását követően az 1867. június 12-én kelt királyi jóváhagyás után életbe lépett az ún. kiegyezési törvény, az 1867. évi XII. törvénycikk. Ezzel létrejött az ún. dualista rendszer. A Monarchia két államból állt: az egyik részt a magyar szent korona országai, a másikat a többi ország nem hivatalosan Ausztriának nevezett komplexuma képezte. Közös igazgatás tárgyá a külügyek, a hadügy és az ezekkel kapcsolatos pénzügyek, azaz az udvartartás, a külügyi apparátus és a közös hadsereg fenntartása képezte. Ezeknek az ügyeknek az igazgatását a császár által kinevezett császári és királyi közös miniszterek végezték. Az Osztrák—Magyar Monarchiának három közigazgatási apparátusa volt: a közös, valamint az osztrák és a magyar; a közös minisztériumok és az osztrák

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves fennállása alkalmából 1992. május 26-án, a Magyar Tudományos Akadémia kongresszusi termében tartott ünnepi ülésen elhangzott előadás kissé módosított változata.

igazgatási szervek Bécsben, a magyar minisztériumok és magyar igazgatási szervek Budapesten működtek.

A közös — a Pragmatica Sanctióból következő — ügyek mellett voltak közös megegyezésen alapuló, a dualizmus rendszeréből folyó ügyek, például a vámtörvények, a pénzverés és a kamatlábak szabályozása, a vasutak, az elhárítási rendszer, valamint a közvetett adókra vonatkozó törvényhozás, ami az ipari termeléssel állt összefüggésben. Ezekben a kérdésekben a két országgyűlésnek közös törvényeket kellett hoznia.

Az Osztrák Birodalom egységes statisztikai rendszerét I. Ferencnek Metzburg báró előterjesztését jóváhagyó 1829. évi császári leirata hívta életre; ezt 1840-ben K. k. Direction der administrativen Statistik (Közigazgatási Statisztika Igazgatósága) néven emelték intézmény rangjára, és 1863-ban a K. k. statistische Central-Commission (Központi Statisztikai Bizottság) létrehozásával bővítették ki.¹ A hivatalos statisztika ezután a Monarchia mindkét felében önállóan és egymástól függetlenül működött. Magyarországon *Gorove István*, a földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter Keleti Károlyt, a Magyar Földhitelintézet tanácsjegyzőjét bízta meg az önálló, a minisztérium osztályaként működő magyar statisztikai hivatal megszervezésével. Statisztikai szakkérdésekben való tanácsadás céljára országos statisztikai tanácsot hoztak létre. A korábban a Monarchia egészére vonatkozólag illetékes intézmények, a Közigazgatási Statisztika Igazgatósága és a Központi Statisztikai Bizottság tevékenysége ezután Ausztria koronatartományaira (Ausztria, Salzburg, Tirol és Vorarlberg, Stájerország, Karintia, Krajna, Dalmácia és a Partvidék, Csehország, Morvaország, Szilézia, Bukovina és Galícia) terjedt ki. A magyar hivatal illetékességi körébe tartozott Magyarország, Horvát- és Szlavonország, valamint Fiume.

A magyarországi hivatalos statisztika adminisztratív kialakításának kérdését 1871-ben egy önálló hivatalnak, a minisztériumi osztály helyébe lépő Országos m. kir. Statisztikai Hivatalnak a megteremtése oldotta meg, de a császári királyi Központi Statisztikai Bizottság és a magyar Statisztikai Hivatal között a kapcsolatok ezután sem szakadtak meg.

Miután a császári királyi Központi Statisztikai Bizottságnak azok a törekvései, hogy a maga számára a hivatalos statisztika tekintetében az egész birodalomra kiterjedő hatáskört biztosítson, nem vezettek eredményre, Bécsben megelégedtek egy közös kiadvány közzétételével, amely az 1867—1876. évi időszakot fogta át. A Magyarországgal 1867-ben kötött vám- és kereskedelmi egyezmény X. cikkelyére hivatkozva a császári királyi Központi Statisztikai Bizottság, mindenekelőtt *Adolf Ficker* és *Franz von Neumann-Spallart*, a kiegyezés utáni első években megkísérelték, hogy a két hivatal fölél rendelt vagy legalábbis ezeket koordináló intézményt hozzanak létre. Ez mindenekelőtt államjogi problémák, valamint a korszak általános politikai helyzete miatt hiúsult meg, Magyarország ugyanis igen nagy súlyt helyezett az újonnan visszanyert függetlenségre.

Mivel a császár huszonötéves uralkodói jubileuma alkalmából 1873-ra tervezett „Emlékkönyv” (Gedenkbuch) kiadása, mely az 1848—1873. évek adatait közölte volna, nem valósult meg, a császári királyi Központi Statisztikai Bizottság 1876 októberében egy közös kiadvány előkészítéséhez látott hozzá. Osztrák részről a szerkesztés Neumann-Spallart professzor kezében

¹ Lásd: dr. Nyáry Zsigmond: Százötven éves az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal. *Statisztikai Szemle*. 1990. évi 8—9. sz. 718—722. old.

volt, aki 1877 májusában a kiadvánnyal kapcsolatos tanácskozások céljából Budapesten tartózkodott, és elvi megállapodásra jutott Keleti Károllyal, a magyar Statisztikai Hivatal vezetőjével. Több fejezetre tagolódó közös, kétnyelvű kiadványt vettek tervbe. A két illetékes szakminisztérium, a császári királyi osztrák közoktatási minisztérium és a magyar királyi kereskedelmi minisztérium jóváhagyása után 1877 decemberében Keleti folytatott tárgyalásokat Bécsben. A munka legnagyobb részét Bécsben végezték el, Budapesten csak a magyar szent korona országaira vonatkozó adatokat állították össze, valamint a szöveg magyar nyelvű fordítását készítették el. 1878 nyarán végre át lehetett a közönségnek nyújtani „Az Osztrák—Magyar Birodalom statisztikai kézi könyve az 1867—1876. időszakról” című kiadványt. A mintegy 250 oldalnyi, 15 fejezetre osztott könyv, amely áttekintést adott a Monarchia két államának gazdasági fejlődéséről, egyes magyarországi körökben kritikus fogadtatásra talált, mind szakmai, mind politikai tekintetben kifogásokat hoztak fel ellene, és a kiadvány félhivatalos jellegét hangsúlyozták.

Magyarországon mégis arra törekedtek, hogy továbbra is készítsenek közös kiadványokat. A témát a császári királyi Központi Statisztikai Bizottság 1880. novemberi ülésén megvitatta, de még közel öt év telt el, míg konkrét tárgyalások jöttek létre. Miután *Theodor von Inama-Sternegg* elnök 1885 májusában előzetes megbeszéléseket folytatott Keletivel, majd mind a császári királyi osztrák, mind a magyar királyi kormány beleegyezését adta, megkezdődtek a részletes és intenzív megbeszélések az 1876—1885. éveket átfogó kétnyelvű hivatalos, a Monarchia két felének — Ausztriának és Magyarországnak — adatait tartalmazó kiadványról. A két statisztikai hivatal második, egyben azonban utolsó közös kiadványa 1899 májusában jelent meg. „Az Osztrák—Magyar Monarchia statisztikai évkönyve (Új folyam)” című kiadvány mindenekelőtt az 1877—1886. évekről adott tájékoztatást, de néhány fontos szakterületről — így a népszámlálásokra, az államháztartásra és a külkereskedelemre vonatkozóan — néhány korábbi adatot is tartalmazott.

A magyar statisztikai hivatal későbbi kiadványai, így elsősorban az évkönyv, német nyelvű címeikkel és magyarázatokkal jelent meg, de további átfogó közös szerkesztési munkára nem került sor.

Más szakterületeken azonban sor került a két hivatal együttműködésére. A magyar hivatal vezetői: *Keleti Károly* és *Jekelfalussy József* több alkalommal értekezéseket tettek közzé a császári királyi Központi Statisztikai Bizottság által kiadott Statisztikai Havi Közleményekben (*Statistische Monatschrift*); Keleti az 1880. évi népszámlálás előkészítéséről és megtervezéséről, Jekelfalussy a börtönügyről, az ipari és kereskedelmi statisztikáról, a malomiparról és a Magyarországon folytatott háziiparról írt. Ezenkívül több magyarországi és ausztriai szakíró a Statisztikai Havi Közleményekben tett közzé olyan írásokat, amelyeket a magyar hivatal publikációira építettek.

Hangsúlyozni kell továbbá azt is, hogy az említett osztrák kiadványban nagyszámú, a magyar Statisztikai Hivatal által kiadott publikációt ismerettek, és beszámoltak a császári királyi Központi Statisztikai Bizottság könyvtárának újabb kiadványairól is. A két hivatal könyvtára 1867 óta napjainkban is intenzív kiadványcserét folytat.

A kiadványcsere mellett a Monarchia idején a statisztika számos más területén is jelentős volt a két hivatal közötti tapasztalatszere. Az 1869. évi

népszámlálási törvény, amely alapján a magyar korona országaiban számba vették a lakásviszonyokat, az analfabétákat, valamint az örülteket és a gyengeelméjűeket is, azon a megegyezésen alapult, hogy a Monarchia két országa tapasztalatairól kölcsönösen tájékoztassa egymást. Az 1880. évi népszámláláskor is a magyar hivatal egy lépéssel előbb volt, mint az osztrák hivatal: a háztartásra vagy az egész házra vonatkozó listák helyett egyedi kérdőíveket, illetve népszámlálási lapokat alkalmaztak, és ezekkel az egyedi számlálólapokkal a magyar Statisztikai Hivatal jelentős lépést tett az összeírási technika fejlesztése és az adatok kiértékelése terén. Az osztrák birodalmi tanácsban képviselt országok és tartományok 1880-ra tervezett népszámlálásával kapcsolatos előkészítő tanácskozásokra a magyar Statisztikai Hivatal vezetőjét, Keleti Károly miniszteri tanácsost is meghívták. Keleti 1878 novemberében és decemberében gyakran időzött Bécsben, hogy a császári királyi Központi Statisztikai Bizottság különleges megbízott testületének tanácskozásain mint érdekelt és szakmailag magasan kvalifikált vendég részt vegyen. A Központi Statisztikai Bizottság további, 1879. évi tanácskozásairól pedig, amelyeken a népszámlálás részletkérdéseivel foglalkoztak, állandóan tájékoztatták Keletit. A népszámlálás lebonyolítása után is sor került tapasztalatcserére az alkalmazott kérdőívek és a népszámlálási eredmények tárgyában, és az 1890. és 1900. évi népszámlálások előtt is folytatódott az együttműködés a két hivatal között.

Ebben az időben nemcsak a népszámlálások terén volt együttműködés. Ausztria császári királyi Központi Statisztikai Bizottságának nyomtatott jegyzőkönyvei szerint a két hivatal kapcsolatban állt egymással, többek között az ingatlanok jelzáloghitelei, a külkereskedelem, a tengeri halászat és a szőlőművelés statisztikája területén is.

A dualista rendszerből folyó ügyek statisztikája terén, így a külkereskedelem és a vasutak ügyében az illetékes osztrák és magyar minisztériumok között a kiegyezési törvény értelmezése terén politikai indíttatású vitákra is sor került. Évekig tartó huzavona után 1880-ban a magyar Statisztikai Hivatal és az osztrák kereskedelmi minisztérium illetékes osztálya megegyezett a vasúti közlekedés statisztikájának közös kiadásában, és a munkamegosztásban is: Bécsben dolgozták ki a „közös” és az osztrák vasutak adatait; Budapesten állították össze a magyar vasutakra vonatkozó adatokat, és ezeket kiegészítették a „közös” vasutak adataival, továbbá a magyarra fordított szöveggel. A külkereskedelmi statisztika terén mind a magyar, mind a különböző osztrák szervek bocsátottak ki közleményeket. Mivel a megegyezés értelmében Ausztriát és Magyarországot közös vámhatár övezte, és a vámhivatalok adataiból csak az egész vámterület külkereskedelmi forgalma volt kiszámítható, nagy nehézségbe ütközött az osztrák és a magyar külkereskedelmi forgalom szétválasztása. Így az osztrák és a magyar külkereskedelmi statisztikai szolgálatok között gyakran került élénk eszmecserékre és intenzív tapasztalatcserére sor. 1900 után a kereskedelmi forgalomra vonatkozó adatok kidolgozása az osztrák és a magyar szervek egyetértésével történt.

Említsük meg továbbá, hogy az 1897. évi XXV. törvénycikk akkori szemzőgből nézve haladó szempontú szabályozásokat hozott a hivatalos statisztika területén. E törvény értelmében Magyarországon a korábban különböző központi hatóságoknál és minisztériumoknál feldolgozott adatgyűjteményeket központosították; ugyanakkor osztrák oldalon a XIX. század utolsó harmadában a különböző minisztériumok saját szakstatisztikai osztályokat állí-

tottak fel a Központi Statisztikai Bizottság rovására. A magyar törvényben különösen haladó szellemű rendelkezések voltak: a könyvtári köteles példány rendszeresítése, az egyéni adatok adóhatósági célra való felhasználásának tilalma, a statisztikai szakvizsga szabályozása, a magánszemélyek statisztikai adatszolgáltatási kötelezettségének szabályozása, a hamis információk közlésének és az adatszolgáltatási kötelezettség megtagadásának megtorlása, valamint a személyiségre (magánéletre) vonatkozó adatok védelme.

Magyarország hivatalos statisztikájának fejlődését az 1867. évi kiegyezést követően többen is jelentős mértékben meghatározták, így az országos hivatal vezetői közül Keleti Károly, Jekelfalussy József és *Vargha Gyula*; a Fővárosi Statisztikai Hivatal vezetői közül pedig *Körösy József* és *Thirring Gusztáv*.

Az elvesztett első világháború, az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlása mindkét államban a statisztikai hivatalok területi hatáskörének szűkülését hozta magával. A trianoni és a saint-germaini békeszerződések értelmében mindkét államnak jelentős területeket kellett átengednie a szomszédos országoknak, illetve az utódállamoknak. A nagy birodalom statisztikai hivatalai európai kisállamok statisztikai hivatalaivá váltak. Végleg elszakadtak azok a kötelek is, amelyek Ausztriát és Magyarországot összekötötték, Magyarország és Ausztria teljesen önálló és független állami életre kényszerült.

Ennek az volt a következménye, hogy a két állam természetesen statisztikailag is külön utakon járt. Az eltávolodás a második világháború után még erősödött. Egészen az 1960-as évek elejéig semmilyen forrás sem tanúskodik arról, hogy országaink között statisztikai területen valami említésre méltó bilaterális érintkezés lett volna, ha eltekintünk a nemzetközi szervezetekben vagy konferenciák alkalmával adódó érintkezésektől. Mindamellet meg kell emlékeznünk az élénk kiadványcseréről, amely a hivatalok könyvtárai között folyt az 1950-es évek végétől, amikor a magyar Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának igazgatója, *dr. Kovacsics József* látogatást tett az osztrák hivatal könyvtárában. Ki kell emelnünk még, hogy az Osztrák Statisztikai Hivatal akkori elnöke, *dr. Hans Fuchs* 1962-ben és 1963-ban is Budapestre látogatott a Nemzetközi Duna Bizottság üléseire, továbbá 1962 novemberében egy népességtudományi szimpóziumra, majd 1963-ban a Központi Statisztikai Hivatal akkori elnökének, *dr. Péter Györgynek* a meghívására.

ERŐSÖDŐ KAPCSOLATOK AZ 1960-AS ÉVEK VÉGÉTŐL

Az az állapot, amelyet a kapcsolatok hiánya, illetve szűkössége jellemzett, a hatvanas években hirtelen megváltozott. Statisztikai hivatalaink ismét közelebb kerültek egymáshoz: élénk véleménycsere kezdődött szervezeti és módszertani kérdésekről; bilaterális témakidolgozásokra és vizsgálatokra került sor, amelyek közül kiemelkedő helyet foglal el az akkor induló összehasonlító termelékenységvizsgálat.

Nagyon örvendetes egyrészt, hogy a legmagasabb szinten is sor került kölcsönös látogatásokra, másrészt, hogy az egyes szakterületek mindenkori képviselői látogatást tehettek a szomszéd országban.

A hatvanas évekből három olyan szakterületet emelek ki, amelyeken intenzív együttműködés és tapasztalatcsere volt érezhető a mezőgazdaság, a demográfia (főleg a népszámlálás témaköre), valamint a közlekedés.

— 1966 novemberében Budapesten nemzetközi szemináriumot rendeztek különböző mintavételi módszereknek a mezőgazdasági statisztika területén való alkalmazása tárgyában.

Ezt az Egyesült Nemzetek Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) a magyar Statisztikai Hivatallal közösen rendezte.² Ez alkalommal mezőgazdasági statisztikai szakértőink is összejöttek, és értékes információ- és tapasztalatsere zajlott le a legfontosabb termények, valamint a gyümölcs és a szőlő hektáronkénti hozama objektív kiszámítását szolgáló mérési eljárások tárgyában.

— 1968 novemberében kimerítő szakmai és személyi kapcsolatfelvételre nyílt alkalom azon a szakértői találkozón, amelyen Bécsben népszámlálási problémákat tárgyaltak meg. Ezen a magyar Hivatal részéről az illetékes elnökhelyettes vezetésével néhány vezető tisztviselő vett részt.

— Ugyanabban az esztendőben Budapesten volt szakértői találkozó a Nemzetközi Duna Bizottság ülése alkalmából, amikor is elsősorban a statisztikai kérdőív megszerkesztése volt a vita tárgya. Ezenkívül Bécsben volt még egy megbeszélés a magyar Statisztikai Hivatal és az Osztrák Statisztikai Hivatal képviselői között a forgalomstatisztika egyes kérdéseiről; főleg a dunai teherforgalom statisztikai megfigyeléseinek az összhangba hozataláról volt szó.

Rendkívül kedvezően alakultak és alakulnak napjainkban is hivatalaink legfelső vezetőinek kapcsolatai. A hatvanas évektől kezdődően került sor az elnökök és elnökhelyettesek kölcsönös látogatására, amelyek a konkrét munkafeladatokkal kapcsolatos tapasztalatsereket szolgálták, és a személyes kapcsolatokat is elmélyítették. E kapcsolatok súlypontját képezte annak a munkának a lezárása, amely Magyarország és Ausztria iparát hasonlította össze. Ez olyan alapvető fontosságú feladata volt hivatalainknak, hogy a továbbiakban erre még ki fogok térni.

A magas szintű kapcsolatoknak különlegesen fontos éve volt az 1973-as esztendő. Egyrészt akkor látogatta meg az újonnan hivatalba lépő osztrák statisztikai hivatali elnök, *dr. Lothar Bosse dr. W. Zeller* elnökhelyetessel együtt hivatali kollégáját, *Huszár Istvánt* Budapesten, hogy megbeszéléseik során a két statisztikai hivatal közötti szoros együttműködésről egyezzenek meg; másrészt Bécsben rendezték meg a Nemzetközi Statisztikai Intézet (ISI) 39-ik kongresszusát, amelyen nagy létszámú magyar delegáció is részt vett, és pedig nem csak a Statisztikai Hivatal részéről.³ A kongresszuson a Statisztikai Hivatal elnöke, *Huszár István* előadást tartott a „Magyar hivatalos statisztika szervezetének kialakulása és fejlődése” címmel, de mások, így többek között *Horváth Róbert*, *Theiss Ede* is tartottak beszámolókat. A hivatalos programokon kívül arra is maradt idő, hogy személyes kapcsolatokat építsenek ki, illetve ezeket ápolják. Ezekből a kölcsönös kapcsolatokból mindkét hivatalnak sok előnye származott. Bosse elnök később, a hetvenes években még egy látogatást tett a magyar Statisztikai Hivatalban, ahol az elnök akkor *Bálint József* volt. A termelékenység-összehasonlítási vizsgálatról és ennek eredményeiről szóló beszámolójelentés aláírása után Bosse elnök a budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem meghívására előadást tartott „Az osztrák hivatalos statisztika jövőbeli feladatai” címmel.

Ezt követően mindkét hivatal élén személyi változások következtek be: *Bálint Józsefet Nyitrai Ferencné dr.* követte; Bosse utóda *Josef Schmidl* lett az elnöki székben. A két új elnök 1982-ben Budapesten találkozott. A találkozó alkalmával megegyeztek abban, hogy a két hivatal rendkívül jó együttműködését a következő fontosabb feladatokra terjesztik ki: idegenforgalom, szállítás, életminőség, költségvetés, valamint a demográfia. Emellett a környezeti statisztika kérdéseiről és a statisztikai adatok védelméről is tárgyaltak. Amikor megvonták a korábbi együttműködés mérlegét, azt is elhatározták,

² *Kármán Tamásné—Oros Iván*: A FAO budapesti statisztikai szemináriumáról. *Statisztikai Szemle*. 1967. évi 2–3. sz. 234–237. old.

³ *Kármán Tamásné*: A Nemzetközi Statisztikai Intézet 1973. évi bécsi kongresszusa elé. *Statisztikai Szemle*. 1973. évi 2. sz. 181–191. old.

hogy a jövőben nagy figyelmet szentelnek majd a statisztikai adatok nemzetközi összehasonlíthatósága kérdésének. Ugyanabban az évben a hivatalos statisztika tárgyában rendezett ausztriai konferencián a magyar Statisztikai Hivatalt *dr. Klínger András* képviselte; 1986-ban ugyanezen a rendezvényen Grazban Nyitrai Ferencné vett részt, aki külön méltatta a két hivatal hosszú időre visszanyúló baráti együttműködését.

A két hivatal élén ezután újra személycsere következett be. Nyitrai Ferencné *Hoós János* váltotta fel az elnöki székben, őt pedig *dr. Vukovich György* követte; Schmidl elnök után pedig én lettem az osztrák Statisztikai Hivatal elnöke. Ez 1988 augusztusában történt. Erről a legújabb időszokról előadásom végén még mondok néhány szót.

Hivatalaink kétoldalú együttműködése során kétségtelenül az osztrák—magyar termelékenység-összehasonlítás volt a legjelentősebb feladat. Együttműködésünk az ipari termelési statisztika területén a hatvanas évek elején kezdődött. Az iparági bontásban végzett első összehasonlítást 1965. évi adatbázison az 1968. évben hajtottuk végre. Magyarország már korábban is végzett hasonló összehasonlítást Csehszlovákiával, és ennek során értékes módszertani és gyakorlati tapasztalatokra tett szert. Csehszlovákia viszont Franciaországgal hasonlította össze termelékenységét. Minthogy mindhárom vizsgálatnak voltak részben közös, részben egymástól különböző jellemvonásai, de alapelveikben lényegében megegyeztek, az osztrák Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, *W. Zeller* az Európai Statisztikusok Értekezlete plenáris ülésén a következő javaslattal állt elő: tegyenek kísérletet arra, hogy a kétoldalú vizsgálatok eredményei alapján — minden további ráfordítás nélkül — mind a négy országra vonatkozólag (Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia, Franciaország) végezzenek multilaterális összehasonlítást. Ezzel arra lehetne választ kapni: a kétoldalú vizsgálatok mennyiben alakíthatók többoldalúvá még abban az esetben is, ha a vizsgálatban részt vevő valamennyi országra nézve nem állnak rendelkezésre minden lehetséges kombináció eredményei. Ebben az esetben ugyanis munkát és költséget lehetne megtakarítani.

A javaslatot Nyitrainé, aki akkoriban a Statisztikai Hivatalban főosztályvezető, az iparstatisztika szakértője volt — 1979-ben lett elnök — azonnal felkarolta. Létrejött a megegyezés és az egyetértés az INSEE főigazgatójával, valamint a Csehszlovák Statisztikai Hivatal elnökével is. A munkálatokat a négy ország statisztikusai megfelelő munkamegosztás mellett végezték. A munka megszervezését és összefoglalását a magyar Központi Statisztikai Hivatal végezte Nyitrai Ferencné vezetésével. A munkálatok eredményét tanulmány formájában 1972-ben terjesztették az Európai Statisztikusok Értekezlete elé.⁴

Ugyanebben az évben Nyitrainé, akinek a munkában jelentős szerepe volt, előadást tartott erről a témáról az Osztrák Statisztikai Társaságban. Előadásában nemcsak ennek a feladatnak a tartalmi eredményeire utalt, de azt is hangsúlyozta, hogy ez a munka az abban részt vevő országok számára nem elhanyagolható jelentőségű melléktermékként igen hasznos módszertani tapasztalatokat is hozott. Kölcsönösen megismerték egymás országainak statisztikai gyakorlatát, sokat tanultak egymástól, és megismerték a munkában részt vevő kollégák munkáját is. Bár a munkában különböző anyanyelvű statisztikusok vettek részt, szakmai tekintetben egy nyelvet beszéltek.

⁴ *Nyitrai Ferencné dr.:* A nemzetközi termelékenységi összehasonlítások néhány problémája. *Statisztikai Szemle*, 1974. évi 8–9. sz. 715–732. old.

Az Európai Statisztikusok Értekezletének ajánlásai alapján 1976-ban egy második termelékenység-összehasonlításra került sor Ausztria és Magyarország között, éspedig 1975-ös adatbázison, amelynek eredményét az Európai Statisztikusok Értekezletének 1977. évi plenáris ülése elé terjesztették. E második termelékenység-összehasonlítást kiterjedt program jellemezte; az időközben bekövetkezett módszertani fejlődés következtében jobban megfelelt a nemzetközi ajánlásoknak, és jobban követte a nemzetközi osztályozási rendszert, mint az 1965. évi. Bár mindkét összehasonlítás használható eredményeket hozott mind a teljes ipar, mind az egyes iparágak szempontjából, volumenüknél fogva kevés lehetőséget nyújtottak arra, hogy kellően részletezett formában vizsgálják a termelékenységi színvonal különbségeit és a termelékenységi színvonalat befolyásoló tényezőket.

A termelékenységkülönbségek okainak jobb feltárása érdekében részletesebb ágazati osztályozásra, valamint a termelékenységi színvonalat befolyásoló tényezők körének bővítésére és jobb meghatározására volt szükség. Ennek megfelelően 1977-ben olyan értelmű megegyezésre került sor, hogy abban a három iparágban, amelynek a termelési szerkezete heterogén jellegű, 1975-től kezdődően újabb termelékenység-összehasonlítást hajtanak végre. Célul tűzték, hogy egyrészt a termelési szint-különbségeket részletesebb osztályozásban vizsgálják, másrészt a termelési tényezők spektrumát nemcsak volumenüknek megfelelően, hanem pontosabb meghatározásuk alapján is kiterjesztik. A három iparág 1975. évi összehasonlító termelékenységelemzése 1980-ban zárult, és az eredményeket az Európai Statisztikusok Értekezletének 1980. júniusi plenáris ülése elé terjesztették. Az Ausztria és Magyarország közötti, az 1965—1977. évi időszakra szóló ipari termelékenység-összehasonlítás ezzel lezárult.

Az Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia és Franciaország közötti első termelékenység-összehasonlítás zárójelentését 1972 májusában terjesztették az Európai Statisztikusok Értekezletének plenáris ülése elé. A zárójelentést 1970 és 1972 között három konferencia dolgozta ki, és a közbeeső években gyakran voltak egyedi megbeszélések is.

A termelékenység-összehasonlításnak három további iparággra való kiterjesztése során az eredmények 1980. júniusi benyújtásáig rendszeres szakértői találkozókra került sor. Ezzel ez a nagyjelentőségű munkálat le is zárult.

Még egy másik különleges fontosságú munkálatot is meg kell említenem, ez az International Comparison Project (ICP). Bár ebben sok ország és nagyszámú munkatárs vett részt, állandó alkalmat adott szakértőink együttműködésére, főleg a munkálatok harmadik fázisában, amelyben Ausztria játszotta az európai régió mintaországának szerepét, amivel átvette a hídfő funkcióját az Európai Közösség és a többi európai ország között. Magyarország már az első fázisban (1970) is részt vett e munkában.

Ahhoz, hogy egy ilyen nemzetközi összehasonlítási feladat jóminőségű eredményeket mutasson fel, jó személyi kapcsolatokra és megbízható bizonylatokra van szükség, egyrészt a módszertani különbségek tisztázása, másrészt a reprezentatív javak összehasonlíthatóságának biztosítása érdekében. Ennek megfelelően a kétoldalú személyes szakértői találkozások minden évben esedékesek, olykor évente több alkalommal is. Időközben ez az összehasonlítási forduló 1990-ben (hatodik fázis) már végső céljához közeledett, és egy újabb forduló a beszámolási évként kitűzött 1993-ik esztendővel nemzetközi szinten jóformán eldöntött kérdés.

Minthogy tárgyánál fogva némileg idetartozik, megemlítem itt az 1989. szeptemberi input-output konferenciát, valamint az ugyancsak szeptemberben lezajlott input-output-statisztikai konzultációkat a magyar Központi Statisztikai Hivatalban. Ez alkalommal delegátusunk egy tanulmányt is benyújtott.

Egy ilyen visszatekintés alkalmával világossá válik, hogy hivatalaink között jóformán minden területen adódtak és adódnak ma is kapcsolatok, tapasztalatcserék és együttműködés. Ez a megállapítás éppen úgy vonatkozik a társadalomstatisztikára, mint a közlekedésre, az idegenforgalomra, a külkereskedelemre, a demográfiára, a kultúrára, az egészségügyre, a mezőgazdaságra és az adatfeldolgozásra. Hadd ragadjam ki ezek közül a legfontosabb eredményeket. 1976 februárjában a gazdaságstatisztika területén *Drechsler László* professzor, a Központi Statisztikai Hivatal munkatársa szemináriumot tartott az ár- és a volumenidexek integrációja tárgyában. Hivatalaink között az 1980-as években társadalomstatisztikai vizsgálat is folyt, amelynek eredményeit 1985-ben az Európai Statisztikusok Értekezlete elé terjesztették. Élénk tapasztalat- és véleménycsere zajlott a mikrocenzusok területén is.

A *közlekedés, az idegenforgalom és a külkereskedelem területén* folyó együttműködésben fontos megemlíteni, hogy időszakonként Duna Bizottság-ülésekre került sor, amelyeken hivatalaink arra törekedtek, hogy a dunai hajózás, valamint az idegenforgalmi és a közlekedési statisztika gyakorlatát egymáshoz igazítsák. Így több tanácskozás zajlott le az idegenforgalmi statisztikai fogalmak egymáshoz való közelítése érdekében, és az idegenforgalmi statisztika kétoldalú összehasonlítása is állandó cél volt a téma szakértőinek sorozatos konzultációin. A módszerek összehasonlítása és a feldolgozási munka megszervezése is további élénk kapcsolatok kiindulópontja volt a szakértők között mind a külkereskedelmi statisztikában, mind a közúti teherszállítási statisztika területén. Az 1980-as években hivatalaink ki is dolgozták a közlekedésszatisztikai adatok összehasonlításának tervezetét.

A *demográfia, az egészségügy és a kultúra területén* a kapcsolatokban és az együttműködésben három súlyponti kérdés volt megkülönböztethető. Az első a népszámlálás. Kölcsönös tapasztalatcserére került sor ennek a munkának a lebonyolítása során: 1988-ban Sopronban, majd 1990. januárban (már a magyar népszámlálás lebonyolítása közben) Győrben. A vizsgálatok további területe már az 1970-es évektől kezdve a rákmegbetegedések és a rákkutatás, valamint a halandóság volt. Ez utóbbiban a kétoldalú összehasonlítás érdekében kölcsönös feladatterv is született, a téma szakértőinek személyes találkozóin: így 1982-ben Bécsben, 1983-ban Salzburgban, 1984-ben Budapesten, 1985-ben ismét Bécsben, 1987-ben megint Budapesten. Talán szabad ebben az összefüggésben a magyar Központi Statisztikai Hivatal által a halandóság társadalomstatisztikai szempontjai tárgyában rendezett nemzetközi szemináriumra utalni, amikor is bemutathattuk az osztrák Statisztikai Hivatal erre vonatkozó terveit.

Az *adatfeldolgozás területén* a kapcsolatok körülbelül 1970-ig vezethetők vissza, éppen addig az időpontig, amikor ebben a szektorban beállt a „viharos fejlődés” korszaka. Ez a magyar Központi Statisztikai Hivatalban kezdődött az osztrák Statisztikai Hivatalban végzett különböző elektronikus adatfeldolgozások tárgyában tartott vendégelőadói beszámolóval. A következő időkben hivatalaink elektronikus adatfeldolgozó szakemberei között egyre intenzívebb kapcsolatfelvételre került sor, főleg hardver- és szoftver-ügyekben. Nemcsak módszertani kérdések kerültek szóba, hanem a rendszerszervezés terén és a prog-

ramhibák felmerülésekor nyújtott kölcsönös támogatás kérdései is. Az osztrák Statisztikai Hivatalban a hetvenes évek elején kifejlesztett ISIS Statisztikai Adatbank nemzetközi viszonylatban, így Magyarországon is nagy érdeklődést keltett. A magyar szakértőknek beható tájékoztatást adtunk az ISIS Adatbank meghatározásbeli kérdéseiről és alkalmazási problémáiról.

A statisztikai számítási tervfeladat (ún. statistical computing project) első fázisa keretében az osztrák Statisztikai Hivatal magára vállalta e nemzetközi együttműködés eredményeinek értékelését. Ezen a programon belül Magyarország mint az adatfeldolgozás terén vezető pozíciót betöltő ország szerepelt. Ez megint csak további alkalom volt személyes kapcsolatok kiépítésére hivatalunk témafelelősei között. Így 1991-ben *dr. H. Lutz*, hivatalunk adatfeldolgozási osztályának vezetője — a vezetése alatt működő regionális hálózattal együtt — szakértőként részt vett a magyar Központi Statisztikai Hivatal elektronikus adatfeldolgozási feladatainak megoldásában.

Az 1988-cal kezdődő időszakban, tehát hivatali elnökségem alatt, a kétoldalú kapcsolatokat az európai régió mélyreható változásai is befolyásolták. Ez időben a magyar Központi Statisztikai Hivatal vezetésében változások történtek. A politikai rendszerváltozással összefüggésben a statisztika számos területén szerkezetátalakítások következtek be, és nemzetközi téren újabb ösztönzők léptek működésbe. A hivatalvezetői érintkezés intenzív volt. 1990-ben néhány szakértő kíséretében a magyar Hivatal elnöke látogatást tett hivatalomban, információszerzés céljából. A programban elsősorban a jogi szabályozás kérdései (a szövetségi statisztikai törvény, a személyi adatok védelme, az adatgyűjtéstechnikai kérdések, a mutatószámok és a kérdőívek kialakítása) szerepeltek. A magyar elnök személyesen vett részt az osztrák Statisztikai Hivatal fennállásának százötven éves jubileumán. A jelenlegi elnök, *dr. Vukovich György* tavaly azzal is megtisztelt bennünket, hogy a tiroli Mayrhofenben a hivatalos statisztika ünnepén megjelent. Úgyszintén nálunk járt a jelenlegi tapasztalatcserek és szakértői tanácskozások alkalmával is, amikor különleges feladatként szerepelt közös fáradozásunk, hogy a demográfia terén, ahol ez nagyon is megalapozott, közös kiadványokat dolgozzunk ki. Itt külön meg kell emlékeznünk *Horváth Róbert* professzor előadásáról, amelyet 1989-ben az Osztrák Statisztikai Társaságban Bécsben tartott, Ausztria és Magyarország közös statisztikai múltjáról.⁵ A következő évben tervezzük a GUIDE (Guidance for User of Integrated Data Equipment) őszi konferenciáját Budapesten. A GUIDE alelnöke az osztrák Hivatal egyik munkatársa, akinek a konferencia előkészítése céljából több alkalommal is Budapestre kell látogatnia, és így az elektronikus adatfeldolgozás terén alkalom nyílik majd a kétoldalú kapcsolatok kiépítésére. E kétoldalú kapcsolatok mellett külön ki kell emelnünk azt az együttműködést, amely a már régóta rendszeresített nemzetközi konferenciák alkalmával az ún. Közép-európai Kezdeményezés (CEI) keretében folyik. Ezekben belül a statisztika terén különleges munkacsoport működik, amely megkísérel, hogy erősítse a statisztikai együttműködést a többi tagállammal bizonyos területeken, mint a vándorlási statisztika, a környezetvédelem, az energia, a szállítások, az idegenforgalom, a kultúra és a közoktatás. A szakértők röviddel ezelőtt Rómában behatóan foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel. 1990 őszén nekem magamnak is volt alkalmam, hogy meghívásra felkeressem a magyar Központi Statisztikai Hivatalt, és így

⁵ *Dr. Horváth Róbert*: Gondolatok az osztrák—magyar közös statisztikai múlt történetéről. *Statisztikai Szemle*. 1989. évi 5. sz. 510—521. old.

egyrészt tájékozódhattam a magyar statisztikai rendszerről, másrészt megbeszélhettük a további kétoldalú együttműködés alapelveit. A lehető legintenzívebb együttműködésben szeretnénk megállapodni, nemcsak azért, mert a hosszú időszakra visszanyúló hagyományoknak ez felel meg, hanem azért is, mert mindig jól megértettük egymást, hiszen hasonló problémáink vannak, és kapcsolataink eddig is kölcsönösen gyümölcsözők voltak.

TÁRGYSZÓ: Statisztikai intézmény.

РЕЗЮМЕ

Приветственное слово, произнесенное председателем Австрийского Центрального статистического управления, господином Эрихом Бадером на состоявшемся 26 мая 1992 года в Будапеште, в конференц-зале Венгерской Академии наук торжественном заседании по случаю 125-ой годовщины создания венгерской официальной статистики, подробно останавливается на возникновении самостоятельной венгерской статистической службы со ссылками на точки соприкосновения с бывшей австрийской имперской статистикой. В своем выступлении указывает на функционирование обособившейся внутри государственной структуры Австро-Венгерской монархии венгерской статистической службы, а также упоминает ее важнейших руководителей, ученых и организаторов.

Глубоко и тщательно анализирует сложившееся в ходе истекших 20—30 лет сотрудничество между управлениями двух стран, останавливаясь на его важнейших поворотных пунктах.

SUMMARY

Dr. Erich Bader's, President of the Austrian Central Statistical Office, address and commemoration delivered at the celebration of 125 anniversary of the Hungarian official statistical service, held in the Congress Hall of the Hungarian Academy of Sciences, 26 May 1992, discussed in detail the formation of the independent Hungarian statistical service, with special regard to its connection with the statistical institutions of the Austrian Empire of the epoch. He dealt with the activity, most noted leaders, scientists and organizers of the Hungarian statistical service, that had become independent within the state administration of the Austro-Hungarian Monarchy.

The author gave an in-depth analysis of the cooperation between the offices of the two states in the last 20—30 years as well as the most important turning points of the cooperation.

MAKROGAZDASÁGI SZÁMLÁK

DR. SZILÁGYI GYÖRGY

Ez a tanulmány a nemzeti számlarendszert valóban mint számlák rendszerét mutatja be, egyaránt hangsúlyt helyezve a számlákra és a rendszerre. A témában megjelent írások túlnyomó többsége¹ csupán megemlíti, hogy a nemzeti számlarendszer a makrogazdasági adatokat számlák formájában rendeli egymáshoz, a rendszer gyakorlati bemutatását azonban már a számlák adataiból származtatott különféle táblákra (ezeket itthon többnyire mérlegeknek szoktuk nevezni), kimutatásokra stb. bízva. A nemzeti számlarendszerek koncepcióját, a makrogazdasági aggregátumokhoz való közelítését — úgy is mondanánk: „gondolkodásmódját” — azonban a számlákon keresztül lehet igazán megérteni. Ezenkívül a makrogazdasági adatok halmaza e számlák sorozatán keresztül válik valódi rendszerre, azaz logikailag és számszakilag egymásba kapcsolódó alakzattá. Az ENSZ Nemzeti számlarendszerének (System of National Accounts — SNA) most folyó felülvizsgálata ezt az egymásba kapcsolódást még az előző változatoknál is következetesebben viszi végbe, tanulmányunkban is evvel az új (vagy leendő) rendszerrel foglalkozunk.

Kétségtelen, hogy az SNA rendszerjellege sok más vonatkozásban is érvényesül, „... a rendszerben használt összes fogalom, meghatározás, elszámolási szabály konzisztens közgazdasági elveken alapul ... a rendszer különböző részeiben mindig azonos osztályozásokat, elszámolási szabályokat, konvenciókat követ”.² Más szóval az SNA rendszer jellegét a fogalmak, definíciók és osztályozások egységes kerete is erősíti. Jórészt ezekkel foglalkoztam „A nemzeti számlák közgazdasági világa” c. tanulmányomban,³ így ezekhez most csak a legszükségesebb utalások erejéig fordulok; a hangsúlyt magukra a számlákra, illetve azok egymásba kapcsolódó sorozatára helyezem. Ezúttal tehát az SNA „elszámolási keretrendszerét” (az ún. „accounting framework”-öt) vázolom fel, melyet akár makroökonómiai „számlakeretnek” is tekinthetünk.

A SZÁMLÁKRÓL ÁLTALÁBAN

A rendszer számlái — akárcsak a könyvviteli számlák — kétoldalú adatki-mutatások, amelyekben a két oldal azonosságát egy egyenlegező tétel teremti

¹ A kevés kivétel között is ki kell emelni az egyik legkiválóbbat, dr. Drechsler Lászlónak „Az ENSZ nemzetgazdasági számlarendszere” c. (Nemzetközi szervezetek statisztikai tevékenységéből. 10. sz. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1970. 153 old.) tanulmányát, amely az SNA 1968. évi, jelenleg érvényes változatát mutatta be akkor, amikor az még szinte teljesen új volt. Jelen tanulmány a bevezetés előtt álló, előreláthatólag 1993-ban életbe lépő változattal foglalkozik.

² Hüttl Antónia: Pénzügystatisztika a nemzetgazdasági elszámolásokban. A Magyar Statisztikai Társaság „Pénzügyi információ-rendszer — pénzügyi statisztika” c. budapesti konferenciáján 1991 decemberében elhangzott előadás. (Kissé módosított változatát a *Statisztikai Szemle* 1992. évi 4–5. száma — 403–410. old. — közölte.)

³ *Statisztikai Szemle*. 1992. évi 4–5. sz. 365–393.

meg. Ez az egyenleg általában a számla legfontosabb adata (többnyire fontosabb, mint a számla „végösszege”, amely nem egyszer csak technikai jellegű adat).

Az egyenlegnek e kitüntetett szerepe kettős:

- egyrészt az egyenlegek a rendszer legfontosabb mutatószámai, például a termelési számla egyenlege a hozzáadott érték;
- másrészt az egyenlegeken keresztül valósul meg a számlák összefüggő sorozata, oly módon, hogy az egyik számla egyenlege a sorrendben utánakövetkező számla kiinduló adata. Ily módon a rendszer számlái összefüggő láncot alkotnak.

A vizsgált rendszer a számlák következő három nagy csoportját különbözteti meg:

1. a folyó műveletek számlái, melyek a termeléssel és a jövedelemmel kapcsolatos műveleteket mutatják be;
2. a felhalmozásszámlák, amelyek az aktívák és a passzívák változását számolják el;
3. a vagyonszámlák vagy -mérlegek, amelyek az aktívák és a passzívák állományáról adnak számot.

Az egyes csoportokba tartozó számlák némelyike alszámlákra tagolódik. Alszámlákra olyankor van szükség, amikor a gazdasági műveletek közül egyiket-másikat külön is érdemes kimutatni, vagy a folyamat egyes fázisai is fontos közgazdasági információt nyújtanak (például a jövedelmek elsődleges elosztásán belül a jövedelmek keletkezése és szerzése), és különösen akkor, ha az alszámla egyenlegeként fontos közgazdasági aggregátum jelenik meg (például a működési többlet vagy más szóval működési eredmény).

De tulajdonképpen milyen gazdasági egységek számláiról van szó? E tekintetben az SNA nagyon flexibilis, mivel a számlák az egyedi intézménytől (például vállalatától) kezdve azok különböző összevont csoportjain (például ágazatokon, szektorokon) keresztül egészen az összegazdaságig értelmezhetők. Most mégis csupán egyetlen aspektusból, az SNA talán legfontosabb osztályozási elve, az intézményszektor-bontás szempontjából tárgyaljuk az egyes számlákat.

A rendszer fő intézményi szektorai:

- a nem pénzügyi vállalatok,
- a pénzügyi intézmények (pénzintézetek),
- az állam,
- a háztartások,
- a külföld.

A tárgyalás egyszerűsítése céljából először egyetlen intézményi szektort emelünk ki, legyen ez a nem pénzügyi vállalatok szektora. E példán keresztül mutatjuk be a számlák összefüggő sorozatát. Ezt követően terjesztjük ki a tárgyalta problémákat a többi szektorra és a gazdaság egészére.

A jobb áttekintést szolgálja az az egyszerű számpélda, amelynek adataival kitöltjük a számlák egyes rovatait. E számok fiktív adatok ugyan, de mégsem „légből kapottak”, hanem abból a számanyagból valók — némi kerekítéssel és más, kisebb egyszerűsítéssel —, amely az új SNA készülő dokumentumát illusztrálja.⁴ Példánkban az egyenleget vastag betűvel, a következő számlán való megjelenését csillaggal jelöljük.

⁴ Revised System of National Accounts: Draft Chapters and Annexes. United Nations Secretariat. Provisional ST/ESA/STAT/SEP. F/2. Rev. 4.

A VÁLLALATI SEKTOR SZÁMLÁI

Egyelőre tehát egyetlen — bár igen nagy — szektorunk van, az ún. „nem pénzügyi vállalatok” szektora, amely — a bankokon és pénzügyintézeteken kívül — felöleli a teljes vállalati szférát. Haladjunk végig a folyó műveletektől a felhalmozáson keresztül a vagyon elszámolásáig.

A folyó műveletek számlái

Ide tartoznak a következő számlák:

1. a termelési számla,
2. a jövedelemszámlák.

1. *A termelési számla* a kibocsátásból (outputból) indul ki, melynek értéke példánkban 5100. Ezt találjuk a források között. Mielőtt azonban továbbmennénk, tisztáznunk kell az output értékelésének problémáit.⁵

Az output értéke általában magában foglalja a termeléssel kapcsolatos adókat (illetve az adók és a támogatások egyenlegét), illetve azok egy részét is. Ezeknek az adóknak két fő típusa különböztethető meg:

- a termékadók, melyek meghatározott terméket terhelnek;
- az egyéb termelési adók, melyek a termelési folyamathoz, de nem egy meghatározott termékhez kapcsolódnak.

A termékadókkal kapcsolatban a rendszer háromféle értékelési módot enged meg:

- az *alapár* a termékadók nélküli értékelést jelenti,
- a *termelői ár* a termékadókkal együtt (ártámogatások nélkül) értékel, de ennek az értékelésnek két változata van: *a)* hozzáadottérték-adó (nálunk általános forgalmi adó) nélkül, *b)* hozzáadottérték-adóval együtt.

Az egyéb termelési adók mindig benne vannak az output értékében, tehát az alapárban és a termelői árban is.

Számpéldánkban az intézményi szektorok termelésének alapáras (azaz termékadók nélküli) változatát követjük.

Ezek után visszatérhetünk a termelési számlára. A számla felhasználási oldalán a közbenső vagy termelőfogyasztás, azaz az output előállításához felhasznált javak értéke (a példában 2900) áll.

Még egy adattal szembe kell néznünk, nevezetesen az állótőke-fogyasztással, azaz az állóeszközök értékcsökkenésével (330), amely kissé bonyolulttá teszi egész áttekintésünket. Mielőtt azonban ezt taglalnánk, tekintsük magát a számlát, amelynek egyenlege a *hozzáadott érték*, tehát a legfontosabb termelési mutatószám.

Az állótőke-fogyasztás miatt a termelési számlának — és szinte minden más számlának is — két változata van. Egyik esetben az egyenleg a bruttó hozzáadott érték — általában ezt szoktuk hozzáadott értéknek nevezni — (2200), másik esetben a nettó hozzáadott érték — amelyet általában nettó termelési értéknek emlegetünk — (1870). Ez utóbbi nem tartalmazza az állóeszközök elhasználódását.⁶

⁵ A számlarendszer sok más — egyébként fontos — értékelési kérdésével nem terheljük e tanulmányt, az output értékelésének tisztázása azonban elkerülhetetlen a továbbiak megértése szempontjából.

⁶ Mindez a kettősség jórészt az értékcsökkenés mérésének nagyfokú bizonytalanságából adódik. A bruttó hozzáadott érték lényegében annak köszönheti népszerűségét, hogy nem zavarják a tőkefogyasztás elszámolásának problémái.

1. Termelési számla

Felhasználás		Forrás	
Termelőfogyasztás.....	2900	Kibocsátás	5100
Bruttó hozzáadott érték	2200		
Összes felhasználás	5100	Összes forrás	5100
vagy:			
Termelőfogyasztás.....	2900	Kibocsátás	5100
Állótőke-fogyasztás.....	330		
Nettó hozzáadott érték.....	1870		
Összes felhasználás	5100	Összes forrás	5100

Ha nagyon pontosan akarunk eljárni, akkor az itt következő számlák mindegyikét két változatban kell tárgyalnunk, ez azonban nagyon megnehezítené az áttekintést. A tanulmány fő mondanivalójának kiemelése érdekében azonban inkább feláldozunk valamit e teljes pontosságból, és megelégszünk a két változat egyikével. Semmilyen döntő érv nem szól sem a bruttó, sem a nettó variáns mellett, önkényesen választottam a nettó változatot. Tartsuk azonban szem előtt, hogy a további számlák mindegyikének van egy bruttó változata is, amely az állótőke-fogyasztás kezelésében, illetve mértékében (330) különbözik a nettótól.

2. *A jövedelemszámlák.* Nem véletlen, hogy az egyes számban megnevezett termelési számlával szemben itt többes számot használok. A jövedelemszámlák külön-külön mutatják be a jövedelemelosztás és -felhasználás folyamatának fázisait:

- 2.1. az elsődleges jövedelemelosztást,
- 2.2. a másodlagos jövedelemelosztást,
- 2.3. a kiegészítő újraelosztást (azaz a természetbeni juttatások elosztását),
- 2.4. a jövedelemfelhasználást.

A jövedelmek forrása a hozzáadott érték (a termelési számla egyenlege), ez lesz tehát a jövedelemszámlák kiinduló forrása.

2.1. *Az elsődleges jövedelemelosztás* során kerülnek a jövedelmek azoknak a gazdasági alanyoknak a birtokába, amelyek e jövedelmet létrehozzák. Ezek lényegében a termelési tényezők (a munka és a tőke), illetve azok birtokosai. E folyamat azonban eléggé összetett ahhoz, hogy két mozzanatát, az elsődleges jövedelmek *keletkezését* és *megszerzését* elkülönítsük egymástól. Erre két külön alszámla szolgál.

A 2.1.1. *Jövedelemkeletkezés-alszámla* mindenekelőtt a két fő termelési tényező, a munka és a tőke között osztja el a hozzáadott értéket mint összjövedelmet. Előbbi az alkalmazottak díjazásában jut kifejezésre (ami példánkban 1600), utóbbi a működési többlet, amely ennek az alszámlának az egyenlege. Itt számoljuk el a termelési adókat (30) és a támogatásokat (20) is.

A 2.1.2. *Jövedelemszerzés-alszámlára* azért van szükség, mert az elsődleges jövedelmek bizonyos része *tulajdonjövedelem* (földjáradék, kamat, osztalék, jogdíj stb.). Általánosan tekintve ezeknek a jövedelmeknek is a hozzáadott érték a forrása, közvetlenül azonban a működési eredmény terhére részesülnek e tulajdonosok az elsődleges jövedelmekből. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a

tőke mint termelési tényező ebben a jövedelemelosztási fázisban kapja meg jövedelmét a termelésben való részvételéért. Tulajdonjövdelemben természetesen a vállalati szektor egységei is részesülhetnek (például ha egy vállalatnak bankrészvényei vannak, az ezekből származó osztalék a pénzügyi intézmények szektorától a nem pénzügyi vállalatok szektorának fizetett tulajdonjövdelem). Példánkban a kapott tulajdonjövdelem 100, a szektor pedig 300 tulajdonjövdelmet fizet ki a szektoron kívüli egységeknek. A számla egyenlege most már a vállalati szektor *elsődleges jövedelme*.

2.1.1. *Jövedelemkeletkezés-alszámla*

Felhasználás	Forrás
Alkalmazottak díjazása 1600	Hozzáadott érték (nettó) 1870*
Termelési adók 30	
Támogatások ..... -20	
Működési többlet 260	
Összes felhasználás 1870	Összes forrás 1870

2.1.2. *Jövedelemszerzés-alszámla*

Felhasználás	Forrás
Kifizetett tulajdonjövdelem 300	Működési többlet 260*
A szektor elsődleges jövedelme .. 60	Kapott tulajdonjövdelem 100
Összes felhasználás 360	Összes forrás 360

2.2. *A másodlagos jövedelemelosztás műveletei különböző jövedelemtranszferek, amelyek során a jövedelmek azokhoz a gazdasági egységekhez jutnak, amelyek azután felhasználják őket. Ilyen transzferek a jövedelem- és a vagyonadók (példánkban 70), a pénzbani társadalmi juttatások és más folyó transzferek, például balesetbiztosítási díjak,⁷ kártérítések, bírságok stb. (példánkban a vállalati szektor 90 értékű ilyen folyó transzferben részesül, és 60-at fizet ki). Az egyenleg a nevezetes rendelkezésre álló jövedelem.*

2.2. *A másodlagos jövedelemelosztás számlája*

Felhasználás	Forrás
Jövedelem- és vagyonadók 70	Elsődleges jövedelem 60*
Egyéb folyó transzferek 60	Kapott transzferjövedelmek 90
Rendelkezésre álló jövedelem .. 20	
Összes felhasználás 150	Összes forrás 150

2.3. A jövedelemelosztásnak van még egy, eddig nem tárgyalt lépése, amely a természetbeni társadalmi juttatásokat érinti. Eddig ugyanis nem számoltunk

⁷ Az életbiztosítás nem tartozik ide, mert az megtakarításnak minősül.

el az ingyenes vagy kedvezményes orvosi, oktatási, szociális stb. juttatásokkal, amelyekben a háztartások — nem pénzben, hanem juttatás formájában — részesülnek. „Példaszektorunk”, a nem pénzügyi vállalatok szempontjából azonban ez a művelet érdektelen, ez a jövedelemfolyamat lényegében az állam és a háztartások között játszódik le. Ennek végeredményeképpen áll elő az ún. „korrigált rendelkezésre álló” vagy „összes jövedelem” (tehát ez lesz a számla egyenlege). Mivel azonban a vállalati szektor rendelkezésre álló jövedelme nem esik e korrekció alá, eltekinthetünk a 2.3. számla bemutatásától.⁸

A 2.4. *Jövedelemfelhasználás-számlától* viszont nem tekintünk el, noha a vállalati szektor számára az itt ábrázolt folyamatnak sincs nagy jelentősége. A jövedelemfelhasználási-számla ugyanis azt mutatja be, hogy a rendelkezésre álló jövedelemből az egyes szektorok mennyit költenek végső fogyasztásra, és mennyi marad meg mint megtakarítás, amely a felhalmozás kiinduló forrása. A vállalati szektor számára azonban a rendszer nem értelmezi a végső fogyasztást, ilyen fogyasztási kiadása csak az államnak és a háztartásoknak lehet. Így a vállalati szektor számára a megtakarítás (amely a számla egyenlege) a rendelkezésre álló jövedelemmel egyenlő. Írjuk fel mégis ezt a számlát, már csak azért is, hogy nyomon követhessük a számlák láncszerűen egymásba kapcsolódó rendszerét.

2.4. *A jövedelemfelhasználás-számla*

Felhasználás		Forrás	
Végső fogyasztás	0	Rendelkezésre álló jövedelem	20*
Megtakarítás	20		
Összes felhasználás	20	Összes forrás	20

A felhalmozás számlák

A felhalmozási számlák az aktívák, a passzívák és a nettó vagyon változásait mutatják be. Kiindulópontjuk a megtakarítás (tehát a 2.4. Jövedelemfelhasználás-számla egyenlege). A következő számlák tartoznak a felhalmozási számlák körébe:

1. a tőkeszámla,
2. a finanszírozási számla,
3. az aktívák és a passzívák egyéb változásainak számlái.

3.1. A *tőkeszámla* lényegében a tőkeképződéssel kapcsolatos műveletek számlája. A tőkeképződés a következő összetevőkből áll:

- az állótőke növekedése, azaz a beruházás,
- a készletek változása (növekedése vagy csökkenése),
- a föld és más, újra nem termelhető javak beszerzése.

Példánkban a beruházás értéke 410, a készletek 20-szal csökkennek, és a vállalati szektor 12 értékű földet vásárol. A tőkeképződés forrása a szektor

⁸ Meg kell azonban jegyezni, hogy egyes országok (köztük Magyarország jelenlegi) gyakorlata ettől némileg eltér. A vállalati óvoda, üdülés például olyan természetbeni társadalmi juttatásnak minősül, amelyet a vállalati szektor közvetlenül nyújt a háztartásoknak. Példánkban azonban — már csak az egyszerűség érdekében is — „üresnek” tekintjük a vállalati szektor 2.3. számláját.

megtakarítása, valamint a különböző tőketranszferok. (Példánkban ezen a címen 45 értékű tőke áramlik a szektorba, a szektortól pedig 15 értékű kerül más szektorokhoz.) Mindezek eredményeképpen a tőkeszámla egyenlege vagy pozitív előjelű forrástöbblet, vagy negatív előjelű forráshiány. Előbbi szabad forrásokat jelent, amelyek más szektorok felhalmozásának finanszírozására használhatók fel (hitelnyújtás), utóbbiak azt a finanszírozási szükségletet jelentik, amelyet a szektor más szektoroktól vár (hitelfelvétel).

3.1. Tőkeszámla

Az aktívák változása	A passzívák és a nettó vagyon változása
Állótőke-képződés 410	Megtakarítás 20*
Készletváltozás ..... -20	Kapott tőketranszferok 45
Állótőke-fogyasztás ..... -330	Adott tőketranszferok ..... -15
Nem termelésből származó aktívák beszerzése 12	
Forrástöbblet (hitelnyújtás) (+), forráshiány (hitelszükséglet) (-) ..... -22	
Az aktívák nettó változása .. 50	A nettó vagyon változása 50

Megjegyzés. A nettó vagyon változása a megtakarítás és a tőketranszferok eredménye.

A nem pénzügyi vállalatok szektorában tehát 22 nagyságú forráshiány állt elő, melynek fedezésére más szektorok forrástöbbletéből kell hiteleket felvenni. Erre különböző pénzügyi aktívák szolgálnak, melyekről a 3.2. finanszírozási számla ad képet.

3.2. Finanszírozási számla

Az aktívák változása	A passzívák és a nettó vagyon változása
Arany 0	Arany 0
Készpénz és betétek 30	Készpénz és betétek 0
Értékpapírok (a részvényeken kívül) 10	Értékpapírok (a részvényeken kívül) 50
Részvények 80	Részvények 60
Kölcsönök 0	Kölcsönök 72
Egyéb aktívák 70	Egyéb passzívák 40
(Összesen 190)	(Összesen 212)
	Egyenleg ..... -22
Pénzügyi aktívák változásának összege 190	Pénzügyi passzívák és nettó vagyon változása 190

A finanszírozási számla a különböző pénzügyi eszközökből, hitelezési formákból áll össze, amelyek révén a forráshiányok fedezhetők, illetve a forrástöbbletek felhasználhatók. A forráshiányos szektor — mint a példánkban szereplő nem pénzügyi vállalatok szektora — természetesen nemcsak felvesz hiteleket (például kölcsön formájában), hanem hitelez is másoknak (például részvényvásárlással), már csak azért is, mert a szektoron belül bizonyára vannak forrástöbblettel rendelkező vállalatok is. A végső hitelfelvétel vagy hitelnyújtás tehát nettó összeg, a kétirányú hitelmozgás egyenlege.

A számla két oldalán azonos megnevezéseket, a pénzügyi aktívák és passzívák egyes formáit találjuk. Az egyenleg ugyanaz, mint a tőkeszámlán, de most átkerül a másik oldalra a hitelműveletek egyenlegeként. Példánkban a 22 nagyságú forráshiányt a pénzügyi passzívák 212, a pénzügyi aktívák 190 mértékű növekedésének különbsége egyenlíti ki, másszóval a 22 nagyságú nettó hitelfelvétel 212 bruttó hitelfelvétel és 190 bruttó hitelnyújtás egyenlegeként áll elő.

Mivel a tőke- és a finanszírozási számla egyenlegei kölcsönösen kiegyenlítik egymást, ezen a ponton megakad a számlák sorozatának olyanfajta láncolata, amelyben az egyenlegnek jut a „kapocs” szerepe. Maga a lánc azonban nem szakad meg, hanem hamarosan — a vagyonomérlegeknél — folytatódik.

Az eddigi két számla még nem követte végig a felhalmozás teljes folyamát, hanem csak azokat a műveleteket (beruházás, készletnövelés vagy -csökkenés, hitelnyújtás vagy -felvétel), amelyek a gazdasági egységek elhatárolásától függenek. Vannak azonban e döntésektől független változások is. Ezek egy része a vagyon volumenét és értékét egyaránt módosítja, másik része a volumen változásának érintetlenül hagyásával növeli vagy csökkenti az értékeket. E kétféle változás két alszámlában jut kifejezésre:

3.3.1. Egyéb volumenváltozások alszámlája,

3.3.2. Átértékelés-alszámla.

3.3.1. A *volumenváltozások* általában rendkívüli események, melyek lehetnek örvendetések, mint például ásványi kincsek felbukkanása, de lehetnek tragikusak is, mint az elemi csapások. Előbbiek pozitív, utóbbiak negatív előjellel lépnek fel az aktívák között. Az egyenleget a passzívák oldalán találjuk mint a változások hatását a nettó vagyonra. Példánkban a vállalati szektor 5 értékű veszteséget szenved.

3.3.1. Egyéb volumenváltozások alszámlája

Az aktívák változása	A passzívák és a nettó vagyon változása
Természeti javak feltárása (+) ... 0	A nettó értékek változása az aktívák volumenének egyéb változásaként ..... —5
Természeti javak megsemmisülése (—) ..... —5	
Aktívák olyan megsemmisülése, amelyet nem fedez biztosítás (—) 0	
Összesen ..... —5	Összesen ..... —5

A 3.3.2. *Átértékelés* alszámlára kerülő változások merőben más természetűek. Ezeket eszköztartási nyereségnek (vagy veszteségnek) („holding gains/losses”) nevezzük. Olyan értékváltozások ezek, melyek a birtokolt eszközök árainak változásából állnak elő.

Világítsuk ezt meg vázlatos példa segítségével. (Ez a példa nem része az egész cikknek végigvonuló számpéldának.) Legyen az év elején egy 60 értékű vagyontárgyunk, mely az év végén is birtokunkban van, és amelynek piaci ára az év folyamán 20 százalékkal, azaz 12 értékkel nőtt. Ezt a 12 értéket nevezzük eszköztartási nyereségnek. Természetesen előfordulhat árcsökkenés-

ből eredő veszteség, és ami még fontosabb, nemcsak aktíváink értékelődhetnek fel, hanem passzíváink is.

Az átértékelés alszámla bal oldala az aktívák ilyen árváltozását, jobb oldala pedig a passzívákét mutatja. Az egyenleg pedig: az árváltozások hatása a nettó vagyonra.

3.3.2. *Átértékelés alszámla*

Az aktívák változása	A passzívák és a nettó vagyon változása
Névleges eszköztartási nyereség (+), veszteség (-): Nem pénzügyi aktívákban 200	Névleges eszköztartási nyereség vagy veszteség: Passzívákban 500
Ebből: termelésből származó aktívákban 175	Árváltozások hatása a nettó vagyonra 70
nem a termelésből származó aktívákban 25	
Pénzügyi aktívákban 370	
<hr/> Aktívák összes változása árváltozás következtében 570	<hr/> Passzívák és nettó vagyon változása árváltozás következtében 570

De miért neveztük „névlegesnek” az eszköztartási nyereséget? Mert az átértékelésnek két összetevője van, egyiket semleges, a másikat reálátértékelésnek nevezzük. Semleges az az átértékelés, amely nem haladja meg az általános árváltozást. Ha vagyontárgyunk „csak” annyira értékelődött fel, mint minden egyéb jószág, akkor csupán annyiban lehetünk elégedettek, hogy az árnövekedés nem okoz veszteséget. Ha azonban vagyontárgyunk felértékelődése ennél nagyobb, akkor már valóságos nyereséggel (reálnyerességgel) van dolgunk; ha pedig a felértékelődés az általános árváltozás alatt marad, akkor reálveszteséget szenvedünk el.

Egy pillanatra visszatérve előbbi kis példánkra, tételezzük fel, hogy az általános árváltozás (például a GDP implicit árindexében mérve) 15 százalékos. Ekkor a 60 értékű vagyontárgy 20 százalékos felértékelődése a következőképpen oszlik meg:

- 15 százalék semleges nyereség, értékben 9,
- 5 százalék reálnyeresség, értékben 3,
- 20 százalék összes névleges nyereség, értékben 12.

A semleges és a reálnyeresség kimutatásához az átértékelés alszámlát két részletező számlára kellene bontani; evvel azonban már nem foglalkozom, megemlítem azonban, hogy az eszköztartási nyereség és veszteség ilyen vizsgálata a nemzeti számlarendszer egyik legfontosabb hozzájárulása az inflációs hatások kvantifikálásához és elemzéséhez.

A vagyonszámlák vagy -mérlegek

A számláknak ebbe a családjába három számla tartozik: a nyitó 4.1. és a záró 4.3. mérleg, amelyek a vagyonváltozás 4.2. számláját fogják közre. A nyitó- és a zárómérleg az aktívák és a passzívák állományát mutatja, a vagyonváltozások pedig a kettő kapcsolatát teremtik meg.

A nyitó- és a zárómérleg struktúrája azonos, mindkettő az aktívák és a passzívák állományát tünteti fel az aktívák és a passzívák típusai szerint. Példánkban csak e típusok legismertebb csoportjait mutatjuk be; ezek az adatok számos részletre bontva jelennek meg a gyakorlatban. Az aktívák között megkülönböztetjük a pénzügyi aktívákat a nem pénzügyiektől, utóbbiakon belül a termelésből származókat nem a termelésből származóktól:

nem pénzügyi aktívák	
termelésből	(például állóeszközök és készletek),
nem termelésből	(például föld, műemlékek),
pénzügyi aktívák és passzívák	(például készpénz, betétek, értékpapírok).

A nyitó- és a zárómérlegek egyenlege a *nettó vagyon*.

4.1. Nyitómérleg

Aktívák		Passzívák	
Nem pénzügyi aktívák	6 000	Pénzügyi passzívák.....	6 600
ebből:		Nettó vagyon.....	3 400
termelésből származó ..	4600		
nem termelésből szár-			
mazó	1400		
Pénzügyi aktívák	4 000		
Összes aktíva	10 000	Összes passzíva és nettó vagyon	10 000

A *vagyonváltozást* két metszetben vizsgálhatjuk. A vagyon nettó változása egyrészt a felhalmozás különböző komponenseiből (a megtakarításból, a tőke-transzferekből stb.) tevődik össze, másrészt a különböző aktívák és passzívák változásának egyenlege. Előbbi esetben inkább a „hogyan változott?“, utóbban pedig a „mi változott?“ kérdésre kapunk választ. Mindkét esetben a felhalmozási számlák (3. számlacsoport) különböző tételeiből áll össze a vagyonváltozás összege, azaz ismét megjelenik a számlák összefüggő láncolata.

A nyitómérlegben szereplő 3400 nettó vagyonhoz tehát a következő tényezők járultak az év folyamán (a nettó vagyonváltozás összetevői):

megtakarítás és tőke-transzferek (a 3.1. tőkeszámla végösszege)	50
az aktívák egyéb volumenváltozása (a 3.3.1. Egyéb volumenváltozások	
alszámla egyenlege)	-5
az árváltozások hatása (a 3.3.2. Átértékelés alszámla egyenlege)	70
A nettó vagyon változása	115

Most pedig vizsgáljuk a változást aktívánként és passzívánként. Ahhoz, hogy a 4.2. Vagyonváltozás számla valóban kapcsolatot teremtsen a nyitó- és a zárómérleg között, e mérlegekkel azonos szerkezetűnek kell lennie, azaz az aktívák és a passzívák ugyanolyan típusaira kell a *változást* kimutatnia, mint amelyeknek *állományát* a nyitó- és a zárómérleg feltünteti. A termelésből származó, nem pénzügyi aktívák esetében például ez a következőt jelenti:

a 3.1. Tőkeszámláról:

állótőke-képződés	410
készletváltozás	-20
állótőke-fogyasztás	-330

a 3.3.2. átértékelés alszámláról:

a termelésből származó nem pénzügyi aktívákban bekövetkezett névleges eszköztartási nyereség	175
Összesen	235

Hasonló módon járunk el a többi aktíva és passzíva esetében is. Foglaljuk ezeket össze az 1. táblában.

1. tábla

Az aktívák és a passzívak változásának levezetése

Melyik számláról? (alszámláról)?	Milyen tétel?	A termelésből származó	Nem a termelésből származó	Pénzügyi	
		nem pénzügyi aktívák	változása	aktívák	passzívak
				változása	
3.1. Tőkeszámla	Állótőke-képződés Készletváltozás Állótőke-fogyasztás Nem termelésből származó aktívák beszerzése	410 —20 —330		12	
3.2. Finanszírozási számla	Aktívák változása Passzívak változása			190	212
3.3.1. Egyéb volumen- változás	Természeti javak		—5		
3.3.2. Átértékelés	Névleges eszköztartási nyereség/veszteség	175	25	370	500
Összesen		235	32	560	712

Ezzel minden adat megvan a vagyenváltozási számla összeállításához.

4.2. *Vagyenváltozási számla*

Aktívák	Passzívak és nettó vagyon
Nem pénzügyi aktívák 267	Passzívak 712
ebből:	Nettó vagyon..... 115
termelésből származó 235	
nem a termelésből származó 32	
Pénzügyi aktívák 560	
Az aktívák összes változása .. 827	A passzívak és a nettó vagyon változása 827

4.3. *Zárómérleg*

Aktívák	Passzívak
Nem pénzügyi aktívák 6 267	Passzívak 7 312
ebből:	Nettó vagyon..... 3 515
termelésből származó 4835	
nem termelésből szár- mazó 1432	
Pénzügyi aktívák 4 560	
Összes aktíva 10 827	Összes passzíva és nettó vagyon 10 827

A zárómérleg összeállítása ezek után csupán összeadási műveletek (4.3. = 4.1. + 4.2.) sorozata.

Evvel végére értünk kiválasztott intézményi szektorunk — a nem pénzügyi vállalatok — számlasorozatának.

A NEMZETGAZDASÁG INTEGRÁLT SZÁMLÁI

Eddig egyetlen szektor számláinak láncolatán haladtunk végig. Bár a teljesség most a többi szektor egyenkénti sorravételét követelné meg, nem ezt a tárgyalási módot választjuk, hanem áttérünk a szektorok együttes, integrált áttekintésére. A szektormérlegek önmagukban igen sok információt közölnek a termelésről, a költségekről, a jövedelmekről, a megtakarításról, a felhalmozásról, a finanszírozásról stb., de ezek az információk megállnak a szektorhatáron, keveset árulnak el a kimenő folyamatok rendeltetéséről, a bejövők eredetéről, és nem mutatják meg az egyes szektorok összgazdasági súlyát sem, például részesedésüket a termelésben, a felhalmozásban vagy a vagyonban. Ezekre a kérdésekre akkor kapunk választ, ha valamennyi szektort egyszerre tekintjük át; ezt szolgálják a nemzetgazdaság integrált számlái.⁹

Az integrált számlák összevont és átfogó képet nyújtanak a nemzetgazdaságról, legalábbis abból a szempontból, ahogy a nemzeti számlarendszer megragadja a gazdaságot. A legfontosabb számszerű összefüggések és a fő aggregátumok kimutatása mellett egyetlen pillantással átfogható képet adnak a rendszer egész elszámolási struktúrájáról, sőt a rendszerről mint gazdasági modellről is. Különösen a francia szerzők szívesen tekintik az integrált számlákat a híres „Tableau Economique” korszerű változatának.

Technikailag az integrált számlák úgy jönnek létre, hogy egy-egy szektor számláit egymás alá, az intézményi szektorokat pedig egymás mellé írjuk (mint az a 2. táblán látható).

A táblában az intézményi szektorok számláinak forrás és felhasználás oldalai szimmetrikusan helyezkednek el. Így a tábla közepén levő megnevezés oszloptól közvetlenül jobbra és balra a nem pénzügyi vállalatok szektorának számláit találjuk.

A nem pénzügyi vállalatok szektorának oszlopaiban ugyanazokat a számadatokat találjuk, amelyek segítségével e szektor számláit e tanulmány első részében illusztráltuk.

A számlák összefüggő rendszerének tárgyalásánál láttuk, hogy egy-egy számla egyenlege a sorrendben utána következő számla kiinduló adata. Ez itt most avval a következménnyel jár, hogy a tábla egy-egy sorának (például a nettó hozzáadott értéknek) bal oldala más számlához tartozik, mint a jobb oldal, következésképp a számlák két oldala egymáshoz képest „el van csúsztatva” függőleges irányban. (Ezért is tüntettük fel a számlák nevét a tábla mindkét szélén.) Tekintettel az egyenlegek kitüntetett jelentőségére, ezeket a sorokat a tábla tipográfiaailag is kiemeli.

A nemzetgazdaság integrált számlái, egymáshoz szorosan kapcsolódó három táblában mutatják be az adatokat, ezen táblák megfelelnek a számlák három nagy csoportjának, a folyó műveletek, a felhalmozás és a vagyon számláinak. Itt ezek közül, ízelítőként, csak a folyó műveletek számláját mutatjuk be. (Lásd a 2. táblát.)

⁹ Az integrált számlákkal részletesen foglalkozik *André Vanoli* „La révision du Système de Comptabilité Nationale des Nations Unies (SCN)” című cikkében (*Courrier des Statistiques*, 1991. évi 58–59. számának melléklete, 36 old.).

2. tábla

A nemzetgazdaság integrált számlái (A folyó műveletek számlája)

Számola	Felhasználás						Forrás						Számola		
	Mind-összesen	Külföld	Bel-földi szektorok összesen	Ház-tartások	Állam	Pénz-ügyi intézmények	Nem pénz-ügyi vállalatok	Magnevezés	Nem pénz-ügyi vállalatok	Pénz-ügyi intézmények	Állam	Ház-tartások		Bel-földi szektorok összesen	Külföld
1. Termelés	3790		3790	420	350	120	2900	1. Kibocsátás	5100	320	1090	1420	7930		7930
	1130	1130	4140	1000	740	200	2200	2. Termelőfogyasztás						1100	1100
	4140		600					3. Import					600		600
	4740		4740	160	80	15	330	4. Export							
	585		585	160	80	15	330	5. Hozzáadott érték (bruttó) alapján							
	3555		3555	840	660	185	1870	6. Termékdíjak	1870	185	660	840	3555		3555
	4125		4125					7. Bruttó Hazai Termék					4125		4125
								8. Állóké-fogyasztás							
2.1.1. Jövedelem-keletkezés	2630	40	2590	190	690	110	1600	9. Nettó hozzáadott érték alapján							
	600		600					10. Nettó Hazai Termék							
	15		15	10	5	-10	10	11. Alkalmazottak díjazása							
	310		310					12. Termékdíjak (+) és támogatások (-)	260	85	570	2610	2610		2630
	640		640	640			260	13. Egyéb termelési adók (+) és támogatások (-)					570		600
								14. Működési többlet							
								15. Vegyes jövedelem							
2.1.2. Jövedelem-szerzés	1575	195	1380	120	120	840	300	16. Tulajdonjövödelmek	100	870	65	350	1385	190	1575
	4126		4155	3480	500	115	60	17. Elsődleges jövedelmek	60	115	500	3480	4155	29*	4126
	430	11	419	311	3	35	70	18. Jövedelem- és vagyonszerzés							430
	2415	3	2412	1190	1017	145	60	19. Egyéb folyó transzferek	90	85	1160	1050	2385	30	2415
	4139		4139	3029	1070	20	20	20. Rendelkezésre álló jövedelem							
								21. Természetbeni társadalmi juttatások							
2.3. Természetbeni jövedelmek elosztása	720		720	10	720			22. „Korrigált” rendelkezésre álló jövedelem							
								23. Rendelkezésre álló jövedelem							
	3851		3851	2700	1151			24. Végső fogyasztási kiadások	20	20	360	3749	4139		4139
	3851		3851	3410	441			25. Tényleges végső fogyasztás							
	275		288	329	-81	20	20	26. Megtakarítás							

* Export-(-) vagy importtöbblet (+). * Nettó nemzeti jövedelem. * Nettó nemzeti rendelkezésre álló jövedelem. * Külföldi elsődleges jövedelmek.

A példaként bemutatott tábla nagyon összevont; az elemzés igényeitől, illetve a rendelkezésre álló adatok adta lehetőségektől függően a sorok és az oszlopok több dimenzióban is bővíthetők. A szektorokat például tovább bonthatjuk alszektorokra; ilyen lehet a vállalati szektor tagolása tulajdon szerint a háztartási szektoron belül elkülöníthetjük a háztartásokat szolgáló „non-profit” intézményeket a szoros értelemben vett háztartásoktól, utóbbiakat pedig társadalmi csoportok (munkáltatók, önállók, alkalmazottak háztartásai) szerint. Elképzelhető továbbá egy-egy számla tagolása al- és részletező számlákra, például az elsődleges jövedelmek kimutatásánál elkülöníthetjük a vállalkozói jövedelem kialakulásának fázisát (ehhez a 2.1.2. Jövedelemszerzés-számlát kellene tovább részletezni). Végül az olyan műveletcsoportok, amelyek most egyetlen sorban összevontan jelennek meg, felbonthatók a művelet elemeire (ezt a függelékben is be fogjuk mutatni).

A „Belföldi szektorok összesen” adata a négy nagy szektor (a nem pénzügyi vállalatok, a pénzügyi intézmények, az állam és a háztartások) adatainak összege, egy fontos kivétellel, a *termékadók* (6. sor) elszámolásával. Ennek megértéséhez mindenekelőtt emlékeztetni kell arra, amit a termelési számlák tárgyalásánál az értékelésről mondtam. Eszerint a rendszer a termelés értékelésének többféle lehetőségét engedi meg, ezek közül példánk számára az *alapáras* megoldást választottuk. Ebben a megoldásban az egyes szektorok termelési értéke nem tartalmazza a termékadókat. E termékadókat — melyek összege példánkban 600 — azonban valahol mégis csak el kell számolni, ez történik a termelési számla 6. sorában, a belföldi szektorokat összesítő oszlopban.¹⁰ Ennek köszönhetően találjuk meg táblánkban a számlarendszer legfontosabb aggregátumai közül a *Bruttó Hazai Terméket* (7. sor mint az 5. és 6. összege), valamint a *Nettó Hazai Terméket* (10. sor mint a 9. és 6. sor összege).¹¹

Az integrált számlák egyes tételeire vonatkozó további magyarázatok a függelékben találhatóak.

ÖSSZEFOGLALÓ ÁTTEKINTÉS

Két metszetben tekintettük át a makrogazdaság számláit. Először egyetlen szektor — a nem pénzügyi vállalatok — dimenziójában haladtunk végig a számlák összefüggő sorozatán, másodsor pedig a nemzetgazdaság integrált számláinak segítségével egyetlen keretbe illesztettük valamennyi szektor és az összgazdaság számláit (ez utóbbi vizsgálatot a folyó műveletekre korlátoztuk). Összefoglalásként először emeljük ki a *fő nemzetgazdasági aggregátumokat*. Ezek a mutatószámok többnyire az összgazdaságra vonatkozó különböző számlák egyenlegeként adódnak:

- a Bruttó hazai termék (GDP) mint a termelési számla bruttó egyenlege (példánkban 4740);
- a Nettó hazai termék (NDP) mint a termelési számla nettó egyenlege (4155);
- a Nettó nemzeti jövedelem (NNI) mint az elsődleges jövedelmek összege, az elsődleges jövedelemelosztás egyenlege (4126);
- a Bruttó nemzeti jövedelem (GNI), amely a 2. táblában — levezetésünk nettó jellege következtében — nem jelenik meg explicit módon, de amit a Nettó nemzeti jövedelem (4126) és az állótőke-fogyasztás (585) ismeretében egyszerű összegzésként kapunk (példánkban 4711);

¹⁰ A nemzeti számlák szakértőinek bizonyára szembeötlő az a kis pontatlanság, amit itt — ismét csak a tárgyalás egyszerűsítésére, a fő mondanivaló minél kevesebb részletproblémával való terhelésére törekedve — elkövetünk. Az SNA ugyanis az itt tárgyaltnál némileg bonyolultabb megoldást alkalmaz: azon tételek számára, amelyek nem számolhatók el az egyes szektoroknál — a termékadók mellett ilyen az export és az import is — bevezet egy „Javak és szolgáltatások” számlát.

¹¹ A Nettó Hazai Terméket másképp is levezethetjük, ha a GDP-ből levonjuk a tőkefogyasztást (a 7. sorból a 8. sort).

- a rendelkezésre álló Nettó nemzeti jövedelem (NNDI) mint a másodlagos jövedelemelosztás utáni egyenleg (4139);
- az összgazdasági megtakarítás mint a jövedelemfelhasználás-számla egyenlege (275).

Ezek után még egyszer sorra vesszük a számlákat, megjelölve, hogy egyenlegük melyik makroökonómiai mutatószámot állítja elő.

A számlák összefoglaló áttekintése

A számla		Egyenleg	
száma	neve	szektor szinten	összgazdasági szinten
1.	Termelés	Bruttó hozzáadott érték Nettó hozzáadott érték	Bruttó hazai termék, GDP Nettó hazai termék, NDP
2.1.	Elsődleges jövedelemelosztás:		
2.1.1.	Jövedelemkeletkezés	Működési többlet (a háztartásoknál vegyes jövedelem)	Működési többlet és vegyes jövedelem
2.1.2.	Jövedelemszerzés	Elsődleges jövedelmek	Nemzeti jövedelem bruttó (GNI) vagy nettó (NNI)*
2.2.	Másodlagos jövedelemelosztás	Rendelkezésre álló jövedelem	Nemzeti rendelkezésre álló jövedelem bruttó (GNDI) vagy nettó (NNDI)*
2.3.	Természetbeni jövedelmek elosztása	Korrigált rendelkezésre álló jövedelem (csak az állam és a háztartások szektorában)	—
2.4.	Jövedelemfelhasználás	Megtakarítás	Megtakarítás
3.1.	Tőke	Forrástöbblet (nettó hitelnyújtás, +) vagy forráshiány (nettó hitelfelvétel, —)	—
3.2.	Finanszírozás	Forrástöbblet (nettó hitelnyújtás, +) vagy forráshiány (nettó hitelfelvétel, —)	—
3.3.	Az aktívák és a passzívák egyéb változása:		
3.3.1.	Volumenváltozások	A nettó érték változása volumen-változásként	A nettó érték változása volumen-változásként
3.3.2.	Átértékelés	Árváltozások hatása a nettó vagyona	Árváltozások hatása a nettó vagyona
4.1.	Nyitómérleg	Nettó vagyon, nyitó	Nettó nemzeti vagyon, nyitó
4.2.	Vagyonváltozás	A nettó vagyon változása	A nettó nemzeti vagyon változása
4.3.	Zarómérleg	Nettó vagyon, záró	Nettó nemzeti vagyon, záró

* Mint azt jeleztük, példánk a nettó jellegű jövedelemkategóriákon haladt végig, az SNA azonban ezzel párhuzamosan a bruttó jellegű jövedelmeket is kimutatja. (A bruttó jellegű mutatók az állótöke-fogyasztást is beleszámítják a jövedelmek összegébe.)

FÜGGELÉK

Az alábbiakban néhány kommentárt fűzünk a nemzetgazdaság integrált számláinak egyes tételeihez.

A belföldi szektorok

A termékadók mint elsődleges jövedelem a 2.1.1. Jövedelemkeletkezési számlán is megtalálhatók. Itt a 12. sorból azt is megtudjuk, hogy a 600 összegből 570 illeti az államot, 30 pedig külföldre fizetendő.

Különös figyelmet érdemelnek azok a tételek, amelyekkel a tanulmány első részében nem kellett foglalkoznunk, mert a vállalati szektor számára nem relevánsak, az állam vagy a háztartások szempontjából azonban igen. Az alkalmazottak díjazását (11. sor) például eddig csak a felhasználásként vettük szemügyre; az integrált számlákon a háztartási szektor legnagyobb jövedelemforrásaként is megjelenik. Az itt szereplő 2610 lényegében a szektorok által kifizetett munkabérek stb. összege (plusz a külföldről származó, illetve mínusz a külföldre kifizetett munkadíjak).

A működési többlet (14. sor) alatt találjuk a „Vegyes jövedelem” nevezetű tételt (15. sor), amelyre csak a háztartási szektorban találunk adatot (640). A vegyes jövedelem („mixed income”) ugyanis a háztartási szektorba tartozó önálló jövedelme; ebben a jövedelemben a munkabér és a működési többlet elválaszthatatlanul összefonódik.

3. tábla

Az egyéb folyó transzferek részletezése

		Felhasználás						Forrás						
Mind- összesen	Külföld	Bel- földi szek- torok összesen	Háztar- tások	Állam	Pénz- ügyi intéz- mények	Nem pénz- ügyi vállá- latok	Megnevezés	Nem pénz- ügyi vállá- latok	Pénz- ügyi intéz- mények	Állam	Háztar- tások	Bel- földi szek- torok összesen	Külföld	Mind- összesen
2415	3	2412	1190	1017	145	60	19. Egyéb folyó transzferek	90	85	1160	1050	2385	30	2415
1002	2	1000	1000	790	25	28	Társadalombiztosítási járulékok	90	85	1002	843	1002		1002
843		843	190	227	120	32	Pénzbeni társadalmi juttatások			158	207	843	30	843
570	1	569					Vegyes transzfertételek					540		570

Minden adójellegű tétel (13. termelési adók, 18. jövedelem- és vagyoadók) természetesen az állam forrásai között csapódik le. A 18. sor „állam forrásai” oszlopban álló 430 például a jövedelem- és a vagyoadók összege. A bal oldalon levő értékek pedig azt mutatják, hogy az állam mely szektoroktól kapja ezt a jövedelmet.

Korábban már jeleztük, hogy — ha lehet — érdemes a tábla bizonyos sorait tovább részletezni. Jellegzetesen ilyen a 19. egyéb folyó transzferek tétel, amely mögött többféle és többirányú jövedelemmozgás húzódik meg. Ezek közül érdemes külön is kimutatni:

- a társadalombiztosítási járulékot,
- a pénzbéli társadalmi juttatásokat,
- az ezek után még fennmaradó vegyes transzferkifizetéseket.

A 3. tábla e tételek szerint mintegy „kinagyítja” a 2. tábla 19. sorát.

E részletezés szerint a társadalombiztosítási járulékok a háztartásoktól az államhoz¹² áramló jövedelemtranszfer (eltekintve a külföldi csekély mértékű hozzájárulásától), a pénzbéli társadalmi juttatások pedig a háztartásokhoz befolyó jövedelemfolyamat, melynek kiindulópontja főként az állam, kisebb mértékben a vállalati szektor.

Emlékezzünk rá, hogy a vállalati szektor tárgyalásánál „átugrottuk” a 2.3. számlát, amely a természetbeni társadalmi juttatások (például ingyenes oktatás) elszámolására szolgál, és amely csak az állam és a háztartás szektorát érinti.

A természetbeni társadalmi juttatások jövedelemfolyamatként való elismerése fontos vívmánya az új SNA-nek,¹³ (noha a számlák összefüggő sorozatának áttekintését bonyolulttá teszi). E két szektorban a rendelkezésre álló jövedelmek két-két változata jön létre:

- a rendelkezésre álló jövedelmek úgy, ahogy azt bármely más szektor esetében is a 2.2. Másodlagos jövedelemelosztás számla produkálja (ebben a jövedelemtípusban a háztartások még nem részesültek a természetbeni juttatásokban);
- az ún. korrigált rendelkezésre álló jövedelem, amely már ennek a természetbeni társadalmi juttatásnak mint jövedelemmozgásnak a hatását is mutatja.

Az integrált számlában természetesen ez a transzfertípus és az őt reprezentáló számla (2.3. Természetbeni jövedelmek elosztása) is helyet kap. Példánk szerint a háztartások 720 nagyságú természetbeni társadalmi juttatásban részesülnek az államtól.

Tegyük mindezt szemléletessé avval, hogy bemutadjuk a 2.3. számlát a két szóban forgó szektorra.

2.3. Természetbeni jövedelmek elosztása. Háztartások

Felhasználás	Forrás
Korrigált rendelkezésre álló jövedelem 3749	Rendelkezésre álló jövedelem ..... 3029* Természetbeni társadalmi juttatások. 720
Összesen 3749	Összesen 3749

2.3. Természetbeni jövedelmek elosztása. Állami szektor

Felhasználás	Forrás
Természetbeni társadalmi juttatások ..... 720 Korrigált rendelkezésre álló jövedelem 350	Rendelkezésre álló jövedelmek 1070*
Összesen 1070	Összesen 1070

E két szektor (állam és háztartások) rendelkezésre álló jövedelme tehát két-kétféle koncepcióban jelenik meg a számlákon. Amennyire öröndetes az SNA-nak ez a gazdagodása, annyira meg is nehezíti a számlák összefüggő nyomon követését, mint az a jövedelemfelhasználás (2.4. számla) vizsgálatánál máris látható. Ezt a számlát ugyanis kénytelenek vagyunk két szálon futtatni. Az egyik szál kiindulópontja a rendelkezésre álló jövedelem, azaz a 2.2. Másodlagos jövedelemelosztás számla egyenlege (az integrált számlák 20. és 23. sora), a másik pedig a korrigált jövedelem, azaz a 2.3. számla egyenlege (az integrált számlák 22. sora).

A kétféle jövedelmek kategóriához természetesen kétféle fogyasztási mutatószám tartozik. A rendelkezésre álló jövedelem a végső fogyasztási kiadásoknak (24. sor), amely a

¹² Pontosabban a társadalombiztosítási alapba, amely az „állam” szektornak egy alszektora.

¹³ Erről részletesen szoltam „A nemzeti számlák közgazdasági világa” c., már említett tanulmányomban.

háztartások esetében nem tartalmazza a természetbeni juttatásokat, hanem csak azt a fogyasztást, amelyet a háztartások saját jövedelmükből fedeznek. A korrigált jövedelem viszont a *tényleges* végső fogyasztásnak (25. sor) képezi forrását; ez a fogyasztás már a természetbeni társadalmi juttatásokat is magában foglalja. Ezek az adatok példánkban a következő értékeket veszik fel.

<i>A rendelkezésre álló jövedelem felhasználása</i>		
	Háztartások	Állami szektor
Végső fogyasztási kiadások .	2700	1151
Megtakarítás	329	-81
Rendelkezésre álló jövedelem	3029	1070

<i>A korrigált jövedelem felhasználása</i>		
	Háztartások	Állami szektor
Tényleges végső fogyasztás .	3420	431
Megtakarítás	329	-81
Korrigált rendelkezésre álló jövedelem	3749	350

A 2.4. Jövedelemfelhasználási számlán tehát a rendelkezésre álló jövedelem és a végső fogyasztás mindkét változata megjelenik. A rendelkezésre álló jövedelmet természetesen valamennyi szektorra nézve értelmezzük, ennek korrigált változatát azonban csak az államra és a háztartásokra (23. sor). Végső fogyasztás is csak e két szektor, az állam és a háztartások esetében értelmezhető, hiszen a rendszer csak ezeknél ismer el végső fogyasztást, a vállalati szektoroknál nem. Az állam és a háztartások végső fogyasztásának összege természetesen a korrigálatlan és a korrigált koncepcióban azonos (3851).

A Jövedelemfelhasználás számla egyenlege a megtakarítás (26. sor), amely a szektor elhalmozásának vagy más szektorbeli felhalmozás finanszírozásának képezi a forrását.

A külföld

Bármilyen sűrűn említjük is a külföldet („Rest of the World”) a rendszer intézményi szektorai között, tisztában vagyunk vele, hogy nem egyenrangú társa a többi szektornak. Hiszen a külföld nem önmagában és nem egészében, hanem csak a belföldi gazdasággal való kapcsolat mértékéig érdekli a rendszert. A külföld számlái a rezidens és nem rezidens egységek közötti műveletek elszámolására szolgálnak. Semmi más külföldi műveletnek — például a nem rezidens egységek termelésének — nincs helye a rendszerben.

A nemzetgazdaság integrált számláiban a külföld sajátos módon jelenik meg. Úgy is mondhatnánk, hogy a számla nem a hazai gazdaság, hanem a külföld „szemével” vizsgálja ezt a szektort, annak forrásait és felhasználását. A szektor forrásadatait valóban a külföld forrásoként — tehát nem a nemzetgazdaság külföldről származó forrásoként — kell értelmeznünk, és ugyanez érvényes a felhasználásra is.

A nemzetgazdaság importja tehát a külföld számára jelent forrást, hiszen ez a külföld pénzbevétele az országnak eladott importból. Az export pedig a külföld forrásainak felhasználását jelenti, mivel az exportért a külföld fizet. Ezért van az, hogy a 30 értékű export-többlet (mármint a nemzetgazdaság számára exporttöbblet) a külföld oszlopában negatív előjelet kap.

A külföld oszlopaiban található többi tétel a kül- és a belföld közötti különböző jövedelemáramlást mutatja. A folyó műveletek végső egyenlege pedig a folyó fizetési mérleg egyenlege (26. sor), pozitív előjellel a külföld többlete, azaz a nemzetgazdaság számára mérleghiány, negatív előjellel — mint a példában is — mérlegtöbbletet jelent a nemzetgazdaság számára.

Mindezt kissé nehézkes „olvasni”, jó volna tehát a külfölddel kapcsolatos folyó műveleteket saját gazdaságunk szempontjából szemlélni. Ehhez egyszerűen fel kell cserélni a „külföld számla” két oldalát, így megkapjuk a „külföldi folyó műveletek” számláját, amely most már a nemzetgazdaság szempontjából mutatja azt, amire kíváncsiak vagyunk.

A külföldi folyó műveletek számlája (I)

Felhasználás		Forrás	
Javak és szolgáltatások importja	1100	Javak és szolgáltatások exportja	1130
Alkalmazottak díjazása (külföldre fizetett) ..	20	Alkalmazottak díjazása (külföldről)...	40
Külföldre fizetett termékadókat	30		
Külföldre fizetett egyéb termelési adók (+) és kapott támogatások (—) egyenlege	—4	Külföldről kapott tulajdonjövödelmek (például kamatok).....	195
Külföldre fizetett tulajdonjövödelmek (például kamatok).....	190	Külföldről kapott jövedelem- és vagyonadó	11
Egyéb folyó transzferek külföldre	30	Egyéb folyó transzferek külföldről....	3
Folyó fizetési mérleg egyenlege	13		
Összes felhasználás	1379	Összes forrás	1379

Érdeemes a külföldi folyó műveletek számláját egy kissé más formában is, a jobb és a bal oldal egyes tételeit „nettósítva” felírni. Így a számla az egyes művelettipusok egyenlegeiből tevődik össze; a folyó fizetésimérleg-egyenleg pedig e részegyenlegekből áll elő.

A külföldi folyó műveletek számlája (II)

Felhasználás		Forrás	
Folyó fizetési mérleg egyenlege	13	Nettó export	30
		Alkalmazottak díjazása, nettó	20
		Termelési adók (+) és támogatá- sok (—) egyenlege	—26
		Tulajdonjövödelmek, nettó	5
		Külföldi elsődleges jövödelmek	29
		Jövedelem- és vagyonadó, nettó	11
		Egyéb folyó transzferek, nettó	—27
		Külföldi másodlagos jövödelmek ...	—16
Összesen	13	Összesen	13

TÁRGYSZÓ: Nemzeti számlarendszer.

РЕЗЮМЕ

Автор занимается структурными рамками Системы национальных счетов. В ходе этого он действительно демонстрирует систему национальных счетов как серию счетов. Система логически и арифметически превращается во взаимоувязанную формацию благодаря тому, что сальдо каждого счета представляет собой исходные данные для следующего за ней очередного счета.

Анализ освещает счета с двух сторон. Сначала проходит по серии счетов в одном институциональном секторе, в аспекте не финансовых заведений. Затем с помощью интегрированных счетов национальной экономики включает в единые рамки счета всех секторов.

SUMMARY

The study deals with the accounting framework of the System of National Accounts (SNA). In the course of this the SNA is actually presented as a sequence of accounts. The system becomes a logical and arithmetical structure in a way that the balance of each account is the starting point for the next one.

The discussion throws light upon the accounts from two angles. First, it follows up the sequence of accounts in terms of a single institutional sector, i.e. of the non-financial corporations. Secondly, it fits accounts of all sectors to a single framework by means of the integrated economic accounts for the nation.

AZ ANYAGI TERMELÉS STATISZTIKAI RENDSZERE*

DR. ÁRVAY JÁNOS

Az anyagi termelés statisztikai rendszere (Material Product System — MPS) mint a nemzeti számlák és mérlegek összeállításának egyik ajánlott rendszere 1992-re gyakorlatilag megszűnt létezni, de ha a nemzeti számlák történetét és a nemzetgazdasági fogalmak fejlődését vizsgáljuk, több okból is foglalkozni kell vele. Egyrészt ugyanis a volt Szovjetunióban több mint 7 évtizeden és 15 országban¹ 3—4 évtizeden át az MPS volt az a hivatalos statisztikai szabvány, amely szerint ezen országok gazdasági teljesítményüket számba vették. Hozzá kell tenni, hogy néhány országban, így Kínában és Kubában még jelenleg is az MPS a hivatalosan elismert rendszer. Másrészt a volt szocialista országok visszatekintő adatai a nemzeti és nemzetközi évkönyvekben és más publikációkban még hosszú ideig csak MPS-rendszerben található meg. Harmadrészt, a Nemzeti Elszámolási Rendszerre (System of National Accounts — SNA) való áttérés idején, de valószínűleg néhány évig még azután is az MPS szerint kidolgozott adatok lesznek a kiinduló alapok a másik rendszerhez vezető úton. Végül, de nem utolsósorban, nem lehet, de nem is volna célszerű kitörölni az elmúlt évtizedek statisztikai történetéből azt a szellemi és gyakorlati erőfeszítést, amelyet a két nemzetközi rendszer (SNA és MPS) összehasonlítása, közelítése és harmonizálása érdekében a nemzetközi fórumokon, köztük az IARIW konferenciáin is kifejtettek.

E történeti visszatekintést az is motiválta, hogy e sorok írója egyike azon ma már kevés szemtanúnak, akik az 1960-as évek közepétől közvetlenül részt vettek az MPS első megfogalmazásában, továbbá az SNA-vel való nemzetközi szembesítésében, az SNA és az MPS közötti kapcsolatok kiépítésében, majd az azóta eltelt két évtizedben végrehajtott jelentős fejlesztési munkákban. Közelről láthatja azt is, ahogyan az MPS-t a kelet-európai országokban az SNA-vel felcserélik.

AZ MPS ÉRTELMEZÉSE

Az anyagi termelés elvén alapuló nemzetgazdasági mérlegrendszert kétféle vetületben lehet megközelíteni és értelmezni. Egyrészt visszatükrözi azt a

* A Nemzetközi Jövedelem- és Vagyonkutató Társaság (International Association for Research in Income and Wealth — IARIW) 1992-ben Flimsben (Svájc) megrendezett XXII. Általános Konferenciájára benyújtott előadás kissé módosított változata.

¹ Ezek az országok: Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Kambodzsa, Kína, Koreai Demokratikus Köztársaság, Kuba, Laosz, Lengyelország, Magyarország, Mongólia, Német Demokratikus Köztársaság, Románia, Vietnam.

közgazdasági elméleti eszmerendszert, amelynek középpontjában a termelőmunkának *Adam Smith* által több mint kétszáz évvel ezelőtt megfogalmazott koncepciója áll,² mely szerint csak az anyagi termelés szférájában foglalkoztatott munka tekinthető termelőmunkának s ezzel együtt értékalkotó tevékenységnek. Köztudomásúlag *Adam Smith*-t követően több mint egy évszázadon át, tehát a XIX. század túlnyomó részében, az akkori fejlett világban az anyagi termelés koncepciója határozta meg a nemzeti jövedelem kiszámításának elméleti alapját. A közgazdaság-tudomány számos követője, köztük *Karl Marx* is szinte változtatás nélkül átvette *Adam Smith*-től a nemzeti jövedelem fogalmi alapját.

A. Smith és *K. Marx* egyaránt a munkaérték-elméletből vezették le a nemzeti jövedelem fogalmát. Ez az elméleti eszmerendszer lényegesen különbözik az SNA alapját képező közgazdasági elmélettől, amelynek legfontosabb tételeit *J. M. Keynes* és *J. Tinbergen* fejlesztette ki az 1930-as években.

A másik vetületben az MPS olyan konkrét statisztikai eszköztárat jelent, amely mérlegek, számlák és táblák összefüggő rendszeréből és a hozzátartozó fogalmak és módszertani magyarázatok leírásából áll, s amely a gazdaság működésének, struktúrájának és fejlődésének ábrázolására szolgál. Nyilvánvaló, hogy e rendszerben az alapvető statisztikai fogalmak az *A. Smith* és *K. Marx* által kidolgozott közgazdasági elméleten alapulnak, de a vizsgálatba bevont gazdasági folyamatok tekintetében és a köztük levő összefüggések feltárásában, a gazdasági szereplők és a gazdasági műveletek osztályozásában bizonyos autonómiával rendelkeznek. Az MPS kezdeti változatát az 1920-as években vezették be a Szovjetunióban; az első, viszonylag részletes adatok a Szovjetunió nemzeti jövedelméről az 1923/24-es gazdasági évről jelentek meg. A második világháború után lényegében e rendszer módosított változatát vezették be mindazon országokban, amelyek a Szovjetunió politikai és gazdasági érdekszférájába kerültek.

Az MPS jellemző vonásait nemcsak az alapjául szolgáló közgazdasági elmélet, azaz a termelés szűken értelmezett definíciója határozta meg, hanem legalább olyan mértékben rányomta bélyegét az a gazdaságpolitika és gazdaságirányítási mechanizmus is, amely a Szovjetunióban és a többi szocialista országban kialakult: a központi tervgazdálkodás. Az MPS szemlélete és kifejezési módja a gazdaság azon szektoraiban is jellegzetesen eltér az SNA-tól, amelyek mindkét rendszerben egyaránt szerepelnek, például a feldolgozóiparban vagy a mezőgazdaságban. Elsősorban az elsődleges és a másodlagos jövedelmek értelmezésében vannak szemléletbeli különbségek. Ennek ellenére a szerzőnek az a meggyőződése, hogy az MPS a központi tervgazdálkodásnak nem az egyetlen lehetséges, adekvát rendszere. A központi tervgazdálkodás nem zárja ki eleve egy szélesebb termelési koncepción alapuló nemzeti jövedelem fogalmát. A fordított eset inkább helytálló: az MPS biztosan nem elégítené ki a piacgazdaság makrostatisztikai igényeit.

Az MPS történelmi szerepének értékelésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a vonását, hogy abban az időszakban, amikor kétszáz évvel ezelőtt elméleti alapjai kialakultak, vagy az 1920-as évek Szovjetuniójában, amikor azt a hivatalos statisztikában bevezették, a társadalom széles rétegei olyan nagy mértékben nélkülözték az alapvető létfontosságú termékeket, hogy a közgazdasági gondolkodás joggal helyezte érdeklődésének középpontjába az

² *Smith, A.*: A nemzetek gazdagsága. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1959. 413 old.

anyagi javak termelését. Ez az MPS által mostanáig követett szemlélet azonban nyilvánvalóan nem védelmezhető olyan korszakban, amikor a szolgáltatások az anyagi javakkal egyenrangú szerepet töltenek be a termelésben és a fogyasztásban.

AZ MPS LÉTREJÖTTE

Az 1920-as évek közepén a Szovjetunióban kidolgozott népgazdasági mérlegekről részletes ismertetés jelent meg 1926-ban a Központi Statisztikai Hivatal akkori vezetőjének szerkesztésében.³ Ez a kiadvány két részből állt. Az első rész (350 old.) a módszertant és az elemzést, a második rész (275 old.) pedig a statisztikai adatokat tartalmazta. Meg kell említeni, hogy ez a munka később csaknem teljesen feledésbe merült a Szovjetunióban és más országokban is.

A hivatalos számítások az 1920-as évek második felében kibővültek és fontos szerepet játszottak a gazdasági, pénzügyi és társadalmi tervezésben. Az 1930-as évek elejétől azonban a nemzetijövedelem-számítás leszűkült, ugyanis csak néhány változatlan áron számított globális mutatót publikáltak és így eredményeit kevéssé használták. Valójában egészen az 1950-es évek második feléig ez volt a helyzet.

A második világháborút követően, amikor a közép- és kelet-európai országok áttértek a tervgazdálkodásra, a Szovjetunió mintájára a hivatalos statisztikai szolgálat feladatává tették a népgazdaságmérleg-számítást, amelynek elméleti alapjait és gyakorlati formáját ugyancsak a Szovjetuniótól vették át. E rendszerről ekkor nem volt még részletes módszertani leírás, ezért a kisebb országok statisztikusai helyszíni konzultációkon szereztek meg az alapvető ismereteket, majd ezekre támaszkodva indult meg ugyancsak átfogó fogalmi és módszertani leírás nélkül ezen országokban a nemzetgazdasági mérlegek összeállítása.

A Szovjetunióban is csak 1960-ban jelent meg egy rövid ismertetés az akkor folyó és a közeljövőben bővíteni tervezett számításokról, az alapvető mérlegek és a kiegészítő táblák struktúrájáról. A könyvet a Központi Statisztikai Hivatal Mérlegosztályának vezetője, *V. A. Szoboly* írta.⁴ Ez a kötet később fontos szerepet játszott a KGST közös és az egyes országok nemzeti rendszerének kialakításában, ugyanis túlmutatott az egyes országokban addig alkalmazott, gyakorlatilag az anyagi termékek termelésére és elosztására korlátozó mérlegeken.

Az MPS általánosított leírását, azaz a rendszer valamennyi érdekelt országra kiterjedő ismertetését — meglepő módon — az ENSZ Statisztikai Bizottsága kezdeményezte 1957-ben és az Európai Statisztikusok Értekezletét (ESÉ) kérte fel a feladat végrehajtására. E kezdeményezés mögött — több más ok mellett — az a szándék is meghúzódott, hogy tisztázzák az SNA és az MPS közötti tartalmi különbségeket, mert ez befolyásolja az egyes országok ENSZ-tagdíjának nagyságát. (ENSZ körökben általános volt az a vélemény, hogy az MPS-t alkalmazó országok tagdíj-hozzájárulását fel kell emelni, mert a nemzeti jövedelem köre ezekben az országokban szűkebb, mint az SNA-t alkalmazó országokban.)

³ Balans narodnogo khoziaistva Soyuza SSR 1923—24 goda. Szerk.: *Popov, P. I.* SSSR. Trudi Tsentralnogo Statisticheskogo Upravlenia. XXIX. köt. Moszkva. 1926.

⁴ *Szoboly, V. A.*: Ocserki po voprosam balansza narodnogo hozjaisztva. Goszsztatizdat. Moszkva. 1960. 227 old.

Az ESÉ 1958. évi plenáris ülése felkért 4 keleti és 4 nyugati országot a két rendszer közötti különbségek tanulmányozására. Az MPS-t alkalmazó országok közül a Szovjetunió, Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország, míg az SNA-t alkalmazó országok közül az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország vállalkozott a közös szakértői csoportban (Group of Rapporteurs) való közreműködésre.⁵

Még ebben az évben, az ESÉ konferenciáját megelőzően Csehszlovákia két tanulmányt nyújtott be a konferencia titkárságára, amelyek a nemzeti jövedelem kiszámításának módszertanát (CES/83), valamint a népgazdasági mérleg fogalmát és felépítését (CES/84) írták le. Ez az első hivatalos dokumentum, amely az MPS-nek mint a szocialista országok közös rendszerének leírását adja az ENSZ három hivatalos nyelvén (angolul, oroszul, franciául). Igaz, ez a leírás nagyon tömör; a két dokumentum együttes terjedelme nem haladja meg a 25 oldalt.

A szakértői csoport részben az érvényes SNA-re,⁶ részben a fent említett csehszlovák anyagokra, valamint további országtanulmányokra támaszkodva rögzítette a két rendszer között fennálló koncepcionális különbségeket. A szakértők rendkívül értékes munkát végeztek a két rendszer természetének feltárása, előnyeinek és hátrányainak szembesítése, a homályos vagy hiányzó módszertani problémák tisztázása terén, és így kiváló előiskola volt a két rendszer 1964-ben külön-külön elinduló általános felülvizsgálatához. Történelmi távlatból ma már határozottan állítható, hogy a két rendszer szembesítése elkerülhetetlenül pozitív kölcsönhatást is kiváltott, amely később, az egyes rendszerek továbbfejlesztése során vált valóra.

Az alábbi két példa jól szemlélteti, hogy az SNA és MPS közötti párbeszédnek milyen gyümölcsöző hatása volt a későbbi munkákra, s egyben rámutat arra, hogy milyen érdemleges fogyatékok fordultak elő mindkét rendszerben.

Az első példa a lakossági fogyasztás fogalmával kapcsolatos. Ennek a kategóriának a két rendszerbeli meghatározásával foglalkozó fogalmi vitája után a szakértői csoport két résztvevője, nevezetesen az Egyesült Királyság és Magyarország 1962-ben közös vállalkozásban azt tűzték célul, hogy számszerűen bemutassák az SNA és MPS között e téren fennálló különbségét. Ennek érdekében mindegyik ország átszámította lakosságának fogyasztását saját rendszeréből a másik ország fogalmi meghatározása szerint. Az eredményeket összehasonlítva megállapították, hogy a vizsgált aggregátum egyik eredeti rendszerben sem mutatja megfelelően a tényleges fogyasztást. Az MPS azáltal torzítja el a fogyasztást, hogy egyoldalúan csakis az anyagi javakra koncentrálna, kihagyva belőle a szolgáltatások keretében élvezett fogyasztás lényegi elemét, a munkát és a működési többletet. Az SNA viszont abban az értelemben torzítja a lakosság fogyasztásának értékét, hogy kizárólag a finanszírozás módját helyezi előtérbe, s így kirekeszti a lakosság számára nyújtott alapvető és elsőrendű szolgáltatások nagy részét, például az állami egészségügyi és oktatási szolgáltatásokat. Magyar kezdeményezésre ezért kidolgoztak egy mindkét alaprendszerrel eltérő közös fogyasztási fogalmat: a lakosság összes fogyasztását.⁷ Ez három évtizede történt. Az MPS ezt a fogalmat már

⁵ Report of the sixth plenary session. Conference of European Statisticians/94. 25 June 1958.

⁶ A System of National Accounts and supporting tables. Studies in Methods. Series F. No. 2. United Nations. New York. 1952.

⁷ Mól, A. — Beales, R.: The consumption of the population in the United Kingdom and Hungary. Statistical Standards and Studies. No. 1. United Nations. Conference of European Statisticians. Geneva. 1963.

1968-ban elfogadta, míg az SNA csak az 1993-ban életbe lépő változatában fogja ezt megtenni.

A szakértői értekezleten feltárt másik alapvető kérdés a közvetett adókkal kapcsolatos, amely nagy hatással volt a tagdíjvitára. Az MPS és az SNA összehasonlítása ugyanis kiderítette, hogy nemcsak egyetlen érdemi nagy korrekcióra, azaz a szolgáltatások figyelembevételére van szükség az MPS-ben ahhoz, hogy a nemzeti jövedelem átszámítható legyen az SNA szerint értelmezett tartalomra. Emellett egy másik fontos korrekciót is el kell végezni, de ennek az előjele ellentétes az előzővel. Ugyanis az akkori (1952-ben jóváhagyott) SNA a nemzeti jövedelem fogalmát a termelési tényezők költségén (at factor cost) definiálta: vagyis a forgalmi adót és más termelési jellegű adót a nyugati államok levonták a piaci árakon értékelt nemzeti jövedelemből. Ezzel szemben az MPS a nemzeti jövedelemnek piaci árakon való értékelését írta elő. Ha tehát az MPS az SNA ajánlásait követte volna, akkor a nem anyagi szféra nettó hozzáadott értékét valóban hozzá kellett volna adni az anyagi termelésből származó nemzeti jövedelemhez (ez körülbelül 14–17 százalékos növekedést idézett volna elő). Ugyanakkor a közvetett adókat ebből a megnövelt értékből le kellett volna vonni (ez a levonás mintegy 20–25 százalékot tett volna ki).⁸ A két módosítás egyenlegeként a nemzeti jövedelem fogalmának a nyugati országokhoz hasonló meghatározása esetén az akkori szocialista országokban tehát nem növelni, hanem csökkenteni kellett volna az ENSZ-nek fizetendő tagdíjakat. Ezért az ENSZ Tagdíjbizottsága el is állt eredeti javaslatától.

A szakértői tanácskozásokon vált nyilvánvalóvá az is, hogy a termelési tényezők költségén értékelt nemzeti jövedelem a piacgazdaságok közötti összehasonlítást is torzítja, hiszen az országok között elég nagy különbségek vannak a tekintetben, hogy milyen arányban osztják meg a költségvetés bevételét a direkt és az indirekt adók között. Ezen felismerés hatása is tükröződik az 1968. évi SNA-ban, amely a „rendelkezésre álló nemzeti jövedelem” fogalmát vezette be, s ezt csak piaci áron határozta meg.

Az MPS kialakulásával összefüggésben a genfi tárgyalások közül ki kell emelni az ESÉ 1964. évi plenáris ülését, amelyen létrehozta a Nemzeti Számlák és Mérlegek Munkacsoportját (Working Party on National Accounts and Balances). Ez a munkacsoport elsődlegesen az SNA akkor elindított általános felülvizsgálatának európai érdekeit volt hivatva képviselni, de feladatai között szerepeltek a következők is:

- az MPS leírása: az MPS általánosított leírásának tanulmányozása és véleményezése (ha az rendelkezésre áll);
- a felülvizsgált és továbbfejlesztett SNA és MPS közötti kapcsolatok létesítéséhez szükséges feltételek vizsgálata és a nemzeti számlák és mérlegek általános európai programjának felvázolása.⁹

Mindkét pontot a plenáris ülés annak ismeretében vette fel a Munkacsoport programjába, hogy a KGST Statisztikai Állandó Bizottsága (SÁB) akkor már napirendre tűzte az MPS kidolgozását és nemzetközi ajánlasként való publikálását. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy mind az SNA, mind az MPS továbbfejlesztése nem maradhatott a négy-négy ország képviselőinek a kezében, hanem abban valamennyi érdekelt országnak részt kell vennie.

⁸ Abban az időben a forgalmi adó volt az állami költségvetés legfőbb bevételi forrása; a közvetlen jövedelmi adók szerepe elhanyagolható volt.

⁹ Report of the twelfth plenary session. Conference of European Statisticians/221. 19–23 October 1964. (69. paragrafus).

Nemcsak a Genfben folyó tárgyalásokon felmerülő igények, hanem a KGST-n belüli statisztikai együttműködés számos megoldatlan problémája is sürgették a tagországok által általánosan és közösen elfogadandó, az addig alkalmazottaknál fejlettebb és teljesebb népgazdasági mérlegrendszer kidolgozását. Ezen túlmenően, mind az SNA-nek, mind az MPS-nek fontos szerepet szántak a gazdaságstatisztika harmonizálásában, a különböző ágazati szakstatisztikák között fennálló ellentmondások megszüntetésében.

Ez a munka 1965-ben indult meg a SÁB-ban. Minden KGST-ország elvállalta a mérlegrendszer egy-egy átfogóbb területének kidolgozását. Így a Szovjetunió a termelés, a Német Demokratikus Köztársaság a felhalmozás, Magyarország pedig a fogyasztás statisztikai fogalmainak kidolgozásáért volt felelős. Az egész munka koordinálását a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala vállalta.

Rövidesen nyilvánvalóvá vált azonban, hogy ily decentralizált módon ezt a munkát nem lehet elvégezni, ezért a munkaszervezést teljesen megváltoztatták. A Szovjetunió — többé-kevésbé figyelembe véve az addig elkészült részanyagokat — egyedül állította össze azt a viszonylag rövid leírást, amelyet a SÁB nemzetközi ajánlásként fogadott el az 1968 őszi megtartott 11. ülésén. Ez a dokumentum 1969-ben jelent meg orosz nyelven. Az MPS-t 1971-ben beterjesztették az ENSZ Statisztikai Bizottsága elé is, amely úgy határozott, hogy azt — mint egyik lehetséges nemzetközi ajánlást — az ENSZ publikálja és széleskörűen terjessze. Ennek alapján jelent meg az MPS hivatalos ENSZ-kiadványként.¹⁰

Az MPS elfogadása idején a népgazdasági mérlegek összeállítása terén nagyon eltérő volt az egyes országok gyakorlata, és jelentősen különböztek a jövőbeni fejlesztési elképzelések is. Az 1960-as évek végén ugyanis több országban a gazdaságirányítás mechanizmusában már nagyon lényeges reformokat dolgoztak ki, és azok közül sokat be is vezettek. E reformok szinte kivétel nélkül a piaci viszonyok fejlesztését tűzték célul, így több és más jellegű makrostatisztikai mutatószámokat igényeltek, mint amennyit és amilyeneket a hagyományos felfogásban rögzített és éppen elfogadott MPS nyújtani tudott.

Az MPS elfogadása körüli vitákban és hiányérzetekben az is közrejátszott, hogy az európai KGST-országok statisztikusai a Nemzeti Számlák és Mérlegek Munkacsoportban végigélték és közelről megismerhették az SNA felülvizsgálatának és a szerteágazó makrogazdasági folyamatok összehangolásának eredményes folyamatát. Az 1969-ben publikált MPS végül is számos kompromisszummal és erősen leszűkítve vagy leegyszerűsítve fogalmazta meg a rendszer alapvető fogalmait és a főbb módszertani kérdéseket. A nemzetközi ajánlásokat az egyes országok tényleges gyakorlatával összehasonlítva találóan jegyezte meg *Drechsler László* az 1970-es évek közepe táján azt, hogy az SNA és az MPS között ugyanolyan a viszony, mint a matematikában a legnagyobb közös osztó és a legkisebb közös többszörös között. Ezen azt értette, hogy a KGST-országok körében minden ország nemzeti gyakorlata tágabb és részletesebb volt, mint amit az MPS ajánlott, ugyanakkor a piacgazdaságok között talán egyetlen ország sem volt képes nemzeti gyakorlatában teljes mértékig alkalmazni az 1968. évi SNA-t.¹¹

¹⁰ Basic principles of the System of Balances of the National Economy. Studies in methods. Series F. No. 17. United Nations. New York. 1971. 116 old.

¹¹ A System of National Accounts. Studies in methods. Series F. No. 2. Rev. 3. United Nations. New York. 1968. 246 old.

AZ MPS SZERKEZETE ÉS FŐBB JELLEMZŐI

Az eredeti MPS (1968) öt fejezetből áll, ebből az első fejezet a fontosabb fogalmakat és definíciókat, a következő négy fejezet pedig a gazdasági folyamatok és a termelési tényezők statisztikai mérésére szolgáló négy alapvető mérleget ismerteti a hozzájuk tartozó kiegészítő táblákkal és magyarázatokkal.

A négy alapterleg a következő:

- a társadalmi termék termelésének, fogyasztásának és felhalmozásának mérlege (anyagi mérleg),
- a nemzeti jövedelem termelésének, elosztásának, újraelosztásának és végső felhasználásának mérlege (pénzügyi mérleg),
- a munkaerőmérleg,
- a nemzeti vagyon és az állóeszközök mérlege.

Az MPS-ben két termelési mutatónak van kiemelkedő szerepe. Az egyik a „társadalmi termék”, amely az anyagi termelés szférájában létrehozott anyagi javak értékének az összessége, idevéve a közbülső és a végső felhasználásra szánt termékeket. (SNA terminológiával: az anyagi termelés szférájának bruttó kibocsátása.) A másik meghatározó kategória a „nemzeti jövedelem”, amely a társadalmi terméknek a közbenső anyagfelhasználás és az amortizáció levonása után fennmaradó része. Ezt a fogalmat a nemzetközi szóhasználat Nettó Anyagi Terméknek (Net Material Product — NMP) nevezi.¹²

Az anyagi javak felhasználásának két fő kategóriája van. Az egyik a végső fogyasztás, amely a lakosság által elfogyasztott javakból és a szolgáltatási szféra által felhasznált anyagokból tevődik össze. A másik a felhalmozás, amelyet a beruházások és a készletváltozás együttes értékének az amortizáció levonása után fennmaradó összegével, azaz nettó módon mutat ki.

A nemzeti jövedelem „elsődleges elosztásában” az MPS a jövedelmeket két részre osztja: a lakosság, illetve a vállalatok elsődleges jövedelmére. Az előbbi az anyagi termelésben foglalkoztatottak munkabérét és egyéb közvetlen jövedelmét (például az önálló kisiparosok jövedelmét) jelenti. A vállalatok jövedelmét maradványként határozza meg. A „jövedelmek újraelosztása” valójában az elsődleges jövedelmeket érintő összes pénzügyi tranzakciót felöleli, amíg kialakulnak az MPS szerinti végső jövedelmek. Az MPS szerint az egyes szektorok végső jövedelme egyenlő az anyagi fogyasztásra és a nettó felhalmozásra együttesen felhasznált jövedelmekkel. Fontos rámutatni, hogy a szolgáltatások megvásárlása — például egy színházjegy ára — továbbá a szolgáltatási szférában kifizetett bér — például a tanár fizetése — az MPS-ben a másodlagos jövedelmek körébe tartozik.

A „munkaerőmérleg” a lakosság teljes számából kiindulva meghatározza a munkaképes lakosság létszámát és az abból rendelkezésre álló munkaerőforrás létszámát. Az ehhez kapcsolódó táblában bemutatja a ténylegesen foglalkoztatottak megoszlását a gazdaság különböző ágaiban és szektoraiban. Különös figyelmet fordít az anyagi és a nem anyagi szféra közötti elhatárolásra, amely lehetővé teszi a munkatermelékenység mérését az anyagi termelés ágaiban.

A „nemzeti vagyon” mérlege a termelésből származó anyagi javak felhalmozott állományát mutatja ki, hozzávéve a külföldi fizetési eszközök és

¹² Az MPS nem tér ki a külföldről származó termelési és transzferjellegű jövedelmekre.

a külföldi adósság egyenlegét. A természeti erőforrásokat (például a földet és az ásványi kincseket) csak természetes mértékegységben és vonal alatt tünteti fel: kimondja, hogy csak az emberi munkával létrehozott eszközök számíthatók be a nemzeti vagyon, illetve a termelési eszközök értékébe. Az állóeszközmérleg termelési ágak és szektorok szerint részletezi az állóeszközök állományát, és ugyanilyen bontásban vezeti le a nyitó és a záró állomány között évközben bekövetkezett változásokat.

E rendkívül vázlatos leírás után az MPS-nek főleg olyan jellemző tulajdonságai érdemelnek kiemelés, amelyek az SNA-vel való összehasonlításban jelentősek.

Az egyik legjellemzőbb sajátossága az, hogy az MPS erősen termeléscentrikus rendszer. Ha az MPS-ről kizárólag a KGST által publikált ajánlás alapján mondunk ítéletet, akkor ez a rendszer nem minősíthető egyoldalúnak, hiszen a gazdasági folyamatok minden aspektusa viszonylag kiegyenlített formában megjelenik benne. A figyelmesebb vizsgálat azonban már az MPS leírásában is kideríti, hogy a pénzügyi-jövedelmi folyamatok statisztikája nagyon alárendelt szerepet kapott a termelés anyagi folyamataihoz képest. A pénzügyi elosztási műveletek többsége elnagyolt, formális, a valóságban végbemenő pénzáramlási csatornáktól idegen, és erősen összevont jogcímeken jelenik meg, amelyeknek nehéz világos közgazdasági tartalmat tulajdonítani. Így például összeolvadnak benne a végleges transzferek és a hitelműveletek, azonos csoportba tartoznak az adók és a társadalombiztosítási járulékok, a folyó termeléshez és a beruházáshoz adott állami támogatás stb.

Ezzel szemben a termelési folyamatok számbavételére ajánlott alaplémérleg és a hozzátartozó kiegészítő táblák az MPS saját logikáján belül világosan érthető és jól alkalmazható útmutatást adnak a reálfolyamatok teljes áttekintéséhez. Az anyagi mérlegen belül például egy leegyszerűsített input-output tábla magja található.

A termeléscentrikus jelleg azonban sokkal határozottabban nyilvánul meg akkor, ha nem a KGST ajánlását, hanem az MPS-t alkalmazó országok gyakorlatát vizsgáljuk. Az anyagi termelés folyamatainak statisztikai kidolgozása nemcsak a publikációkban, hanem valószínűleg a belső számításokban is messzemenően megelőzte a pénzügyi mérlegek összeállítását. Ez különösen attól kezdve figyelhető meg, amikortól ezen országokban rendszeressé vált az ágazati kapcsolatok mérlegének kidolgozása.

Az MPS termeléscentrikussága különösen éles ellentétben állt az 1952-es SNA-vel, amelyre éppen az volt a jellemző, hogy abban meghatározók voltak a jövedelmi folyamatok és viszonylag alárendelt szerepet játszottak a termelési folyamatok.

Az MPS-nek a termelési folyamatok iránti túlzott érdeklődését valóban összefüggésbe lehet hozni a létrehozása idején alkalmazott központi tervgazdálkodással. Ebben az időszakban rendkívül súlyos gazdasági helyzetben voltak a kelet- és közép-európai országok, így a tervezők nemcsak elvi, hanem gyakorlati okok miatt is az egyedi termékek mélységében, fizikai mértékegységben írták elő a termelést, az importot, a belföldi és a külföldi felhasználást. E részletek összefoglalására a legalkalmasabb eszköz a társadalmi termék mérlege és az input-output tábla volt. Az árak, a kereslet-kínálat viszonya, a jövedelmezőség alárendelt szerepet kaptak a naturálisan megfogalmazott tervek és tények mellett. Így érthető, hogy a gazdaságirányítás, a közgazdaságtudomány nem is hiányolta az MPS-től a jövedelmi folyamatok világos és

tagolt ábrázolását. Ugyanis, ahogy a pénzfolyamatok a valóságban csak passzívan követték a reálfolyamatokat, úgy a gyakorlati mérlegszámításokban is kevés aktívan hasznosítható információt nyújtottak a pénzügyi mérlegek.

Ezzel összefüggésben meg kell jegyezni, hogy az SNA fölénye az MPS-szel szemben elsősorban nem abban mutatkozik meg, hogy teljeskörűen felöleli a termelőtevékenységet, hiszen a nem anyagi szolgáltatások bevonása viszonylag kis mértékben (15—20 százalékkal) növeli a nemzeti jövedelem vagy a bruttó hazai termék értékét és a növekedési ütemeket se módosítja érdemlegesen. Az SNA nagy előnye főleg abban van, hogy explicit módon fejezi ki a gazdaság és egyes ágainak eredményességét; olyan mutatókat bocsát a közgazdászok rendelkezésére, amelyek közvetlenül és hitelesen hasznosíthatók a gazdasági elemzésekben (például működési többlet, rendelkezésre álló jövedelem, megtakarítás, hitelezési többlet vagy hiány). Ezek a fontos „minőségi” mutatók az MPS-ből teljesen hiányoznak.

Az MPS-nek egy másik lényeges sajátossága az, hogy az ágazati és szektorális osztályozások egységes rendszerét alkalmazza a termelés, az elsődleges és másodlagos jövedelemelosztás, az állóeszköz-állomány esetében is. Ez ugyanis lehetővé teszi a termelés teljes vertikumának nyomon követését külön-külön, minden ágazatban, kezdve a kibocsátástól, a ráfordításokon át, a jövedelmek elsődleges és másodlagos elosztásáig. Ez igen nagy előnynek tűnik a dichotom (kettős) felépítésű SNA-vel szemben, amelyben a termelési folyamatokat elsődlegesen csak ágazatok szerint, a jövedelmi folyamatokat és vagyoni állapotokat pedig csak intézményi szektorok szerint osztályozzák.¹³

Az MPS-nek ez az előnye azonban csak látszólagos, hiszen a szocialista országokban még az erős központi tervgazdálkodás idején sem lehetett azt elérni, hogy egy intézményi egység (vállalat, termelőszövetkezet) csak egyféle tevékenységet fejtsen ki. Márpedig ha egy vállalat többféle tevékenységet végez, és többféle ágazatba sorolják az általa előállított termékeket (ahogyan azt az MPS osztályozási rendszere egyébként szigorúan megköveteli), akkor nem kevés problémát okoz a jövedelmeknek és a termelési kapacitásoknak ún. tiszta ágazatokhoz való rendelése. Az MPS erről a fogyatékoságról nem „beszél”. A jövedelmek elosztását ábrázoló mérlegek tartalmának, belső tagolásának magyarázásánál az MPS alig haladja meg a marxi újratermelési sémák elméleti ismertetését. A nem vagy csak elnagyoltan kidolgozott jövedelmi mérlegek pedig nem kényszerítették a statisztikusokat pontosabb és világosabb osztályozásokra. Az MPS 1986—1989-ben végzett felülvizsgálatánál ez a probléma már határozottabban merült fel, de érdemi megoldás még ekkor sem született.

Említést érdemel az MPS-nek az SNA-tól eltérő prezentálási módja is. Azt kizárólag terminológiai kérdésnek és nem tartalmi különbségnek kell tekinteni, hogy míg az SNA következetesen „számláknak”, addig az MPS következetesen „mérlegeknek” nevezi azokat a kétoldalú kimutatásokat, amelyeknek mindkét rendszerben ugyanaz a tartalmuk és formájuk. Érdemi jegynek tekintendő viszont az MPS-nek az a sajátossága, hogy maga a rendszer is csak igen aggregált mutatókat ajánl, s a gyakorlatban az évkönyvek vagy szakkiadványok is valóban eléggé összevont adatokat tartalmaznak. Az összevonas egyaránt érvényes a gazdasági folyamatoknak a tevékenységek fajtái szerinti tagolására és a gazdasági folyamatoknak funkcionális részlete-

¹³ Ezt még akkor is szóvá kell tenni, ha már az 1968-ban felülvizsgált, de még inkább az 1993-ban bevezetni tervezett SNA nagy erőfeszítéseket tesz a kettős osztályozásból eredő korlátok feloldására.

zésére (például a jövedelmeket csak kevés jogcímre bontják). A publikációkban ezen országok általában csak népgazdasági ágra közölnek adatokat a társadalmi termékről és a nemzeti jövedelemről. E téren azonban az egyes országok gyakorlata nagyon eltérő volt. A publikációkban közreadott adatok részletzettsége gyakran nem tükrözte hűen a nemzeti mérlegrendszerek országokénti fejlettségét. A kiadványokban kevés abszolút számot és túlnyomó többségében igen távoli bázisévhez viszonyított volumenindexeket közöltek. Ez utóbbi problémához újból hozzá kell fűzni, hogy az információk visszafogott közlési módja nem az MPS lényegéből, hanem az ezen országokban uralkodó politikai bizalmatlanságból ered.

Külön kell említeni azt a sajátosságot, hogy az MPS mindvégig két súlyos statisztikai mérési problémával küszködött. Ezek a szocialista országokban uralkodó árképzési mechanizmusból és nem az MPS alapkoncepciójából fakadtak. Más szóval e problémák akkor is fennálltak volna, ha a szocialista országok az SNA-t alkalmazták volna. A klasszikus tervgazdálkodásban az árakat központilag határozták meg; központilag diktált, gyakran önkényesen kialakított árak voltak jellemzők. Az elméleti közgazdászok a szocializmus elvi követelményének tekintették az árak változatlanságát, a termelékenységbeli különbségekből fakadó árváltozásoknak elvileg ki kell egyenlíteniük egymást. A valóságban azonban ez nem érvényesült. Az önkényesen képzett árak eltorzítva mutatták az egyes fogyasztási javak valós értékarányait; megmásították az egyes gazdasági ágak relatív súlyát és jövedelemtermelő képességét, befolyásolták a tőke és a termelés vagy a munka és a termelés hányadosait. Az MPS tehát még abban a termelési szférában is torzítva mutatta a gazdaság szerkezetét, amit felölelt. Az is nyilvánvaló, hogy a termelői árakban mutatkozó torzulás végigvonult az egész rendszeren, megváltoztatva a fogyasztás és a felhalmozás, a jövedelmek elsődleges és másodlagos elosztásának belső arányait is.

Ezen túlmenően gyakori bírálat érte az MPS-t a termelési és felhasználási mutatók változatlan árakon való kiszámításában elkövetett torzítások miatt is. Az MPS-t alkalmazó országokban ugyanis — főként új termékek esetében — nem vették elég pontosan figyelembe az árváltozásokat. Az új vagy újnak nevezett termékek árait általában „arányosnak” tekintették a bázisévben termelt régi termékek áraival, s így egyedi árindexüket a bázisévhez képest 100-nak vették. Ezekben az országokban a vállalatok tömegesen és nagyon változatos formában alkalmaztak burkolt áremelést, hiszen a fix árak követelményei között a költségek emelkedését csak így tudták a vevőkre hárítani. Másfelől pedig az általános áruhiány közepette a vevők nem is válogathattak a különböző termékek között. Az ilyen vállalati manipulációkhoz a minisztériumok inkább segédkezet nyújtottak, mintsem gátolták volna azokat, hiszen a magasabb növekedési ütemek és a tervtúlteljesítések őket is kedvezőbb színben tüntették fel. A statisztikai szolgálatok ugyanakkor elég erőtlenekek és felkészületlenekek voltak e manipulációk feltárására és a szükséges korrekciók elvégzésére.

A burkolt áremelések mérésére az egyes országokban eltérő típusú és eltérő hatékonyságú módszereket vezettek be a statisztikusok, ezért a volumenindexekben előforduló torzítások mértéke is más az egyes országokban, sőt egy országon belül is más és más a különböző időszakokban és a különböző termékcsoportokban. (Meg kell jegyezni, hogy a burkolt áremelések statisztikai mérése a piacgazdaságokban is problémát jelent, de ezen országokban

a piaci verseny eleve szűk határok közé szorítja e manipulációkat, sőt számos esetben az árak emelése nélkül is a minőség javítására kényszeríti a termelőket.)

AZ MPS 1969 ÉS 1986 KÖZÖTTI FEJLŐDÉSE

Amikor az 1960-as évek végén az MPS elfogadására és publikálására sor került, akkor a KGST-tagországok makrostatisztikáiban már jelentős nemzetközi és hazai tapasztalatokat halmoztak fel, amelyeket az MPS első hivatalos változatában csak viszonylag szerény mértékben tudtak érvényesíteni.

Az MPS már születése pillanatában tartalmazott néhány olyan fogalmat és szabályt, amelyek koncepcionális ellentétben álltak az anyagi termelés klasszikus értelmezésével, és eltértek a Szovjetunióban akkor alkalmazott rendszertől. A *lakosság összes fogyasztása* című fejezet MPS-be illesztése jelentette a legnagyobb elvi jellegű eltérést az alaprendszerrel. Ez a fogalom az anyagi javak mellett a nem anyagi szolgáltatások fogyasztását is magában foglalta, ennek előnyeit e tanulmány már korábban kifejtette. Maga az MPS azzal érvelt e mutató felvétele mellett, hogy az teljesebben ábrázolja a lakosság személyes igényeinek kielégítését és a lakossági fogyasztás struktúrájának változását.¹⁴

Egy másik elvi jellegű kérdés a személyszállítással kapcsolatban merült fel. Az anyagi termelés fogalmának klasszikus értelmezése szerint a személyszállítás és a lakosság részére végzett hírközlés nem minősül produktív tevékenységnek. Ennek ellenére a KGST által 1968-ban elfogadott rendszerben ezek a szolgáltatások a termelőtevékenység szférájába kerültek. Igaz, a KGST-dokumentum a termelőágazatok felsorolásában azt a megszorítást teszi, hogy csak az áruszállítás és az anyagi termelés ágait szolgáló hírközlés tartozik az anyagi szférához. Gyakorlati okok miatt és az adatok összehasonlíthatósága érdekében azonban a szállítás és a hírközlés teljes egészében az anyagi szférában szerepel.¹⁵

Az MPS termelési koncepciójának szűkített jellege egyre gyakrabban került ellentétbe a valós élet követelményeivel, a nemzeti és nemzetközi összehasonlítások igényeivel. Ezért az MPS kereteinek kitágítására átfogó akció indult az 1970-es évek közepén, amelyet a KGST Titkárságának Statisztikai Osztálya kezdeményezett. „A nem anyagi szolgáltatások statisztikai mutatószámainak rendszere és kiszámításuk módszertana” címmel 1978-ban elfogadott KGST-ajánlás úgy rendszerezi e szféra termelési, ráfordítási és jövedelemképzési folyamatait, hogy azok összevonhatók az anyagi termelés hasonló tartalmú mutatóival. Az ajánlás elfogadásával a KGST-országokban hivatalosan is lehetővé vált az SNA előírásainak megfelelő termelési kategóriák kiszámítása. Különbség csak abban volt, hogy a bruttó kibocsátást, a nettó hozzáadott értéket és a hozzáadott érték komponenseit nem egyetlen, összefüggő, hanem két kapcsolódó mérlegrendszerben mutatták ki.

További fontos lépésre került sor 1979-ben, amikor a SÁB elfogadta a lakosság jövedelmének mutatószámait összefoglaló statisztikai rendszert. E mutatók között ugyan még megtaláljuk az anyagi termelés koncepciójához kapcsolódó jövedelem fogalmát, amit az ajánlás a lakosság végső jövedel-

¹⁴ Lásd a 8. jegyzetben i. m. 1. 119. paragrafusát.

¹⁵ Lásd a 8. jegyzetben i. m. 1.13. paragrafusát. Meg kell jegyezni, hogy a KGST-országok közül a Szovjetunió és Csehszlovákia nemzeti gyakorlatukban a személyszállítást és a lakossági hírközlést mindvégig kizárták az anyagi termelés szférájából.

mének nevez, s ezt a lakosság által elfogyasztott anyagi javak együttes értéké-
ként definiálja. Ezzel párhuzamosan azonban — vele egyenrangú mutató-
ként — már megjelent a lakosság személyes és összes jövedelme, amely tartal-
mát tekintve megegyezik az SNA hasonló nevű mutatóival. Ezekkel a tágabb
értelmezésű jövedelmi fogalmakkal összhangban vannak a lakosság fogyasz-
tásáról korábban (1971-ben) elfogadott fogalmak, amelyek szintén megkülön-
böztetik a személyes jövedelemből fedezett és a társadalmi jövedelemből
fedezett teljes körű fogyasztást.

Ily módon a KGST-ben ajánlott jövedelmi és fogyasztási mutatók rend-
szere időben jóval megelőzte az SNA-ben 1993-tól bevezetendő hasonló mutató-
számrendszert. Magyarország a lakosság életszínvonalának átfogó vizsgálatára
kidolgozott, a termeléshez és a jövedelemelosztási folyamatokhoz egyaránt
szervesen illeszkedő statisztikai rendszerét már az 1960-as évek elején beve-
zette, és attól kezdve így publikálja ezeket az adatokat.¹⁶

Magyarországnak a nemzeti számla- és mérlegrendszer terén kifejtett
munkáját azért érdemes kiemelni, mert gyakorlatában gyakran túlhaladta
a KGST statisztikai ajánlásait, és gyakran kezdeményezte azok általános
bevezetését a KGST szintjén. A felsorolt bővítésekben Magyarország mindig
aktív szerepet játszott. Az ENSZ és a KGST ajánlásokhoz való egyidejű
alkalmazkodás módját leginkább a hivatalos magyar számlarendszer 1970.
évi bevezetése mutatta meg.

Magyarország tulajdonképpen már az MPS elfogadásának első évétől
kezdve a többi KGST-országtól eltérő felfogásban építette fel nemzeti számla-
és mérlegrendszerét. 1970-ben olyan hivatalos rendszert vezetett be, amely
ugyan megőrizte az MPS minden fontos mutatószámát, de emellett magában
foglalta az SNA fő makrostatisztikai aggregátumait is. Ezt az integrációt egy
olyan input-output táblával lehet jellemezni, amely vertikálisan is, horizon-
tálisan is elkülöníti az anyagi és a nem anyagi termelés szféráját. E mátrixból
és a négy részmátrixból levezethetők mindkét rendszer termelési és felhasz-
nálási aggregátumai. E két rendszer csak akkor integrálható egyetlen átfogó
rendszerbe, ha kiiktatjuk az SNA és az MPS közötti technikai és véletlenszerű
különbségeket. A magyar változat így is járt el ezek tekintetében. Ezzel
szemben a magyar rendszer választás elé került a jövedelemelosztási folyama-
tok kérdéskörében, ugyanis ezeket a két rendszer annyira eltérően értelmezi
és osztályozza, hogy integrálásról szó sem lehetett, csakis választásról. A ma-
gyar rendszer végül is az SNA ajánlásait fogadta el, mert azok közvetlenül
illeszkedtek a rövid idővel azelőtt életbe lépett hazai gazdaságirányítási rend-
szerhez.¹⁷

AZ SNA ÉS MPS KÖZÖTTI KAPCSOLATOK

Az SNA és az MPS közötti különbségek feltárása — mint korábban emlí-
tettem — már az 1950-es évek végén elkezdődött. Az ESÉ 1964. évi plenáris
ülésének ugyancsak már idézett állásfoglalása szerint a két rendszer akkor
induló felülvizsgálatát egymással szoros kapcsolatban, a közeledési lehetősé-
gek kihasználásával kellett végezni. Azt is célul tűzte, hogy a felülvizsgálat
befejezése után ki kell építeni a két rendszer közötti kapcsolatokat és az egyik

¹⁶ Az első kiadvány: A nemzeti jövedelem és a lakosság életkörülményei. Statisztikai Időszaki Közlemények. 78. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1964. 96 old.

¹⁷ Az 1970-ben bevezetett magyar rendszer részletes ismertetését lásd: *Árva János*: Nemzeti termelés, nemzeti jövede-
lem, nemzeti vagyon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1973. 368 old.

rendszerből a másikba való átmenetet. E munkára az 1970-es években került sor, és eredménye két kötetben jelent meg, amelyet röviden F.20-as dokumentumnak neveznek.¹⁸

A módszertani tanulmány részletesen leírja az SNA és az MPS közötti különbségeket, különválasztva a két rendszer eltérő elméleti koncepciójából fakadó és a véletlenszerű eltéréseket. A dokumentum három átvezető táblát mutat be, amelyek közül az első a termelés, a második a jövedelmek elsődleges elosztása, a harmadik pedig a végső felhasználás oldaláról mutatja be a szükséges átvezető lépéseket. Az F.20-as dokumentum második része tíz ország: Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Japán, Ausztria, Finnország, Peru, Fülöp-szigetek, Zambia (mint SNA-t alkalmazó országok), Magyarország és Jugoszlávia (mint MPS-t alkalmazó országok) tényleges adatainak felhasználásával mutatta be az átvezetés lépéseit és eredményeit.

Ma már bizonyos történelmi távlatból értékelhetjük az SNA és az MPS közötti kapcsolatok kiépítése terén az 1960-as és 1970-es években végzett munkát. Szinte hihetetlen, de mégis igaz, hogy az elmúlt három évtizedben, egészen 1989-ig, amikor a két rendszer egymás melletti létezése örökéletűnek és egymástól függetlennek tűnt, milyen nagy jelentősége volt az SNA és MPS közötti hidak kiépítésének. Abban az időszakban ezt a munkát nemcsak a statisztikai összehasonlíthatóság, hanem a Kelet és a Nyugat közötti politikai és gazdasági együttműködés szempontjából is pozitívan értékelték.

Az SNA és MPS és a köztük levő kapcsolatok mai szerepének megítélése jelenleg nagyon különböző az előző évektől. Jelenleg, amikor megkezdődött az MPS felváltása az SNA-val, az MPS szerepének túlzott alábecsülését és az SNA szerepének túlértékelését tapasztaljuk. Kelet- és Közép-Európa számos közgazdásza és statisztikusa az SNA-t valamilyen varázseszköznek tekinti, és bevezetésétől már az első évben többet vár, mint amire az valójában képes. Különösen érvényes ez arra a korszakra, amikor ezen országok gazdasága még az átmenet állapotában van, tehát amikor még nem alakultak ki a piacgazdaság intézményes keretei és még nem érvényesülnek a ráfordításokat és a kereslet-kínálat viszonyait jól tükröző árak, s erősen deformált a gazdaság szerkezete. Márpedig torzított struktúrájú gazdaságról torz árak segítségével egyetlen nemzeti számlarendszer segítségével sem lehet valóságos képet adni.

AZ MPS FELÜLVIZSGÁLATA ÉS MEGSZŪNÉSE

1986-ban a SÁB is hozzákezdett az MPS korszerűsítéséhez. Három fő célt tartott szem előtt, amely szerint a felülvizsgált MPS

1. egyetlen dokumentumban foglalja össze az 1968-ban elfogadott alaprendszert és az azt követő 20 évben kidolgozott kiegészítő rendszereket;
2. az 1968-as alaprendszerhez képest konkrétabb, világosabb és bővebb módszertani ajánlásokat adjon;
3. az SNA és az MPS közötti véletlenszerű módszertani különbségek egy részét szüntesse meg.

Az 1986 és 1989 között végrehajtott felülvizsgálat néhány figyelemreméltó eredményt hozott.

¹⁸ Comparison of the System of National Accounts and the System of Balances of the National Economy. Studies in methods. Series F. No. 20. 1. köt.: Conceptual relations. United Nations. New York. 1977. 2. köt.: The transformation of SNA aggregates into MPS aggregation and vice-versa in selected countries. United Nations. New York. 1981.

A felülvizsgált MPS a következő fejezetekből áll:

- a) a társadalmi termékek termelésének, fogyasztásának és felhalmozásának mérlege (az anyagi mérleg);
- b) a társadalmi termék és a nemzeti jövedelem termelésének, elosztásának, újraelosztásának és végső felhasználásának mérlege (a pénzügyi mérleg);
- c) az ágazati kapcsolatok mérlege;
- d) a munkaerőmérleg;
- e) a nemzeti vagyon mutatószámai és az állóeszköz-mérleg;
- f) a lakosság jövedelmének és fogyasztásának mutatószámai;
- g) a nem anyagi szolgáltatások mérlege.

Ezenkívül a felülvizsgálat több fontos kérdést tisztázott és számos új módszertani magyarázattal egészítette ki a rendszert, elsősorban azokban a fejezetekben, amelyek az alapvető fogalmakat írták le és az ún. anyagi mérlegekre vonatkoztak, azaz amelyek az anyagi termékek forrásait és felhasználását tárgyalták. Az alaprendszer fő vonása, vagyis az anyagi mérleg és a pénzügyi mérleg változatlan maradt. Továbbá nem került sor érdemi felülvizsgálatra a jövedelemelosztási folyamatok fogalmai és meghatározásai körében; ezt a munkát az 1989 utáni időszakra halasztották. Gyakorlatilag az SNA és az MPS közötti technikai vagy véletlenszerű különbségek közül sem szüntettek meg egyet sem.

Az alaprendszerben végrehajtott javítások és a kiegészítő rendszerek bekerültek egyetlen összefoglaló dokumentumba, amelyet a KGST Titkársága 1987-ben az ENSZ Statisztikai Bizottsága elé terjesztett. A Bizottság egyetértett abban, hogy ezt a dokumentumot is ki kell adni ENSZ kiadványként és széles körben hozzáférhetővé kell tenni.

Ennek megfelelően az ENSZ kibocsátotta a felülvizsgált MPS-t. Ez a kiadvány két kötetben jelent meg: az első kötet a rendszer alapvető módszertani elveit, a második kötet a KGST-országok közös ágazati osztályozását, továbbá a társadalomstatisztika rendszerét ismerteti.¹⁹

Az ENSZ Statisztikai Bizottsága 1989 elején újból megtárgyalta az MPS terén elért legutóbbi eredményeket és az SNA és az MPS közötti kapcsolatteremtés érdekében végzett munkát. A vitában Magyarország képviselője váratlanul azt a — három évtizeden át mindkét fél által „tapintatosan” elkerült — kérdést vetette fel, hogy a két rendszer közötti különbség megmagyarázása és hosszabb vagy rövidebb hidak építése helyett a Statisztikai Bizottságnak határozott intézkedéseket kellene tennie a két rendszer *integrálása* érdekében. Ezt az elképzelést mindkét fél általános elismeréssel fogadta. A Bizottság megjegyezte: „Az SNA és az MPS közötti kapcsolatokon folyó munka új fázisba lépett. . . . Most az a fő feladat, hogy az SNA és MPS konvergenciája terén lényeges haladást kell elérni, amelynek végső célja a két rendszer integrálása.”²⁰

A Bizottság még ugyanezen az ülésén jóváhagyta, hogy 1989 decemberében Moszkvában hívjanak össze egy szakértői értekezletet az SNA és MPS integrálásának megtárgyalására. Az értekezlet, amelyen szakértők széles köre vett részt mind a piaci, mind a szocialista országokból, kijelölte az integráció eléréséhez szükséges legfontosabb feladatokat. A munka el is kezdődött és rendkívül nagy jelentőségre tett volna szert, ha a KGST-országokban a poli-

¹⁹ Basic methodological principles governing the compilation of the System of Statistical Balances of the National Economy. Studies in methods. Series F. No. 17/Rev. 1. 1–2. köt. United Nations. New York. 1989.

²⁰ Official records of the Economic and Social Council, 1989. Supplement No. 3. (E/1989/21—E/CN. 3/1989/25. 61. paragrafus.)

tikai helyzet változatlan maradt volna, és a két világrendszer párhuzamosan tovább élt volna. Az 1989—1990. évi politikai események és az ezeket követő intézményi átalakulások hatására azonban az SNA és MPS integrációjára vonatkozó eredeti tervek aktualitásukat veszítették.²¹

Időközben, függetlenül az ENSZ Statisztikai Bizottságának állásfoglalásától, gyakorlatilag minden volt szocialista országban áttöréssel egyenértékű változás következett be. Az országok legnagyobb része ugyanis egyik pillanatról a másikra hivatalos adatokat kezdett el közölni az SNA előírásai szerint kiszámított bruttó hazai termék (Gross Domestic Product — GDP) értékéről és főbb összetevőiről. 1988-ban a Szovjetunió közölt első ízben ilyen adatokat, majd 1989—1990-ben a többi ország is követte példáját.

E nagy horderejű változás gyökerei nyilvánvalóan azokban a sarkalatos politikai, társadalmi és intézményi átalakulásokban keresendők, amelyek e térségben 1989 és 1990 folyamán következtek be. Ezek természetesen nem hagyhatták érintetlenül a statisztikai rendszert.

Röviddel az 1989. évi fordulat után a Nyugat a gazdasági és társadalmi átmenet megkönnyítésére felajánlotta segítségét ezen országoknak, köztük a statisztika terén nyújtandó segítséget is. Ennek keretében több konferenciát szerveztek. Az elsőt 1990 nyarán Genfben tartották az ESÉ égisze alatt, hogy felmérjék a piacgazdaságra való átmeneti időszak legsürgetőbb statisztikai feladatait. A másik konferenciát részben a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (Organization for Economic Co-operation and Development — OECD) rendezte 1990 szeptemberében. E konferenciákon valamennyi volt európai KGST-ország statisztikai hivatala a legmagasabb szinten képviseltette magát. A párizsi konferencián minden volt európai KGST-ország képviselője állást foglalt amellett, hogy rövid időn (2—3 éven) belül áttérnek az MPS-ről az ENSZ által ajánlott SNA-re, illetve annak az Európai Gazdasági Közösség által alkalmazott változatára.²²

E nyilatkozatok teszik megalapozottá azt a véleményt, hogy 1990-t az MPS mint nemzetközi rendszer megszűnésének éveként deklaráljuk, jóllehet az MPS szerint összeállított statisztikákat ezekben az országokban (és néhány Európán kívüli szocialista országban) még néhány évig elkerülhetetlenül alkalmazzák. 1990-től kezdve azonban az MPS már nem élő, aktív, kezdeményező és mozgósító rendszer, hanem a múlt maradványának, az SNA-re való áttérés kiinduló bázisának, az előző évtizedekben kidolgozott adatok dokumentációjának tekinthető.

Az ENSZ Statisztikai Bizottságának a két rendszer integrációjára vonatkozó határozata is elvesztette időszerűségét.

Jelenleg Európában egyetlen ország sincs, amely egy integrálásra alkalmas MPS-t kívánna kidolgozni. Helyette az SNA-t, méghozzá most már az 1993-ban elfogadandó új SNA bevezetését tervezik. Jelenleg minden kelet- és közép-európai ország statisztikai hivatala erőteljesen munkálkodik az új SNA mielőbbi bevezetésén.

TÁRGYSZÓ: Népgazdasági mérleg.

²¹ Érdemes megjegyezni, hogy a volt KGST-országok egy része (Románia, Lengyelország, Magyarország és Jugoszlávia), amelyek már az 1980-as években tagjai voltak a Világbanknak (World Bank) és a Nemzetközi Valutaalapnak (International Monetary Fund — IMF), természetesen az SNA koncepcióinak megfelelően szolgáltatott adatokat e szervezetek részére. Saját hivatalos publikációikban, azonban ezek az országok és a többi KGST-ország (kivéve Magyarországot) 1988-ig kizárólag az MPS-nek megfelelően közölték a gazdaság teljesítményeire és szerkezetére vonatkozó adataikat.

²² European System of Integrated Economic Accounts. Statistical Office of the European Communities. Second Edition. European Communities. Luxembourg. 1979. 230 old.

РЕЗЮМЕ

По поводу ретроспективного обзора на международной конференции концепции национальных счетов автор рассматривает историю Системы материальных балансов, которую в бывших социалистических странах использовали при составлении своих национальных счетов и балансов. Данная система действовала с момента её формирования в 1968 году вплоть до её отмены.

В первом разделе своего очерка занимается интерпретацией, а во втором составлением Системы материальных балансов. В третьем разделе приводит важнейшие индикаторы Системы (структуру, классификацию производства и распределения доходов, способ агрегирования, искажающие воздействия системы цен). В четвертом разделе анализирует развитие и распространение Системы в период между 1969 и 1986 годами. В пятом разделе останавливается на связи между Системой материальных балансов и Системой национальных счетов и, наконец, в шестом разделе излагает обстоятельства, приведшие к отмене Системы материальных балансов и её замещению системой национальных счетов.

SUMMARY

On the occasion of a retrospective review in an international conference, the author looks back on the history of the Material Product System (MPS) used in the ex-socialist countries for the compilation of their national accounts and balances, starting with its first formulation in 1968 and ending with its termination in 1992.

The first and second chapters of the study deal with the interpretation and elaboration of the MPS, respectively. The third chapter shows the main characteristics of MPS (its structure, the classification and the presentation of production and the distribution of income as well as the bias caused by the price system). The fourth chapter analyses the development and extension of the system between 1969 and 1986. In the fifth chapter the author analyses the relations and links between MPS and the System of National Accounts, while in the sixth chapter he presents the circumstances leading to the termination of the MPS and its replacing by the SNA.

A MAGYAR STATISZTIKAI SZOLGÁLAT JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK TÖRTÉNETE*

VÉGVÁRI JENŐ

A ma érvényes, 1973-ban kelt statisztikai törvényt felváltó új törvény tervezetét a kormány jóváhagyta, s valószínű, hogy még ebben az évben az Országgyűlés is megtárgyalja és vélhetően elfogadja. Az új törvény a Központi Statisztikai Hivatal reményei szerint a statisztikai tevékenységet Magyarországon hosszabb időre — évtizedekre — szabályozni fogja. [9]

Miért is van szükség egy országban statisztikai törvényre? A válasz során abból a tapasztalat igazolta tényből kell kiindulni, hogy egyetlen modern állam sem nélkülözheti azokat az alapvető információkat, amelyeket a statisztikai módszerrel gyűjtött, feldolgozott és publikált adatok biztosítanak. Annak érdekében, hogy a társadalomra és a gazdaságra vonatkozó adatok a társadalmi-gazdasági alapegységektől és az állampolgároktól rendelkezésre álljanak, bizonyos szervezeteket fel kell jogosítani az adatok gyűjtésére, más szervezeteket és az állampolgárokat pedig kötelezni kell arra, hogy jogilag szabályozott keretek között adatokat szolgáltatassanak. Egyidejűleg jogi garanciákat kell nyújtani az adatszolgáltatóknak, hogy az általuk rendelkezésre bocsátott, róluk szóló adatokkal nem élnek vissza, azokat *csak statisztikai célokra használják fel*, egyéni adataik nem kerülnek nyilvánosságra. Jogokkal felruházni, kötelezettségeket megszabni pedig csak törvényben lehet. Ezért a civilizált országokban a kormányzati, hivatalos statisztikát törvényben szabályozzák.

A statisztikai törvények a hivatalos (állami) statisztikai szolgálat mindenkori működési rendjét szabályozzák. Előírásaik nem függetlenek a statisztika tudományának fejlettségétől, de alapvetően

- egyrészt az állam és a társadalom mindenkori felismert szükségleteivel,
- másrészt a társadalmi-politikai viszonyoktól függő jogi rendszerrel és a széles értelemben vett társadalmi viszonyokkal

függenek össze. A statisztikai törvények ilyenformán a statisztikáról szóló társadalmi vélekedés — kitérőket és vargabetűket sem nélkülöző — fejlődésének trendvonalaként vagy más megfogalmazásban a fejlődés állomásaiként értelmezhetők.

Az első magyar statisztikai törvényt a múlt században, a kiegyezést követően, 1874-ben hozták. Ez idáig az utolsót, sorrendben az ötödiket kilencven-

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves fennállása alkalmából 1992. május 27-én rendezett tudományos szemináriumon elhangzott előadás kissé módosított változata.

kilenc évvel később, 1973-ban fogadta el az Országgyűlés. Az 1874 óta eltelt 118 év alatt öt törvény a statisztikáról, könnyen lehet, világrekord. Átlagosan 23—24 évenként mutatkozott szüksége annak, hogy újraszabályozzák az országban a hivatalos statisztika működési rendjét. Vajon csupán történelmi okokra vezethető-e vissza ez a gyakoriság, vagy esetleg elődeinkből hiányzott a kellő körültekintés, az előrelátás és a korszerű gondolkodás?

A választ ne siessük el. Elkerülendő a felszínes véleményalkotást, tekintsük át az eddig megalkotott statisztikai törvények legfontosabb előírásait, keressünk az új és változó szabályokban összefüggést, vonalvezetést, kapcsolódást (vagy kapcsolódási hiányt) az állam és a társadalom új és változó szükségleteihez, a statisztikai gondolkodás korszerűsödéséhez.

Az 1874. évi XXV. törvény

A kiegyezés évében a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium szervezetében létrehozott *statisztikai osztálynak* a kezdeti években óriási nehézségekkel kellett megküzdenie. Nemcsak anyagi nehézségekről és a megfelelően képzett szakemberek hiányáról volt szó. Hiányoztak, ha pedig rendelkezésre álltak, általában megbízhatatlanok voltak a korábbi időszakról szóló alapvető információk. Az adatszolgáltatásra számításba vehető közigazgatási és egyházi intézmények nemcsak a hozzáértést nélkülözték, hanem azt is, amit ma együttműködési készségnek nevezünk. A kiegyezést megelőző közel két évtizedben a bécsi statisztikai hivatal Magyarországra is kiterjesztette tevékenységét, s így minden statisztikai adatkérés az osztrák bürokrácia túlbuzgóságának minősült, amelynek ellenállni nemcsak ésszerű, hanem hazafiúi tettnek is látszott. A kiegyezés híre összekapcsolódott azzal a reménnyel, hogy sutba lehet vágni a Bécsben szerkesztett és egyébként is haszontalannak látszó statisztikai úrlapokat.

A *Keleti Károly* vezetésével munkához látó statisztikai osztály nem volt sokkal jobb helyzetben, mint a bécsi társintézmény 1849-et követően. Az adatszolgáltatásra felkért hatóságok többszöri felszólításra is csak immel-ámmal küldték hézagos és gyakran valószínűtlen, megbízhatatlan adataikat. Rövid időn belül megérett az a felismerés, hogy megfelelő jogi háttér és támasz nélkül a hivatalos statisztika ügyét nem lehet előbbre vinni.

A szükséges kezdeményezéshez a végső lökést egy nemzetközi esemény adta meg. Az 1869-ben, Hágában rendezett Nemzetközi Statisztikai Kongresszuson a kormány megbízásából Keleti is részt vett, aki személyében is jelképezte, hogy új intézménnyel, a magyar statisztikai szolgálattal bővült a statisztika nemzetközi tábora. A kongresszus a porosz statisztikai hivatal kezdeményezésére nemzetközi statisztikák kidolgozását vette tervbe, és ennek keretében Magyarország a szőlőművelés statisztikájának a kidolgozására és összeállítására kapott azon melegében megbízást. Keleti, már itthon, még abban az évben emlékiratot nyújtott be a statisztikai osztály mellett működő Statisztikai Tanácsnak egy statisztikai törvény megalkotásáról. Eszerint: „... mellőzhetetlen a törvény azért is, hogy a külföld irányában szavatosságot vállalt statisztikai hivatal viszont az ország részéről legyen biztosítva az iránt, hogy a mely adatokra szüksége van, azokat komolyan követelheti is, és nincs azon ... szégyenítő helyzetben, hogy bármily közérdekű, tudományos becsú s az országra nézve üdvös kérdés megoldása néhány alsóbb rendű megyei tisztviselő kénye-kedvétől függjön.” ([1] 43—44. old.)

A memorandum annak a szükségességét is hangoztatta, hogy a statisztikáért felelős osztály a jövőben központi statisztikai hivatalként működjék a miniszterelnökség vagy az állami számvevőség alá rendelten, illetve ha a hivatal a minisztérium kötelékében marad, nagy önállósággal közvetlenül a miniszterhez tartozzék. Keleti a memorandumban megfogalmazta a törvény tervezetét is.

A törvény elfogadásáig azonban még öt évet kellett várni, de addig is „Ő Felségének Schönbrunnban 1871. évi április hó 18-án kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyatott”, a most már Központi Statisztikai Hivatal ügyköre és ügyviteli szabályzata. Ugyanebben az évben április 30-án a király Keleti Károlyt a Hivatal igazgatójává nevezte ki.

Az első statisztikai törvényt azután 1874-ben vita nélkül fogadta el a képviselőház, majd a felsőház is.

A törvény 9 paragrafusból állt, és terjedelme mindössze másfél gépelt oldalt tett ki. A törvény szerint: „Az országos statisztika vezetését, a statisztikai adatoknak országos gyűjtését, földolgozását, összeállítását és közzétételét a központi statisztikai hivatal eszközli, mely közvetlenül a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszternek van alárendelve.” (Az 1874. évi XXV. t.c. 2. §-a.) A Hivatal mellett a minisztériumok képviselőiből és a miniszter által ki-nevezett „szakférfiakból” álló Országos Statisztikai Tanács áll, a tanács elnöke a miniszter vagy helyettese. A mai szóhasználatnál a Tanács a miniszter tanácsadó-véleményező szerveként alakult meg. A törvény szerint a törvényhatóságok mellett (megyék, városok) statisztikai bizottmányokat kell szervezni az adatgyűjtések támogatása végett. Az adatszolgáltatók a törvény szerint a „kormányközegek, egyházi, valamint polgári és katonai hatóságok”, amelyek kötelesek a szükséges adatokat „megszerezni és . . . a központi statisztikai hivatalba beszolgáltatni” — ezekben az esetekben tehát a Statisztikai Hivatal az adatokat nem közvetlenül gyűjti —, valamint a „magánintézetek, egyesületek és társulatok”, amelyek saját tevékenységükről szolgáltatnak adatot közvetlenül a Statisztikai Hivatalnak.

A magánszemélyek adatszolgáltatási kötelezettségéről a törvényben nincs szó. (A népszámlálásokkal külön törvények foglalkoznak máig is.) Az adatszolgáltatási kötelezettség megszegése azzal a következménnyel járt, hogy az adatokat a Hivatal — a mulasztó költségére — a helyszínen maga gyűjtötte össze.

A törvény a kézi feldolgozással logikusan együtt járó piramisszerű rendszert vetíti elénk: községi jegyző (városi polgármesteri hivatal) → járás → megye → Statisztikai Hivatal az adatok útja, lépcsőzetes feldolgozással. Hasonló módon, a maguk apparátusán keresztül gyűjtötték adataikat a minisztériumok is azzal a kötelezettséggel, hogy azokat kötelesek voltak a Hivatalnak átadni. A Hivatal és a minisztériumok statisztikai tevékenysége közötti koordinációt az Országos Statisztikai Tanács volt hivatva biztosítani, bár a Tanács funkciója csupán a véleménynyilvánítás volt.

A törvényhez később, kerek 20 év múlva, 1894-ben csatlakozott egy megújított ügyviteli szabályzat, amelyet királyi jóváhagyással az illetékes miniszter adott ki. Ez a szabályzat mondta ki azt a tételt, hogy a Hivatal szakkérdésekben¹ önálló intézmény, „szolgálati és fegyelmi” tekintetben pedig az ille-

¹ Érdemes a szabályzat 7. §-ában felsorolt szakkérdéseket itt megemlíteni. „Az orsz. m. kir. statisztikai hivatal szakműködésére, vagyis az adatok gyűjtésére, szakszerű megvizsgálására és összeállítására, az eredmények tudományos feldolgozására és közrebocsátására, valamint az e célra szükséges tudományos segédeszközök beszerzésére nézve önálló, szolgálati és fegyelmi tekintetben azonban a kereskedelemügyi m. kir. miniszternek alárendelt hivatal.” ([1] 221. old.)

tékes miniszternek van alárendelve. Az ügykör részletesen szabályozta, hogy milyen kérdésekben kell a miniszter döntését kikérni. Az új szabályzat egyben már előképe a következő, 1897. évi statisztikai törvénynek.

Nem közismert, de a kép teljességéhez tartozik, hogy az első magyar statisztikai törvényt követően, 1875-ben Horvátországban is törvény született a statisztikáról, úgy is mondhatnánk, hogy a magyar törvény Horvátországban történő végrehajtásáról. A horvát-szlavón autonóm törvény szerint létrejött — hivatalos nevén — a „Királyi országos statisztikai hivatal Zágrábban” (a magyar hivatal neve „Magyar királyi Központi Statisztikai Hivatal” volt). A horvát statisztikai hivatal mellett „statisztikai országos tanács” alakult, a horvát bán vagy helyettese elnökletével. A zágrábi királyi országos statisztikai hivatal igazgatóját a horvát bán javaslatára a király nevezte ki. (Érdekes, hogy a magyar statisztikai törvény az igazgató kinevezését nem szabályozta.) A két hivatal közötti együttműködés rendjét azután részletesen szabályozták.

Az 1897. évi XXXV. törvény

Az első statisztikai törvény 23 évig volt érvényben. Ez a „hőskor” ideje volt. A hőskor végét többek között az is jelezte, hogy a kezdeti nincstelenség és az átmeneti válságperiódusok fokozatosan megszűntek. 1869 és 1891 között a Hivatal költségvetése 17-szeresére nőtt, bérben, létszámban, dologi kiadásban a kezdeti krajcáros gondok enyhültek, a Hivatal produktuma gazdagodott. A javuló helyzet lehetővé teszi, egyben ki is kényszeríti az első statisztikai törvény felülvizsgálatát és új jogi szabályozás megalkotását.

Az 1874. évi törvény egyik hiányossága az volt, hogy nem tette lehető a magánszemélyektől történő adatgyűjtést. Az adatszolgáltatásra kötelezett intézményekkel szemben, ha azok megtagadták, illetve elmulasztották az adatszolgáltatást, a Hivatalnak nem adott módot jogi szankciókra, erélyes fellépésre. A törvény az adatszolgáltatók érdekeit sem vette figyelembe, az ilyen tartalmú garanciák is hiányoztak.

A Hivatal mellett működő Statisztikai Tanács szerepe az évek során fokozatosan háttérbe szorult. A működési terület kiszélesedésével napirendre kerülő szakkérdések megoldásában a Hivatal egyre gyakrabban külső szakértőkre támaszkodott, a Tanács működése formálissá vált, majd meg is szűnt.

Nem váltak be már kezdettől fogva a területileg szervezett statisztikai bizottmányok sem a helyi szervek érdektelensége, közönye vagy éppen rivalizálása, valamint a szükséges szakemberek hiánya miatt.

Új statisztikai törvény kidolgozása elkerülhetetlenné vált. Az új törvény

- részben legalizálta a spontán módon kialakult helyzetet;
- részben jogi kereteket teremtett az új szükségletek számára;
- új, a statisztikai folyamatokra visszaható jogi helyzetet teremtett azzal, hogy nem az egész statisztikai szolgálatot, hanem csupán a Statisztikai Hivatal tevékenységét szabályozta.

Mint látni fogjuk, az 1897. évi törvény a maga nemében modern, a kor színvonalán álló jogalkotás volt, de a törvény hatályának adott meghatározása később súlyos problémák forrásává vált. Az egységes statisztikai szolgálat kezdettől fogva élő gondolatát 1897-ben egy későbbi indoklás szerint azért hagyták figyelmen kívül, „... mivel akkori viszonyaink között, a hivatalos statisztikai tevékenység aránylag kis méretei és a közönségnek a statisztikai kérdések iránt tanúsított közönye mellett . . .” ([4] 793. old.) ez még idő előtinek mutatkozott.

Az új törvény nem beszél az Országos Statisztikai Tanácsról, ily módon megszünteti azt. A Központi Statisztikai Hivatal megmarad miniszteri (kereskedelemügyi miniszteri) felügyelet alatt. Fontosabb új szabályok:

— első ízben írja elő törvény nemzetközi adatok gyűjtését összehasonlítás céljából és a nemzetközi statisztika érdekeinek előmozdítását;

— a Statisztikai Hivatalnak évente „tüzetes munkatervet” kell készítenie (ez lényegében az éves adatgyűjtési terv), felsorolva a folyamatban levő és a következő évre tervezett adatgyűjtéseket, külön kiemelve azokat, amelyeknek az adatszolgáltatói *magánszemélyek*; magánszemélyek jövedelmeiről, vagyonáról, családi életéről adatok nem gyűjthetők; az adatgyűjtési tervet az országgyűlés hagyja jóvá; a terv keretein kívül csak sürgős esetekben gyűjthetők adatok;

— első ízben szabályozza törvény a publikálás módját: a statisztikai évkönyvben, havi füzetekben és statisztikai közleményekben teszik közzé az adatokat: a törvény előírja, hogy az évkönyvet, az ország helyzetéről szóló jelentéssel együtt, a miniszterelnök minden évben az országgyűlés elé terjeszti;

— a törvény szerint a Központi Statisztikai Hivatal köteles példányra jogosult nyilvános könyvtárt és térképgyűjteményt tart fenn;

— első ízben jelenik meg a valótlan statisztikai adatok szolgáltatásának, valamint az adatszolgáltatás megtagadásának szankcionálása: a cselemény *kihágás*, mely 100 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő;

— már megjelenik az adatvédelem is: az „egyéni természetű” statisztikai adat kiszolgáltatása (magánosoknak vagy fel nem jogosított hatóságoknak) *kihágás*, a vétkes statisztikus 2 hónapos elzárással, valamint 600 korona pénzbüntetéssel sújtható; a törvény külön kiemeli, hogy a statisztikai adatok „adók kivetésénél alapul nem vehetők”.

A Központi Statisztikai Hivatal jogot kapott arra is, hogy a szolgáltatott adatok megbízhatóságát a helyszínen, az adatszolgáltató üzleti könyveibe való betekintéssel is ellenőrizze. Másfelől azonban az adatszolgáltatási kötezettség és az említett ellenőrzés ellen az érintettek a miniszternél felszólalhatnak, a felszólalás halasztó hatályú.

A Hivatal az adatokat — a címtárakat és az egyébként nyilvános adatokat kivéve — csak összesítve „területi vagy tárgy szerinti összefoglalásban” hozhatja nyilvánosságra.

A törvény csak az 1898-ban miniszteri rendelettel kiadott ügyviteli szabályzattal együtt ad teljes képet a statisztika és a Hivatal új helyzetéről. „A m. kir. közp. statisztikai hivatal ügyköre és ügyviteli szabályzata” c. rendelet fontosabb rendelkezései:

— az új és módosított adatgyűjtéseket — bizonyos kivételektől eltekintve — a zágrábi kir. országos statisztikai hivattal egyeztetni kell az egységes eljárás és adattartalom érdekében; a statisztikai évkönyvet horvát nyelven is ki kell adni;

— új adatgyűjtések vagy jelentős módosítások — ha azok minisztériumi ügykört érintenek — csak az érdekelt miniszterek hozzájárulásával kerülhetnek be a munkatervbe; a munkatervbe való felvétel esetén is be kell mutatni az érdekelt minisztériumoknak a kérdőívet és a kitöltési utasítást, azok csak az érdekelt miniszter engedélyével adhatók ki;

— a miniszterek tárcájuk tárgykörébe tartozó statisztikai ügyekben a Hivatalhoz rendeleteket, utasításokat intézhetnek;

— az új törvény nem zárja ki a minisztériumok és más hatóságok önálló jogát adatok gyűjtésére, ilyenkor azonban a statisztikai törvényben foglalt kötelezettségek, felelősség, garanciák stb. nem érvényesek; „kívánatos”, hogy az ilyen önálló minisztériumi adatgyűjtésekről kikérjék a Statisztikai Hivatal szakvéleményét, és a tárcák saját adatgyűjtéseik főeredményeit „lehetőleg” közlik a Hivatallal.

Az 1897. évi törvény a Hivatal mozgásterét kétségtelenül növelte, a Statisztikai Hivatal modern szervezetként való működését tulajdonképpen innen számíthatjuk. Az adatszolgáltatói kötelezettségnek magánszemélyekre való kiterjesztése, az adatgyűjtés és -elrendelés intézményének létrehozása munkaterv

bevezetésével és annak parlamenti jóváhagyásával modern megoldás. Az ugyancsak fejlett adatvédelmi előírások nagy vonalakban megfelelnek a mai kor szellemének is. A rendszer logikájának és a Hivatal érdekeinek ellentmond az adatszolgáltatásra kötelezettek „felfüggesztő” hatályú fellebbezési joga a kereskedelemügyi miniszterhez. Nem ismeretes, mennyire éltek ezzel a joggal.

Ha a magyar statisztika történetét némi képzelőerővel a Statisztikai Hivatal és a minisztériumok tárcaérdekei közötti állandó küzdelemnek látjuk, akkor az 1897-tel kezdődő periódust olyan szakasznak tekinthetjük, amelyben a Hivatal alulmaradt. A Hivatal korszerű jogi háttérhez jutott — már ami a saját tevékenységét illeti —, de mintegy „cserébe” ezért a minimumra zsugorodott — valójában megszűnt — a tárcák adatgyűjtéseire gyakorolt befolyása; a statisztikai szolgálat tevékenységének összehangolására sem tere, sem joga nem maradt. Mindez annak ellenére történt, hogy „A törvény vezérlő elvei az adatgyűjtések központosítása s az adatgyűjtésekben a közvetlenség minél teljesebb megvalósítása . . .” ([2] 24. old.) voltak.

A célok visszajukra fordulásában később szerepet játszott a Trianon után kialakult helyzet is, és a következő, vagyis a harmadik, az 1929. évi statisztikai törvény volt hivatva egy új centralizációs periódust beindítani.

Az 1929. évi XIX. törvény

Az első világháború és a trianoni békekötés után az országban kialakult helyzet a statisztikát is súlyosan érintette, tartalmilag és a statisztikai folyamatok szervezettségét tekintve egyaránt. Tartalmilag a legsúlyosabb problémát az új országhatárok jelentették: a bázisadatok eredeti formájukban és tartalmukban egyik napról a másikra használhatatlanná váltak. Sürgős és óriási feladattá vált a teljes adatállománynak az új országhatárok szerinti átdolgozása.

A társadalmi és gazdasági problémák sokasága rengeteg információt igényelt, a kormányzati munkához egyre több adatra volt szükség. Az adatokat a minisztériumok úgy szerezték be, ahogy tudták: gyakran, sokat, hiányos szakismerettel, egymással és a Statisztikai Hivatallal párhuzamosan is gyűjtöttek adatokat. Mivel a még érvényes 1897. évi törvény hatálya a minisztériumokra nem terjedt ki, a Statisztikai Hivatal ez ellen semmit sem tudott tenni. Az új 1929. évi törvény indokolása éppen ezt a helyzetet kifogásolta: a különböző hivatalos szervek között nincs statisztikai együttműködés, az országos adatgyűjtési rendszer földuzzadt, sok a felesleges párhuzamosság, a szakszempontok érvényesülése nincs biztosítva, a szakstatisztikák terjedelmében sok az aránytalanság, hiányzik a hivatalos statisztikai tevékenység harmonikus egybefogása.

Mai szóhasználattal a helyzetet úgy jellemezhetnénk, hogy a spontán módon, szabályozatlanul kialakult adathalmazok között nem volt arányosság, tartalmi konzisztencia, az adatok nem képeztek összehangolt rendszert, a különböző helyeken folyó statisztikai tevékenységet nem koordinálták. Az új statisztikai törvény célja az volt, hogy a kaotikus viszonyok között erőteljes centralizációval rendet és összhangot teremtsen. A törvény ennek a célnak meg is felelt.

A törvény kidolgozásához további impulzust adott az, hogy a háború után megalakult új államokban (Csehszlovákiára, Lengyelországra, a balti államokra, valamint Olaszországra gondoltak) is kidolgozták a statisztikai jog-

szabályokat, s mivel ezek tiszta lappal indulhattak, a hagyományok ereje nem kötötte őket, statisztikai törvényeik nálunk is mintául szolgálhattak.

A törvény előkészítése során nem volt, nem lehetett kétséges, hogy az egységesnek tervezett statisztikai szolgálat centrumába jelentős joggal és felhatalmazásokkal fölruházva a Központi Statisztikai Hivatalt kell (vissza-) állítani. Az is természetesnek látszott, hogy a Hivatalt megnövekedett felelősségében egy újra felállítandó, de korábbi hibáit elkerülő Országos Statisztikai Tanács támogassa és egyben ellenőrizze is.

A Hivatal a törvény meghozatala előtt sem nélkülözte a szakértői támogatást; szakértői értekezleteken („ankétokon”) kérte ki adatgyűjtéseiről az érdekeltek véleményét. Ezekből azonban hiányzott a „termékenyítő befolyás”. Az új Országos Statisztikai Tanácsot illetően két külföldi mintát mérlegeltek. A csehszlovák statisztikai tanács többszáz tagú, valóságos statisztikai parlament volt; az olasz intézmény 11 tagból állott. A magyar statisztikai tanácsnak kezdetben 38, később 48 tagja volt.

A törvény jelentősebb új előírásai a következők voltak:

— minden állami és önkormányzati hatóság és hivatal által végzett és nem belső igazgatási célú vagy nem helyi jelentőségű statisztikai tevékenység „központi irányítás és felügyelet alatt áll”, melynek célja a statisztikai gyakorlatban „a szakszerűség, egyöntetűség és gazdaságosság” biztosítása (ez a rendszerszemlélet első figyelemre méltó megjelenési formája);

— a statisztikai szolgálat központi szerve a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), amely a miniszterelnök felügyelete alatt működik;

— a törvény újra felállítja az Országos Statisztikai Tanácsot (OST), amely a Statisztikai Hivatallal együttműködő szakértői testület, tagjai: a miniszterelnöknek, a minisztereknek, a Központi Statisztikai Hivatalnak, a Fővárosi Statisztikai Hivatalnak egy-egy képviselője, valamint a miniszterelnök által kinevezett elméleti és gyakorlati szakemberek; elnökét és alelnökét a miniszterelnök javaslatára az államfő nevezi ki, az elnöki funkcióba a KSH elnöke is kerülhet; a statisztikát érintő meghatározott esetekben a miniszterelnök (a kormány) a Tanács meghallgatása után hoz döntést;

— a törvény megtartja az országos statisztikai munkaterv (adatgyűjtési terv) intézményét, de azt a Statisztikai Hivatalon túl kiterjeszti valamennyi hivatalos statisztikára (a minisztériumok statisztikai adatgyűjtéseire is); a munkatervet a Statisztikai Tanács meghallgatása után a miniszterelnök jóváhagyásra a parlament elé terjeszti; nem tartoznak a törvény hatálya alá a belső igazgatási célú és a helyi jelentőségű adatgyűjtések (ha ez utóbbi kérdésben kételyek merülnek föl, a Statisztikai Tanács meghallgatása után a minisztertanács dönt);

— újra megjelenik az az előírás, hogy a minisztériumok és egyéb hatóságok adatgyűjtéseik eredményeit „nyomban a technikai feldolgozás befejezése után” átadják a Statisztikai Hivatalnak, amely a szóban forgó hatóságok statisztikai tevékenységét „velük egyetértésben — hivatali ügymenetük érintése nélkül — kiküldött szakközegeivel irányíthatja és támogathatja”.

Az első két statisztikai törvény nem váltotta ki a közvélemény érdeklődését, sőt, elfogadásuk sem járt parlamenti vitával. Az 1929. évi törvény körül viszont a parlamenten kívül és belül egyaránt élénk, helyenként éles vita alakult ki. A vita hangadója és gerjesztője *Laky Dezső*, korának egyik legműveltebb statisztikusa volt, aki egy napilaban,² még a parlamenti vita előtt, egész oldalas cikkben bírálta a törvény tervezetét. A képviselőházban heten vettek részt a törvény vitájában. *Teleki Pál* a törvényjavaslattal kapcsolatos felsőházi felszólalásában a helyzetet úgy értékelte, hogy a törvénytervezetet „... a szakember politikai vonatkozásban bírálta meg, szaktekintetben pedig csak a politikusok”.

² *Magyarország*. 1929. január 5.

A viták a centralizáció, a miniszterelnöki felügyelet és az Országos Statisztikai Tanács körül kristályosodtak ki.

A centralizáció, a Statisztikai Hivatal vezető szerepének kimondása mögött többen, így Laky is a Központi Statisztikai Hivatal és a Hivataltól akkor független Fővárosi Statisztikai Hivatal közötti rivalizálást látták, azt a törekvést, hogy a fővárosi hivatal függetlenségét megnyirbálják, esetleg megszüntessék.

Laky szerint: „A városi statisztikai hivatalok mindig az igazi haladás képviselői, zászlóhordozói voltak”, s a törvény Laky szerint ezért irányul a fővárosi hivatal ellen. A vitára az adott külön alapot, hogy a tervezet szerint nem tartoztak volna a törvény hatálya alá a „*kizárólag* belső igazgatási célú vagy *szorosan* helyi jelentőségű” adatgyűjtések. Ez a megfogalmazás az ellenzők szerint alkalmas lett volna arra, hogy a fővárosi hivatal adatgyűjtéseit is a törvény hatálya alá vonják. A parlamenti vita alapján a törvény szövegéből végül kikerült két szó, a „*kizárólag*” és a „*szorosan*”. Számunkra most a végeredmény a fontos: a fővárosi hivatal tevékenysége „*helyi jelentőségű*” maradt, vagyis önállósága nem szenvedett csorbát. Az más kérdés, hogy az elmúlt évtizedek tapasztalatainak birtokában értékelve a kérdést, a törvény hatálya alá kerülő és az azon kívül maradó adatgyűjtések ilyen laza, állandó értelmezést kívánó elhatárolása számunkra már nem lenne elfogadható.

A legnagyobb vita a miniszterelnöki felügyelet kérdése körül robbant ki. A törvényjavaslat ellenzői nem a miniszteri felügyelet mellett kardoskodtak, hanem egy kormánytól távolabbi, számvevőszék-típusú felügyeletet tartottak volna helyesnek, s attól féltek, hogy a kormányfő politikai befolyást fog gyakorolni a statisztikára. A parlamenti vitában *Bethlen István* miniszterelnök nem rejtette véka alá felfogását a politika és a statisztika közötti kapcsolatról: „Az kétségtelen, hogy magának annak a megállapítása, hogy a statisztika mely ügyek kipuhatólásával foglalkozzék, eminenter politikum. Eminenter politikum annak megállapítása, hogy ez az adatgyűjtés sürgősebb-e vagy a másik . . . éppen ezért felfogásom szerint helyes is, hogy a statisztika ügye a miniszterelnökség alá kerül . . . Ellenben nem lehet politikum a felelet, amelyet a statisztika ad a kérdésre.” ([4] 796. old.) Ma már nem lehet megállapítani, hogy a húszas évek elején esedékes általános mezőgazdasági összeírásnak egyre későbbre, az 1930-as évek közepére tolása vagy az Országos Statisztikai Tanács által sürgetett, a munkanélküliségre vonatkozó felvétel elmaradása összefügg-e a miniszterelnök felfogásával. A kérdés mindenestre *Bethlen* felszólalásával eldőlt.

Az Országos Statisztikai Tanácsról kialakult vita akörül folyt, hogy a Hivatal vezetői tölthessenek-e be vezető (elnöki) szerepet a Tanácsban. Ma úgy fogalmaznánk: kinek legyen a tanácsadója az Országos Statisztikai Tanács, a Statisztikai Hivatal elnökének avagy a kormánynak. A törvényjavaslat ellenzői szerint a törvénynek ki kell zárnia, hogy a Hivatal elnöke egyben az Országos Statisztikai Tanács elnöke is lehessen. A törvény végül is ezt a lehetőséget nem zárta ki, a gyakorlatban azonban a Tanács élére nem a Hivatal elnöke került. Számunkra ma az Országos Statisztikai Tanács státusa azért talányos egy kissé, mert a törvény szerint a Tanács „. . . a m. kir. Központi Statisztikai Hivatallal együttműködő szakértői testület.”³ Mai jogérzékünk szerint ez a meghatározás többértelmű, többféle együttműködést tesz lehetővé.

³ Természetesen az 1929. évi XIX. törvény 2. §-ában említett szempontok érvényesülése érdekében. (A szakszerűség, egyöntetűség és gazdaságosság, valamint a tudományos és gyakorlati szempontok érvényesülésének biztosításáról van szó.)

Az akkori felfogás abból indult ki, hogy a Központi Statisztikai Hivatal megnövelt hatásköre korlátozza a miniszteri felelősséget. A Statisztikai Hivatal mint nem miniszteriális rangú közigazgatási intézmény a miniszteri felelősséget érintő ügyben (például minisztériumi adatgyűjtés) nem hozhat döntést. Itt „lép be a képbe” az Országos Statisztikai Tanács, amely ilyen kérdésekben a kormánydöntések előtt, a kormányfő számára állást foglal. A gyakorlatban a Statisztikai Tanács nem a Statisztikai Hivatal mellett, hanem inkább egy „fejje” fölötté helyezkedett el, elsősorban a prioritások meghatározásában. A kép teljességéhez tartozik, hogy a Statisztikai Tanács elsősorban az abban helyet foglaló független szakértők — köztük Laky Dezső — munkásságának köszönhetően nem a miniszterelnök eszközévé, hanem elsősorban a statisztikai autonómia fórumává lett.

Ma, hatvan év távlatából visszatekintve, a most is élő vitatémákat értékelve, azt mondhatjuk, hogy az 1929. évi törvény minden vitatott kérdésben helyesen döntött. A törvény szellemét kifejező centralizáció helyes és elkerülhetetlen volt, az inga 1897-es kilengése után viszonylagos egyensúly alakulhatott ki, létrejöhettek az értelmes és célirányos összehangolás és koordináció feltételei. A felügyelet kérdése mögött a politika és a statisztika viszonyának a kérdése állt. Higgadtan és némi rezignációval megállapíthatjuk, hogy a politika, ha akarja így is, úgy is, itt is, ott is megtalálja a statisztikát, ez nem a Statisztikai Hivatal kormányzati felügyeletén múlik. A politika és a statisztika között van összefüggés, Bethlen ezt drasztikusan fejezte ki, de alapvetően helyesen látta. A kérdés, hat évtized perspektívájából megítélve, nem a jog, hanem a politikai és a statisztikai kultúra kérdése.

Az 1952. évi VI. törvény

A második világháború után a statisztikai szolgálat és a statisztikai tevékenység újjászervezése és újraindítása jogilag az 1929. évi törvény alapján folyt. A Hivatalnak közvetlenül a háború utáni években a statisztikai fegyelem és morál mélyre züllésével kellett megküzdenie. A kiutat a kemény eszközökben keresték: egy kormányrendelet 1946-ban, nem sokkal a forint bevezetése után 24 000 (!) forint pénzbüntetéssel fenyegette azokat, akik az adatszolgáltatást megtagadják, vagy hamis adatot szolgáltatnak. (A statisztikai szabálysértőket ma 10 000 forint pénzbírsággal lehet sújtani.) A bizonyos tekintetben maihoz hasonló helyzetből a kivezető utat akkor a drákói szigorban látták, de a törvény érintése nélkül.

Új törvény alkotására a negyvenes évek végén bekövetkezett politikai fordulat után, 1952-ben került sor.

Míg az előző három törvény tartalma és időzítése egyaránt történelmi szükségleteknek és alkotóik személyiségjegyeinek (műveltségüknek, látókörüknek, előrelátásuknak stb.) tulajdonítható, addig az 1952. évi VI. törvény tartalmában szinte kizárólag a történelem „nyilatkozik meg”, a korra jellemző egyértelműséggel. A törvény által leírt statisztikai szolgálat ugyanolyan szigorúan centralizált, mint az akkori államszervezet: a törvény deklarálja a tervszemlélet hegemoniáját; a törvényben — a tervutasításos rendszert követve — az adatáramlás és -feldolgozás szigorú piramisjellege (vállalat-tröszt-igazgatóság-minisztérium; járás-megye-ország) az uralkodó; a büntető rendelkezések szigorúak, a kihágás mellett megjelenik a statisztikai büntett is; szigorúan korlátozzák az adatok publikálását.

A törvényben fellelhetők a folyamatosság elemei is, ilyenek:

— a Központi Statisztikai Hivatal a minisztertanács (bár nem a kormányfő) felügyelete alatt működik;

— bár a törvény kifejezetten nem definiálja, a statisztikai szolgálat a Központi Statisztikai Hivatalból és a minisztériumokból (országos hatáskörű szervekből) áll, a Hivatal vezető szerepe mellett; a minisztériumok adataikat feldolgozás után átadják a Statisztikai Hivatalnak, míg ők úgy jutnak a Hivatal adataihoz, hogy a központi statisztikai szerv adatgyűjtései „átfutnak” a tárcákon is;

— a hivatalos statisztikai szolgálat munkatervének a helyébe az „egységes statisztikai beszámolási rendszer” lép, amelyet a Központi Statisztikai Hivatal elnökének javaslatára a minisztertanács hagy jóvá; a rendszer keretén kívül adatot kérni vagy adni nem szabad.

A törvény nem ismeri az egyedi adatok védelmének a fogalmát, és az 1929. évi statisztikai törvény hatályon kívül helyezésével megszünteti az Országos Statisztikai Tanács intézményét is.

A törvény külön „érdekessége”, hogy a rendszer sohasem működött a törvény szövege szerint. A kormány már 1953-ban határozatot hozott, amelyben a beszámolási rendszer jóváhagyásának jogával a Statisztikai Hivatal elnökét ruházta fel. A kormány Gazdasági Bizottságának egy 1957-ben hozott határozata pedig lehetővé tette, hogy a Hivatal elnöke ezt a jogot továbbadja — saját rendszereikre vonatkozólag — a minisztereknek, illetve az országos hatáskörű szervek vezetőinek. Az adatgyűjtések elrendelésének az 1929-es törvényhez hasonlóan centralizált joga tehát rövid időn belül teljesen decentralizálódott. A törvény előírásait alacsonyabb rangú jogszabályok módosították, s a kialakult helyzet a törvényesség formai követelményeinek sem felelt meg.

A törvény eredeti fogyatékoságai, valamint a törvény szövege és a tényleges gyakorlat közötti ellentmondás meglepően hamar kialakította a változtatás szándékát. Már 1958-ban, a törvény elfogadása után hat évvel tanulmány jelent meg a *Statisztikai Szemlében*, amely az 1952. évi törvényt bírálta, és új statisztikai törvény kidolgozását sürgette. ([7] 268—283. old.) A tanulmány szerint a törvény fogyatékoságainak kiküszöbölését, a joganyag és a gyakorlat összhangba hozását nem a törvény módosításával, hanem új törvény kidolgozásával kell megoldani. A tanulmány körvonalazza egy új törvény koncepcióját is annak ellenére, hogy föl lehet tételeznünk: a tanulmány nem csupán a szerző magánvéleményét fejezte ki, új törvényre még 15 évet kellett várni.

Az 1973. évi V. törvény

Az 1973. évi törvény általános indoklása nagyon hasonlít az 1929. évi törvényéhez azzal kiegészítve, hogy a statisztika belső integrációjának irányába mutató nemzetközi és hazai irányzatok és törekvések a korábbiaknál jobban felszínre hozták és kiélezték a statisztika belső ellentmondásait, amelyeket a számítástechnika megjelenése „dokumentált” is. Az indoklás szerint sok volt a felesleges, párhuzamos és szakszerűtlen adatgyűjtés, ezek az adat-szolgáltatókat feleslegesen terhelték. Hiányzott a fogalmak, az osztályozások és a módszerek egységessége, a belső konzisztencia, a rendszerszemlélet.

A törvény — szemben az 1929. évvel — egyrészt a helyzetet nem az adatgyűjtési rendszer centralizálásával, hanem a spontán módon kialakult gyakorlat legalizálásával és részletes szabályozásával kívánta megoldani. Másrészt a hivatalos statisztikát a modern statisztikai gondolkodás elveinek és kívánalmainak megfelelően egységes, konzisztens statisztikai rendszerként definiálta, és ehhez kívánt megfelelő jogi alapokat teremteni.

A legfontosabb előírások:

— a hivatalos statisztikára vonatkozóan a törvény bevezeti az állami statisztika fogalmát; az állami statisztika rendszerébe a Központi Statisztikai Hivatal, a minisztériumok, egyes országos hatáskörű szervek és a megyei tanácsok tartoznak;

— a statisztikai tevékenység három mederben folyik: az állami statisztika rendszerén belül működik a központi statisztika (a KSH statisztikája) és az igazgatási statisztika (a tárcák statisztikája), az állami statisztika rendszerén kívül álló szervek önkéntes adatszolgáltatáson alapuló statisztikai tevékenységet folytathatnak;

— az állami statisztika rendszerén belül a statisztikai tevékenységet össze kell hangolni (egységes fogalmak, osztályozások, számjelek, a felesleges, párhuzamos, szakszerűtlen adatgyűjtések megakadályozása, a rendelkezésre álló adatok megőrzése és kölcsönös átadása stb.); az összehangolás a Központi Statisztikai Hivatal és a tárcák közös feladata, ezt elősegítendő a Hivatal elnökének vezetésével Statisztikai Koordinációs Bizottság létesül (ez utóbbit nem a törvény, hanem a végrehajtási utasítás írja elő);

— a kötelező adatgyűjtések elrendelését illetően a törvény és a végrehajtását szabályozó rendeletek a kialakult gyakorlatot szentesítik: a Statisztikai Hivatal elnöke, a miniszterek (országos hatáskörű szervek vezetői) és a megyei (fővárosi) tanácsok elnökei rendelkeznek ilyen joggal, kivéve a lakosság körében lebonyolított kötelező adatgyűjtéseket;

— jogi személyre vonatkozó egyedi adatot csak külön engedéllyel lehet nyilvánosságra hozni; magánszemélyek adatait csak statisztikai célokra szabad felhasználni.

A törvény máig maradandó értéke, hogy egészét áthatja a rendszerszemlélet, az integráció, a statisztikai rendszeren belüli konzisztencia igénye. Másfelől azonban a kötelező adatgyűjtések elrendelési jogának teljes decentralizálása — 1974-ben 26 minisztériumnak és országos hatáskörű szervnek, valamint 20 megyei tanácsnak volt ilyen joga — a koordinációt olyan mértékben nehezítette meg, hogy az szinte kilátástalanná, sőt bizonyos vonatkozásban lehetetlenné vált. A Statisztikai Hivatalnak joga volt ugyan arra, hogy a szakszerűtlen, felesleges és párhuzamos adatgyűjtések ellen fellépjen, de nem volt ehhez szilárd jogalapja (hogyan bizonyítható például kétséget kizáróan, hogy egy adatgyűjtés felesleges), és érdekérvényesítési képességei is korlátozottak voltak.

*

A magyar statisztikai törvények alapján a hivatalos statisztikai szolgálatot nagy vonalakban úgy lehet leírni, hogy a magyarországi statisztikai rendszer

— centralizált, amennyiben egyetlen statisztikai hivatal viseli a felelősséget a statisztikai szolgálatért (szemben például egyes angolszász országokkal),

— sokcsatornás, amennyiben a Központi Statisztikai Hivatal mellett a minisztériumok is folytatnak statisztikai tevékenységet.

Az e kettősségből fakadó dilemmák nyíltan vagy burkoltan végigkísérik az egész jogi szabályozást a kezdetektől máig: hol az integrációs, hol a dezintegrációs törekvések bizonyulnak erősebbnek. Az integrációs törekvések jeleként kell értékelnünk például azt, hogy a Statisztikai Hivatal mellett — két ciklust kivéve — statisztikai tanácsok, koordinációs bizottságok működnek. Ugyancsak az integrációs szándékok fejeződtek ki a Statisztikai Hivatalnak a miniszterelnök (minisztertanács) felügyelete alá helyezésével.

Ha a statisztikai törvények sorában „kakukktójás”-nak tekintjük az 1952. évit (amely a leírt formában valójában nem is működött), akkor a négy törvényből kettőt ítélnénk olyannak, amely nem erősítette, inkább gyengítette az integrációt. Az egyik az 1897. évi egyébként korszerű szellemű törvény, amely csak a Központi Statisztikai Hivatal tevékenységét helyezte törvényes keretek közé, a minisztériumok statisztikai tevékenységét nem szabályozta, s

ez által azok mintegy szabad kezet kaptak. A másik az 1973. évi törvény a maga kettős arculatával. Az adatgyűjtések elrendelésének teljes decentralizálásával a minisztériumok ugyan nem kaptak „szabad kezet”, de a kialakult adatgyűjtési gyakorlat a törvényben megnyilvánuló rendszerszemlélet ellenére is erősítette a dezintegrálódásra irányuló hajlamot.

Rövid nemzetközi kitekintés

Néhány európai és észak-amerikai ország statisztikai törvényéből, külföldi statisztikai hivatalok képviselőivel folytatott konzultációkból, valamint a statisztikai törvénykezéssel foglalkozó nemzetközi konferenciák és szemináriumok tapasztalataiból kitetszik, hogy egyfelől a statisztikai törvények világszerte — érthetően — ugyanazokkal a kérdésekkel foglalkoznak (a törvény hatálya, a statisztikai hivatal jogállása, feladatai, felhatalmazásai, a kötelező statisztikai adatgyűjtések elrendelésével és végrehajtásával kapcsolatos jogok és kötelezettségek, a statisztika nyilvánossága, adatvédelem, garanciák az adatszolgáltatók számára stb.). Másfelől az egyes nemzeti statisztikai törvények ugyanazokat a viszonyokat, ugyanazokat a jogokat és kötelezettségeket változatosan szabályozzák, nincs két egyforma statisztikai törvény.

Ebből arra lehet következtetni, hogy nincs szoros összefüggés a statisztikai törvényben rögzített előírások, jogi normák és az adott ország statisztikai rendszerének fejlettsége és minősége között; jó statisztikát kidolgozni és fenntartani sokféle statisztikai törvény és előírás mellett lehet. Ezért egy új statisztikai törvény kidolgozása során nem érdemes feltétlenül külföldi mintákat másolni. A saját jogrendszer logikája ezt nem is mindig teszi lehetővé, és gyakran a tradíciók ereje sem gyengébb a jognál.

A konkrét minták és megoldások adaptálási kísérleteinél fontosabb annak a viszonyrendszernek, annak az erőternek az értékelése, amelyben a statisztikai hivatal funkcionál, s amely a tapasztalatok szerint a nyugat-európai és az észak-amerikai országok többségében egymáshoz hasonlóan működik.

Ennek az erőternek az elemei

- a kormány,
- a statisztikai hivatal feletti kormányfelügyeletet ellátó kormánytag (a miniszterelnök vagy egy miniszter),
- a statisztikai tanács (bizottság),
- a statisztikai hivatal.

A kapcsolatok rendszerében a statisztikai hivatal szakmailag a statisztikai tanáccsal áll a legszorosabb kapcsolatban. A statisztikai tanács valósít meg egyfajta szakmai és társadalmi kontrollt, és egyben helyszíne, terepe a statisztikai rendszeren belüli koordinációnak.

A felügyelő kormánytaggal szemben a hivatal szakmailag autonóm, viszont az anyagi-pénzügyi erőforrások a kormány útján szerezhetők meg (állami költségvetés). A statisztikai hivatal és a kormány viszonyában a hivatal — szándékai szerint — „karnyújtásnyi” távolságban van a kormánytól.

Ez a karnyújtásnyi térköz egyfelől közelséget fejez ki, hiszen a kormány a legnagyobb adatfelhasználó, és a kormányzati feladatok képezik a legfontosabb tájékozási pontokat a statisztikai prioritások meghatározásához. Másfelől egy bizonyos távolságtartás is szükséges annak érdekében, hogy a statisztikai hivatal megőrizze szakmai önállóságát. Kifejezésre jut az is, hogy a kormányzat a legnagyobb adatfelhasználó ugyan, de nem az egyetlen: a statisztikai

kai tájékoztatásban a kormány sem a tartalmat, sem a tájékoztatás időzítését illetően nem élvez kivételezettséget.

A statisztikai hivatal pozícióinak ez a finom bemérése nem lehetséges csupán a jog eszközeivel. A törvény segítheti vagy hátráltathatja a dolgok helyére kerülését, de a kívánatos viszonyok kialakításához és stabilizálódásához a már említett politikai és statisztikai kultúrára és időre van szükség.

A hatodik magyar statisztikai törvény

Az 1973. évi statisztikai törvény kihirdetése óta 19 év telt el, és a XIX—XX. századi magyar történelem menetrendje szerint a statisztikai hivatalban eljött az ideje, hogy megkezdődjenek egy új törvény koncepciójának és szövegének a kidolgozása. Ennek szükségessége itt most nem kíván külön indoklást. A jogi és szakmai indokok közismertek, s elég annyit hozzátenni, hogy az 1973. évi törvény terminológiailag is elavult és értelmetlen.

Ügyszintén felesleges lenne az új törvény tartalmát itt részletesen leírni. Mire a statisztikai szolgálat 125. éves évfordulójával kapcsolatos megemlékezések az év végén lezárulnak, s visszazökkenünk a hétköznapokba, könnyen lehet, hogy a törvényjavaslatot az országgyűlés elfogadja, törvénybe iktatja és azt kihirdetik.

Az indokolás és a tartalmi leírás helyett az új statisztikai törvény jellegének kérdéseiről kell néhány szót ejteni.

A Magyarországon eddig megalkotott statisztikai törvények egyike sem volt független — sem pozitív, sem negatív értelemben — az éppen uralkodó társadalmi viszonyoktól, a jogfelfogástól és a jogrendszerrel. A hivatalos statisztika jogi szabályozása mégis olyan perifériának minősülhetett, amelyről a jogalkotók felfogását nem feltétlenül korlátozták szigorúan a jogrendszer más elemei. A politikusok, jogászok és statisztikusok úgy vélhették, hogy viszonylag széles az a sáv, amelyen belül egy-egy statisztikai jogi kérdést így vagy úgy szabályoznak és eldöntenek, a közgondolkodás és a jogfelfogás ugyanarról a statisztikai kérdéstről többféle megoldást is el tud és be tud fogadni.

Ez a helyzet mára alapvetően megváltozott. A hivatalos statisztikáról szóló joganyag forrása maga az Alkotmány és annak a személyiségi jogokat deklaráló és garantáló jellege. Az Alkotmány és a statisztikai jog közötti kapcsolatot egy új alkotmányerejű — úgynevezett kétharmados — törvény „A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról” teremti meg. A törvény — amely vélhetően a statisztikai törvénnyel egyidejűleg fog az Országgyűlés elé kerülni — biztosítani kívánja, hogy személyes adatával mindenki maga rendelkezzen és a közérdekű adatokat mindenki megismerhesse. A törvény személyes adatnak tekinti a jogi személyek és egyéb szervezetek adatait is.

A törvény szerint kötelező jelleggel adatot gyűjteni csak közérdekből, meghatározott célból, törvény vagy a helyi önkormányzat rendelete alapján lehet. Egyetlen kivétel: statisztikai célból nem természetes személyektől kormányrendelet alapján is lehet kötelező jelleggel adatot gyűjteni. A törvény tiltja, illetve szigorú feltételekhez köti az adatgyűjtőkhöz került személyes (egyedi) adatok nyilvánosságra hozását, illetve másokhoz való továbbítását.

Ez a néhány alapelv már el is dönti az új statisztikai törvény alapkérdéseit; vagy úgy, hogy a statisztikai törvény lényegében változtatás nélkül átveszi a szóban forgó törvény előírásait, vagy oly módon, hogy — ahol ez jogilag

lehetséges — a statisztikai cél sajátosságaira tekintettel az általános előírásokhoz képest kivételeket állapít meg.

A statisztikai törvény tervezete az adatvédelmi törvényhez illeszkedve a statisztikai tevékenységet nagy vonalakban a következőképpen szabályozza:

— a törvény a statisztikai tevékenységet folytató intézményekre, valamint — a statisztikai célra felhasználható adataik mértékéig — a nem statisztikai célú adatgyűjtést és nyilvántartást végző szervezetekre vonatkozik;

— a statisztikai tevékenység ellátása az országban a hivatalos statisztikai szolgálat feladata; a szolgálat intézményei a Központi Statisztikai Hivatalon kívül a minisztériumok, a kormányközvetlen közigazgatási szervek, valamint a Legfelsőbb Bíróság, a Legfőbb Ügészség és a Magyar Nemzeti Bank;

— a Központi Statisztikai Hivatal a kormány közvetlen felügyelete alatt áll, elnökét és helyetteseit a kormányfő nevezi ki; a Hivatal feladata — a klasszikus statisztikai hivatali feladatok mellett — a statisztikai módszerek, számjelek, fogalmak, osztályozások meghatározása és közreműködés a nem statisztikai célú adatgyűjtések és nyilvántartások fogalmi és osztályozási rendszereinek a kialakításában;

— a törvénytervezet újra létrehozza az Országos Statisztikai Tanács intézményét mint a Központi Statisztikai Hivatal elnökének tanácsadó-véleményező szervét; tagjai: a hivatalos statisztikai szolgálat intézményei által delegált egy-egy tag, a munkáltatók, a munkavállalók, a helyi önkormányzatok szervezetei által delegált 3-3, illetve a társadalombiztosítást képviselő egy tag, valamint a tudományos élet képviselőiből a Statisztikai Hivatal elnöke által felkért legfeljebb öt tag;

— kötelező adatgyűjtést természetes személyekre vonatkozóan a törvény, nem természetes személyekre vonatkozóan — az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program keretében — a kormány rendelhet el; az egyéni vállalkozók vállalkozói minőségükben nem természetes személyek; az adatgyűjtési programot az Országos Statisztikai Tanács véleményét kikérve a Központi Statisztikai Hivatal elnöke terjeszti a kormány elé;

— a statisztikai tevékenység eredményeként rendelkezésre álló adatok nyilvánosak, kivéve az államtitkokat és szolgálati titkokat, valamint az egyedi adatokat; egyedi adatok csak akkor hozhatók nyilvánosságra, ha ehhez az adatszolgáltató előzőleg írásban hozzájárult; ugyancsak nyilvánosságra hozhatók a közérdekű tevékenységet folytató szervek — például a költségvetésből gazdálkodók — egyedi adatai; a természetes személyekre vonatkozó egyedi adatok személyi azonosítóit a feldolgozás befejezésekor törölni kell;

— a hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szervek az adatgyűjtési program keretében gyűjtött adataikat — igény esetén — kötelesek egymásnak átadni; az egyedi szintű adatoknak azonban csak egy irányban, a Statisztikai Hivatal felé van szabad útjuk, a Hivataltól egyedi adatok — a már említett kivételekkel — nem juthatnak ki;

— a Központi Statisztikai Hivatal jogosult a nem statisztikai célból felvett adatok átvételére — egyedi szinten is —, az egyedi adatok átadási kötelezettségét azonban a szóban forgó adatfelvételeket szabályozó törvényben is ki kell mondani;

— a hivatalos statisztikai szolgálat intézményei adataikat tájékoztatási rendszerükben hozzák nyilvánosságra; az így nyilvánosságra nem hozott adataikat is közölniük kell, ha azokat kérik, de ilyenkor költségeik megtérítését kérhetik;

— visszaidézve Bethlen István parlamenti gondolatait, a kérdésre, hogy az új statisztikai törvényben milyen jogi garanciák védik az „eminenter” politikainak tekinthető statisztikai ügyekben a Statisztikai Hivatal szakmai autonómiáját, a törvény hivatalos indoklása ad feleletet, amely szerint a Statisztikai Hivatal politikailag független, szakmailag autonóm szerv, és elnökének kiválasztásában és kinevezésében nem játszanak szerepet politikai tényezők.

A statisztikai hivatalok politikai függetlenségét lehetséges ugyan egy-egy időpontban állapotként, ha nem is mérni, de értékelni, a függetlenséget azonban inkább egy folyamatként — s reményeink szerint pozitív folyamatként — lehetséges felfogni. Ebben a folyamatban jelentős szerepe van a statisztika nemzetköziesedésének; a nemzetközi statisztikai intézmények ajánlásainak átvétele, követelményeinek teljesítése tendenciájában a nemzeti statisztikai hivatalokat egyre inkább függetlenítheti saját kormányaiktól, természetesen azon az áron, hogy a nemzeti statisztikák integrálódnak a statisztika nemzetközi áramlataiba.

Az új statisztikai törvény egészében mai ismereteink és képzelőerőnk szerint mind az alkotmányos elveknek, mind a hazai és nemzetközi szakmai követelményeknek megfelel, „rejtett aknákat” reményeink szerint nem tartalmaz.

IRODALOM

- [1] *Bokor Gusztáv*: A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. Országos m. kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1896. 247 old.
- [2] A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal munkássága (1871–1911). Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 36. köt. Magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1911. 616 old.
- [3] Az 1929. évi XIX. t. c. a hivatalos statisztikai szolgálatról. Magyar Törvénytár. 1929. évi törvénycikkek. Budapest. 1930. 223–232. old.
- [4] *Dr. Dobrovits Sándor*: A hivatalos statisztikai szolgálat új rendje. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1929. évi 7. sz. 792–799. old.
- [5] A magyar hivatalos statisztikai szolgálatra vonatkozó joganyag változásai. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1947. évi 3–4. sz. 139–142. old.
- [6] Az 1952. évi VI. tv. az állami statisztikáról. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. 1952. Budapest. 1953. 70–71. old.
- [7] *Dr. Remetey Ervin*: Az új statisztikai törvény előkészítésének kérdései. *Statisztikai Szemle*. 1958. évi 4. sz. 268–283. old.
- [8] *Dr. Remetey Ervin*: A harmadik magyar statisztikai alaptörvény. *Statisztikai Szemle*. 1966. évi 5. sz. 514–530. old.
- [9] *Végyvári Jenő*: Az új magyar statisztikai törvény koncepciója. *Statisztikai Szemle*. 1991. évi 6. sz. 413–424. old.

TÁRGYSZÓ: Statisztikai tevékenység. Statisztika története.

РЕЗЮМЕ

Автор настоящего очерка излагает наиболее важные предписания существовавших до сих пор в Венгрии законов о статистике (законы 1874, 1897, 1952 и 1973 гг.). Он занимается поиском взаимосвязей, которые вызывали необходимость в повторном определении содержания официальной статистики и способов получения данных применительно к новым нуждам изменяющегося общества.

На основании анализа венгерских законов о статистике автор устанавливает, что венгерская статистическая система является централизованной (одно статистическое управление является ответственным за статистическую службу) и многоканальной (наряду со статистическим управлением статистической деятельностью занимаются также и министерства).

На основании законов о статистике нескольких европейских и североамериканских государств обнаруживает, что они по существу одни и те же вопросы регулируют разнообразно, так что и законы являются различными.

В заключительном разделе своего очерка излагает важнейшие индикаторы проекта шестого закона о статистике, примыкающего к закону об охране данных.

SUMMARY

The study shows the most important directives of statistical laws enacted so far in Hungary (in 1874, 1897, 1929, 1952 and 1973) and looks for the relationships which enable us to define the content of official statistics and the ways of data collection, in accordance with changing needs of the changing society.

Relying on the analysis of Hungarian statistical acts the author points out that the Hungarian statistical system is centralized (a single statistical office is in charge of the statistical service) and multi-channelled (besides the statistical office also ministries carry out statistical activities).

On the basis of statistical acts of some European and North-American countries the author points out that they regulate basically the same questions differently by countries so the statistical acts are manifold.

In the concluding chapter of his study the author discusses the main characteristics of the draft of the sixth statistical act, joining the data protection act.

FORDULÓPONTOK A FOGYASZTÓI ÁRAK STATISZTIKÁJÁNAK HAZAI TÖRTÉNETÉBEN*

DR. ZAFÍR MIHÁLY

A fogyasztói árk statisztikájának eddigi története a különböző forrásokból származó áradatok egyszerű összegyűjtésétől a modern reprezentatív árstatisztikáig ível. Az első lépéseket, a szórványosan fellelhető áradatok összegyűjtését, rendszerezését inkább még az árstatisztika előtörténetének tekinthetjük, igazi története a hosszabb idősorok összeállításával, az árk szélesebb körű, majd kérdőíves technikával készülő rendszeres felvételével kezdődik.

A rendszeres árstatisztikai munka elkezdésének és sikeres folytatásának előfeltétele volt egyik oldalon a naturálgazdaságból való kilépés és a területi, ár- és súlymértékek, valamint a pénz nemzeti, majd nemzetközi egységesítése, tehát az objektív lehetőségek létrejötte; másik oldalon pedig a statisztika szükségességének felismerése, a statisztika kiépítésének gazdasági, politikai igényei.

A Központi Statisztikai Hivatal Árstatisztika című kötetének bevezető tanulmányában *dr. Bud János* miniszteri segédtitkár, a KSH tisztviselője ezekről nyolc évtizeddel ezelőtt a következőket fejtette ki:¹

„Árfeljegyzésekkel már a legrégebbi időkben találkozunk. Különösen figyelemre méltók a középkorban kezdetüket vett, de tetőpontjukat a XVII. és XVIII. században elért hatósági árszabások, a melyek főleg a szegények érdekében az élelmiszerek és a czéhek áruinak árát állapították meg. Bármennyire becsesek is azonban a régi időkről ránk maradt adatok, mégis tagadhatatlan, hogy szórványosabbak, rendszertelenebbek s egyöntetűség hiányában szenvedők, mintsem belőlük teljes határozottsággal meg lehessen állapítani a múltnak áralakulását s még inkább a jelennel való szerves összefüggését. Nemcsak az a tény akadályozza annak, hogy hosszú időn át a legtöbb államban a kizárólagos naturálgazdaság az uralkodó, hanem ennél sokkal inkább zavarólag hat, sőt az egységes ártörténet kialakítását teljesen lehetetlenné teszi az a körülmény, hogy egészen a legújabb időkig a pénz-, mérték- és súlyrendszer nem bírt egyáltalán állandósággal, igen kis területeken rövid időközökben folyton változott.”

„... hazánkban inkább bárhol mint másutt, a tér-, űr- és súlymértékeknek oly végtelen tömege volt, hogy egységes alapra hozni ezeket majdnem lehetetlen feladat. A XV-ik század óta történtek ugyan kísérletek az egyforma mértékek használatára, ezek azonban javarészt papíron maradtak. Minden vidéknek, minden vármegyének, sőt némely falunak is megvolt a külön mértéke. Ugyancsak arra nézve sem lehet összes részleteiben tisztába jönni, hogy a forgalomban volt nemesércpénz minő súlyban és minő nemesércztartalomban veretett. Nem ismeretes azonkívül a pénznek az ártörténetben különben főfontosságú relatív értéke sem, még kevésbé kiderített a pénz időnkénti vásárlóképessége.”

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves fennállásának alkalmából 1992. május 27-én rendezett tudományos szemináriumon elhangzott előadás kissé módosított változata.

¹ Árstatisztika. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1913. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 44. köt. 1–2. old.

„A múltnak adatai árulnak el így is egyes közgazdasági tényeket, fejlődési irányzatot, de jobbra csakis bizonyos időre s határozott területekre vonatkoztatva bírnak beccsel. Belőlük viszont, a mi pedig az árstatisztikának egyik fő célja, a pénz értékében beállott változásokat avagy a munkabér történetét megállapítani nagyon kockázatos vállalkozás, talán lehetetlen is.

Mélyrehatóbb változás csak az újabb időkben következik be, a mikor az erősen kifejlődött pénz- és hitelgazdaság folytán nagyobb az egységesség a pénz- és mértékrendszerben, valamint több mód is áll rendelkezésre az áralakulás megfigyelésére. A XIX. századnak, helyesebben utolsó évtizedeinek jutott a feladat, hogy ez annyira fontos gazdaság- és társadalompolitikai kérdésre nagyobb súlyt helyezzen.”

„Nem lehet közömbös, hogy mindegyik az ösztönzést nagyon is fontos gazdasági események adták. Ilyen ok mindenekelőtt, a mely ugyancsak Angliát érinti, annak a befolyásnak kutatása, a melyet a napóleoni háborúk illetve ezekkel kapcsolatban a bankotának az 1797—1819. években való megszorítása az angol árakra okozott. Ennek köszönhetjük az árstatisztikában ma is elsőrendű szerepet játszó Tooke- és Newmarch-féle „A History of Prices of the State of the Circulation from 1793—1857” című munkát, mely az 1793—1857. évek árviszonyait tárgyalja. Az elmúlt évszázad 50-es éveiben az amerikai és ausztráliai nemes ércstermelésnek az árakra gyakorolt hatása, az elmúlt évtizedekben nem egyszer fellépő válságok, az egyes államok részéről tervezett és keresztülvitt valutaszabályozások, a munkabér körül felmerülő kérdések stb. mind sietteték az árstatisztikának felkarolását és kiépítését. A statisztikai kongresszusok már Londonban és Berlinben az 1864., illetve 1866. években foglalkoznak a kérdéssel, majd a bécsi 1873-as nemzetközi kiállításon is szóba kerül az árstatisztika ügye, melynek bizottsága erősen hangsúlyozta ily munkálatoknak a tudományos és gyakorlati életre való nagy fontosságát és elengedhetetlen szükségességét. Az eredmény nem is maradt el, mert bár lassan, de mégis sorra állítják be a művelt államok hivatalos statisztikái az ily irányú adatgyűjtéseket rendszeres munkásságuk keretébe.”

FORDULÓPONTOK

A magyar statisztikai szervezet 125 évvel ezelőtti megalapítása az első fordulópontra a fogyasztói árak statisztikájának hazai történetében. A Magyar Királyi Statisztikai Hivatal létrejöttkor megkezdte az áradatak visszamenőleges összegyűjtését, és 1872-től megindította a rendszeres piaci árstatisztikai adatfelvételt. Az árstatisztika fő célja ez időben a különböző javak egymás melletti áridősorainak összeállítása, azok hézagmentességének, összehasonlíthatóságának biztosítása volt.

A következő fordulópontra az árindexek megjelenése. Az elsőgenerációs indexeket a fogyasztói árak tekintetében a létfenntartási költség, a megélhetési költség és a kereskedelmi árak indexének, továbbá fogyasztói kosárnak nevezték. Ezen indexek lényege — elnevezéstől függetlenül ugyanaz — kevés, de az emberek életében meghatározóan fontos árucikkek fogyasztói árainak együttes átlagos változását kifejező adatok előállítására. A magyar árstatisztika történetében az elsőgenerációs indexek megjelenése az 1910—1920-as évekre esik.

A létfenntartási-költség-index típusú mutatószámok az idő múltával a gazdaságilag fejlett országokban egyre kevésbé tudtak megfelelni annak a feladatnak, hogy mérjék a fogyasztói árak színvonalának alakulását. Az élet-színvonal javulásával ugyanis bővült a fogyasztási javak köre, amelynek csupán egyre csökkenő és egyoldalú hányadát tudta átfogni a létfenntartási-költség-index néhány tucat árucikke. Ez a folyamat sürgette a továbblépést, a számológépek megjelenése pedig megadta hozzá a lehetőséget. Így századunk (főleg második fele) a modern, reprezentatív fogyasztóiár-indexek megjelenésének és elterjedésének korszaka lett.

Hazánkban e harmadik fordulópontra éve — pontosan egy évszázaddal a hivatalos statisztikai szolgálat megalapítása után — 1967 volt. Ekkor

vezették be a modern fogyasztóiár-index kiszámítását lehetővé tevő reprezentatív kiskereskedelmiár-statisztikát.

Az 1967 utáni fogyasztóiár-statisztika, bár valóságosan modern reprezentatív árindexet számított, mégis magán viselt bizonyos — a KGST létéből fakadó szemléletbeli — korlátot, és az is rányomta bélyegét, hogy nem valódi piacgazdaság körülményei között létezett. A rendszerváltás, a valódi piacgazdaságra való áttérés folyamatával napjainkra átalakult a fogyasztóiár-statisztika környezete, és megváltoztak a vele szemben támasztott követelmények is. Így időszerűvé vált a fogyasztóiár-indexek számításának megújítása, és ezzel elérkezett a hazai fogyasztóiár-statisztika negyedik fordulópontja.

A megújított fogyasztóiárindex-számítás első adatait a KSH 1992. januártól hozta nyilvánosságra, a megújított index születése tehát egybeesik a hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves jubileumával. Ez a véletlen egybeesés mégis fontos üzenetet közvetít, ugyanis a statisztika eredményes működésének elengedhetetlen feltétele mind a jó értelemben vett folytonosság, a múlt értékeinek tisztelete, mind pedig a megváltozott körülményekhez és követelményekhez való alkalmazkodás képessége.

Az első fordulópont

Az első nagy összefoglaló árstatisztikai munkával a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara jelentkezett. „... az 1873. évi bécsi világkiállítás alkalmából a budapesti kereskedelmi és iparkamara összeállította a pesti piacon történt jegyzéseket, s az eredményeket „Adalékok Magyarország terményeinek ártörténetéhez a XIX. században” című hatalmas munkájában tette közzé, a melyhez még egy 32 graphikus táblázatot tartalmazó pótkötet járult. A munka, a melyről bátran állíthatni, hogy a magyar árstatisztikában s az ártörténelmi kutatás terén az úttörő szerepét teljesíti, lehetőleg 1800-tól kezdve 1872-ig feldolgozza 21 cikknek, nevezetesen a buza, rozs, árpa, zab, kukoricza, repce és repceolaj, gyapjú, bor, szesz és pálinka, dohány, bőr, faggyú, szalonna, disznózsir, ágytoll, kender, gubacs, méz és viasz árait a budapesti piacokon hétről hétre, illetve vásárról vásárra. Különös értéket kölcsönöz a munkának, hogy minden adat ugyanazon pénzlábra és mértékre van átszámítva, a minek folytán elég könnyen s biztosan megállapítható a jelölt időszakra vonatkozóan az árhullámozás iránya. Sajnos csak az, hogy a munka további folytatást nem nyert, valamint, hogy a többi kereskedelmi és iparkamarát sem buzdította arra, hogy a maguk területe régi árviszonyainak felkutatását megindítsák s az eredményeket közrebocsássák.”²

A kiegyezés nyomán létrejött Központi Statisztikai Hivatal — mint korábban említettük — piaci áradatakkal kezdte meg az árstatisztika kiépítését. Az idézett 1913. évi kiadvány a KSH e munkájáról így szól: „1872-től kezdve pedig rendszeres piaci árstatisztikai adatgyűjtést indít meg. Az adat-szolgáltatás nem volt általános, csak 36—43 fontosabb piacot ölelt fel. A termények száma, a melyek áralakulása adatgyűjtés tárgyát képezte, 14 volt, és pedig a következők: buza, rozs, árpa, zab, tengeri, borsó, bab, lencse, burgonya, marha-, borjú-, juh- és sertéshús, bor, tűzifa, széna s végül szalma. Statisztikai megfigyelés alá csak a kisforgalom esett, s az árjegyzések szélsőségei, vagyis a legmagasabb és legalacsonyabb árak tudakoltattak. Egyidejűleg

* Lásd az első jegyzetben i. m. 2. old.

Vármege: .....

Város (Község): .....

Piaczi árkimutatás

az 191..... év..... havára.

Az árak a fogyasztási adó (vám) beszámításával mutatandók ki.

Ez a kimutatás legkésőbb 5 nappal a hónap letelle után küldendő be a „Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal”-hoz.

Termény	Egység	Legmaga-	Legala-	Közép-	Termény	Egység	Legmaga-	Legala-	Közép-
		sabb ár	csonyabb ár				minőség átlagára	sabb ár	
		fillérekben					fillérekben		
I. Gabonaneműek és egyéb mezőgazdasági termények.									
Buza { könnyebb	1 mész				Paradicsom	1 kgr.			
{ nehezebb	»				Fokhagyma	»			
Kétszeres	»				Vöröshagyma	»			
Rozs	»				Torma	»			
Árpa { sörlőzésre	»				Ugorka { nyers	100 drb			
{ etetésre	»				{ savanyított	»			
Zab	»				IV. Fűszerek és gyarmatárúk.				
Tengeri	»				Kávész	1 kgr.			
Repeze	»				{ nyers	»			
Kendermag	1 kgr.				{ pörkölt	»			
Lenmag	»				Rizs	»			
Lóheremag	»				Bors	»			
Luczernamag	»				Paprika	»			
Takarmányrépamag	»				Czukor { süvegcukor	»			
Dükköny	»				{ kockacukor	»			
Borsó	»				V. Szárnyasok.				
Bab { nagy szemű	»				Csibe	1 drb			
{ apró szemű	»				Kaplan { sovány	»			
Lencse	»				{ hizott	»			
Köles	»				Kacsa { sovány	»			
Tatárka	»				{ hizott	»			
Kömény	»				Liba { sovány	»			
Mák	»				{ hizott	»			
II. Örtemények.									
Buzalisz { finom	1 kgr.				Pulyka { sovány	»			
{ durva	»				{ hizott	»			
Rozslisz	»				VI. Vadak.				
Tengerilisz	»				Szarvas	1 kgr.			
Buzakorpa	»				Őz	»			
Rozskorpa	»				Vaddisznó	»			
Árpadara (kása)	»				Nyúl	1 drb			
Köléskása	»				Fácán	»			
III. Főzelék és zöldségfélék.									
Káposzta { nyers	100 drb				Fogoly	»			
{ savanyított	1 kgr.				VII. Halak.				
Hurgonya	»				Harcsa	1 kgr.			
Sárgarépa	»				Csuka	»			
					Ponty	»			
					Kecsogo	»			
					Süllő	»			
					Pisztráng	»			

Termény	Egység	Legmagasabb ár	Legalsócsónyabb ár	Középminőség Átlagára	Termény	Egység	Legmagasabb ár	Legalsócsónyabb ár	Középminőség Átlagára
		fillérekben					fillérekben		
VIII. Husneműek.					XII. Gyümölcsök.				
Marhahús { peccsenyének	1 kgr.				Pálinka { szilvapálinka	1 liter			
{ levesnek	»				{ törkölypálinka	»			
Borjuhús { hátulja	»				{ közöns. pálinka	»			
{ oleje	»				XII. Gyümölcsök.				
Juhhús	»				Alma	1 kgr.			
Sortéshús	»				Körte	»			
Füstölt sertéshús	»				Mogyoró	»			
Kolbász és hurka	»				Dió	»			
Szopós malacz	1 drb.				Gesztonye	»			
Szopós bárány	»				Szőlő	»			
IX. Állati termékek.					Szilva { friss	»			
Szalonna	1 kgr.				{ aszalt	»			
Zsir { disznózsir	»				Narancs	100 drb.			
{ ludzsir	»				Czitrom	»			
Tej { fölözetlen, friss	1 liter				Görögdinnye { kicsiny	»			
(édes) { lefölözött	»				{ nagy	»			
Tejszin	»				Sárgadinnye	»			
Tejföl	»				XIII. Egyéb termények.				
Vaj { I-ső rendű	1 kgr.				Ola { kőolaj	1 kgr.			
{ II-od rendű	»				{ faolaj	»			
Turó { tehénturó	»				{ repce s lenolaj	»			
{ juhturó	»				Halzsir	»			
Sajt { tehénsajt	»				Faggyú (nyers)	»			
{ juhsajt	»				Szappan	»			
Tojás	100 drb.				Gyerlya { faggyúgyertya	»			
Méz { lépes	kgr.				{ stearngyertya	»			
{ csurgatott	»				XIV. Tüzelő anyagok.				
Viasz	»				Tüzifa { kemény { hasábf	1 kbn.			
X. Egyéb élelmicikkek.					{ puha	»			
Buzakenyér	1 kgr.				{ kemény { apr. fa	1 mmássa			
Rozskenyér	»				{ puha	»			
Só	»				Dorongfa	1 kbn.			
Szilvaiz (lekvár)	»				Szén { kőszén	1 mmássa			
Boreczet	1 liter				{ barnaszén	»			
XI. Italok.					{ faszén	1 kgr.			
Bor { közönséges uj	1 liter				XV. Takarmány és alom.				
{ ó	»				Széna { réti széna	1 mmássa			
{ csemege	»				{ lóhere stb	»			
Sör { ászok	»				Szalma { etetésre való	»			
{ kocsonya	»				{ zsupszalma	1 kéve			
Szesz { tiszt. 95%-on felül	»				{ alomszalma	1 mmássa			
{ denaturált	»				Takarmányrépa	»			

Kelt....., 191..... év..... hó..... n.

aláírás.

az illető adatgyűjtő helyeken mintegy követve az árstatisztikának magasabb célját, hogy a bizonyos javak árain kívül a különböző munkateljesítmények árai is feljegyeztessenek, a napszámbérek is megállapítottak. Adatszolgáltató közegek a rendőrkapitányi hivatalok voltak, s az adatokat havonként terjesztették be az országos statisztikai hivatalhoz. Ily mederben folyt az adatgyűjtés az 1894. év végéig, . . .”³ A piaci statisztikát a KSH 1894-ben, majd 1899-ben bővítette, és jellemzőiről a KSH 40 éves munkásságát bemutató korabeli kiadványban a következőket találjuk: „A piaci kisforgalom árainról szóló statisztikai adatgyűjtés Magyarországnak 299 községére terjed ki. Adatszolgáltatók községekben az előljáróságok, városokban a rendőrkapitányságok. Ezen 299 községben bennfoglaltatik valamennyi thj. és r.t. város, továbbá számos oly község, a melyek forgalmi szempontból nagyobb jelentőséggel bírnak, végül azok a községek, melyekben katonai helyőrség van.

A piaci árakról szóló kimutatások havonként terjesztendők be a m. kir. központi statisztikai hivatalhoz és pedig minden hónapról a következő hónap ötödikéig. A kimutatás XV főcsoportban összesen 146 fontosabb szükségleti cikket ölel fel, s az árak — a legmagasabb, legalacsonyabb és az átlagár a fogyasztási adó beszámításával mutatandók ki. Az adatgyűjtési nyomtatványon — melynek mintája a 108. és a 109. lapon látható — utasítás nem foglaltatik, abban az iratban azonban, amelylyel az adatszolgáltatóknak a nyomtatványok megküldetnek, figyelmeztetnek az adatszolgáltatók, hogy csak a kisforgalom árait mutassák ki, az oly cikkekről pedig, melyek a piacon rendszerint nem árusítatnak, az áradatokat egyes üzletekben szerezzék be.”⁴

A piacok statisztikájában különösen nagy jelentőségű, hogy az 1897-ben megalakult Budapest fővárosi központi vásárcsarnok szinte kezdettől gyűjtötte a csarnoki árakat, és ezeket közre is adta. E közlemények gazdag adatforrásai a KSH-nak és a Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalának. A piaci statisztika — változó körrel — azóta is létezik, jóllehet jelentősége ma már összehasonlíthatatlanul kisebb, mint a múlt században vagy századunk első felében volt.

A piacstatisztikák mellett értékes adatokat halmoztak fel a múlt század végétől a magyar köztisztviselők fogyasztási szövetkezetének árjegyzéseiben is. További adatforrások a trieszti tőzsde és más tőzsdék árjegyzései, és igen figyelemreméltó kísérlet a kórházak beszerzési árainak összegyűjtése.

Mindezek rendszerezetten rendelkezésre állnak a teljes időszakról az *Árstatisztika* c. kötetben, amely az árstatisztika első szakasza lezárásának, tapasztalatai összefoglalásának tekinthető. E művet három évtizeddel később *dr. Laky Dezső* egyetemi jegyzetében így értékelte: „1909-ig Bud János oly jó összefoglalást nyújtott az áralakulásról, hogy műve ma is standard-munkának számít. A korábbi időkre nincs is más forrásmunkánk, később pedig sok tekintetben Bud módszertani elgondolásai vetették meg alapját a magyar nagykereskedelmi árstatisztikának és árindexképzésnek.”⁵

A második fordulópontra

A magyar fogyasztóiár-statisztika következő fordulópontra a létfenntartásiköltség-indexek megjelenése. Még az első világháború idején kezdte

³ Lásd az első jegyzetben i. m. 2. old.

⁴ A magyar királyi központi statisztikai hivatal munkássága (1871—1911). Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 36. köt. Budapest. 1913. 107. old.

⁵ *Dr. Laky Dezső*: Statisztika. Közgazdaságtudományi jegyzetek. Budapest. 1941. 94. old.

meg a létfenntartási költségek indexének kiszámítását Gál Benő, és az index 1921-től havonta megjelent a *Szakszervezeti Értesítőben*. 1921-ben további két folyamatos árindexszámítás eredményét tették közzé. A *Pester Lloyd* budapesti német nyelvű napilap a kiskereskedelmi áruk indexét (Vágó József összeállításában) és Dálnoki Kováts Jenő létfenntartásiköltség-indexét közölte (a *Közgazdasági Értesítőben*, később a *Magyar Iparban*). Ezekhez csatlakozott 1924-ben a KSH létfenntartásiköltség-indexe mint hivatalos árindexszám. E négy indexsorozat az 1920-as, 1930-as években, valamint az 1940-es évek első éveiben párhuzamosan élt egymás mellett. A KSH létfenntartásiköltség-index-sorozata az 1924 decembere és 1944 novembere közötti időszakot öleli fel.

Mind a négy indexsorozatot kis számú (néhány tucat) fogyasztási cikk alapján Budapestre vonatkozóan és havonta számították ki. Számításaiban a KSH 4 tagú, Gál Benő 5 tagú munkáscsalád elméleti szükségleteiből, Dálnoki Kováts Jenő 19 tisztviselő és 13 munkáscsalád 1913–1914-ről felmért háztartási kiadásaiból indult ki. Az indexsorozatok számítási módja a következőkben tért el egymástól:

— a KSH és Gál Benő indexe aggregált forma, ahol is az árindex törtjének számlálója a beszámolási időszak, nevezője pedig a bázisidőszak létfenntartási költségeinek abszolút összege, hányadosa pedig az árindex; az eredmény, az árindex szempontjából nem feltétlenül torzított, de ha az értékeket egyben létminimumként akarják használni, akkor követelmény, hogy az index a létszükségletek minél tágabb körét ölelje fel (e célból Gál Benő indexe 4 tisztalkodási és 7 „vegyes” tétellel bővebb volt a KSH indexénél);

— a *Pester Lloyd* indexe az árviszonyszámok egyszerű számtani átlaga; a táblákban az arányszámok összege a cikkek számával osztva adja az árindexet;

— Dálnoki Kováts indexe az árviszonyszámok súlyozott számtani átlaga; ez a forma magában hordja a modern reprezentatív árindexnek azt a sajátosságát, hogy súlyozott átlagként készül.

A négy indexsorozat tükrözi az indexek korábban kifejtett tartalmi hasonlóságát és eltérő számítási módját. Részletes ismertetésük megtalálható dr. Schweng Loránd korabeli könyvében,⁶ és érdekes összeállítást közölt róluk a múlt évben — egy fél évszázad előtti indexvitát felelevenítve — a *Statistikai Szemle*. (Lásd: 1991. évi 4–5. sz. 366–381. old.)

Az indexsorozat adatai azonos tendenciát mutatnak. A pengő bevezetését követően 1929-ig mérsékelt infláció megy végbe; majd a nagy világgazdasági válsághoz közeledve 1929-től árcsökkenés, a válság után pedig lassú áremelkedés figyelhető meg. Ugyanakkor az adatok jelentősen eltérnek egymástól: 1939-ben 1913-hoz képest a KSH indexe 101,6, Dálnoki Kováts Jenőé 108,5, Gál Benőé 126,6, Vágó Józsefé 103,4 százalék.

Ha azonban az 1939. évi indexeket a gazdasági világválság első évéhez (1929) viszonyítjuk, akkor a négy indexsorozatból számított 10 éves időtávú indexek értéke az előbbi sorrendben: 86,5, 87,9, 83,0 és 83,6 százalék. Ezek sokkal kevésbé térnek el egymástól, mint az 1913. évi bázison számítottak. Ez valószínűleg abból ered, hogy az első világháborús és az azt követő években kevésbé lehetett egyértelmű áradatakhoz jutni, mint a pengő stabilizációja utáni években.

A létfenntartási költségek indexeinek történetében újabb jelentős állomás, hogy 1940-ben a Magyar Gazdaságkutató Intézet elkezdti tisztviselői létfenntartásiköltség-indexének 1939. júliusi bázison történő számítását. Ez az index az előbbieket többszörösen meghaladó számú tételből áll (91 élelmiszer,

⁶ Lásd Schweng Loránd: *Statistika*. Magyar Statistikai Társaság. Budapest. 1943. 366 old.

164 iparcikk és 19 szolgáltatás), ugyanis a tisztviselő családok fogyasztása a munkásokénál szélesebb körű. Természetesen ez nem a modern reprezentatív árindex, de már túllép a létfenntartási költségek addigi indexein.

A két világháború közötti időszakban a létfenntartási költségek indexeivel egyidejűleg a KSH-ban nagykereskedelmi árindexeket is számoltak, amelyeket ugyancsak rendszeresen nyilvánosságra hoztak.⁷ A statisztikai munka folyamatoságát mindkét világháború megtörte. A fogyasztóiárindex-számítás újbóli felvirágzásának az 1946. évi stabilizáció nyitott utat, de csak rövid ideig. 1948-tól lecserélték a régi szakembergárdát, és a nyilvános statisztikák helyett a száz számozott példányban készülő szigorúan titkos minőségű statisztikai évkönyv jelent meg.

A fogyasztóiár-statisztika azért még ezekben az időkben is létezett, sőt az 1949-től működő folyamatos háztartás-statisztikai adatgyűjtésből súlyokkal és az árindexszámításba beépíthető átlagárakkal is rendelkezett.

Amint a nyitott statisztika művelése ismét lehetővé vált, az árstatisztika elsőnek jelentkezett. (Ez szó szerint értendő, hiszen az 1956-ban indult Statisztikai Időszaki Közlemények első kötetében az „Áralakulás Magyarországon 1938-ban és 1949—55-ben” című tanulmány jelent meg.) A modern reprezentatív árstatisztika kialakítása azonban még 1967-ig váratott magára, sőt az 1950-es évek közepétől az árstatisztika a KGST-országok ún. árjegyzéki módszerének alkalmazásával vakvágányra került. Az árjegyzéki módszer ugyanis arra épült, hogy minden terméknek, szolgáltatásnak országosan egységes árjegyzéki ára van, és így akkor történik árváltozás, ha azt az árhatóság (a hetenként, havonként megjelenő árközlönyökben) elrendeli. Ezekhez az árváltozásokhoz a statisztikusok utólagosan rendeltek súlyokat, és végül is a változatlan és a megváltozott árú csoportok aggregátumaként számították ki az árindexet. Az árindexszámítás így vált kvázi teljes körűvé.

A bemutatott megoldás tetszetős és korrekt lenne akkor, ha az árszínvonal valóban így változna kötött árrendszerben. De nem csak így (sőt elsősorban nem így), hanem úgy is változik, hogy a régi minőség új néven, új terméként drágábban vagy a minőségi változáshoz képest aránytalanul magasabb áron kerül forgalomba. Az árjegyzéki módszer alkalmazásával a burkolt áremelések ilyen tipikus esetei kimaradnak az árindexből. Ezzel a torzítással a statisztikusok tisztában voltak, és hazánkban már 1953—1954-től megkísérelték a burkolt áremelések felmérését. A torzítás természetéből következően azonban csak részsikereket érhettek el, hiszen maga az indexszámítási rendszer volt rossz.

A harmadik fordulópont

A harmadik fordulópont az első modern reprezentatív fogyasztóiár-statisztika színrelépésével a gazdaságirányítási rendszer 1968. január 1-jén indult reformjához kapcsolódik. A reform előkészítése során a KSH a KGST-ben általánostól eltérő árstatisztikai rendszert alakított ki és vezetett be 1967-től (1967 a reform évéhez szolgált bázisul). Az új árindex 110—120 csoportból állt össze, amelyek mögött — az indexet előállító összes részterületet figyelembe véve — jóval több mint 3000 reprezentáns húzódott meg.

⁷ Lásd közelebbről Szőnyi Gyulának: „A magyar nagykereskedelmi árak indexszámai” (*Magyar Statisztikai Szemle*. 1924. évi 7—8. sz. 315—321. old.) és „A magyar nagykereskedelmi indexszámok új sorozata” (*Magyar Statisztikai Szemle*. 1939. évi 3. sz. 275—307. old.) című tanulmányait.

A reform azonban, amelynek jegyében az új árstatisztika létrejött, végül is torzó maradt. Még meg sem kezdődött, már is kompromisszumokra kényszerült, és támadások keresztüzében állt. Ez természetesen rányomta bélyegét az 1967-től indult új árstatisztikai rendszerre is, melynek főbb jellemzői a következők.

— Eklektikus volt ugyanis a hatósági árak és azok forrása továbbra is az árjegyzék maradt; az új árformákba (szabad, hatósági korlátok között mozgó, maximált ár) sorolt javak árait a KSH nagyobb részt centralizált vállalati adatszolgáltatásokkal és kisebb részt árösszeírással vette számításba.

— A fogyasztóiárindex-számítás szervezetét másodlatos statisztikaként alakították ki. Az új rendszerben a kiskereskedelmi árak statisztikáját dolgozták ki. A piaci (piactéri) árakról a piacstatisztika számolt be; a szolgáltatási árakat más-más rendszerben figyelik meg a kisipar statisztikájában (ami főleg becslésekből áll), az iparstatisztikában (az állami és a szövetkezeti szervezetekre vonatkozóan), az építőipari statisztikában, a szállodai statisztikában stb. E statisztikákat és a számításához még szükségeseket valamiképpen — ismét csak a különböző elsődleges statisztikák adottságaihoz igazodva — összegyűjtik, majd hozzárendelik a háztartás-statisztika súlyaihoz, és így készül másodlagos statisztikaként a fogyasztói árak indexe. Időközben természetesen voltak kisebb változások, de az alaphelyzetet nem változtatták meg.

— Az 1967 utáni fogyasztóiár-statisztika szervezete azért így alakult ki, mert a KGST kiskereskedelmiár-központú volt, és mert egyébként is a KSH szervezetében a kereskedelem-statisztikával foglalkozó főosztályon és a kapcsolódó területi szervezeteknél dolgoztak olyan szakemberek, akik képesek voltak az új feladat ellátására. A fogyasztóiárindex-számítás a Közgazdasági főosztály feladata volt és maradt, ott állították össze — másodlagos statisztikaként — a fogyasztói árak indexét.

— Az árindexszámítás elméletének kidolgozásában döntő szerepet játszott a szabad és a kötött ármozgás egyidejű lehetőségének figyelembe vétele, a több ezer forgalmiadó- és sok száz dotációkulcs léte és folyamatos felszámolásuk igénye, továbbá a burkolt árváltozások megfigyelésének célul tűzése. Ennek megfelelően az 1967-től bevezetett kiskereskedelmi, illetve fogyasztóiár-statisztika elméleti lényege az volt, hogy sok reprezentánson és a reprezentánsok viszonylag tág specifikációján alapult. Azzal kellett ugyanis számolni, hogy a számtalan forgalmiadó- és dotációkulcs folyamatos felszámolása, a piaci viszonyok közelítése szélsőséges ármozgásokat hoz majd létre, amelyek méréséhez igen sok reprezentáns szükséges. A reprezentánsok specifikációja is szorosan kapcsolódik mindehhez. Nyilvánvaló, hogy ha igen sok reprezentánssal dolgozunk, és az anyagi lehetőségek korlátozottak, akkor nincs is mód a reprezentánsok gondos meghatározására, ezért specifikációjuk tág lesz és így, szélesebben értelmezett átlagárat produkálnak. Ez ugyan valamelyest összemossa az ár- és az összetétel-változás hatását, de a burkolt árváltozásokat árváltozásként értékeli. Ezzel az adott körülmények között helyes elmélettel — az anyagi lehetőségek korlátozottságából adódóan — törvényszerűen együtt járt, hogy kevés figyelmet fordítottak az egyes reprezentánsokra, az árfelírói munka minőségére, ellenőrzésére. Ez azonban sok reprezentáns esetén nem okoz gondot, feltéve, hogy megelégszünk a globális index — és mellette még a főcsoportok indexének — elfogadható pontosságával. A részletekben meglévő problémák nem veszélyeztették a számítást.

Az árstatisztikában meghatározó volt a tervgazdaság bázisszemlélete, azaz a megelőző évhez mérés elve. Ezt mutatja a számításokban az előző év azonos időszakával való összehasonlítás különös jelentősége. Az árindexszámítás rendszere az árváltozási folyamat bemutatása helyett inkább két meghatározott év (teljes év vagy részidőszakok) árszintjének összevetését tette lehetővé.

Ez a szemlélet azon kívül, hogy nem felelt meg a folyamatmérés, a tetszőleges időpontok közötti összevethetőség igényének, még az infláció értelmezését is bonyolulttá teszi. Az áremelkedés fogalma kettévál — az év során bekövetkezett és az évre vonatkozó áremelkedésre —, és az összekapcsolásukat szolgáló ún. áthúzó hatás kezelését gyakorta a szakértők számára sem könnyű feladat. Vagyis az amúgy is sok fenntartással és kétellyel fogadott árindex áttekinthetőségét még külön rontja a nem inflációkövető, hanem az előző évi bázisszemléletű számítási rendszer.

Jóllehet a fogyasztói árak statisztikáját az igazi reform hiánya és a KGST korlátai az elmondottak szerint negatívan befolyásolták, kialakított kiskereskedelmi- és fogyasztóiár-indexünk mégis a modern reprezentatív árindexek sorába tartozik, és megérdemelten nyert hazai és méginkább nemzetközi elismerést. Árstatisztikánkat korrektnek fogadták el, és úttörő szerepünk volt a KGST-n belüli torz árindexszámítási-gyakorlat megtörésében.

Az 1967-ben bevezetett árindexszámítás két és fél évtizedet élt meg. Ebben, erényein túl két körülménynek volt meghatározó szerepe. Egyrészt az árindexszámításnak egészen a legutóbbi időkig tulajdonképpen nem volt igazi tétje, mert nem kapcsolódott hozzá kamatlábváltozás, indexálás, érték-megőrzés stb. Másrészt pedig az, hogy az indexnek nem volt igazi nyilvánossága.

Ennek ellentmondani látszik, hogy a közzétett termék- és szolgáltatás-csoportokat és a lakossági rétegek számát tekintve hazai fogyasztóiár-statisztikánk igen gazdag volt. Mégis a részletezettséget a KSH belső ügyeként kezelte, és ezzel kivédte azt, hogy az index mélyében meghúzódó, de a végeredményt érdemlegesen nem befolyásoló hibák a közvéleményben gyengítsék az index hitelét. A részleteket kiadva ugyanis nem lehetett volna megakadályozni, hogy azokat egyoldalúan beállítva a végeredményt is megkérdőjelezzék.

A negyedik fordulópont

A piacgazdaságra való áttérés, a politikai rendszer átalakulása következtében az árindexszel szembeni eddiginél nagyobb várakozással, kritikusabb fogadtatással, továbbá új igények megjelenésével és az árindexszámítás statisztikai környezetének megváltozásával kell számolni.

A kritikusabb fogadtatás eleve következik abból, hogy a fogyasztói árak indexe a piacgazdaságokban a gazdaság állapotának és az életszínvonal alakulásának egyik alapvető jelzőszáma. Az infláció e mérőeszköze különösen fontos a piacgazdaságra való áttérés időszakában, amikor az infláció az egyik fő jövedelem-átrendező tényező.

Nyitott politikai rendszerben monopóliumnak tekintett, a KSH tetszése szerinti mértékben nyilvánosság elé tárt fogyasztóiárindex-számítás aligha fogadható el. A nyugat-európai gyakorlatban általános a nagyon részletes adatközlés, amelyekből tetszés szerint ellenőrizhetők a csoport- és a globális árindexek.

A makrogazdasági tájékozódás adatigénye, a kormányzati, pénzügypolitikai igények, a statisztikai rendszer belső összefüggéseiből adódó, a GDP és más értékfolyamatok volumenének meghatározásához kapcsolódó igények, vagyis az eddigiek mellett sokoldalú, újszerű felhasználói igények jelentkeztek. (Például a betétek valorizálása, a kamatlábak meghatározása, szerződések, bérek, járandóságok indexálása, a minimumösszegek továbbvezetése jegyében.)

A fogyasztóiárindex-számítás statisztikai környezetének változása megnehezíti a statisztikus dolgát. Az áralakulás kötöttségeinek feloldása, az importverseny, a privatizáció az árak nagymérvű szóródásával járnak. Az árak szóródásának növekedéséhez hozzájárul az inflációs folyamat, illetve az éretlen piaci viszonyok miatti ármozgás is. A nagyobb árszóródás miatt az eddiginél munkaigényesebb az árszintváltozás megfigyelése.

Az is bonyolulttá teszi a számítást, hogy jelentős mértékben csökken az árindexszámításhoz rendelkezésre álló információ köre és részletezettsége

(például az árindexsúlyokhoz nem állnak rendelkezésre részletező adatok a kiskereskedelmi forgalom és a lakossági fogyasztás összetételéről, a kis cégek statisztikával kevésbé terhelhetők, a statisztikai fegyelem, a válaszadási készség romlott).

A fogyasztói árak statisztikájának — a reform torzójellegéből és a KGST-hez való kapcsolódásból fakadó — hiányosságait szem előtt tartva és az árstatisztika eddigi rendszerét és szervezetét a piacgazdasági igényekkel, a jelenlegi környezettel szembeesítve, megjelölhetők voltak az újjáalakítás kulcskérdései.

— Az árak szabaddá válása az eddigi részint árhatósági közleményekre, részint vállalati jelentésekre, részint pedig közvetlen ármegfigyelésre alapozott és másodlagos árstatisztika helyett közvetlen ármegfigyelésre épülő, önálló elsődleges fogyasztóiár-statisztikai rendszert tesz szükségessé. Követelmény tehát a valamennyi területre kiterjedő egységes árfelírási rendszer kialakítása, az árfelíróhelyek (üzletek, szolgáltatóhelyek, kisiparosok, piacok) egységes kezelése és a reprezentánsok egységes elveken alapuló specifikációja.

— A szabad áralakulás nyomán megnövekedett térbeli árszóródás a reprezentánsenkénti árfelírások számának növelését és az összeírói és ellenőrzési munka minőségének javítását igényli. Egyidejűleg a differenciált forgalmiadó-kulcsok és dotációk megszüntetésével csökkenthető a reprezentánsok száma.

— Miután a fogyasztói árak indexének szerepe kezd megfelelni a piacgazdaságokban jellemzőnek, ezért nagyobbak vele szemben az elvárások, tehát a számítások pontossága és nyilvánossága már nem csupán a globális árindex esetében követelmény, hanem a részletek esetében is, mégpedig nem az éves áralakulást, hanem a hónapról hónapra végbemenő folyamatot előtérbe helyezve.

Ebben az új helyzetben az 1967. évi reprezentánselmélet már nem alkalmazható. A korábbi sok és felületesen ellenőrzött reprezentáns helyett kevesebb, de jól ellenőrzött és konkrét reprezentáns szükséges. (Az egymással szoros helyettesítési kapcsolatban álló, minőségében érdemlegesen nem különböző cikkelemek azonban ezután is egyazon reprezentánshoz tartoznak.)

— Míg eddig az árak területi, üzletenkénti alacsony szóródása és a reprezentánsok tágabb specifikációja következtében az árfelírókkal szemben nem kellett érdemleges képzettségi, minőségi és ellenőrzési követelményeket támasztani, addig a jövőben az új helyzethez, az új reprezentánskövetelményekhez illeszkedő árfelírói hálózatra van szükség.

— A fogyasztóiár-statisztika tartalmát tekintve leginkább az a változtatás sürgető, hogy a súlypont az eddigi egyeduralgoló bázisszemlélet helyett a folyamatmérésre helyeződjen át. Ehhez szükséges az indexek viszonyítási alapjainak a folyamatmérés igényei szerinti kialakítása és a következtetésen havi statisztikára történő áttérés (ugyanis a szolgáltatásokról, valamint néhány termékcsoportról még 1991-ben is csak negyedévenként voltak adatok).

— Az árindexsúlyok adatforrásainak romlása (elsősorban a kiskereskedelmi forgalom árucsoportos, cikkes adatrendszerének megszűnése) két igényt vet fel. Egyrészt erősítő a háztartás-statisztika, amelynek gyakoriságát, részletezettségét az új helyzethez kell igazítani, és ez anyagi eszközöket igényel. Másrészt a hiányzó adatokat szakértői munkával szükséges pótolni.

— A fogyasztói árak indexeinek megnövekedett szerepéből következően a közzététel gyorsasága és az eddiginél nagyobb részletezettség is követelménnyé vált, ugyanis a részletek pontossága és nyilvánossága adja az árindex legitimitását.

A szemléleti váltásra, a mélyebb részletezésre és a részletek nagyobb megbízhatóságára, a közzététel gyorsítására vonatkozó igények tartalmilag összefüggnek és az árfelírási és az adatellenőrzési, -feldolgozási rendszerrel szemben több oldalról is nagyobb követelményeket támasztanak stb. Nyilvánvaló tehát, hogy a feladat csak nagyobb léptékű átállással, átfogó fejlesztéssel valósítható meg.

Napirendre került ilyképpen a fogyasztóiár-index szervezetének és számításának újjáalakítása, amelyről a KSH Elnöki Kollégiuma 1991 márciusában

így fogalmazott: „A hatvanas években kiépített, az egyes szakterületekből merítő és azokat szintetizáló indexszel ellentétben egységes szemléletű, minőségű és szervezetű fogyasztóiár-statisztikát szükséges kialakítani. A másik meghatározó irányelv a fogyasztóiár-index nyugat-európai gyakorlatnak megfelelő számítása és publikálása”. A Hivatal e célkitűzéseivel 1991. március 18-i, majd szeptember 19-i ülésén a kormány egyetértett, és előírta az újjáalakított rendszer 1992 elejétől történő bevezetését.

1991 végéig befejeződött az előkészítés. Létrejött a fogyasztóiárindex-számításnak „az árfelvételtől a fogyasztóiár-index publikálásig átívelő egységes szervezeti rendszere”, ellenőrzöttebbé, áttekinthetőbbé vált az összeírás és az adatok feldolgozása. A KSH területi igazgatóságok számítástechnikus és statisztikus munkatársainak jó együttműködésével, elismerésre méltó munkája eredményeként az 1992. januári áralakulásról a Központi Statisztikai Hivatal már a megújított fogyasztóiár-statisztika alapján tudott a korábbinál gyorsabb és részletezettebb beszámolót közzétenni.

A FOGYASZTÓI ÁRAK STATISZTIKÁJÁNAK ÚJ RENDSZERE

A következőkben a fogyasztóiár-statisztika újjáalakított szervezetét, a fogyasztói árak indexének tartalmát, az árreprezentánsok és az árösszeírás főbb jellemzőit, valamint az árindexszámítás módszerét és képletét kívánom bemutatni.

A fogyasztóiár-statisztika szervezete és az index tartalma

A fogyasztóiár-statisztika a fogyasztói árak közvetlen megfigyelésére épül, melyet a KSH saját szervezete végez. Az árösszeírást a mintavételi és adatfelvételi programok szerint végzik (a programok rögzítik, hogy mely termékekről és szolgáltatásokról hol, hányszor, hogyan írnak fel árakat) és az összeírt árak ellenőrzött, hitelesített adatait havonként, pontos ügyrend szerint továbbítják a KSH-ba fogyasztóiárindex-számítás céljából.

Az árösszeírás a KSH területi igazgatóságai összeírási osztályainak lett a feladata. (Az igazgatóságok összeírási osztályai végzik a különböző lakossági összeírásokat és a fogyasztói árak megfigyelését, munkájukat a KSH központban a Lakossági Adatgyűjtések főosztálya koordinálja és felügyeli.) Az igazgatóságok összeírási osztályain belül az árfelelős szervezi és fogja össze az árösszeírást, az árfelírók munkáját, ő ellenőrzi és hitelesíti a KSH központjába felküldött áradatokat.

A fogyasztóiár-statisztika módszertanának kialakítása és gondozása az 1991 májusában létrehozott Fogyasztóiár-statisztikai osztály feladata, amely felöleli az index tartalmának, a reprezentánsok körének, a reprezentánsok definícióinak meghatározását és folyamatos karbantartását, az árösszeírás tartalmi és számszerű követelményeinek, az áradatok áramlási és ellenőrzési rendjének meghatározását, az árindex súlyozási, számítási rendszerének kialakítását, az Informatikai főosztály által végzett számítások ellenőrzését és hasznosítását, a fogyasztói árak statisztikájával összefüggő belföldi és külföldi kapcsolatok ápolását.

Az 1991-ig alkalmazott rendszerrel szemben ez azt jelenti, hogy az addigi vegyes adatforrások — a közvetlen árösszeírás mellett hatósági árközlések és vállalati árjelentések — helyébe egyetlen forrás, egy egységes közvetlen

árösszeírás⁸ lépett, amelyet az addigi több központ helyett egyetlen központi szervezet irányít, és amely a korábbi vegyes helyett egységesen havi periodicitású.

A szervezet átalakításával egyidejűleg megváltozott a módszer is. A KSH módszertani tervezetét az e célra létrehozott szakértői-társadalmi fórum vitatta meg, amelyen a témák többségében közös, a módszerben kifejezésre jutó álláspont alakult ki. A módszertant az Országos Érdekegyeztető Tanács is pozitívan értékelte.

A fogyasztóiár-index tartalmazza a vásárolt fogyasztást kiegészítve a saját lakások használatát kifejező ún. imputált lakbérrel. A lakossági beruházások — a nyugat-európai gyakorlattal összhangban — 1992-től nem részei az indexnek.

Az árindex tartalmáról azt az álláspontot képviseljük, hogy ha — az ENSZ új nemzeti számlák kialakítás alatt álló rendszerével és a magyar nemzetgazdasági elszámolások tartalmi megújításával összefüggésben — változik a vásárolt fogyasztás koncepciója, akkor azt a fogyasztóiár-index lehetőségeihez képest kövesse.

A reprezentánsok

Az 1992-től számított fogyasztóiár-index, elődjéhez hasonlóan, reprezentatív módszerrel készül. A javakat 1800 reprezentáns képviseli, számuk tehát a korábbinál sokkal kevesebb, és a piacgazdaság erősödésével még tovább csökkenthető.

A reprezentánsok a használati értéket meghatározó legfontosabb minőségi jellemzőkkel körülhatárolt termék-, illetve szolgáltatásféleségek, amelyek lehetőség szerint hosszú időn át képviselik a fogyasztás különböző területeit; a megszűnő és az újonnan megjelenő áruféleségek figyelembevételével évenként természetesen korlátozott számú cserére is sor kerül.

A reprezentánsok a javak teljes skáláját átfogják, és kiválasztásuk alkalmazkodik az index 160 részletező csoportjának sajátosságaihoz:

— 60 csoport olyannyira homogén, a termékek, illetve a szolgáltatások olyan szűk körét öleli fel, hogy azt egyetlen vagy néhány reprezentáns teljeskörűen vagy közel teljeskörűen kitölti (ilyenek például a tojás, a burgonya, az iskolai, az óvodai étkezés, az eszpresszókávé, a lakbér, a vezetékes gáz, a palackos gáz, a villamos energia, a vízdíj, a csatornadíj, a tv-előfizetés, a járműüzemanyag, a telefon, a hűtőszekrény stb.); e csoportok az 1990. évi súlyok 48 százalékát adják, és mintegy 200 reprezentánst tartalmaznak;

— a csoportok közül további 25 szintén homogénnek tekinthető, de ezek tartalma szélesebb az előzőknél; reprezentánisaikra a csoporton belül nagymértékben (a legnagyobb volumenűekre) koncentrált kiválasztás jellemző; e csoportok képezik a súlyok 17 százalékát, és úgyszintén mintegy 200 reprezentánst tartalmaznak;

— végül 75 csoport heterogén, ezek aránya 35 százalék, reprezentánisaik száma 1300—1400; a heterogenitásnak megfelelően e csoportokban 10-20, a leginkább heterogéneknél 40-60 reprezentáns található (a további csökkentés lehetősége itt rejlik).

A csoport jellegéhez alkalmazkodó kiválasztással biztosítjuk, hogy minden csoport optimális mértékben legyen reprezentálva. Az, hogy az egyes csoportokban egy-egy reprezentáns értéke jelentősen különbözik a többitől (ugyanis van, amelyik önmagát, van, amelyik a javak csoportjait képviseli), nem befolyásolja, illetve nem torzítja az index eredményét. Mégpedig azért nem, mert mind a 160 csoport valóságos arányával vesz részt az indexszámításban.

⁸ A gyógyszerek kivételével, melyeknek árát a Gyógyszertári Központ jelenti.

Az árösszeírás és az árindexszámítás

Az ármegfigyelés valamennyi megyére és Budapestre, a megyékben a megyeszékhelyre, városokra és községekre, a felíróhelyek minden típusára — üzletekre, szolgáltatóhelyekre, piacokra, közüzemekre, önkormányzatokra — kiterjed.

A helységeket az Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszer (ELAR) véletlen mintájából a KSH-igazgatóságok gyakorlati szervezési szempontjaik szerint jelölik ki, a helységeken belül a felíróhelyeket koncentrált kiválasztással határozzák meg. Elsősorban — de nem kizárólagosan — nagy ABC-üzleteket, áruházakat, szaküzleteket választanak, amelyek nagy forgalmúak és széles áruválasztékkal rendelkeznek; ezáltal ugyanannyi felírás nagyobb fogyasztástömeget képvisel, és az árfelírási követelmények teljesítése technikailag is egyszerűbb a rendelkezésre álló erőkkel.

Az ármegfigyelés feladata — a megye nagysága szerint — havi 5—8 árfelírás reprezentánsokként, amit az üzlethálózat adottságai függvényében eltérő mértékben lehet teljesíteni. A megyéken belül a megyeszékhelyre, a többi városra és a községekre is meghatározott az ármegfigyelések száma, így a felírások száma megközelítőleg kifejezi a vásárlások becsült területi arányait.

Az ármegfigyelés minden megyében a hónap 4. és 24. napja közötti időszak minden napjára terített. A terítés kizárólag a felírók időbeosztásához igazodik, így véletlenszerűnek tekinthető. E megoldással országos szinten nagy valószínűséggel az időszak minden napján a teljes reprezentáns listát átfogó árfelvétel történik. (A tárgyhónap utolsó és a következő hónap első napjaiban azért nincs felírás, mert e napokban a tárgyhónap adatainak számítógépes rögzítése, ellenőrzése és a következő hónap felvételeinek szervezése folyik.)

Az áradatokat a területi igazgatóságok árfelírói gyűjtik a felíróhelyeken. Követelmény, hogy az árindex az adott havi valóságos kínálatot tükrözze, ezért a felírás napján ténylegesen kapható áruk árait írják fel. Cél továbbá, hogy a tényleges keresletet is kifejezze az index, ezért az olyan reprezentánsok esetében, amelyekben belül különböző választékelemek találhatók, a legkeresettebb választékelem árát jegyzik. Ugyanakkor fontos követelmény az adott tételek minőségi összehasonlíthatósága, tehát az állandóság, folyamatosság is. Ezt 1992-től nemcsak a reprezentánsoknak a főbb minőségi jellemzőkkel meghatározott definíciói biztosítják, hanem az is, hogy az egyes felíróhelyeken az árösszeírók lehetőség szerint folyamatosan ugyanannak a választékelemnek az árát írják fel, amelyikkel a felírást elkezdték. A felírássra kerülő ár az a forintösszeg, amennyiért a felíróhelyen a felírás napján a reprezentáns, illetve az ezen belül ott folyamatosan megfigyelt választékelem készpénzért ténylegesen megvásárolható.

Az árösszeírás havi munkáinak végeztével országosan százezernél több áradat áll rendelkezésre.

Egy-egy reprezentáns havi árát a reprezentánsról az adott hónapban az országos mintában összegyűjtött valamennyi ár egyszerű számtani átlaga adja. (Mivel azonban a felíróhelyek kijelölése közelítően a vásárlások eloszlását követi, ezek körülbelül a vásárlásokkal súlyozott átlagárak.) A reprezentáns tárgyhavi és házhavi árának hányadosa a reprezentáns egyedi árindexe, ami az árváltozás mérőszáma.

A fogyasztói árak indexe a reprezentánsok egyedi árindexeinek súlyozott átlaga, mégpedig bázissúlyozású, éven belül változatlan súlyozással készülő indexszám.

A részletes termék- és szolgáltatáscsoportok súlyai a háztartás-statisztikai felmérések adataiból származnak, lehetőség szerint a nemzetgazdasági elszámolásokkal összehangolva. A reprezentánsok részben becsült arányok szerint, részben pedig egy-egy csoporton belül azonos súlyokkal figyelembe véve helyezkednek el a csoportokban. 1992-ben 1990. évi súlyokat használunk, a továbbiakban pedig — az árindex-revízió második szakaszában, a folyamatos háztartás-statisztikára áttérés alapján — a súlyokat majd évente cseréljük. 1992-től minden hónapban azonosak az éves időtartamra megállapított súlyok.

Az adatok alapján Laspeyres-súlyozású árindexet számítunk, melynek képlete:

$$I_p = \frac{\sum W_{\text{bázis}} \frac{P_1}{P_0}}{\sum W_{\text{bázis}}}$$

ahol:

- $W_{\text{bázis}}$ — az egyes reprezentánsoknak vagy a termékek és szolgáltatások egyes csoportjainak fogyasztáson belüli aránya (százalék),
 P_1/P_0 — az egyes reprezentánsok egyedi árindexe (tárgyhavi és bázishavi árának hányadosa) vagy a termékek és szolgáltatások egyes csoportjainak árindexe.

Az indexszámítás a reprezentánsokból, illetve a részletes csoportokból indulva felfelé építkezik. Ennek megfelelően az 1800 reprezentánsból, illetve a 160 részletes csoportból kiinduló, bármilyen igény szerinti csoportosítás és indexszámítás elvégezhető.

A fogyasztói árak indexei minden hónapban három bázishoz viszonyítva készülnek. A három bázis: az előző év decembere, a közvetlenül megelőző hónap és az előző év azonos hónapja.

Az árindexszámítás csoportosítási rendszere három fokozatú:

- a termékek és szolgáltatások részletes csoportjai (körülbelül 160), a részletes csoportokon belül helyezkednek el a reprezentánsok;
- az összegző csoportok (körülbelül 40) a részletes csoportokból épülnek fel;
- a főcsoportok (körülbelül 8–10) az összegző csoportokból épülnek fel.

Az összegző és a főcsoportok a javak különböző jellemzői szerint képződnek:

- a javak fajtái szerint termékek és szolgáltatások különülnek el, a termékeken belül kiemelve a többi közül a tartós fogyasztási cikkeket;
- a javak rendeltetése szerinti csoportosításban az ételmezésre, a ruházkodásra, a lakásra, a testápolásra és egészségügyre, a közlekedésre stb. felhasznált javak képeznek külön összegző, illetve főcsoportokat;
- a javaknak a szükséglet kielégítésében betöltött szerepéből kiindulva az alapvető javak megkülönböztetése érdemel figyelmet.

A rétegindexek a termékek és szolgáltatások részletes csoportjainak (a 160 csoportnak) árindexeiből a csoportoknak a szóban forgó réteg fogyasztásában képviselt arányával súlyozva számíthatók ki. Vagyis a rétegárindexekben a rétegek — termékek és szolgáltatások részletes csoportjai szintjén kifejezésre jutó — eltérő fogyasztásszerkezetének a hatása tükröződik.

A rétegek a következők:

- aktív háztartások, ebből 0, 1, 2 és 3 vagy több gyermekesek;
- inaktív háztartások, ebből 1 és 2 vagy több személyesek;
- összes háztartás, ebből alacsony, közepes, magas jövedelműek.

Ahogy az indexszámítás, úgy a közzététel középpontjában is a havi indexek állnak. A KSH a havi árindexeket elkészültük után, a tárgy hónapot követő hónap 15. napján átadja a Magyar Távirati Irodának (MTI). Ez biztosítja a tájékoztatás semlegességét, egyidejűségét és rendszerességét. A KSH az indexeket főcsoportok szerint, összegző csoportokban és a termékek és szolgáltatások részletes csoportjai szerint adja közre. Az MTI-nek adott közleményben a főcsoportok indexei kerülnek közlésre, a további részletezések ezt szükség szerint néhány napos eltolódással követik.

A KSH kiadványai havonta, negyedévenként és évenként adnak tájékoztatást a fogyasztói árak alakulásáról.

A KSH Információs szolgálatán bármely állampolgár vagy jogi személy rendelkezésére állnak — levélben, telefonon vagy személyesen történő megkeresésre — a havi MTI-tájékoztatók és a részletesebb adatokat tartalmazó táblák, továbbá a megjelent adatokról is ingyenesen tájékoztatnak.

TÁRGYSZÓ: Árindex.

РЕЗЮМЕ

Анализируя историю венгерской статистики розничных цен, автор обнаруживает следующие четыре поворотных пункта.

1. Венгерское Королевское статистическое управление со времени своего образования в 1867 году начало ретроспективно собирать данные о ценах, а с 1872 года регулярно проводило обследование статистических данных о рыночных ценах.

2. Появление в 1910—1920 годы индексов первого поколения (прожиточного минимума, стоимости жизни, индекса цен, корзины потребительских товаров) предоставило возможность для разработки показателей, выражающих совместное среднее изменение розничных цен нескольких, но имеющих определяющую роль в жизни населения товаров.

3. В 1967 году было введено выборочное статистическое наблюдение розничных цен, предоставившее возможность для исчисления современных индексов розничных цен.

4. В связи с переменой общественного строя и переходом к рыночной экономике изменились предъявляемые к статистике цен требования, так что возникла необходимость в обновлении исчисления отечественного индекса розничных цен.

SUMMARY

Analysing the history of consumer price statistics in Hungary the author points to four turning points as follows.

1. The Hungarian Royal Statistical Office launched from its foundation in 1867, retrospective data collection of prices and carried out regular market price collection from 1872 on.

2. The publication of indices of the first generation (subsistence level, cost of living, market price index, consumer's basket) in the 1910s and 1920s provided indicators expressing the joint average change of consumer prices of commodities, however, of definitive importance in the living of people.

3. Sample surveys of retail price statistics enabling to compute up-to-date consumer price index were introduced in 1967.

4. Parallel with the change in regime, with the transition to a real market economy, the consumer's environment has altered, and also the requirements raised against the latter have changed, thus renewing the computation of consumer price index has become topical.

A MAGYAR KÜLKERESKEDELMI STATISZTIKA TÖRTÉNETÉBŐL*

DR. PUKLI PÉTER

Ez évben 125 éves a magyar közigazgatás két nagymúltú szervezeti egysége: a Központi Statisztikai Hivatal és a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága. E két szervezet meghatározó szerepet töltött be a külkereskedelmi statisztika történelmi fejlődésében. A munkamegosztás változott ugyan közöttük az idők folyamán, de a külkereskedelmi statisztika mindig e két szervezetre támaszkodott, az utolsó negyven évet leszámítva, amikor egy harmadik szervezet, a Külkereskedelmi Minisztérium is bekapcsolódott.

A megszervezés, az indítás feladata annak idején a statisztikai hivatalnak jutott. Az 1867-es kiegyezés után a hivatalos magyar statisztikai szolgálat egyik első teendője volt a külkereskedelmi statisztika megszervezése. Sikertelen próbálkozások után az áttörést az az országos statisztikai hivatal által kimunkált törvényjavaslat hozta meg, melynek alapján 110 évvel ezelőtt megindult hazánkban a rendszeres külkereskedelmi statisztikai adatgyűjtés. 1882 óta rendelkezünk megbízható adatokkal az ország külkereskedelmi forgalmáról. Ezt az időpontot tekinthetjük a nemzetközi statisztikai fogalmaknak és módszereknek lényegében megfelelő önálló külkereskedelmi statisztika kezdetének.

Az első rendszeres külkereskedelmi statisztikát Angliában szervezték meg 1696-ban az e célra felállított hivatal keretében. E hivatal feladata volt beszámolni az áruk exportjáról és importjáról, annak megjelölésével, hogy mely országból hozták be, illetve mely országba vitték ki azokat. Az adatgyűjtés a kikötők vámszerveitől kapott információkon alapult.

Európa más országaiban is vannak hagyományai a külkereskedelmi statisztikának. Franciaországban a XVIII. század elejétől találhatók külkereskedelemre vonatkozó nem teljes feljegyzések; ám gazdasági elemzésre is alkalmas, rendszeres statisztika csak 1827-től létezik. A többi európai országban, továbbá az Egyesült Államokban is a XIX. század folyamán alakult ki rendszeres külkereskedelmi statisztika.

A külkereskedelmi statisztika módszere az egyes országokban a történelmi és gazdasági sajátosságoknak megfelelően alakult. Az alkalmazott módszerek gyakran eltértek egymástól, ezért az adatokat csak nagy körültekintéssel lehetett összehasonlítani. Az első világháború után merült fel először a külkereskedelmi statisztikai módszerek egységesítésének gondolata. Többek között az

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves fennállása alkalmából 1992. május 27-én rendezett tudományos szemináriumra írásban benyújtott dolgozat rövidített változata.

1928. évi népszövetségi egyezmény foglalkozott a közvetlen és a közvetett tranzitszállítás fogalmának meghatározásával. A második világháború után pedig az ENSZ kezdeményezte az egységesítést.

A külkereskedelmi statisztika különösen érzékeny volt a külpolitikai változásokra, azok legdurvább megnyilvánulási formájára, a háborúkra. Fejlődése Magyarországon négy szakaszra osztható. A szakaszok a politikai és az ezeket követő gazdasági változásokhoz igazodtak, mint általában a gazdaságstatisztikai rendszerek.

Az első szakasz a legrégebb nyomoktól az első világháború végéig tartott. A külkereskedelmi áruforgalomról már a középkorban is vezettek naplókat. Országos összesítés valószínűleg csak a XVIII. század elején készült. Erre az időszakra esik a rendszeres működés kezdete és a fejlődés „aranykorszaka”.

A második korszakban, 1924-től az önálló, Ausztriától elszakadt ország viszonyai között törvény és miniszteri rendelet alapján minőségileg új rendszert szerveztek meg. Ez a rendszer kielégítően működött hosszú időn keresztül, lényegében a szocialista statisztika kialakulásáig.

A harmadik periódus a szocialista külkereskedelmi statisztika kiépítésének és működésének időszaka, amelyre az állam külkereskedelmi monopóliuma nyomta rá bélyegét.

A negyedik szakasz 1991. január 1-jén kezdődött, mely időponttól a külkereskedelmi statisztika meghatározó jegyeit tekintve visszatért az eredeti történelmi vonalhoz és egyben a jelenlegi európai gyakorlathoz.

A következőkben a külkereskedelmi statisztika meghatározó jegyeinek:

- az adatgyűjtés módjának, szervezetének, munkamegosztásának;
- a termékforgalom osztályozásának, a nomenklatúráknak;
- a külkereskedelmi forgalom értéke megállapításának

e több mint száz évet felölelő időszak során bekövetkezett fejlődését, változását kísérlem meg bemutatni.

A kezdetektől az első világháború végéig

Az ország határát átlépő áruk forgalmát tartalmazó vámlajstromok valószínűleg a Magyarországon található legrégebb hivatalos feljegyzések közül valók. A vámlajstromok tulajdonképpen naplók voltak, amelyekbe napról napra beírták az elvámolt áru megnevezését, mennyiségét, a kereskedő nevét nemzetiségét, illetőségét, valamint a kivetett vám összegét. A vámlajstromokat a vámhatárookra kihelyezett vámhivatalok vámtisztjei vezették, akiket harmincadosoknak is hívtak, mert az áru harmincad részének árát szedték vám gyanánt. Ezek a vámlajstromok azonban kezdetben önmagukban nem voltak alkalmasak arra, hogy az ország külkereskedelmi forgalmáról áttekintést nyújtsanak, hiszen összesítésükre nem került sor. A fennmaradt legrégebbi összefoglaló táblázat, az 1733. év forgalmáról készült. Az adatok tanúsága szerint ebben az évben a behozatal 3 millió, a kivitel 4,1 millió forintot tett ki. A Magyarország és Ausztria között 1850-ig fennálló közbenső vámvonallal lehetővé tette, hogy a „Magyar Tartomány” külkereskedelmi adatai az összesített vámlajstromok alapján külön is rendelkezésre álljanak.

A szabadságharc leverése után a bécsi kormányzat a Magyarországot Ausztriától és a tartományoktól elválasztó vámvonalat eltörölte. Ezzel a

politikai függetlenség elvesztése után hazánk gazdasági önállósága is megszűnt. Az 1850-et követő időszakról csak olyan külkereskedelmi adatokkal rendelkezünk, amelyek az osztrák—magyar közös vámterület együttes külkereskedelmi forgalmára vonatkoznak.

A külkereskedelmi forgalmat az 1863-ban Berlinben tartott nemzetközi statisztikai kongresszuson elfogadott módszer alapján a közlekedési vállalatok által szállított áruk számbavétele útján figyelték meg. A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium statisztikai osztályának javaslatára a kormány felszólította az országhatáron keresztül szállító három közlekedési vállalatot: a Déli Vaspályatársulatot, az Államvaspályatársulatot és a Dunagőzhajózási Társaságot, hogy a külfölddel való áruforgalomról adatokat állítsanak össze. Ezen vállalatok, valamint a magyarországi vámhivatalok kimutatásainak összerésítéséből készültek az 1867. évről az első magyar külkereskedelmi statisztikai adatok. A szállítási vállalatok és a vámhivatalok kimutatásai természetesen csak mennyiségi adatokat tartalmaztak; az értékadatokat a statisztikai osztály a hivatalból megállapított becsült árak alapján számította ki.

A statisztikai adatok gyűjtésének ez a rendszere — noha a következő években az új vasútvonalak kiépülése és az egyes vállalatok kimutatásainak tökéletesedése folytán javult — tarthatatlan volt. Az egyik szállítási vállalat 120, a másik 60, a harmadik 40 tételben mutatta ki az áruforgalmat, mindegyik vállalat az egyes tételekbe más és más árukat csoportosított; az ezekből és a vámhivatalok más csoportosítást alkalmazó kimutatásaiból készült összesítés, a teljesen tapogatózva megállapított becsült árak alapján kiszámított értékadatok nem érdemelték meg a rájuk fordított fáradságot. Ennek felismerése folytán az ilyen alapon készült adatgyűjtést 1875-ben megszüntették.

Ettől kezdve 1881-ig egyáltalán nem létezett magyar külkereskedelmi statisztika. Ez a hiány a hetvenes évek végén, az Ausztriával megújítandó vám-szövetségre vonatkozó tárgyalások alkalmából annyira érződött, hogy a képviselőház felszólította a kereskedelemügyi minisztert, gondoskodjék a magyar áruforgalomra vonatkozó megbízható adatok beszerzéséről. A miniszter az Országos Statisztikai Hivatalt bízta meg a megfelelő javaslatok elkészítésével. A hivatal javaslata alapján született meg az 1881. évi XIII. törvény a magyar áruforgalmi statisztikáról, melynek alapelve az volt, hogy mindazon áruküldeményekről, melyeket a vasúti és hajózási vállalatoknál a magyar korona területéről való kivitel céljából feladnak, vagy a magyar korona területére mint behozatali cikkek érkeznek, az áruforgalmi statisztika számára külön nyilatkozatokat kell kiállítani. A statisztikai hivatal a küldeményeket individualizáló laprendszerrel a külkereskedelmi statisztikai adatgyűjtésnek teljesen új módszerét teremtette meg. A törvény hatálya a vasúti és a hajózási forgalomban lebonyolított behozatalra és kivitelre terjedt ki, így a külkereskedelmi statisztika nem tartalmazta a közúti forgalomban szállított áruk nagy részét.

A törvénycikk főbb rendelkezései — az ismertetett alapelven kívül — a következők voltak. A statisztikai adatgyűjtés költségeinek fedezésére az áru-nyilatkozatokat kétkrajcáros bélyegű űrlapokon kellett benyújtani. Ezeknek a feladási, illetve rendeltetési állomás nevét, az áru megnevezését, mennyiségét és értékét kellett tartalmazniok. Az adatgyűjtés postaküldeményekre való kiterjesztését a törvény a rendeleti útnak tartotta fenn.

Ezen az alapon indult meg 1881. május hó 1-jével a magyar külkereskedelmi statisztikai adatgyűjtés. Az első két hónap eredményeit inkább csak tanulmány- és kísérletképpen tették közzé, a rendszeres összeállítások csak

1881. július havától fogva vették kezdetüket. Az első fontos változást az adatgyűjtésben az 1883. esztendő hozta. A statisztikai hivatal vezetőiben ugyanis az 1881. évi törvény életbe lépte után csakhamar megérlelődött az a meggyőződés, hogy az árnyilatkozatokon szereplő értékbevallások teljesen megbízhatatlanok, és nem képezhetik pontos külkereskedelmi statisztika alapját. A hivatal ezért — külföldi mintára — állandó értékmegállapító bizottság szervezését javasolta, melynek szakértő tagjai az egyes áruk kereskedelmi egységértékeit üzleti ismereteik és tapasztalataik alapján határozták meg. A miniszter a javaslatot elfogadva, 1883. november hó 23-án megszervezte az első magyar értékmegállapító bizottságot, mely tizenegy szakosztályban működött, és 1883-tól kezdve félévenként állapította meg a magyar külkereskedelmi statisztika értékadatainak kiszámításánál alapul vett egységértékeket.

Az 1884. évben az adatgyűjtés körébe bevonták a postaforgalmat is, melynek beérkezési adatait az eredeti szállítólevelek felhasználásával, kiviteli adatait pedig a feladásnál bevont külön árnyilatkozatok alapján dolgozták fel.

Az 1893. esztendőben újjászervezték az értékmegállapító bizottságot. A szakosztályok munkálatainak irányítására és vezetésére a Statisztikai Hivatal létrehozta a bizottság elnökségét, mely megteremtette a kapcsolatot a bizottság és a hivatal között; a szakosztályok munkálatainak egyöntetűségét biztosítandó, megszabta azokat a főbb irányelveket, melyeket az egységértékek megállapításánál szem előtt kellett tartani, gondoskodott vidéki szakértők bevonásáról és a kereskedelmi és iparkamarák közreműködéséről.

Időközben megérlelődött az áruforgalmi statisztikai adatgyűjtésnek az a reformja, mellyel kapcsolatban a Hivatal már évekkal azelőtt kidolgozta javaslatát, s amely az 1881. évi törvényt módosító novelláris törvényként 1895. július 1-jével mint 1895. évi XVIII. tc. lépett életbe. A törvény legfontosabb intézkedései a következők voltak:

a) felemelte a statisztikai illetéket, a két krajcáros űrlapok használatát megszüntetve elrendelte, hogy a vasúti és hajózási forgalomban közvetített küldemények bejelentésére 10 filléres bélyeggel ellátott űrlapokat kell használni;

b) elrendelte, hogy az árnyilatkozatokon meg kell jelölni azt az országot, amelynek területén az áru származási, illetve a rendeltetési helye fekszik, ami külkereskedelmünk származási és rendeltetési országok szerinti kimutatására nyújtott módot;

c) kimondta, hogy a vasúton vagy hajón érkező küldeményekről a címzett tartozik az árnyilatkozatot kiállítani és nem a szállítási vállalatok;

d) kimondta, hogy aki tudva valótlan adatokat tartalmazó árnyilatkozatot szolgáltat, kihágást követ el, és 2—100 koronáig terjedhető, forgalmi statisztikai célra fordítandó pénzbüntetést fizet.

1890-ben újabb érdekes momentummal gazdagodott a külkereskedelmi statisztika története. Az osztrák kormány ekkor indította meg a statisztikai adatok gyűjtését a Magyarország és Ausztria közötti áruforgalomról. Ausztriában is az adatgyűjtésnek azt a legcélszerűbb formáját vezették be, amelyet hazánk akkor már közel két évtizede alkalmazott.

Az összhang biztosítására a két ország egyezményt kötött, amelynek alapelve az volt, hogy egymás közötti áruforgalmuk statisztikai felvételét abban az államban hajtsák végre, ahol a küldeményt feladták; az árnyilatkozatok helyességét pedig a rendeltetési helyen mindkét állam ellenőrizheti.

Az árnyilatkozatok adatainak feldolgozását, összesítését, a Statisztikai Hivatal központilag végezte. A kézi feldolgozás korában ez nagy teljesítményt kívánt a hivatali dolgozóktól, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a beérkező árnyilatkozatok száma az évtizedek folyamán rohamosan emelkedett. Egy-

korú adatok tanúsága szerint 1882-ben, a külkereskedelmi statisztikai adatszolgáltatás első teljes évében 1,7 millió, néhány évvel később, 1884-ben 4,6 millió, 1910-ben pedig már 7,4 millió darab árnyilatkozat érkezett be a Hivatalhoz. Megjegyzendő, hogy 1884-ben a Hivatal dolgozóinak létszáma 135 fő volt, ebből a külkereskedelmi osztályon 60 fő dolgozott.

Az első külkereskedelmi adatokat tartalmazó évkönyv az 1892-es évről jelent meg. A külkereskedelmi forgalom adatai az önálló kiadványokon kívül a hivatali évkönyvekben és a különböző statisztikai időszaki közleményekben is napvilágot láttak. Ehhez a korszakhoz fűződik a Hivatal egyik jelentős kiadványa az 1882—1913. évek külkereskedelméről. Ez a mű 32 év külkereskedelmének adatait foglalja össze, a rendszeres statisztikai adatgyűjtés kezdetétől az első világháború kitöréséig.

Az ismertetett, meglehetősen hosszú folyamat során kialakult a magyar külkereskedelmi statisztika rendszere, amelyet — több más törvény után — az 1906. évi XXIII. törvény és a vele kapcsolatban kiadott végrehajtási utasítások szabályoztak. Ezek az első világháború végéig — sőt 1924-ig — maradtak érvényben. E törvény alapelvei, illetve fontosabb rendelkezései a következők.

A vasúti, a hajózási és a postaforgalomban a magyar szent korona országainak területére behozott vagy a magyar szent korona országainak területéről kivitt minden áru bejelentési kötelezettség alá esik.

Minden küldeményről, melyről szállítási okmányt (fuvarlevelet, szállítólevelet, hajóselismervényt) állítottak ki, egy árnyilatkozatot is ki kell állítani. Ezt az árnyilatkozatot az érkezésnél a címzett vagy átvevő a küldemény kiszolgáltatása előtt, a feladásnál pedig a feladó a küldemény elszállítása előtt köteles beszolgáltatni.

A vasúti és hajózási forgalomban szállított küldemények feladói és címzettei az általuk beszolgáltatott árnyilatkozatokon statisztikai illetéket tartoznak leróni.

Az adatgyűjtő közegek kötelesek az adatszolgáltatók bevallásait ellenőrizni, a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal pedig ellenőrzi az adatgyűjtő közegek tevékenységét.

A Hivatal az ellenőrzést részben a beküldött árnyilatkozatok átvizsgálása útján, központilag végzi, részben pedig időnként kiküldött megbízottak és állandó kirendeltségek útján gyakorolja.

A magyar külkereskedelmi statisztika értékadatait azon egységértékek alapján számítják ki, melyeket évente a Magyar Áruforgalmi Statisztikai Állandó Értékmegállapító Bizottság határoz meg.

A külkereskedelmi forgalmat meghatározott nómenklatúra szerint mérték fel. 1882-ben életbe lépett az új vámtarifa, és ettől kezdve arra törekedtek, hogy a statisztika csoportosítása lehetőleg összhangban legyen a vámtarifa osztályozási rendszerével. Így a külkereskedelmi statisztika a 19 árufőcsoportról és 377 tételről előbb 50 árufőcsoportra ezen belül 469 tételre, majd 1906-tól 51 tarifaosztályra, 2025 tételre bővült.

Az első világháború végétől a második világháború végéig

A háború következtében megváltozott a gazdasági és a politikai helyzet, az önálló vámterület szükségessé tette a magyar külkereskedelmi statisztika reformját. Az új adatgyűjtési rendszer életbeléptetésével azonban célszerű volt várni az új vámtarifa bevezetéséig, 1925. január 1-jéig, mert a rendszer szoros kapcsolatban állott a vámszolgálattal. Az 1921. évi LII. tc.-ben szabályozott adatgyűjtés a világháború előttől négy lényeges pontban tér el:

- az adatgyűjtő-szolgálatba bekapcsolta a vámhivatalokat;
- a kivitelben a tulajdonképpeni küldőt, aki az árut közvetlenül külföldre eladta, kötelezi az árnyilatkozat kiállítására;

- az értékmegállapítás rendszerét az értékbevallásra alapozta, az új adatgyűjtés tehát a külkereskedelmi statisztikának nemcsak a mennyiségi, hanem az értékadataira is kiterjedt;
- az új rendszer alapján számba lehetett venni az átviteli forgalomban, valamint az utas- és poggyászforgalomban szállított kereskedelmi árukat is, mert ezek a küldemények is vámkezelés alá estek, s így az adatgyűjtésnek nem volt akadálya.

Az új adatgyűjtést kettős adatgyűjtő szervezet végezte: a vámhivatalok és a szállítási vállalatok. Mindkét adatgyűjtő szerv bekapcsolódott minden áru-behozatalba és -kivitelbe. Az adatgyűjtésnek az volt az alapelve, hogy a küldeményt mindaddig nyomon követte, amíg annak végleges rendeltetése el nem dőlt; a behozatalban a vámhivatal kezdte és rendszerint a szállítási vállalat fejezte be; a kivitelben általában a szállítási vállalatoknak jutott a kezdő, a határszéli vámhivatalnak pedig a befejező szerep. A két szerv tehát a gyakorlatban egymást ellenőrizte.

Az új külkereskedelmi statisztika a forgalmat a vámeljárás szerint osztályozta:

1. behozatal a szabadforgalomban,
2. kivitel a szabadforgalomban,
3. behozatal az előjegyzési forgalomban,
4. kivitel az előjegyzési forgalomban,
5. átviteli forgalom.

Az előjegyzési forgalmat a következő részletezéssel dolgozta fel:

- a) belföldi (aktív) kikészítési forgalom,
- b) külföldi (passzív) kikészítési forgalom,
- c) belföldi (aktív) javítási forgalom,
- d) külföldi (passzív) javítási forgalom,
- e) előjegyzési raktárak forgalma.

A belföldi (aktív) kikészítési, valamint a javítási forgalom adatait a külkereskedelmi forgalom adatai tartalmazták. A külföldi (passzív) kikészítési és javítási forgalom adatai azonban az 1929. évtől kezdve nem szerepeltek a külkereskedelmi forgalom adataiban, de a Statisztikai Hivatal külön kimutatásban közzétette azokat is.

Az előjegyzési raktárakban megvámolt küldemények adatait a behozatali forgalom adatai tartalmazták. Ezenkívül az előjegyzési raktárak forgalmát a hivatal külön is kimutatta.

Általános elv az, hogy a vámkezelés alapjául szolgáló minden egyes okmány után árnyilatkozatot kell kiállítani. Az adatgyűjtés alapja tehát nem a szállítási okmány, hanem a vámokmány.

Az 1921. évi LII. tc. 5. §-a elrendelte, hogy az árnyilatkozaton az áru értékét is fel kell tüntetni. Megmaradt azonban emellett az értékmegállapító bizottság is, amelyet Magyar Kereskedelmi Statisztikai Értékmegállapító Bizottság néven újjászerveztek. Új feladatuk az értékbevallásokból kiszámított átlagértékek szakszerű felülvizsgálata lett.

Az értékmegállapító bizottság munkájának előkészítését a Központi Statisztikai Hivatal külkereskedelmi osztálya végezte. A beszolgáltatott árnyilatkozatokon szereplő értékbevallásokat havonként felülvizsgálták részben a bizottság tagjai által a legfontosabb, közel ezer tételről beküldött havi jelentések, részben pedig a nemzetközi statisztikai adatok alapján. A felülvizsgált értékbevallásokból állapították meg az egyes vámtarifatételek ideiglenes havi egységértékeit. Az év végén a végleges egységértékek megállapítása céljából

a bizottság tagjai a vámtarifa összes tételéről jelentést küldtek be. Az ezekben a jelentésekben javasolt értékek összehasonlítva a havi egységértékekből kiszámított ideiglenes évi egységértékekkel, felülvizsgálás végett a bizottság szakosztályai elé kerültek.

Az áru behozatali értékének megállapításánál a beszerzés helyén fennálló bevásárlási áron kívül a magyar határig felmerülő szállítási költségeket és az árut külföldön terhelő egyéb költségeket is számításba vették. A magyar határtól a belföldi rendeltetési helyig fizetett szállítási díjat, továbbá a rendeltetés helyén felmerült egyéb költségeket — mint például vám, forgalmi adó stb. — figyelmen kívül hagyták.

Az áru kiviteli értékének megállapításánál az eladási helyen fennálló eladási áron kívül a magyar határig felmerülő szállítási költségeket és az árut belföldön terhelő egyéb költségeket is beszámították.

Azoknál az áruknál, amelyeknek értékei az egyes származási, illetve rendeltetési országok szerint egymástól lényegesen eltértek, az áruk egységértékeit az egyes származási, illetve rendeltetési országokra külön állapították meg.

Az ideiglenes és a bizottság által megállapított végleges egységértékek között minden évben voltak eltérések, amik azonban a külkereskedelmi mérleg végeredményét lényegesen nem befolyásolták. Az eltérés rendszerint nem haladta meg a 3—4 százalékot.

Mint már említettem az új külkereskedelmi statisztikai rendszer az új vámtörvénnyel és vámtarifával együtt lépett életbe. A vámtarifa az árucikkeket 37 osztályba sorolta, összesen 974 tarifaszámot tartalmazott, és több mint 40 000 cikkre terjedt ki. Figyelembe véve a világ akkori műszaki fejlettségi színvonalát és a termelés gyártmányösszetételét, a vámtarifa rendkívül differenciáltan foglalta magába a forgalomban számításba jöhető termékeket.

Az előzőekben ismertetett statisztikai rendszer a két világháború közötti években lényegében nem változott.

A szocialista külkereskedelmi statisztika

A második világháború utáni társadalmi és gazdasági rendszerváltás jelentős hatással volt a statisztika fejlődésére. A hivatalos statisztikai szolgálat alapvető funkcióit tekintve szemléletváltozás következett be: a hatósági szerepkör vált dominánssá a szolgáltatói jelleggel szemben.

A gazdaságstatisztika szinte minden területén mélyreható változások következtek be. Az új államigazgatási rendből adódó közvetlen hatások és az új gazdaságirányítási rendszer követelményeiből fakadó közvetett hatások nemcsak a statisztikai munka szervezeti rendjét, tartalmát változtatták meg, hanem megnyilvánultak a statisztikai módszerek átalakításában is.

Az alakító, formáló tényezők közül kettőt emelek ki, mint véleményem szerint meghatározót. Az egyik tényező a külkereskedelem állami monopóliummá válása, ami lényegében azt jelentette, hogy minden export és import ügyletnek magyar részről egyetlen valós tranzaktora volt, az állam. (Ez egyben jó példa az előzőekben említett közvetlen hatásra.) A másik jelentős tényező ami a közvetett hatást példázza, a külvilág kettéválása. A külföld nemcsak ideológiailag, hanem a gazdasági kapcsolatokat, folyamatokat tekintve is két részre szakadt: szocialista országokra és kapitalista országokra.

Az adatgyűjtés szervezeti rendje, munkamegosztása — az állami monopóliumból következően — alapvetően megváltozott a háború előttihez képest.

A negyven év során a statisztikai adatgyűjtés külső formai jegyeiben, egyes részleteikben történtek ugyan változások, de az alapvető vonások nem változtak, és a következőkkel jellemezhetők.

A Központi Statisztikai Hivatal és a vámszervezetek közötti munkamegosztást felváltotta a minisztériumi irányítású és szervezésű adatgyűjtés. Az állam mint az egyetlen külkereskedő a külkereskedelmi ügyletek lebonyolítására, ellenőrzésére, irányítására létrehozta a Külkereskedelmi Minisztériumot, melynek felügyelete alatt az egyes szakosodott külkereskedelmi vállalatok látták el a külkereskedelmi tranzakciókkal kapcsolatos feladatokat. Mivel valamennyi ügylet e szervezeti rendszeren keresztül bonyolódott, az adatgyűjtésben nem kellett a továbbiakban a vámszervezetre támaszkodni. A minisztériumban és a vállalatoknál statisztikai szervezeti egységek (osztályok) alakultak, így a KSH adatgyűjtési és -feldolgozási apparátusára sem volt már szükség. A KSH ugyan formálisan mindig is részt vett a külkereskedelmi statisztikai munkában, de szerepe elsősorban egyes módszertani kérdések tisztázására, a tájékoztatásra, ezen belül különösen a nemzetközi adatszolgáltatásra korlátozódott. A későbbiekben a külkereskedelmi árstatisztika kifejlesztésével az adatgyűjtés és adatfeldolgozás gyakorlati munkájában is részt vett.

A külkereskedelmi vállalatok száma a későbbiekben növekedett, sőt nem a minisztérium felügyelete alá tartozó gazdálkodó szervezetek is kaptak önálló külkereskedelmi jogot, de a rendszer lényegét ez nem változtatta meg.

A külkereskedelmi áruforgalom tartalma és fogalma is néhány lényeges pontban eltér mind a háború előtti definíciótól, mind a jelen gyakorlattól. A statisztikában is jelentős szerepük volt ugyanis a KGST-ajánlásoknak és -előírásoknak. A külkereskedelem esetében a KGST-ajánlás a következőképpen szólt: a külkereskedelem körébe tartozik minden olyan áru értéke, amely kereskedelmi alapon a vevő ország államhatárán belépett, illetve az eladó ország államhatárán kilépett, hozzáadva a vásárló ország tulajdonába átment, de az eladó ország területén maradó árukat. A külkereskedelmi forgalomba beletartoznak továbbá az anyagi jellegű szolgáltatások, és valamint a közvetett és közvetlen reexport értéke.

A nemzetközi és a jelenlegi magyar gyakorlathoz képest a KGST-definíció három lényeges eltérést tartalmazott: az anyagi jellegű szolgáltatások bevétele a termékstatisztikába, az ún. közvetlen reexport értékének számbavétele, valamint — e rövid definícióból ugyan nem derül ki — a bér munka (a háború előtti kikészítési forgalom) elszámolása. A magyar gyakorlat csak az utóbbit vette át; a szolgáltatásokat megfigyelte ugyan, de külön kezelte.

A korabeli definíció szerint a magyar statisztikai gyakorlatban a külkereskedelmi áruforgalom tartalma: a külföldi szerződő féllel lebonyolított, kölcsönös kötelezettséggel járó kereskedelmi jellegű vételi-eladási ügylet.

A külkereskedelmi áruforgalomnak az ország gazdasági vérkeringésébe való bekapcsolódása szempontjából kiemelt jelentősége van a belföldi szükséglet céljára importált, illetőleg a belföldi termelésből exportált áruk forgalmának. Valamely ország részvétele a nemzetközi munkamegosztásba, ugyanis azon mérhető le, hogy belföldi anyagfelhasználásában, fogyasztásában és felhalmozásában milyen mértékű az import részesedése, illetve, hogy az ipari és mezőgazdasági termelésnek mekkora hányadát exportálja. Ezt a forgalmat nevezték közvetlen forgalomnak.

A külkereskedelmi forgalom statisztikai megfigyelésének rendjét a külkereskedelmi miniszter utasítása szabályozta.

A külkereskedelem centralizált rendszere lehetővé tette, hogy a korábbiaknál több információt — az árumozgás előzményeiről (engedélyezés, szerződéskötés) és következményeiről (fizetés) — gyűjtsenek be a külkereskedelmi tevékenységről, és a hatósági funkciók (például engedélyezés) ezt egyben szükségessé is tették.

A külkereskedelmi statisztikának soha nem volt erős oldala az értékbeni számbavétel. Kialakulásakor egyáltalán nem volt egységes értékelés, a későbbiekben az értékmegállapító bizottsággal próbálták pótolni a hiányt, a két világháború között pedig a meglehetősen szubjektív értékevallásokat a bizottság megkísérelte ellenőrizni és korrigálni. A külkereskedelmi statisztika történeti fejlődésében az elmúlt negyven év e tekintetben okozta a legsúlyosabb deformációt. Az értékfolyamatok „lekezelésének” súlyosak voltak a következményei a külkereskedelmi forgalom értékbeni számbavételében is. Kezdetben a „mértékegység” is különbözött a belföldi gazdasági folyamatokétól (devizaforint), de a későbbiekben sem volt sokkal kedvezőbb a helyzet a különböző formájú és állandóan változó mértékű „pénzügyi hidak” miatt. A valóságot tükröző adatok előállítását tovább nehezítette a külföld két részre osztottsága, ami az eltérő értékelési és szabályozási elvek miatt azt jelentette, hogy a kétféle külkereskedelmi forgalom valójában nem volt összeadható. Az összesített külkereskedelmi forgalomra vonatkozó adatok nem közvetítettek megbízható információt.

A statisztikusok mindent elkövettek, hogy csökkentsék az értékbeni számbavétel torzításait, hogy biztosítsák az idősorok összehasonlíthatóságát, folyamatosságát. E törekvések egyik legjelentősebb eredménye az önálló külkereskedelmi árstatisztika megteremtése volt. A hatvanas évek közepén kialakított adatgyűjtési rendszer és módszertan nemzetközileg is az élvonalba tartozik, mivel csak néhány fejlett ország rendelkezik önálló külkereskedelmi árstatisztikával.

A rendszer ötvözte az egységérték- (unit-value) számítást (a homogén termékcsoportoknál) és az egyedi reprezentáns ármegfigyelést (a heterogén termékcsoportoknál). A nyolcvanas évek elején a rendszer kiegészült az árfolyamindex-számítás módszertanával is. A kétféle külkereskedelmi forgalom (szocialista, nem szocialista) közötti szakadékot azonban az árindexekkel sem lehetett áthidalni. A keresztárindexek képzése lényegesen terjedelmesebb adatgyűjtést igényelt volna, így a munkálatok csak a próbaszámítások szintjén maradtak.

*

A kilencvenes évtized elején a társadalmi és gazdasági környezet megváltozásával új szakaszba lépett a külkereskedelmi statisztika fejlődése is. A tervgazdálkodás igényei szerint kialakított adatgyűjtési rendszer a megváltozott gazdálkodási körülmények között nem volt fenntartható. A változtatást kikényszerítő tényezők közül kettőt érdemes kiemelni, melyeknek hatása erőteljes és közvetlen volt. Az egyik a külkereskedelmi tevékenység alanyi joggá válása, a másik az áruforgalom liberalizálása, mely a korábbi rendszer alapját képező engedélyezést igen kis területre szorította vissza.

1991. január 1-jétől a külkereskedelmi áruforgalmi statisztika a nyugat-európai módszertani szabványoknak és az ENSZ-ajánlásoknak megfelelően újra a vámstatisztikán alapul, azaz külön adatgyűjtés nélkül készül. Ezzel a lépéssel lezárult a szocialista külkereskedelmi statisztika időszaka, és ez a régi

hagyományokkal rendelkező szakstatisztika visszatért több mint 100 éves történeti fejlődési vonalához, ami egyben a jelenlegi nemzetközi gyakorlathoz való visszatérést is jelentette.

TÁRGYSZÓ: A statisztika története. Külkereskedelem.

РЕЗЮМЕ

Автор обширно останавливается на истории венгерской внешнеторговой статистики, являющейся одной из отраслей экономической статистики, располагающей наиболее давними традициями.

В первом разделе он описывает ход развития отрасли от средневековых таможенных регистров до конца первой мировой войны. Это тот этап, к концу которого, начиная с 1880-ых годов возник сбор статистических данных по внешней торговле, что явилось результатом развития ряда десятилетий.

Изменение геополитического положения в период между двумя мировыми войнами вызвало необходимость в реформе внешнеторговой статистики. Приводимое подробное методологическое описание позволяет читателю ознакомиться с новой системой сбора данных.

Последовавшая за второй мировой войной смена экономической и политической системы потребовала введения т.н. социалистической внешнеторговой статистики. Это тоже было сопряжено с коренными изменениями по сравнению с предыдущим периодом главным образом в связи с государственной монополией на внешнюю торговлю.

На смену разделению труда между Центральным статистическим управлением и таможенными органами пришла централизованная система между министерством и предприятиями.

В заключение автор останавливается на переменах, вызванных новейшими общественно-экономическими преобразованиями. Он указывает на необходимость согласования с рекомендациями ООН и критериями Европейского Сообщества, сущность которых заключается в том, что статистика внешнеторгового оборота снова основывается на данных таможенной статистики, то есть составляется без отдельного сбора данных.

SUMMARY

The study gives a survey of the history of foreign trade statistics, one of the fields of Hungarian economic statistics with the oldest traditions.

The first part shows the development from the beginning (medieval customs lists) up to the end of World War I. This is the phase when, in its last third, from 1880s on, the data collection of foreign trade statistics evolved in Hungary, the elaboration of which had been the outcome of a development of several decades.

In the period between the two world wars the altered geopolitical situation required the reform of the foreign trade statistics. The reader can be acquainted with the new system of data collection from a thorough methodological description.

The change in the economic-political system after World War II made necessary to create a so-called „socialist” foreign trade statistics. It was associated also with radical changes, as compared to the previous periods, primarily due to the monopolistic position of the state.

The work sharing in the collection and processing of data between the Central Statistical Office and custom authorities was replaced by centralized direction exerted by the Ministry of Foreign Trade over enterprises.

Finally the author refers to changes that have become necessary owing to new socio-economic changes, and having been adjusted according to UN recommendations and to the countries of the European Community, the essence of which is in that foreign trade statistics will be based again on customs statistics, i.e. without separate data collection.

AZ ORVOSTUDOMÁNY HALADÁSA ÉS A MAGYAR HALÁLOKI STATISZTIKA FEJLŐDÉSE*

DR. JÓZAN PÉTER

E tanulmány arra kíván rámutatni, hogy a statisztika egyik sajátos területe, a haláloki statisztika miként képes hozzájárulni az emberi lét mindmáig egyik legkevésbé ismert, de talán legimmanensebb részének, a halálnak a megismeréséhez. Az orvostudomány haladása ellenére sem tudja fellebbenteni a nagy titok fátylát. Ignoramus et ignorabimus. De valamelyest közelebb visz bennünket a biológiai-orvosi és demográfiai-szociológiai ismeretek szintjén a téma jobb megértéséhez.

Azt kérdezzük: mi okozza a halálunkat. És azt is tudni szeretnénk: van-e valamilyen törvényszerűség a halálokok rendjében. A halál okát manapság orvos állapítja meg. A halálokok rendjében fellelhető törvényszerűségek vizsgálatával pedig epidemiológusok, demográfusok foglalkoznak. Ez nem mindig volt így.

Érdekességként megjegyzendő, hogy az első kísérlet a halálokok számbavételére közel ötszáz éves. A XVI. század elején a londoni Egyházközségek Jegyzőinek Társasága minden héten, kedden közzétette a Halálozások Jegyzékét, ami a halálokokat is tartalmazta. Különösképpen értékesek ezek a jegyzékek nagy járványok természetrajzának tanulmányozásában. *John Graunt*, akinek „Természeti és politikai megfigyelések halálozási jegyzékek alapján, különös tekintettel London igazgatására, az említett város vallására, kereskedelmére, növekedésére, levegőjére, betegségeire és számos egyéb változásaira” című, 1662-ben, Londonban megjelent könyve is ezeket a jegyzékeket használja fel. A könyv bonyolult címe jól érzékelteti, milyen sokoldalúan elemezte Graunt a halandóságot. Nemcsak a halandóságot meghatározó biológiai és társadalmi-gazdasági tényezőket írta le, de észrevette a mortalitás bizonyos statisztikai törvényszerűségeit, és azt is megállapította, hogy a halálozási viszonyok változásai hogyan befolyásolják a népesség nemek szerinti összetételét és a születési aránnyal egybevetve a populációlélekszámának alakulását. Kiszámította, hogy száz újszülöttből mennyi éli meg a 6., a 16., a 26. stb. életévét és ily módon valójában megszerkesztette az első kezdetleges halandósági táblát.

Londonnak Graunt könyve megjelenésének évében, de az 1665. évi nagy pestisjárvány előtt — úgy vélik — 5—600 000 lakosa volt. A történelmi összefüggések fontosságára tekintettel itt meg kell említeni, hogy az első londoni

* Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves fennállása alkalmából 1992. május 27-én, rendezett tudományos szemináriumon elhangzott előadás kissé módosított változata.

halálozási jegyzékek akkor jelentek meg, midőn Magyarország a mohácsi vészsel elvesztette függetlenségét, és Angliában a Grauntot is tagjai közé választó Royal Society már csaknem negyedszázados múltra tekintett vissza 1686-ban, midőn Budát 145 éves török uralom után a szövetséges seregek felszabadították. Szükségnek tartom ezt az összehasonlító visszatekintést, mert érzékelteni kívánom, hogy a nyugat-európai organikus fejlődéssel szemben milyen történelmi méretű hátrányt kellett ennek az országnak nemegyszer felszámolnia történelme folyamán.

A modern halálteki statisztika a XIX. században kezdődik. Ennek megszervezésében mindenekelőtt *William Farr* nevét kell megemlíteni, aki Angliában kialakította az adatgyűjtés rendjét, a feldolgozás technikáját és a halandóság elemzésének legfontosabb szabályait. A halottvizsgálati bizonyítvány bevezetése — amelyet lehetőség szerint orvosnak kellett kitölteni — jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, hogy 1870-ben, Angliában a halálozások 92 százalékában már orvos halottkém állapította meg a halál okát.

Hazánkban 1827-ben rendelték el először az egyházi anyakönyveknek a törvényhatóságokhoz történő beküldését, ami lényegében lehetővé tette — többek között — a halálozások számának országos számbavételét is. 1868-ban pedig — alig egy évvel a magyar hivatalos statisztikai szolgálat megalakulása után — az Országos Statisztikai Tanács elfogadta a halálozásoknak három táblában való kimutatását. Ezek lajstromos formában adták közre az egyházi anyakönyvekből kigyűjtött adatokat.

A halálozások táblája közül az első a gyermekhalandóság bizonyos részletezettségű korcsoportok szerinti számbavételére szolgált az ötödik életév végéig fiú-leány bontásban, havonként és éves összesítésben. A második halálozási tábla az ötödik életéven túli, nem erőszakos halálozás adatait gyűjtötte férfi-nő bontásban, az esetek egyenkénti felvételével, a halálozás hónapjának, a meghalt családi állapotának, valamint a halál közvetlen okának és módjának feltüntetésével. Kiemelt halálokok voltak a kolera, a hímlő, más járvány és helyi kór. Érdekességként említendő, hogy a halálokok között szereplő „szerecséltenség” rovatba — amely tartalmazta például a tűz és víz által okozott halálozásokat, valamint a vasúti balesetekből származó halálozásokat — kellett beírni a szülés okozta halálozásokat is. A halálozások harmadik táblája az erőszakos eredetű halálozások számbavételére szolgált, ugyancsak a haláleset napjának feltüntetésével, férfi-nő bontásban, az esetek egyenkénti felvételével.

Az első próbálkozások a halálozási adatok gyűjtésére nem jártak sikerrel. A papság részéről több helyt hallatott panaszok, hogy az új minták kitöltése az illetékesek részéről még nagyobb nehézséggel jár, mint hajdan, arra bírták a Statisztikai Hivatalt, hogy a Statisztikai Tanácsnál a tudomány igényeinek ugyan megfelelő, de mégis a részletesség rovására készült egyszerűbb mintákat hozzon javaslatba. 1871-ben a Statisztikai Tanács a halálozásokra hét, valóban igen áttekinthető, egyszerű táblát fogadott el.

Az első tábla az összes halálozásokat tartalmazta férfi-nő bontásban, továbbá a gyermekhalálozásokat az ötödik életév végéig fiú-leány bontásban, valamint furcsa módon, az ötödik életéven túl történt halálozásokat családi állapot szerint és szintén férfi-nő bontásban. Ez a táblaminta szolgált a halálozások összefoglaló bemutatására. A második tábla rendeltetése a gyermekhalálozások hónapok szerinti kimutatása volt, fiú-leány bontásban. A gyermekhalálozások harmadik táblája egyrészt az összes gyermekhalálozást tartalmazta, házasságban és házasságon kívül született gyermekek, továbbá fiú-

leány bontásban és korcsoport szerint. A negyedik halálozási tábla a tárgyévben történt halálozások felvételére szolgált hónapok szerinti férfi-nő bontásban. Az ötödik tábla híven tükrözi a halálozások koréves bontására irányuló törekvést: a meghaltak összes számát, majd az 1–5 éves korú meghaltak számát, ettől kezdve pedig a minden egyes életévben történt halálozásokat tudakolja egészen a 100 éves korig, illetve azon felül, férfi-nő bontásban. A hatodik tábla a halálokokra vonatkozott. Ez a táblaminta kevésbé részletes, mint az első népmozgalmi statisztikai halálozási adatfelvételi minta volt (kiemelt betegségeken kívül nem kívánták meg a felismert betegség megnevezését), részben viszont újítást tartalmazott ahhoz képest. A „nehéz szülés” mint halálokok kiemelésre került ebben a mintában, és az anyán kívül kérték a szülés közben meghalt gyermek feltüntetését is. A táblaminta férfi-nő bontásban tartalmazta a meghaltak összes számát, ezen belül a betegségben és szerencsétlenség következtében meghaltak összes számát. A szerencsétlenség okozta halálozások ezekben a mintákban részletesebbé vált az előző mintához képest, mert a szerencsétlenség mint haláloki gyűjtőfogalom bontásra került. A hetedik halálozási tábla viszont, amely az erőszak okozta halálozások kimutatására szolgált, jóval kevesebb ismérvet tartalmazott, mint az első minta hasonló táblája. Elhagyták az erőszak folytán meghaltak személyére (például családi állapot, vallás) vonatkozó adatokat, viszont a minta tartalmazta az erőszak következtében meghaltak összes számát és az első mintához hasonlóan — csak kis változtatással — az erőszakos halál módjának fő csoportjait (emberölés, gyilkosság, öngyilkosság, bírói elítélés).

A Magyar statisztikai évkönyv első ízben 1872 végén, a második kötet pedig 1874-ben jelent meg. Ez utóbbiban tették közzé először a halálozási adatokat, mégpedig az 1866 és 1870 közötti ötéves időszakra vonatkozóan. A halálozásokkal négy tábla foglalkozott. Egy tábla az összes halálozást és ebből az 5. életév végéig történt gyermekhalálozást tartalmazta vallásfelekezetek szerint, ezt követte ennek a táblának nemek szerinti bontása, majd következtek — férfi-nő bontásban — a halálozások törvényhatóságok szerint, végül egy kombinált tábla. Ez utóbbi (ugyancsak vallásfelekezetek szerint) azt mutatta be, hogy ezer meghalt közül mekkora volt a férfi- és a női, a gyermekhalálozásokban a fiú- és a leányhalottak aránya, valamint hogy ugyanebben a férfi-nő, fiú-leány bontásban milyen volt a halottak százalékos megoszlása vallásfelekezetek szerint.

Az évkönyv közegészségügyi részében adatok találhatóak az 1873. évi magyarországi járványokról; különösen részletes adatközlés szerepel az 1872–1873. évi kolerajárványról. A járványban legalább félmillió ember halt meg. *J. Snow* 1855-ben jelentette meg „On the mode of communication of cholera” c. dolgozatát, amelyben bebizonyította, hogy a betegség terjedésében az ivóvíznek meghatározó szerepe van. De még harminc évet kellett várni arra, hogy *R. Koch* a cholera vibriót felfedezze. A járvánnyal szemben — a betegségre vonatkozó korlátozott ismeretek miatt — a hatóságok tehetetlenek voltak. Túlzás nélkül állítható, hogy a cholera epidemia az utolsó „középkori típusú” demográfiai katasztrófát okozta Magyarországon. 1873-ban a halálozási arány 65 ezrelékre emelkedett. Az ország népessége csak az 1870-es évek végére érte el ismét az 1871. évi lélekszámot, de a keleti és a délkeleti országrészek csak a nyolcvanas évek végére heverték ki a katasztrófa következményeit. 1869 és 1880 között az ország 63 vármegyéje közül 15-ből jelentettek több halálesetet, mint születést (valamennyi az ország keleti felében). Az 1880. évi népszámlálás

34 megyében (valamennyi északon és keleten) talált kevesebb lakost, mint az 1869. évi összeírás.

A halálozási statisztika a polgári anyakönyvezés 1894-ben történt elrendeléséig lényegében nem változott ahhoz képest, ahogy az 1870-es évek elejére kialakult. Ez alól egyetlen kivétel a korcsoportos bontás megváltozása, amelyben a két csoportos bontás helyébe a már jóval többet kifejező 16 korcsoportos tagolású bontás lépett, öt-, illetve tízéves osztályközökkel. Az 1891. év halálozási statisztikája már ilyen korcsoportos bontásban jelent meg.

1894-ben a XXXIII. törvénycikk elrendelte az állami anyakönyvezést. Ezzel új fejezet kezdődött a halálozási statisztika történetében. A törvény elfogadása után az 1895. évi belügyminiszteri utasítás előírta, hogy minden egyes népmozgalmi eseményről külön lapot kell kiállítani. A halálozásokat két féle halálozási lapon jelentették: az egyik a hét évnél fiatalabb, a másik az ennél idősebb halottak jelentésére szolgált.

A hét éven aluliak halálozási lapján — többek között — a következő fontosabb kérdések találhatók: a szülők vallása, állása, foglalkozása, életkora, anyanyelve, a halál időpontja, a halál oka, a halál okát orvos állapította-e meg. Továbbá: egyes vagy többes születésből származott-e a gyermek, a gyermek házasságban vagy azon kívül született. Igen fontos volt az a kérdés, amely azt tudakolta, részesült-e az elhunyt gyermek orvosi kezelésben.

A hét évnél idősebb meghaltak statisztikai lapján — többek között — a következő kérdések szerepeltek: vallás, állás, foglalkozás, legutóbbi lakóhely, születési hely, az elhunyt életkora, családi állapota, neme, anyanyelve, a halál helye, ideje, oka. Tudakolták azt is, hogy a halál okát orvos állapította-e meg, de azt sajnálatosan nem, hogy az elhunyt részesült-e orvosi kezelésben. Az új rendszerű népmozgalmi statisztikai adatgyűjtés — ezen belül a halálozásokra vonatkozó — 1896. évi adatait első ízben a Magyar statisztikai évkönyv új évfolyamának 1897-ben kiadott negyedik kötete közölte.

A halálozási statisztika új rendszere lehetővé tette a halálokoknak a korábbiánál sokkal részletesebb kimutatását. Az Évkönyv sorrendben negyedik kötetében már 31 kiemelt halálok szerepelt. Részletes haláloki statisztikát az 1896. évre 17 haláloki főcsoportban 152 halálokra, továbbá összefoglalóan 4 főcsoport összesítésében a balesetekre, öngyilkosságra, gyilkosságra és a bizonytalan eredetű erőszakos halálra tartalmazott az Évkönyv szóban forgó kötete.

Mind a 31 okot, mind pedig a 152 okot tartalmazó jegyzék jól tükrözi az 1890-es évek orvostudományának a diagnosztikában elért szintjét. A fertőző betegségekre vonatkozó ismeretek lényegében korszerűek, a használt nosológiai entitások nem, vagy alig változtak az azóta eltelt évszázad folyamán. Az egyéb természetes halálokok túlnyomó része azonban tüneteken alapuló definíció, szimptomatológiai kategória. A fertőző betegségek az összes halálozás 28 százalékát tették ki, míg az egyéb természetes halálokok 49 százalékot, a nem természetes halálokok pedig 2 százalékot képviseltek. A halálozások 21 százalékában a halálok ismeretlen maradt. Csecsemő- és öregkorban különösen magas a tüneti kórismék aránya, amennyiben az előbbi esetben a veleszületett gyengeség az összes halálozás 15, míg az utóbbi esetben az aggkori végkimerülés az összhalálozás 11 százalékát teszi ki. Valójában tehát minden negyedik halálozás ebbe a két kategóriába került.

Ebben az időben a meghaltak 15 százaléka gümőkör áldozata volt. 9 százalék halálát tüdőgyulladás okozta, a halálozások 8 százalékában halálokként nem fertőző bélhurutot állapítottak meg. Figyelemre méltó, hogy a halálokok

jegyzékének III. főcsoportja, a „Rossz indulatú daganatok” az összhalálozás közel 2 százalékát képviselték.

1896-ban módosították az 1895-ben elfogadott halálozási lapot. A halálozási statisztika szempontjából annak a bővítésnek van jelentősége, amelyből megtudhatjuk, hogy a meghalt személy orvosi kezelésben részesült-e.

Annak ellenére, hogy a halálozási statisztikában számottevő fejlődés következett be az állami anyakönyvezés elrendelése után, a haláloki statisztika meglehetősen megbízhatatlan volt, tekintettel arra, hogy az összes halálozásnak csak mintegy feléről állítottak ki az orvoshalottképek halottvizsgálati bizonyítványt. A megbízhatóbb haláloki statisztika megteremtése érdekében a belügyminiszter — a nem orvos halottképek által kiállított halottvizsgálati bizonyítványok, vagy azok hiánya esetén olyankor, amikor az elhunyt orvosi kezelés alatt állt — elrendelte, hogy a halál okát a kezelőorvos kórmegeállapítása szerint kell megjelölni, és e célból 1900. január 1-jei hatállyal életbe léptette az Orvosi Értesítőt a halálozási statisztikában. Az Orvosi Értesítő a halálozási statisztikai lapok adatainak kiegészítését és helyesbítését szolgálta.

A századforduló utáni első évtizedben két nagyfontosságú munka látott napvilágot a haláloki statisztika területén. 1906-ban jelent meg a hivatalos statisztikai szolgálat *első magyar halandósági táblája*. A halandósági tábla nemcsak Magyarország össznépeességéről, hanem a megyék, a városok, a főbb nemzetiségek népességei halálozási viszonyainak alakulásáról is igen fontos információkat tartalmazott.

1907-ben publikálták az első magyar rákstatisztikai felvétel anyagát. Az összeírás mind a felvétel időpontjában orvosi kezelés alatt álló rákos betegekre, mind pedig azokra az életben levő rákos betegekre is kiterjedt, akiknél az orvos a rákot már korábban megállapította, de akik a felvétel időpontjában nem álltak az adatszolgáltató orvos kezelése alatt. Bár az orvosoknak csupán nem egészen egy százaléka hagyta válasz nélkül a felhívást, mégis rendkívül kevés lapot töltöttek ki, ami minden valószínűség szerint arra utal, hogy a rákos betegeknek aránylag csak kis része fordult orvoshoz betegségével.

A „Számláló-lap a jelenleg orvosi kezelés alatt álló rákos beteg számára” még nem kérdezi a rosszindulatú daganat fajtáját, minden bizonnyal azért nem, mert az ezekre vonatkozó ismeretek még meglehetősen korlátozottak voltak. A betegség keletkezését illetően arra kíséreltek meg választ adni, hogy szerepet játszik-e benne örökletes tényező, esetleg fertőzés. Figyelemre méltó azonban, hogy a lehetséges kórelőzmények között szerepelnek az alkoholizmus, a dohányzás és a krónikus lobok.

A Magyar Statisztikai Közlemények sorozatában két időszaki kiadvány tárgyalja az 1901 és 1915 közötti időszak gyermekhalandóságát. Az első a két-éven aluli népesség gyermekhalandóságát vizsgálja. A kanyaró, a vörheny, a szamárköhögés és a diftéria által okozott mortalitás azonban a 15 éven aluli népességre vonatkozik.

A gümőkór-halandóság viszonylagos súlya olyan volt a század első évtizedeinek mortalitásában, mint napjainkban az agyérbetegségeké. Van azonban egy lényeges különbség. A gümőkór inkább a fiatal felnőtt kor betegsége, míg az agyérbetegség az öregeké. Az intenzitási viszonyszám 3—4 ezrelék között volt, ami abban az időben az egyik legmagasabbnak számított Európában. Megjegyzendő, hogy az általános és csecsemőhalandóság terén is kedvezőtlen volt az ország helyzete: az országok rangsorában mindkét mortalitást tekintve az utolsó előtti helyet foglaltuk el a század első évtizedében.

A világ csak nehezen talált magára az első világháború sokkja után, és az orvostudomány haladása az orvosi gyakorlatban alig érezte hatását. A kauzális terápiában legfeljebb az insulin, illetve az ultraseptyl alkalmazása jelentett előrelépést. Az orvosi gyakorlatban tapasztalható viszonylagos stagnálás a Betegségek Nemzetközi Osztályozásában is a konzervativizmus térhódítását jelentette. Az 1920-ban elfogadott harmadik revízió nem hozott lényeges változásokat.

A harmadik revízióhoz képest a negyedik viszonylagos haladást jelentett. A negyedik revízió 1929-ben, az ötödik 1938-ban készült el. Ezek a halálokokat 18 haláloki főcsoportba sorolták, és bár lényegesen rövidebbek voltak a második világháború után elfogadott revízióknál — különösen az 1992-ben megjelent tizediknél —, már sok mindent tartalmaztak abból, ami főleg a hetedik revíziótól kezdve teljesedett ki.

Mivel Magyarország mindvégig elfogadta a Nemzetközi Statisztikai Intézet, illetve a Népszövetség Egészségügyi Szervezete ajánlásait, a haláloki osztályozásban a magyar haláloki statisztika rendszere a két világháború között mind betűjében, mind szellemében megfelelt a negyedik, illetve az ötödik revízióknak.

A két világháború közötti időszak jelentős eredményekkel büszkélkedhet a születéskor várható élettartam növekedése terén, ami annak a következménye volt, hogy nagymértékben csökkent a csecsemő- és a gyermekhalandóság. A halálokok között visszaszorultak a fertőző betegségek, közöttük — bizonyos mértékig — a gümőkór is. Mindezek az eredmények sokkal inkább a preventív, sem mint a kuratív medicina javára írandók. 1941-ben az összhalálozás 14 százalékát okozták fertőző betegségek, és ezek túlnyomó része gümőkóros eredetű volt. Ezzel szemben jelentősen nőtt a szívbetegségekől származó mortalitás, amely a harmincas évek végén már a halálozások 15 százalékát adta. A rákhalandóság növekedése volt azonban a legjelentősebb: az 1914. évi 2,3 százalékkal szemben az ilyen halálozások 1941-ben az összhalálozás 8,9 százalékát képviselték. Visszatekintve a két világháború közötti időszakra: valószínű, hogy ez epidemiológiai szempontból és ennek megfelelően a haláloki statisztika fejlődésének szempontjából is átmeneti időszaknak minősül majd.

A második világháború befejezése után közel félévszázad telt el. Az orvostudomány fejlődése ez alatt a 47 év alatt a legmerészebb elképzeléseket is felülmúlta. A diagnosztika megbízhatóvá és ritka kivételtől eltekintve pontosná vált. Számos betegség eredetének, kialakulásának, természetrajzának ismerete lehetővé tette a kauzális terápiát. Ez a megállapítás elsősorban a fertőző betegségek esetében igaz. Az idült nem fertőző betegségek, mindenekelőtt a rosszindulatú daganatos betegségek gyógyításában azonban nem következett be áttörés.

A korcsoportok javuló életesélyei nagyon egyenlőtlenül járultak hozzá a születéskor várható élettartam meghosszabodásához: csecsemő- és gyermekkorban jelentős a hozzájárulás, az öregkorban szerény. Felnőttkorban azonban az életesélyek főleg a férfiak esetében rosszabbodtak, és ennek megfelelően ezeknek a korcsoportoknak a halálozási viszonyai a születéskor várható élettartamot még rövidítették is.

A Betegségek Nemzetközi Osztályozásának hetedik revíziója ajánlást tartalmaz a halottvizsgálati bizonyítvány korszerű formájára, amely figyelembe veszi, hogy az alapbetegséghez szövődmény(ek) társulhat(nak), és hogy a közvetlen halálok esetleg nem azonos az alapbetegséggel. A revízió bevezeti a

kísérőbetegség fogalmát is. Megjelennek a négy számjegyű kategóriák, amelyek a korábbinál sokkal részletesebb osztályozásra alkalmasak.

A nyolcadik és a kilencedik revízió elsősorban a daganatos betegségek és a keringési rendszer betegségeinek osztályozásában jelent fejlődést, de a veleszületett anomáliák és a perinatális időszakokkal összefüggő bizonyos állapotok főcsoportjában is sok új megoldás jelentkezik.

A tizedik revízió első kötete a közelmúltban jelent meg. Sokatmondó, hogy az 1938-ban elfogadott ötödik revízió 297 oldalas volt, míg a tizediknek csupán első kötete 1243 oldalas. (A második és a harmadik kötet oldalszáma egyelőre ismeretlen.) A tizedik revízió figyelembe veszi mindazt, amit az orvostudomány a legutóbbi évtizedekben elsősorban a genetikai kutatásokban és az immunrendszer, ezzel kapcsolatban pedig mindenekelőtt az AIDS vizsgálatában elért.

A magyar halálozási statisztika bizonylatainak részletessége világszínvonalú. A halálóki struktúra, ahogy ez a bizonylatok adatainak feldolgozásából kialakul, megfelel a fejlett egészségi kultúrájú ipari országok halálóki struktúrájának. Valójában azonban ez a struktúra további finomításra szorul. A közlési táblákban három számjegyű kategóriák jelennek csak meg, a négy számjegyű osztályozás előnyeit nem használjuk ki. Sovány vigasz, hogy — egy-két kivételtől eltekintve — ezt a többi statisztikai hivatal sem teszi meg. A többes halálók felolgozása pedig csak olyan gépi programmal képzelhető el, amilyennel egyelőre nem rendelkezünk.

A Központi Statisztikai Hivatalban folyó halandósági vizsgálatok elsősorban a differenciális mortalitás elemzésében voltak eredményesek. Többet tudunk jelenleg a halandóság területi különbségeiről, az ökológiai eredetű differenciákról, a műveltség, iskolai végzettség meghatározta halandósági szintekről vagy éppen az egészségügyi ellátás gyenge pontjainak viszonylagos jelentőségéről a mortalitásban, mint eddig bármikor. Mégis sok mindennel adósok vagyunk.

TÁRGYSZÓ: Halálóki statisztika.

РЕЗЮМЕ

Автор очерка показывает, каким образом весьма специфичная отрасль статистики, статистика причин смерти способствует пониманию смерти, влияющей по сей день одной наименее известной, но пожалуй, наиболее имманентной частью человеческого бытия.

С исторической точки зрения прослеживает способы учета причин смерти и возможности использования полученных таким образом информации.

В качестве окончательного вывода автор устанавливает, что венгерские обследования смертей внесли вклад в первую очередь в анализ смертности; заодно обращает внимание на еще нерешенные вопросы и задачи будущего.

SUMMARY

The study points out how a particular field of statistics, that is mortality statistics by cause of death, contributes to getting acquainted with death, one of the least known parts of human existence even now, although its perhaps most immanent part.

The study reviews, from historical point of view, the survey method as for causes of death, and the possibilities for using the information obtained.

In his final conclusion the author points out that Hungarian surveys relating to the topic have made a contribution primarily to the analysis of mortality; then he directs attention to unsettled questions and to the tasks to be solved in the future.

KÖZÖS NYILATKOZAT A MAGYAR KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL ÉS AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK STATISZTIKAI HIVATALA KÖZÖTTI EGYÜTTMŰKÖDÉSRŐL

A Magyarországon napjainkban lezajló politikai, intézményi, gazdasági és társadalmi változások szükségessé tették a statisztikai rendszer felülvizsgálatát. A piacorientált gazdaság működésének megalapozásához, a reformprogram-tervezetek támogatásához és a reformok hatásának értékeléséhez új információkra van szükség. E célok figyelembevételével a statisztikai rendszer reformja, új módszertani és fogalmi megközelítések alkalmazása és az új prioritások felállítása sürgős feladattá vált. Az Európai Közösségek (EK) és Magyarország közötti statisztikai együttműködés nagyban elősegítheti e célok megvalósítását.

Az együttműködés elsősorban a következőkre épül:

- az adatgyűjtési rendszer átalakítására, új adatgyűjtő mechanizmusok kidolgozására,
- új, a gazdasági egységek növekvő számát felölelni képes vállalati regiszter kifejlesztésére,
- nemzetközileg szabványosított osztályozások, statisztikai fogalmak, módszerek alkalmazására, különös tekintettel az Európai Közösségekben használtakra,
- a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) számítógépesítésének elősegítésére, a statisztikai adatfeldolgozás támogatására,
- statisztikai információcserére.

A magyar statisztikának az átmenetre vonatkozó tervezetét a középtávú fejlesztési program dokumentálja.

Feladataink teljesítése érdekében alapvető fontosságú az együttműködés részét képező összes tervezet és tevékenység összehangolása. Ennek célja a források hatékony kihasználásának és a különböző programok közötti ésszerű munkamegosztásnak az elősegítése.

A Magyarország és a 24 országból álló — 24-ek néven ismert — csoport, valamint a statisztika területén működő nemzetközi szervezetek közötti együttműködés talpköve a Központi Statisztikai Hivatal.

A nemzetközi intézmények által e célból alakított titkárságok közötti munkacsoport és az EUROSTAT támogatja, hogy a 24-ek döntésének szellemében az Európai Közösségek felelősséggel tartozzanak a kelet-közép-európai országokkal való együttműködés koordinálásáért.

Az Európai Közösségek bizottsága már döntött arról, hogy a Regionális Program és a Phare Nemzeti Program keretében jelentős összeget különít el a Magyarországgal való statisztikai együttműködés céljára. Az EUROSTAT a jövőben támogatja újabb pénzügyi források felkutatását az együttműködés finanszírozására.

Ezen együttműködés magában foglalja:

- a KSH szakembereinek szakmai továbbképzését, azaz
  - Magyarországon rendezendő szemináriumokat, workshopokat,
  - magyar statisztikusok részvételét az EUROSTAT és az EK-tagállamok által szervezett szemináriumokon, munkacsoportokban, tanulmányutakon,
  - EK-szakemberek magyarországi konzultációit;
- a KSH adatfeldolgozó-rendszere modernizációjának elősegítését,
- publikációk és egyéb tevékenységek támogatását.

Ezen közös nyilatkozat aláírásával a két fél közötti szoros együttműködés időszakának kezdetét kívánjuk jelezni.

Budapest, 1992. május 7.

VUKOVICH GYÖRGY
elnök
Központi Statisztikai Hivatal
Magyarország

YVES FRANCHET
főigazgató
Európa Közösségek
Statisztikai Hivatala

COMMON DECLARATION ON STATISTICAL COOPERATION BETWEEN THE HUNGARIAN CENTRAL STATISTICAL OFFICE AND THE STATISTICAL OFFICE OF THE EUROPEAN COMMUNITIES

The political, institutional, economic and social changes now taking place in Hungary have necessitated a reexamination of the statistical system. New information is needed to provide the basis for the functioning of a market oriented economy, to support the design of reform programmes and assessment of the impact of reforms. For these aims the reform of the statistical system, adoption of new methodological and conceptual approaches and establishing new priorities have become an urgent task.

The statistical cooperation between the European Communities and Hungary can greatly contribute to the implementation of these aims.

The cooperation shall focus on

- redesigning the data collection system and establishing new mechanisms for data gathering,
- developing a business register which encompasses the growing numbers of economic units,
- adopting internationally standardized classifications, statistical concepts, methods, especially the standards used within the European Communities,
- contributing to the computerization of the HCSO, supporting statistical data processing,
- exchanging statistical information.

The transition project of the Hungarian statistics is documented in the Medium-term Development Program.

In order to achieve these objectives it is essential to ensure a good coordination of all the cooperation projects and activities. The purpose of this coordination is to promote an efficient utilization of the resources and effective division of labour between different programmes.

The keystone of the coordination between Hungary and the Group of 24 countries — known as G24 — as well as International Organizations in the field of statistics is the HCSO.

It shall be supported by the specific Inter-secretariat Working Group created by International Institutions with this purpose and by EUROSTAT, in the context of the decision of the G24 to give the Commission of the European Communities the responsibility of coordinating their cooperation with Central and Eastern European countries.

The Commission of the European Communities has already decided to allocate substantial funds to finance the statistical cooperation with Hungary by means of the Regional Programme and the National Programme Phare. EUROSTAT supports obtaining future financial resources required for further cooperation.

This collaboration includes:

- professional training of the experts of the HCSO
  - seminars, workshops organized in Hungary,
  - participation of Hungarian statisticians in seminars, working groups, study trips to be organized in EUROSTAT and EC Member States,
  - consultancies of EC experts in Hungary.
- contribution to the modernization of the data processing system of HCSO,
- support for publications and other activities.

This Common Declaration has been signed to mark the beginning of a period of close collaboration between the two parties.

Budapest, 7 May, 1992

GYÖRGY VUKOVICH
President
Central Statistical Office
Hungary

YVES FRANCHET
Director General
Statistical Office
of the European
Communities

A HIVATALOS STATISZTIKAI SZOLGÁLAT 125. ÉVFORDULÓJÁNAK MEGÜNNEPLÉSE

Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves fennállása alkalmából a Központi Statisztikai Hivatal, a Magyar Statisztikai Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai és Demográfiai Bizottsága ünnepsorozatát rendezett. A többnapos megemlékezésre 1992. május 26-án és 27-én, valamint — Keleti Károly sírjának megkoszorúzására — 29-én került sor.

ÜNNEPI ÜLÉS

Az ünnepek sorát az 1992. május 26-án, a Magyar Tudományos Akadémia vári kongresszusi termében tartott ünnepi ülés nyitotta meg. A nagyszámú hazai és külföldi érdeklődő,¹ a statisztikai tudomány művelői és tisztelői jelenlétében tartott ünnepi ülés elnökségében *dr. Antall József*, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke, *prof. dr. Erich Bader*, az Osztrák Köztársaság Központi Statisztikai Hivatalának elnöke, *dr. Andorka Rudolf*, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem (BKE) rektora, az Országos Statisztikai Tanács elnöke, *dr. Kupcsik József*, a BKE rektorhelyettese, a Magyar Statisztikai Társaság elnöke és *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke foglalt helyet.

Dr. Andorka Rudolf üdvözlő szavai után hangzott el *dr. Antall József* miniszterelnök megnyitó beszéde, melyben meleg, közvetlen szavakkal üdvözölte a jelenlevőket, és kifejezte afeletti örömét, hogy egy évvel az ENSZ által szervezett szakmai konferencia után ilyen jeles ünnepen üdvözölheti újra a statisztikai

szakma szervezeteit, illetve képviselőit. Ezután a magyar statisztika alapjait lerakó *Fényes Elek*ről, majd pedig a nyomdokaiba lépő *Keleti Károly*ról emlékezett meg a történész kutató alaposágával, és kitért a hazai statisztika módszertani sajátosságaira, jelentőségére, a XIX. századi Magyarország fejlődésére az 1848-49-es szabadságharc előtti, majd pedig a kiegyezést követő időszakban. Hangsúlyozta, hogy számos történelmi kihívásra nemegyszer a statisztikusoknak kellett megadni a választ. A magyar statisztika sohasem merevedett meg a számok bővületében, mindig elemző volt, és mindig közel állt a gazdasági élet aktuális kérdéseihez. A magyar statisztika tudománya kezdetektől a pragmatikus racionális európai gondolkodáson alapulva, egyrészt leíró jellegű volt, másrészt analízis, s a gazdasági élet számára mindig információkat nyújtott. Szinte valamennyi statisztikusunk a nemzet érdekében elkötelezett volt, a magyar gazdaság fejlődését szolgálta, az objektivitás megtartása mellett.

A statisztikával szembeni jövőbeli elvárások legfőbb elvi alapjaiként Antall József a jogállamiságot, a szabad piacgazdaságot és a nemzetközi módszertani eredmények hathatós alkalmazását jelölte meg, miközben részletesen kitért az új típusú gazdaság újfajta megfigyelési rendszere és módszerei kidolgozásának nehéz, de elengedhetetlen feladataira. A történelmi statisztika fontosságára is rámutatva érintette a statisztika és a többi tudományág kapcsolatának jelentőségét. Összefoglalóan kijelentette, hogy mind a kormányzat, mind a társadalmi-gazdasági élet szereplői, valamint az egész közvélemény számára olyan „... valós adatokat tartalmazó, analízis statisztikára van szükség... , amely az Európai Közösség országaival való együttműködés, a korszerű nemzetközi összehasonlítható statisztika követelményeit is kielégíti”.

Az ünnepi ülés előadói *dr. Erich Bader* és *dr. Vukovich György* voltak. (Dr. Vukovich György előadásának kissé módosított válto-

¹ Az ünnepségre meghívott külföldi vendégek: *J. L. Bodin*, a Hivatalos Statisztikusok Nemzetközi Egyesülete (International Association of Official Statistics — IAOS) volt elnöke, *Erich Bader*, az Osztrák Statisztikai Hivatal elnöke, *Petru Pepéca*, a Román Nemzeti Statisztikai Bizottság elnöke, *Ivan Nápravník*, a Cseh Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, *Rudolf Krc*, a Szlovák Statisztikai Hivatal elnöke, *Janka Hostinová*, a Szlovák Statisztikai Hivatal elnöki titkárságának vezetője, *Josef Olenski*, a Lengyel Köztársaság Központi Statisztikai Hivatalának elnöke, *Wanda Skowronska-Wojciechowska*, a Lengyel Köztársaság Központi Statisztikai Hivatala Tanulmányi és Külföldi Együttműködési Irodájának igazgatója.

zatát, dr. Erich Bader előadásának rövidített változatát a jelen számban közöljük.)

Az ünnepi ülés záró aktusaként dr. Vukovich György átadta az 1992. évi Fényes Elek Emlékérmeket (a díjazottak névsorát e számunk Statisztikai Híradó rovata tartalmazza), majd dr. Kupcsik József zárószavaival ért véget az ünnepi ülés.

TUDOMÁNYOS SZEMINÁRIUM

Az ünnepségsorozat második napján, 1992. május 27-én a Központi Statisztikai Hivatal Nagytanácstermében és Konferenciatermében rendezték meg a statisztikai szolgálat 125 éves évfordulója előtt tisztelgő tudományos szemináriumot, melynek programja a statisztika legfontosabb területei történeti áttekintésének és jövőbeni feladatai felvázolásának jegyében zajlott le. A szeminárium előadásai két szekcióban, időben párhuzamosan hangzottak el, melyeket a kora délutáni órákban rendezett együttes ülés zárt be.

A *Gazdaságstatisztikai szekció* ülésének elnöki tisztét dr. Szilágyi György, a KSH főosztályvezető-helyettese látta el. Bevezetőjében kiemelte a négy (korábban benyújtott) előadás közös vonását, miszerint „... történelmi távlatban, a kezdetektől elindulva, a jelen és a jövő problémáinak tárgyalásával fogják át a témát”.

Elsőként dr. Árvay János „A nemzetijövedelem-számítás története Magyarországon Kautz Gyulától napjainkig” című előadása hangzott el. Már Szilágyi György bevezető szavai is rámutattak arra, hogy ez az előadás többet tartalmaz, mint amennyit címe ígér, hiszen a nemzeti számlák rendszerének szerkezetéig kérdéskörére is kitér.

A nemzetijövedelem-számítás történetének kezdetéig visszanyúló áttekintés *William Petty*től, illetve *Gregory King*től eredeztette a nemzeti jövedelem hagyományos becslését. Az előadó azonban azzal a közléssel lepte meg a hallgatóságot, hogy a közelmúltban a Nemzetközi Jövedelem- és Vagyonkutató Társaság (International Association for Research in Income and Wealth — IARIW) őszi konferenciájára készült anyagok között birtokába került egy dolgozat, melynek címe: „A brit gazdaság teljesítménye a Domesday-Booktól Gregory Kingig, 1086—1688”, azaz az eddig is tekintélyesnek tartott 300 éves múlt hirtelen 900 évesre növekedett.

A magyar 137 éves történelmi időszakból két rövid korszakot emelt ki, nevezetesen az 1949 és 1955, valamint az 1965 és 1970 közötti éveket, amelyek a hivatalos statisztikai szolgálat keretében végzett munka fontos állomásai voltak. 1949 előtt ugyanis a nemzetijövedelem-számítás elméleti megalapozása és gyakorlati megvalósítása egy-egy kiemelkedő kutató személyéhez fűződött; csak

1949-ben, a központi tervgazdálkodás bevezetésével egyidejűleg vált a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) feladatává.

A Központi Statisztikai Hivatalban 1949-ben megkezdődött munka elmélete és módszertana az akkor kialakult marxista politikai gazdaságtan szigorú dogmáin alapultak, amelyek szerint új érték csakis az anyagi termelés szférájában keletkezik. Konkrét gyakorlati útmutatást e bonyolult munkához a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalában folytatott konzultációk nyújtottak. Az első számítások 1950-ben készültek el, ezek az 1949. évi társadalmi termék és nemzeti jövedelem értékét mutatták ki. Ettől kezdve a KSH minden évben folyamatosan kiszámította az előző év társadalmi termékét és nemzeti jövedelmét. 1952-ben a számítások — az 1949 utáni számításokkal összehasonlítható áron és azonos tartalommal — felmérték az ország 1938. évi gazdasági teljesítményét is. E munkák során viszonylag rövid idő alatt jól megalapozott eredményeket sikerült elérni. A KSH kezdettől fogva egy viszonylag teljes „mérlegrendszer” épített ki, amely a gazdaság működését több metszetben mutatja be. Már az első évtől kezdve a nemzeti jövedelmet három különböző, egymástól lényegében független megközelítésben számította ki: egyrészt az egyes termelőágazatok hozzájárulásaként, másrészt a termelésben keletkezett elsődleges jövedelmek összegeként és végül a végső felhasználás elemeinek az összegeként. A későbbi évek folyamán e számítások módszertani alapjai megszilárdultak, statisztikai adatbázisa kiszélesedett. Ugyanakkor fellépett a szocialista tervgazdálkodásnak a „burkolt áremelkedések” címén ismert egyik tipikus betegsége, amellyel szemben a KSH nem volt eléggé felvértezve, s ez a változatlan áras számításokban nem elhanyagolható mértékű torzításokat idézett elő. Ezeket egy 1966—1967-ben végrehajtott felülvizsgálat nagyrészt kiküszöbölte.

A másik kiemelkedő történelmi időszakban a magyar nemzetijövedelem-számítás fejlődését három kivételesen fontos eseménysorozat kedvező egybeesése segítette igen nagy mértékben. Az első színhelye Magyarország volt, ahol ekkor indult el és vált egyre intenzívebbé és szabadabbá egy új gazdaságirányítási rendszer kialakítását célul tűző vitasorozat. Az új irányítási rendszer 1968 elején életbe is lépett. A másik fontos eseménysorozat színhelye Genf volt, ahol az ENSZ égisze alatt megkezdődött az ENSZ által korábban javasolt nemzeti számlarendszer (System of National Account — SNA) felülvizsgálata és kibővítése. E tanácskozásokon a magyar statisztikusok kezdettől fogva részt vettek, és közvetlenül megismerhették a kialakuló új rendszer elméleti alapjait, szemlé-

letmódját, összefüggésrendszerét. A felülvizsgált SNA-t 1968-ban fogadták el. A harmadik fontos eseménysorozat színhelye túlnyomórészt Moszkva volt, ahol a KGST-országok közös népgazdasági mérlegrendszerének (Material Product System — MPS) nemzetközi rendszerként való kialakítása folyt. A magyar statisztikusok ebben a munkában is mindvégig részt vettek. Az MPS-t 1968-ban fogadta el a KGST Statisztikai Állandó Bizottsága.

Az ENSZ új, kibővített változata két szempontból tűnt sokkal előnyösebbnek az MPS-nél. Egyrészt azért, mert az SNA legtöbb fogalma és gazdasági szemlélete sok területen egybeesett a hazai gazdaságirányításban bevezetni tervezett új fogalmakkal és szabályozókkal. Másrészt kitűnt, hogy az SNA nemcsak és nem elsősorban azért múlja felül az MPS-t, mert az anyagi termelés szférájával szemben a gazdasági tevékenységek összességét öleli fel, hanem főleg azért, mert a gazdaság működését életszerűbben, közvetlenebbül és közérthetőbb módon jellemzi. Egy sor olyan mutató, amelyek az SNA lényegéhez tartoznak, így például a működési többlet, a rendelkezésre álló jövedelem, a megtakarítás, a pénzügyi többlet vagy hiány, teljesen hiányzik az MPS-ből.

Mindezek figyelembevételével a magyar KSH olyan mérlegrendszert dolgozott ki és fogadtatott el 1970-ben, amely

- nagymértékben kibővítette az eddigi magyar mérlegrendszert,
- magában foglalta a KGST többi országával közösen elfogadott MPS legfőbb fogalmait;
- ugyanakkor beépítette a rendszerbe az ENSZ által ajánlott rendszer (SNA) minden fontos mutatószámát és gazdaságelemzési eszközét;
- ezáltal lehetővé tette Magyarország gazdaságának összehasonlítását mind keleti, mind nyugati irányban;
- kielégítette az akkor bevezetett gazdaságirányítási mechanizmus alapvető információs igényeit.

Az új magyar rendszer 1970-ben elkészült, annak kidolgozásában és társadalmi elfogadtatásában valamennyi érdekelt államigazgatási szerv (Országos Tervhivatal, Pénzügyminisztérium, Magyar Nemzeti Bank) és tudományos intézet részt vett.

Az 1970-ben bevezetett magyar mérlegrendszer sok tekintetben eltért mind az SNA-tól, mind az MPS-től, hiszen egyetlen *integrált* rendszerben ábrázolta a gazdaság működését. Több fontos kérdésben azért tért el az SNA-tól, mert annak ajánlásait a magyar statisztikusok nem tartották közgazdaságilag jó megoldásnak. Az azóta eltelt idő több alapvető kérdésben igazolta a magyar felfogás helyességét, s az 1993-ban elfogadásra kerülő új, felülvizsgált SNA olyan megoldásokat tesz magáévá, amelyeket Magyarország már több mint 20 éve alkalmaz.

Befejezésül az előadó rámutatott arra, hogy a nemzetgazdasági teljesítményekről a

statisztikai hivatalok által publikált adatok a világ minden fejlett országában nagy tekintélyt és elismerést élveznek, amelyek megtámadhatatlanok, kétségbevonhatatlanok. A magas megbízhatósági fok adja meg ezeknek az adatoknak a presztízsét, s ez egyben fontos tényezője a statisztikai hivatalok tekintélyének.

Dr. Zafír Mihály, a KSH főosztályvezető-helyettese „Fordulópontok a magyar fogyasztói árstatisztika történetében” című előadásában (írásos változatát lásd jelen számban) a múlt és a jelen összekapcsolásával vázolta fel e gazdaságstatisztikai terület négy fordulópontját. A negyedikben utalt a rendszer-váltás megkövetelte új hazai fogyasztóiár-index-számítás megújítási munkálataira is.

Az *agrárstatisztika* múltbeli eredményeiről és jelen feladatairól *dr. Udovecz Gábor*, az Agrárgazdasági Kutató- és Informatikai Intézet főigazgató-helyettese beszélt „Sikerek, gondok és feladatok az agrárstatisztikában” címmel. (A benyújtott dolgozatot az előadó *dr. Harza Lajossal*, az Agrárgazdasági Kutató- és Informatikai Intézet főigazgatójával közösen írta.) Előadásában a mezőgazdasági statisztikát mint a gazdaságstatisztika alapját, kiindulópontját határozta meg. Korszakokra osztva az agrárstatisztika történetét, négy főbb időszakot állapít meg:

1. a XI. századtól a XVII. század végéig eltelt szakasz többnyire adózási nyilvántartásra készült portális összeírásokkal;

2. a III. Károlytól a II. József-féle népszámlálásig terjedő időszak, amikor a földön kívül már az adózó népesség egyéb vagyoni helyzetét is ismerni kívánták;

3. a II. József korabeli népszámlálástól a hivatalos statisztika szervezeti kialakulásáig terjedő időszak;

4. az önálló statisztikai szervezet működésének korszaka.

A négy korszakot jellemezve az előadó kiemelte, hogy a *Keleti Károly* által kezdeményezett, majd halála után (1895-ben) megvalósított első részletes mezőgazdasági összeírás számos nyugat-európai statisztikai hivatalét megelőzte. Ilyen nagy jelentőségű mezőgazdasági összeírásra csak jóval később, 1935-ben, már a nemzetközi szakmai szervezetek — a mai ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete (Food and Agriculture Organization of the United Nations — FAO) elődjei — javaslatára hajtottak csak végre. Az összeírás rendkívül gazdag forrása lett a korabeli valóság feltáróinak, de főként az 1895 és 1935 közötti magyar gazdasági fejlődés gazdaságtörténeti kutatásának, sőt még az 1945-ös földreform végrehajtásához is részben ez az összeírás szolgált alapul.

Az 1945 utáni csaknem félévszázados korszakot több gazdaságpolitikai tényező tagolta, minek megfelelően az átalakított mezőgazdasági statisztika adatgyűjtési rendszere is változott. Lényeges momentumként említette az előadó Magyarország felvételét a

FAO-tagok sorába, ami 1945-ben megtörtént, de politikai okokból 1953-tól 1968-ig e tagság szünetelt.

A mezőgazdasági nagyüzemek két ütemben, erőltetetten végrehajtott kialakításával párhuzamosan létrejött mezőgazdasági nagyüzemekről szóló statisztikák alapján részletes és pontos adatok találhatóak, csonka kép maradt azonban e korszakról a háztartási mezőgazdasági termelés felmérésének hiányosságai miatt. Minthogy Magyarország 1968-ban újra FAO-tag lett, az egyre sürgetőbb nemzetközi igény is szorgalmazta a mezőgazdasági világcenzushoz való csatlakozást, amely meg is történt, és 1972-ben végrehajtották az összeírást.

A felvétel jelentőségének, tanulságainak ecsetelését követően az előadó kitért az élelmiszer-gazdaság kombinált ágazati kapcsolatok mérlegére is, mely ugyancsak mérföldkő lett a magyar mezőgazdasági statisztika történetében.

A jelenről szólva Udovecz Gábor mindekelőtt a rendszerváltásból következő tulajdoni reform, az új vállalati és térségi szerkezet kialakulása, a piaci viszonyok elterjedése következtében kialakult helyzet statisztikai feladatait vázolta fel. Az eddigi statisztikai információs tevékenység szinte valamennyi részterületen átalakítást, „újrágondolást” követel, mert csakis ezek végrehajtásával kísérhető nyomon a magyar mezőgazdaság tényleges helyzete.

A szekció „Fejezetek a magyar külkereskedelmi statisztika történetéből” című előadása egy nagy hagyományú, ám napjainkban annál alaposabb átalakulást megélt statisztikai ág, a külkereskedelmi statisztika világába kalauzolta a hallgatóságot. A benyújtott dolgozat szerzője *dr. Pukli Péter*, a KSH főosztályvezetője volt, betegsége miatti távollétében azonban munkatársa, *Kelecsényiné Gáspár Katalin*, a Külkereskedelmi osztály vezetője tartotta meg az előadást. Az előadó egyrészt az írásos anyagból emelt ki néhány általa legfontosabbnak vélt részt, másrészt megragadva a lehetőséget, kitért a rendkívül gazdag és fontos gazdaságstatisztikai terület mai, megoldásra váró kérdéseire.

A szerző mintegy 110 évnyi történeti tényanyaggal foglalkozott. Mi az, amit ebből a 110 esztendőből a mai szakembereknek fel kell eleveníteniük, ami mindenképpen figyelemre méltó, ami a mai problémák megoldásában mintaként, segítségül szolgálhat — tette fel a kérdést az előadó. Meglepő tapasztalatként állapította meg, hogy a múlt tanulmányozása során szinte valamennyi mai kérdésre, dilemmára választ kaphat korunk statisztikusa. Mindenekelőtt abban látja a múlt tapasztalataiból kapott segítséget, hogy a statisztikusnak, ha világos igény fogalmazódik meg munkája iránt, márpedig ez ma ta-

gadhatatlan és elháríthatatlan, az a feladata, hogy keresse meg azt a módot, azokat az eszközöket, ahogyan és amelyekkel az adott körülmények között az igények kielégíthetők, azaz a statisztikai rendszer működőképessé tehető.

A magyar külkereskedelmi statisztika története sikeres megoldások mellett feljegyzett néhány kudarcot is, amikor is az adatszolgáltatás kényszerűen szünetelt megbízható adatok hiányában.

Ezt követően áttekintette a múlt működő külkereskedelmi rendszereit, három nagy időszakra bontva. Az első szakasz az első világháború végéig tartott, a második a két világháború közötti korszakot ölelte fel, míg a harmadik lezárult szakasz a történeti szempontból igazán még fel nem dolgozott közelmúlt, az 1949 és 1990 közötti időszakra tehető. Mindezt a statisztikai munka meghatározó tényezőit középpontba állítva (ezek: az adatgyűjtés szervezeti rendszere, a megfigyelésnél alkalmazott termékosztályozók, a forgalom értékének megállapítása), a mai szemmel is figyelemre méltó megoldásokra összpontosítva vázolta. Kiemelte e korai időszakoktól kezdődően a vám- és külkereskedelmi statisztika egybefonódását, rávilágítva e kapcsolat lényegére: a vámszervezet nyilvántartási rendszere ésszerű lehetőséget „kínál” a külkereskedelmi adatok gyűjtésére. Ezzel egy rendkívül nagy számosságú sokaság több célú, a vám és a statisztika igényeit egyaránt kielégítő, teljes körű regisztrációja biztosítható.

Az adatgyűjtés szervezeti rendszere — alkalmazkodva a mindenkori feltételekhez — korszakonként eltérő volt. A magyar külkereskedelmi statisztika első korszakában, melyet szorosán véve 1882-től kezdődően lehet számítani (ugyanis 1882-től rendelkezünk megbízható külkereskedelmi adatokkal), Magyarország nem rendelkezett önálló vámterülettel, s így vámszervezettel sem. A külkereskedelmi forgalom megfigyelése a szállító vállalatok beszámoltatásával történt, méghozzá külön statisztikai célú nyilatkozat készítését írta elő a törvény, ami teljesen új adatgyűjtési módszer volt. A két világháború között a statisztika bekapcsolta az adatgyűjtő szolgálatba a vámhivatalokat is, míg a második világháború utáni rendszerben az adatszolgáltatók a külkereskedelmi tárca irányítása alatt működő külkereskedelmi vállalatok voltak.

A jól kidolgozott, nemzetközileg egységesített nomenklatúrákban jelölte meg a sikeres statisztika másik fontos tényezőjét. Annak, hogy a külkereskedelmi adatok jelenleg nem megbízhatóak, egyik alapvető oka a megfelelő nomenklatúra hiánya. Hasonló eset fordult elő a kiegyezést követő években, amikor is az önálló magyar statisztikai szolgálat

külkereskedelmi adatgyűjtését meg kellett szüntetni; a begyűjtött adatok ugyanis alig-alig voltak értelmezhetőek, mert az egyes adatszolgáltatók eltérő nómenklatúra szerint regisztrálták a forgalmat.

A nemzetközi szervezetek munkája révén az egységesítés már az első világháborút követően megindult, és mára a tevékenységek, illetve a termelési és a forgalmi szféra jellemzésére szolgáló termékjegyzékek nemzetközileg harmonizált rendszere látszik körvonalazódni. A magyar külkereskedelmi statisztika mindig igyekezett összhangban lenni a nemzetközi ajánlásokkal, sőt volt alkalom, amikor kezdeményező szerepet is játszott. Mindazonáltal ezeket a nemzetközi ajánlásokat mindig a hazai körülményekre kellett és kell adaptálni.

Mint a sajátos körülményekhez való alkalmazkodás mintaszerű példáját emelte ki az előadó a múlt század végén életrehívott ún. értékmegállapító bizottság munkáját, melynek tagjai igen nagy szakértelemmel, áruismerettel rendelkeztek, és az ő munkájukon alapult az az értékbecslés, amely a külkereskedelmi statisztika egyik alapja volt. Felhívta egyúttal a figyelmet arra, hogy a mai statisztika sem nélkülözheti a szakmai kontrollt, az adatgyűjtés teljességének biztosítása mellett az adatok megbízhatósága érdekében igen nagy súlyt kell helyezni a forgalom értékének megállapítására.

1991. január 1-jétől a külkereskedelmi áruforgalmi statisztika nyugat-európai módszertani szabványoknak és az ENSZ-ajánlásoknak megfelelően újra a vámstatisztikán alapul, azaz külön adatgyűjtés nélkül készül. Ezzel a lépéssel lezárult a szocialista külkereskedelmi statisztika időszaka, és ez a régi hagyományokkal rendelkező szakstatisztika visszatért több mint 100 éves történeti fejlődési szakaszához, ami egyben a jelenlegi nemzetközi gyakorlathoz való visszatérést is jelentette.

A *Társadalomstatisztikai szekció* ülésén dr. *Klinger András*, a KSH elnökhelyettese elnökölt. Az ünnepi alkalmat méltató bevezető szavait követően *Mészáros Árpád*, a KSH főosztályvezetője „Adalékok a magyar népszámlálások történetéhez” címmel a statisztikai szolgálat történetében nagyjelentőségű, tízévenkénti rendszerességgel végrehajtott népszámlálási felvételek történetét tekintette át 1869-től napjainkig. (Minthogy a közelmúltban lezajlott 1990. évi népszámlálás, illetve annak előkészítő munkálatai részletesen szerepeltek e lap hasábjain, e helyt az új megállapításokat emeljük ki.)

A fennállásának 125. évét ünneplő hivatalos magyar statisztikai szolgálat történetének egyik méltó fejezete a népszámlálásokat illeti meg — mondotta az előadó, ugyanis „Elmondhatjuk, hogy a magyar népszámlálások

kat időről időre jelentős elvi és módszertani fejlődés jellemezte. Népszámlálásról népszámlálásra nyomon követhető, hogy — kitűnő alapokból kiindulva — miként fejlődött, tökéletesedett a cenzusok szervezése, előkészítése, lebonyolítása, az adatfeldolgozás és a publikáció.” Népszámlálásonként igen színes és alapos jellemzéseket hallhattunk az idézett témákról. Legfőbb fordulópontként említette az előadó az 1900., majd az 1910. évi népszámlálást. Az előbbi „... kutatta egyfelől a népesség háztulajdonát, másfelől a földbirtokviszonyokat” mellyel „... a lakosság vagyoni és társadalmi-gazdasági helyzetére törekedett rávilágítani.” Az 1910. évi pedig először alkalmazott törvényileg előírt felülvizsgálókat, és „... tartalmilag néhány nagyon jelentős újítással bővült.” (Ezek közül a házasságok termékenységének tudakolását, az iskolai végzettség kérdésését stb. emelte ki.) Felhívta a figyelmet az 1920. évi népszámlálásról szóló információk érdekességére, amikor is a háború dúlta, szétszabdált ország népességének állapotát kellett rögzíteni. Az 1930. évi népszámlálás is sok újdonságot tartalmazott mind a foglalkoztatottság, mind az egészségi állapot, a lakás- és épületállomány kérdésköreit illetően. Kitért az előadó az 1940. évben esedékes és 1941. évi, már a második világháború alatti népszámlálás számos szervezési nehézségére, majd az országos belpolitikai érdekből előrehozott 1949. évi népszámlálás lebonyolítására.

Az elkövetkező 40 év népszámlálásainak ismertetését követően végezettel *Mészáros Árpád* megállapította, hogy a jövőben a népszámlálások előkészítési és adatfelvételi munkafázisaiban a digitális térképek elterjedésével az adatfeldolgozásban és a publikációban is egyre nagyobb szerepe lesz a számítástechnikának, a hangsúly azonban az utóbbi évek tapasztalatai alapján a személyi számítógépes rendszerek felé tolódik el.

Dr. Józán Péter, a KSH főosztályvezetője „Az orvostudomány haladása és a magyar halálkeleti statisztika fejlődése” című előadásában (az átdolgozott tanulmányt lásd e számban) arra mutatott rá, hogy a statisztika egyik sajátos területe, a halálkeleti statisztika miként járul hozzá az emberi lét mindmáig egyik legkevésbé ismert, de talán legimmanensebb részének, a halálnak a megismeréséhez. Történeti szemszögből tekinti végig a halálkeleti számbavételének módját, és az így nyert információk felhasználási lehetőségeit. Végső következtetésében az előadó megállapította, hogy a magyar halandósági vizsgálatok eredménnyel járultak hozzá elsősorban a mortalitás elemzéséhez, ugyanakkor felhívta a figyelmet a még meg nem válaszolt kérdésekre, a jövőben elvégzendő feladatokra.

Varga Alajosné, a KSH osztályvezetője a magyar oktatási statisztika történetével ismertette meg hallgatóságát. „Szemelvények a magyar oktatási statisztika történetéből” című előadásának bevezető részében név szerint megemlítette mindazon személyeket — *Buday Lászlótól és dr. Pogány Frigyesztől kezdve, Asztalos Józsefen, Laky Dezsőn és Jánki Gyulán át* — „... akik számunkra lehetővé tették e terület kialakulásának és korai fejlődésének megismerését.” Külön szólt az előadó *Kőrösy József és dr. Thirring Gusztáv* elévülhetetlen érdemeiről, akik a Budapest Székesfővárosi Statisztikai Hivatal önálló kiadványaiban ismertették a főváros tanügyi helyzetét. Minthogy „A második világháborút követő évtizedekben ez a sor megtörik, sokkal kisebb terjedelemben és kevésbé publikusan készültek statisztika-történeti tanulmányok e témakörben. Éppen e miatt érdemes megörökíteni azok neveit is, akik ebben az időszakban felismerték a történeti kutatások fontosságát...” — mondotta, *Tóthné Polonyi Nóra, Erdész Tiborné és dr. Fehér Kálmánné* nevének felsorolásával.

A hazai oktatás történetének legrégebb emlékeit felidézve, a még nem mai értelemben vett statisztikáról szólva, megemlítette az előadó a XVII. századból fennmaradt egyházi iskolai nyilvántartásokat, majd fordulópontként az 1777-es Ratio Educationis dekrétumot, melynek nemcsak az oktatásban, hanem az oktatási statisztikában is jelentős szerepe volt, még ha adatgyűjtési igénye nem is járt valódi sikerrel. Az oktatási statisztika szolgáltatása a második Ratio Educationis (1806) után vált rendszeressé, melyet „... a bécsi központi statisztikai bizottság összesített és tett közzé egészen a kiegyezésig”.

Az egyre részletesebb, törvényen alapuló, a modern népoktatás kifejlődésével együtt fejlődő oktatási statisztika kiépítése a kiegyezés és az első világháború közötti időszakban zajlott le, melyről alapos részletességgel szólt az előadó. Csupán jelzésszerűen emeljük ki e fejlődés legfőbb momentumait: a rendszeres tanügyi statisztikai adatgyűjtés keretében a tankötelesekről, a népoktatásról szóló 7-féle adatfelvétel; az 1876. évi XXVIII. törvény-cikk előírását a tanfelügyelők részére a törzskönyvek vezetésére, melyek kitűnő adatforrások voltak stb.

Az 1897. évi XXXV. törvény-cikk a népoktatásügyi statisztikát új alapokra helyezve, önálló adatgyűjtésként a m. kir. Központi Statisztikai Hivatalra bízta, megvalósítása azonban váratott magára, és csak a század első évtizedében indult meg a rendszeres munka. A középiskolákról, valamint a felsőoktatásról szóló statisztikai adatgyűjtéseket is kiemelte az előadó, és részletesen ismertette a begyűjtött adattípusokat, a kérdőívek tar-

talmát. Egyet kell értenünk az előadás azon megállapításával, hogy az oktatási statisztikarendszere a századfordulót megelőző és az azt követő évtizedekben — a mai követelmények normái szerint is — messzemenően kielégítette a felmerülő igényeket; a teljesség, a folyamatosság és a részletezettség tekintetében nemzetközi vonatkozásban is figyelemre méltó volt.

A két világháború közötti időszak oktatási statisztikája, a hagyományok fenntartása mellett, az 1930-as években elsősorban a felsőoktatást illetően bővült. E korszak két jelentős összegző munkájaként emelte ki Varga Alajosné *dr. Laky Dezső*: „A magyar egyetemi hallgatók statisztikája, 1930” című munkáját, valamint a „Magyarország óvó- és oktatószemélyzetének statisztikája az 1934/35. tanévben” c. kiadványt, mely 28 000 pedagógusról nyújtott tájékoztatást, a mai napig meg nem haladott alapességgel.

1945 után alapvetően átalakult az oktatás rendszere és irányítása, szögezte le az előadó. A változások legfőbb jellemzőinek ismertetése után áttekintette az ebből következő statisztikai adatgyűjtésbeli és feldolgozási változásokat is. Ekkor alakultak ki a párhuzamos feldolgozások is, melyeket végül is miniszteri rendelettel szüntettek meg. Ennek értelmében (1952-től) az adatfelvételeket a mindenkor Oktatási Minisztérium bonyolítja, és a feldolgozásokat is ott végzik. A Hivatal fő feladata a szakmai felügyeleten és az ellenőrzésen túl a kormányzati szintű elemzés és tájékoztatás lett. (Az 1950-es évek második felétől a kért adatok mennyisége jelentősen mérséklődött, de számos olyan téma megfigyelésére a mai napig sem került sor, amelyre a két világháború közötti statisztikusok felfigyeltek. Ilyen például az iskolák vagyoni állapotára, kiadásaira, bevételeire vonatkozó adatgyűjtések vagy az egyetemi, főiskolai hallgatók családi körülményeire, lakásviszonyaira, vagyoni helyzetére, egészségi állapotára irányuló kérdések.) Az előadó megállapítása szerint a Hivatal a rendszeres oktatási adatgyűjtési és feldolgozási munkáktól mentesülve, egyre inkább a módszertani feladatok megoldására, valamint a nemzetközi kapcsolatok kiépítésére fordíthatta figyelmét.

Ugyancsak az elmúlt 30 esztendő eredményeként tartható számon az egyszeri reprezentatív adatgyűjtések közül jónéhány, például a különböző iskolai fokozatokon végzetek pályaválasztási szándékáról, a tanulók családi környezetének a tanulásra gyakorolt hatásáról készült megfigyelés. Érdekes, új típusú adatfelhasználást jelentett a különböző korosztályoknak az oktatási rendszeren való áthaladását vizsgáló elemzés, valamint a demográfiai tényezők iskolarendszerre gyakorolt hatásának vizsgálata. A munkaerő-ál-

lomány iskolai végzettségének és az oktatásnak az összefüggéseit vizsgáló megfigyelés is fontos kezdeményezés volt, melynek jelentősége ma különösen megnőtt. Az öt évenként megjelenő összefoglaló jellegű adatgyűjtemények az oktatási statisztika folyamatosságra törekvését bizonyítják.

Az előadó hiányosságként említette, hogy az oktatási statisztika 1945 utáni szervezeti rendjéről, tartalmi változásairól a mai napig nem készült történeti leírás.

Az előadás zárógondolatai az új oktatási törvényből, a nemzetközi információs és a valóság ismerete iránti növekvő igényből következő várható változásokról szóltak: „... a jövőben nem tűnik kizártnak, hogy az általános korszerűsítési program keretében ez a terület ismét a Hivatal közvetlen adatgyűjtési tevékenységei közé fog tartozni”.

A Társadalomstatisztikai szekció tudományos szemináriumát *dr. Vavró István* főtanácsosnak, az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezető-helyettesének előadása zárta be „A magyar igazságügyi statisztika történetének fontosabb szakaszai” címmel. A bevezető gondolatok e statisztikai szakterület fontosságának növekedéséről, az igazságügyi statisztika tartalmi kettősségéről (amennyiben egyrészt a társadalmi jelenséget, másrészt a jogalkalmazó szervek tevékenységét és a jogalkalmazó eljárás folyamatát tükrözi) a jogi és a statisztikai fogalomrendszer kapcsolatáról szóltak.

A történeti áttekintés mintegy 200 esztendő legfőbb változásait emelte ki. E változások jellemzője, hogy a mindenkor jogi közgondolkodás napi problémáit és a fejlődés érdekeit szolgáló tudományos nézeteket egyaránt tükrözték. A jogszolgáltatási statisztika kialakulása — az adatgyűjtések eseti, meghatározott célokat szolgáló jellege ellenére — már magában hordozta azokat a gondolatokat, melyek a hivatalos statisztikai szolgálat létrejötte után a rendszeres adatgyűjtésekben testesültek meg. A mai szemmel nézve is igényesen megszervezett, tartalmas és lelkiismeretes végrehajtott adatgyűjtések már a hivatalos magyar statisztikai szolgálat intézményes művelésének megkezdése előtt a magyar jogi közgondolkodás részét képezték.

Az intézményes keretek között művelt igazságügyi statisztika megindítása az 1860-as évek végére és az 1870-es évek elejére tehető. A *Keleti Károly* által megindított Magyar Statisztikai Évkönyv adatai is bizonyítják ezt. A büntettekről szóló 1878. évi V. és a kihágásokról szóló 1879. évi XL. törvény hatályba lépését pedig a jogfejlődés, a bűnügyi tudományok szempontjából egyaránt „kiemelkedő állomásnak” nevezte az előadó. Ezek a jogszabályok ugyanis a bűncselekmények törvényi tényállásainak pontos megfo-

galmazásával és a bűncselekmények taxatív felsorolásával lehetővé tették a statisztikai nomenklatúra kialakítását. Ezt követően az előadó részletesen jellemezte az adatgyűjtési rendszereket, ezek folyamatos fejlesztését. Lényegében az 1910 körül kialakult rendszer élt tovább a két háború közötti időszakban is. A revízió szükségességének gondolata azonban már a harmincas években felmerült.

A második világháború utáni, elsősorban az 1951-től kialakult merőben új helyzetet jellemezvén az előadó kiemelte a korábbi rendszer teljes átalakítását. Ennek lényege, hogy az igazságügyi statisztikai adatgyűjtés irányítását és központi feldolgozását 1951. május 1-jei hatállyal az igazságügyminiszternek az Országos Tervhivatal elnökének a Központi Statisztikai Hivatal elnökével egyetértésben kiadott rendelete az Igazságügyminisztérium feladatkörébe utalta, az adatok feldolgozása azonban a megyei bíróságok szintjére került, vagyis decentralizált lett. Az előadó véleménye szerint a korabeli igazságügyi statisztika adatai a történelem számára is tanulságos módon mutatják be e korszak jogalkotásának és jogalkalmazásának eredményeit. Az 1956 utáni években pedig — a kriminológia tudományának elismerésével — új szemlélet alakult ki, mely az igazságügyi statisztikával szemben további adatigényekkel lépett fel.

A kriminalisztika fejlődésének fontos állomásaként említette *Vavró István* az 1963-ban életre hívott új, egységes rendőrségi-ügyészeti statisztikai rendszert, értékelve a rendszer tartalmi erényeit. A történeti korszakot az 1990. évi időhatárral zárta le, rámutatva arra, hogy már az ezt megelőző időszak is olyan változásokat foglalt magában, melyek lényegesek e szakterület fejlődésében. Végezetül egy számítógépes igazságügyi információs rendszer jövőbeni képét vázolta fel, melynek kezdeményei kialakulóban vannak, a felhasználói igény igen nagy, megvalósulása azonban egyelőre nem látszik túl közelinek.

A délutáni *plenáris ülésen* — melyen *dr. Vukovich György* elnökölt — a két szekció elnöke áttekintette és összefoglalta a dél-előtti ülések munkájának tanulságait.

Dr. Szilágyi György a gazdaságstatisztikai szekció munkájának értékelésében kiemelte az előadások közös és eltérő vonásait. A közös vonások közül a legfontosabbnak azt tartotta, hogy mind a négy előadás a múltból kiindulva, a múlt tanulságait nagyon alaposan feldolgozva vezette le a statisztika jelenlegi problémáit, és azokra a tapasztalatokra figyelt fel, amelyeket a különböző átalakítások során ma is alkalmazni lehet. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a négy téma előadója

más-más időszakot nevezett meg múltbeli kiinduló pontként, attól függően, hogy az illető statisztikai ágazat mennyire idős. Ez utóbbi kérdésben még ma is vannak új felfedezések! A jelenhez közeledve — állapította meg — egységesebbé válik a periodizálás, még ha nem is teljesen egységes.

Érdekesnek tartotta az összefoglaló azt, hogy miként értékelte a négy előadás a tervgazdaság korszakát. A fogyasztási és a külkereskedelmi statisztika az intenzív statisztikai tevékenység ellenére úgy tekint ezekre az évekre, mint valamely statisztikai pangás idejére, amikor inkább valamely „kvázi” statisztikát műveltek.

Az 1968-as gazdasági reform azonban mind a négy területen fordulópont volt. A nemzeti számlák esetében már a megelőző időszak közgazdasági gondolkodásbeli „nyitása” lehetőséget adott egy SNA-típusú nemzeti számlarendszer kialakítására, így ez 1968-ra készen is állt. A fogyasztóiár-statisztika számára a reform jelentette a tényleges árstatisztikára való áttérést. Az agrárstatisztikában azért jelentős ez a dátum, mert ebben az időben zajlott Magyarország „kibékülése” és kapcsolat-újrafelvétele a FAO-val, amivel kezdetét vette az 1970-es évek elején az a mezőgazdasági összeírás, amely számos új és meglepő adattal szolgált a magyar mezőgazdaság és — mondhatjuk — a magyar társadalom számára (háztáji gazdálkodás mértéke stb.).

Az összefoglaló értékelése szerint az előadások néhány tévhitet is eloszlattak. Például a nemzeti számlarendszer reformjával kapcsolatban eloszlatta azt a tévhitet, hogy az új számlák csak néhány mutatót vettek volna át. Nem, ezek teljesen új rendszerben épültek ki. Sőt azóta bebizonyosodott, hogy amelyben nem „engedelmeskedett” a magyar rendszer az SNA-nek, azt a jövő (ma már a jelen) is igazolta. Zárógondolatként Szilágyi György rámutatott arra, hogy az előadásokban több olyan elem jelent meg a múlt gyakorlatából, melyek ma valamilyen formában újjászületnek. (Példaként a külkereskedelmi statisztika múltbeli, ma „adminisztratív rekordnak” nevezett forrásaira utalt.)

Dr. Klinger András összefoglalójában megállapította, hogy a Társadalomstatisztikai szekció munkája némileg eltérő volt a Gazdaságstatisztikai szekció munkájától. Szándékosan négy olyan területet választottak ki, amelyek hagyományosan igen hosszú időszakokkal bírnak, egyidősek a hivatalos statisztikával, sőt kezdeményeiket tekintve még régebbiek.

Az összefoglaló rámutatott arra, hogy a szóban forgó szakstatisztikák közül nem egy-nél a második világháború utáni változások megszakították a fejlődést, illetve ezen ágazatok művelése a Hivatalon kívülre került

(például a decentralizálás az oktatás és az igazságügyi statisztika területén). *Klinger András* felhívta a figyelmet arra is, hogy ezeknek a területeknek az intézményes statisztikából való kikerülését a Hivatal igyekezett pótolni reprezentatív adatfelvételek végzésével, melyek nagy része az Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszer (ELAR) és a mikrocenzusok útján valósult meg. Az előkészületben levő statisztikai törvény révén kellene módot találni arra, hogy ezeken a szakterületeken a Statisztikai Hivatal erősebb befolyást gyakorolhasson — mondotta.

A másik, az előadásokban közvetlenül nem érintett kérdés, melyet összességében az elnökhelyettes említésre érdemesnek tartott, az adminisztratív rekordok felhasználása. Az előzmények e kérdésben az Állami Népegyenlítő Hivatal, az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal, az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság adatai felhasználásának sikertelenségére gondolva inkább negatívak, mégis ezt a lehetőséget nem szabad feladni.

A délutáni program első előadója *dr. Soós Lőrinc*, a KSH főosztályvezetője volt, aki a „Tájékoztatás elvei és gyakorlata” című előadásában a Statisztikai Hivatal tájékoztatói tevékenységének múltjáról, jelenlegi helyzetéről és a jövőjével kapcsolatos elképzelésekről adott áttekintést. A múltbeli tevékenység felidézése során ismertette az egykori, a *Keleti Károly* által kidolgozott tájékoztató elvi jogi kereteit, kiemelve a nyilvánosság alapelveinek érvényesítési törekvéseit, illetve megmutatva ennek leszűkítését az 1950-es években, hogy majd az 1956 utáni, de főként a legutóbbi időszak ez irányú törekvéseit is felmutathassa. Az elvi alapokon túl megismertette a hallgatóságot a főbb kiadványok, kiadványsorozatok típusaival, ezek legfőbb jellegzetességeivel. Kiemelte a statisztikai évkönyv rendszeres megjelenésének fontosságát (1872-től, majd tartalmilag megújítva 1893-tól), mely az 1897. évi statisztikai törvény alapján 1898-tól az ún. kormányjelentéssel, azaz az ország közállapotairól szóló jelentéssel együtt jelent meg. E nagyfontosságú összefoglaló kiadványon túl havi, negyedéves gyakorisággal jelentek meg az ún. statisztikai közlemények, a helységnévtárak (1873-tól), a gazdacímtárak (1895-től) és a tiszti cím- és névtárak (1874-től), melyek a mai kutatások számára is nélkülözhetetlen rangos kiadványok. Jelentős állomásként említette az 1930-ban először megjelenő zsebkönyv megszerkesztését. A megjelenő publikációk sorát kiegészítették a Hivatal folyóiratai, közöttük 1923-tól a *Magyar Statisztikai Szemle*. „Összefoglalóan megállapítható — mondotta az előadó —, hogy a Hivatal kiadványai, elemzései a döntéshozatal terén minden korszakban hatha-

tósan támogatták a kormányzati munkát, s objektív szemléletükkel tükröt tartottak a döntéshozók elé. Ellátták információkkal a tudományos kutatókat, az oktatást és a közvéleményt.”

Az előadó szólt a hivatali tájékoztatási munka szervezeti körülményeiről is; végigtekintette azt az utat, ahogyan a mai rendszer kialakult. Kiemelte a népszámlálási kötetek sorozatait, valamint a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal tájékoztatási tevékenységét, melynek publikációs rendszere hasonló volt a központi szervezetéhez, és ugyancsak nagy témagazdagság jellemezte. A tanulmányok, illetve az azokat megalapozó adatfelvételek közül jónéhány nemzetközi viszonylatban is figyelemre méltó, sőt esetenként kezdeményező jellegű volt.

A 40 éve fennálló területi szervek tájékoztatási munkája 1955 és 1957 között alakult ki. Gerincét az időközben egyre változó tartalmú és terjedelmű negyedéves jelentések, a megyei (fővárosi) évkönyvek és a tematikus eseti tájékoztatók (témajelentések és adatközlések) képviselték.

A jelen és a jövő tájékoztatási munkájáról az előadó a következőket mondta: „Az elmúlt két év során a statisztikai munka s ezen belül a tájékoztatási tevékenység szempontjából mind a külső környezetben, mind a Hivatal szervezetében lényeges változások történtek. A változó külső körülmények közül mindenekelőtt a piactudományra való áttérés néhány következményét kell kiemelni:

— a gazdaság korábbi struktúrájának felbomlása és az új kialakulása mind az adatszolgáltatók, mind az adatfelhasználók számának jelentős gyarapodásával és körének átalakulásával jár;

— felértékelődnek az üzleti életben is hasznosítható információk;

— jelenleg a változó kormányzati feladatok az eddigihez képest módosult tartalmú, inkább a rövid távú döntésekhez segítséget nyújtó információs rendszer kiépítését teszik szükségessé;

— bár jelenleg a napi gondok és viták közepette kevésbé érzékelhető, de a konszolidációs időszakára gondolva fel kell készülni a hosszú távú kitekintést megalapozó információs rendszer felépítésére is;

— át kell térni a fejlett országokban alkalmazott statisztikai fogalmakra, osztályozásokra és elszámolási rendszerekre;

— a társadalmi vonatkozásban a politikai élet változásaira és a társadalmi mozgások felerősödésére, a leszakadó rétegek helyzetének vizsgálatára kell figyelmünket összpontosítani;

— mindez a felhasználók részben módosuló, részben új igényeiben is tükröződik, nem véletlenek tehát a „magyar gazdaság átalakításának és fejlődésének programjában” szereplő, a statisztikával kapcsolatos kívánalmak.”

Ezt követően az előadó az adatok felhasználói igényeit, a tájékoztatásban követendő elveket, a Hivatal sajtókapcsolatait, a tájékoztatás néhány tartalmi kérdését, a public relations alkalmazásának lehetőségeit a Hivatalban, a tájékoztatás eszközeit és ennek a főbb pénzügyi vonatkozásait tekintette át. Összefoglalásképpen megállapította: „Múltunkból, helyzetünkől és elképzeléseinkből

egyaránt az következik, hogy minél következetesebben, legjobb szakmai tudásunkat latba vetve azon munkálkodjunk, hogy megvalósuljon a Hivatalunk első elnökének ma is döbbenetesen időszerű gondolatai: összes társadalmi, anyagi és szellemi viszonyaink minél tökéletesebb, minél pontosabb ismerete nemcsak a kormánynak, hanem és még inkább a nemzetnek magának, haladásunknak áll legfőbb érdekében.”

Az ünnepi ülés záróelőadását *Végyvári Jenő*, a KSH ny. elnökhelyettese tartotta „A magyar statisztikai szolgálat jogi szabályozásának története” címmel. (Az előadás kissé módosított szövegét lásd jelen számban.) E helyt az előadó összefoglaló gondolatait idézzük fel, miszerint „Az eddig megalkotott öt statisztikai törvény alapján a magyar statisztikai szolgálatot úgy jellemezhetnénk, hogy centralizált (amennyiben mindvégig egyetlen intézmény, a KSH volt a felelős a hivatalos statisztikáért) és egyben sokcsatornás (amennyiben a minisztériumok mindig is folytattak — hol több, hol kevesebb koordináció mellett — statisztikai tevékenységet). Ez a kettősség végigkísérte a statisztikai szolgálat egész történetét, s hol az integrációs tendenciák és törekvések, hol a dezintegrációs folyamatok bizonyultak erősebbeknek. Az integrációt erősítette például az, hogy a KSH 1929 óta nem miniszteri, hanem kormányfelügyelet alatt áll, s az is, hogy két ciklust kivéve mindig működtek a KSH mellett statisztikai tanácsok, koordinációs bizottságok. Ha az 1952. évi törvényt — mint kakukktójást — figyelmen kívül hagyjuk, két törvény inkább a dezintegrálódási hajlamot erősítette: az 1897. évi törvény azzal, hogy a minisztériumok statisztikai tevékenységét nem szabályozta, és az 1973. évi törvény által, hogy decentralizálta a kötelező adatgyűjtések elrendelési jogát (egyébként saját korszerű szellemiségükkel logikai ellentétben).

Vajon az új, immár a hatodik statisztikai törvény tervezete melyik irányzat javára bilentli a mérleget? Ha leegyszerűsítjük a választ, azt mondhatjuk, hogy természetesen az integráció javára. A helyzet azonban bonyolultabb. A közvetlenül az Alkotmányból levezetett törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról a statisztika — és nemcsak a statisztika — számára új helyzetet hoz létre.

Az adatgyűjtések célhoz kötöttsége és az elrendelési jog magas szintre való emelése alapján statisztikai érdekű adatokat gyűjteni nemcsak a statisztikai, hanem számos más törvény alapján is lehet (adótványok, számviteli törvény, jegybanki törvény stb.). Ma már ezért a kérdést is másként kell feltenni. A kérdés ma így hangzik: különböző törvények alapján az országban létrejövő adat-

állományok statisztikai hasznosításához milyen feltételeket teremt a jogrendszer egésze? A jövőben ezért nemcsak egyetlen — bár számunkra, statisztikusok számára a legfontosabb — törvényben, hanem törvények egész sorában, joghézagokat és jogbizonytalanságokat nem tűrő jogrendszer egészében kell gondolkodnunk. Az ebbe a jogrendszerbe illeszkedő hatodik magyar statisztikai törvény ezért nem egyszerűen egy új statisztikai jogszabály, hanem a statisztikai törvények új nemzedékének első tagja.”

A tudományos szeminárium plenáris ülése és egyben a 125. éves évforduló megemlékezése *dr. Vukovich György* zárszavával ért véget. Az elnök utalt arra, hogy mindkét szekció munkájából kitűnt az 1968. évi gazdasági reform jelentősége a statisztikai munkában. Jól érthetővé vált, hogy ekkor megváltozott a statisztikai munka légköre, minek következtében talán könnyebbé vált a valósággal való szembenézés, a statisztikusi kérdésfeltevés a társadalmi-gazdasági jelenégekről.

Fontos tényezőként jegyezte meg azt is, hogy a statisztikusok helyesen érzik a szakma jövője szempontjából annak fontosságát, hogy miként lesznek képesek az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program kereté-

ben a hivatalos statisztikai szolgálat érdekeit érvényre juttatni és a statisztikai rendszerben működő különböző országos hatáskörű szerveket együttműködésre bírni.

Történeti tanulságként azt emelte ki az elnök, hogy 125 éves fennállása alatt a magyar hivatalos statisztika mindig ki tudta építeni azt a nemzetközi kapcsolatrendszert, amely a legkiválóbban szolgálta a magyar statisztikát. Ennek eredménye a mai munkában, a mai magyar statisztika nemzetközi elismertségében is érezhető.

Végül a jelenről és a jövőről szólva újra utalt mindazon feladatokra, melyeket a társadalmi-gazdasági átalakulás kényszerít a statisztikai szolgálatra; az új statisztikai és adatvédelmi törvény jelentőségére, majd jókívánásait fejezte ki a szakma valamennyi képviselőjének e feladatok elvégzéséhez.

A plenáris ülés szünetében az ünneplő hallgatóság részvételével *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke és *dr. Kupcsik József*, a Magyar Statisztikai Társaság elnöke megkoszorúzták Fényes Eleknek és Keleti Károlynak a Hivatal főbejáratának falába helyezett reliefjét.

V. L. M.

AZ MST TERÜLETI STATISZTIKAI SZAKOSZTÁLYA ALFÖLDI SEKCIÓJÁNAK ÜLÉSE

A Magyar Statisztikai Társaság Területi Statisztikai Szakosztályának Alföldi Szekciója 1991. október 29–30-án, Szarvason tartott ülést az önkormányzati információ-rendszerről. A téma iránti érdeklődést mutatta, hogy — a legtávolabbi megyéktől eltekintve — az ország minden részéből érkeztek — elsősorban statisztikus — szakemberek. Az önkormányzatokat és a Területi Államháztartási és Közigazgatási Információs Szolgálatot (TAKISZ) a dél-alföldi régiók küldötti képviselték, és jelen voltak a területi kutatások művelői is.

Az első előadást *dr. Bari István*, a Békés megyei önkormányzat főjegyzője tartotta. Véleménye szerint legfontosabb követelmény, hogy a megfelelő adat megfelelő időben álljon az illetékes hivatal vagy személy rendelkezésére. Áttekintette a megyei szakigazgatási szervek és a KSH megyei igazgatóságai között a korábbi években működő kapcsolatrendszert, amely kiterjedt az igazgatási statisztikai adatgyűjtésre, a nagyobb censusok, különösen a népszámlálások közös lebonyolítására. Ezek a szervek rendszeres felhasználói voltak a KSH igazgatóságai által készített évkönyveknek, adattáraknak, községi törzskönyveknek, elemző kiadványoknak.

Az előadó elmondta, hogy a KSH munkatársai szakmai segítséget nyújtottak a különböző intézmények saját elrendelésű adatgyűjtéseihez is.

Adatokkal támasztotta alá, hogy milyen mértékben duzzadt fel az apparátus statisztikai rendszere (a kitöltött kérdőívek több mint 67 ezer adatot tartalmaztak), de az ésszerűsítési javaslatok már nem valósulhattak meg. Ugyanakkor az önkormányzati törvény, majd a hatásköri törvény következtében más típusú változások történtek. A statisztikai adatszolgáltatás középszintje megbomlott, 1990–1991-ben nem volt szervezet, személy az igazgatási statisztikai adatok középszintű összesítésére, a minisztériumok pedig egymástól eltérően kívánják a jövőben megoldani e feladatokat. Az előadó véleménye szerint bizonytalanná vált az eddig megyei (közép) szintű statisztikai adatgyűjtés. Települési szinten a polgármesteri hivatalok a jövőben is ellátják az államigazgatási funkciókat. Megyei szinten az államigazgatás a dekoncentrált szervezetekhez került, várható, hogy ezek statisztikai adatgyűjtési funkciókat is ellátnak majd. Mivel a megyei önkormányzatok fő feladata a megye egész területét vagy jelentősebb részét érintő köz-

állományok statisztikai hasznosításához milyen feltételeket teremt a jogrendszer egésze? A jövőben ezért nemcsak egyetlen — bár számunkra, statisztikusok számára a legfontosabb — törvényben, hanem törvények egész sorában, joghézagokat és jogbizonytalanságokat nem tűrő jogrendszer egészében kell gondolkodnunk. Az ebbe a jogrendszerbe illeszkedő hatodik magyar statisztikai törvény ezért nem egyszerűen egy új statisztikai jogszabály, hanem a statisztikai törvények új nemzedékének első tagja.”

A tudományos szeminárium plenáris ülése és egyben a 125. éves évforduló megemlékezése *dr. Vukovich György* zárszavával ért véget. Az elnök utalt arra, hogy mindkét szekció munkájából kitűnt az 1968. évi gazdasági reform jelentősége a statisztikai munkában. Jól érthetővé vált, hogy ekkor megváltozott a statisztikai munka légköre, minek következtében talán könnyebbé vált a valósággal való szembenézés, a statisztikusi kérdésfeltevés a társadalmi-gazdasági jelenégekről.

Fontos tényezőként jegyezte meg azt is, hogy a statisztikusok helyesen érzik a szakma jövője szempontjából annak fontosságát, hogy miként lesznek képesek az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program kereté-

ben a hivatalos statisztikai szolgálat érdekeit érvényre juttatni és a statisztikai rendszerben működő különböző országos hatáskörű szerveket együttműködésre bírni.

Történeti tanulságként azt emelte ki az elnök, hogy 125 éves fennállása alatt a magyar hivatalos statisztika mindig ki tudta építeni azt a nemzetközi kapcsolatrendszert, amely a legkiválóbban szolgálta a magyar statisztikát. Ennek eredménye a mai munkában, a mai magyar statisztika nemzetközi elismertségében is érezhető.

Végül a jelenről és a jövőről szólva újra utalt mindazon feladatokra, melyeket a társadalmi-gazdasági átalakulás kényszerít a statisztikai szolgálatra; az új statisztikai és adatvédelmi törvény jelentőségére, majd jókívánásait fejezte ki a szakma valamennyi képviselőjének e feladatok elvégzéséhez.

A plenáris ülés szünetében az ünneplő hallgatóság részvételével *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke és *dr. Kupcsik József*, a Magyar Statisztikai Társaság elnöke megkoszorúzták Fényes Eleknek és Keleti Károlynak a Hivatal főbejáratának falába helyezett reliefjét.

V. L. M.

AZ MST TERÜLETI STATISZTIKAI SZAKOSZTÁLYA ALFÖLDI SZEKCIÓJÁNAK ÜLÉSE

A Magyar Statisztikai Társaság Területi Statisztikai Szakosztályának Alföldi Szekciója 1991. október 29–30-án, Szarvason tartott ülést az önkormányzati információ-rendszerről. A téma iránti érdeklődést mutatta, hogy — a legtávolabbi megyéktől eltekintve — az ország minden részéből érkeztek — elsősorban statisztikus — szakemberek. Az önkormányzatokat és a Területi Államháztartási és Közigazgatási Információs Szolgálatot (TAKISZ) a dél-alföldi régiók küldötti képviselték, és jelen voltak a területi kutatások művelői is.

Az első előadást *dr. Bari István*, a Békés megyei önkormányzat főjegyzője tartotta. Véleménye szerint legfontosabb követelmény, hogy a megfelelő adat megfelelő időben álljon az illetékes hivatal vagy személy rendelkezésére. Áttekintette a megyei szakigazgatási szervek és a KSH megyei igazgatóságai között a korábbi években működő kapcsolatrendszert, amely kiterjedt az igazgatási statisztikai adatgyűjtésre, a nagyobb censusok, különösen a népszámlálások közös lebonyolítására. Ezek a szervek rendszeres felhasználói voltak a KSH igazgatóságai által készített évkönyveknek, adattáraknak, községi törzskönyveknek, elemző kiadványoknak.

Az előadó elmondta, hogy a KSH munkatársai szakmai segítséget nyújtottak a különböző intézmények saját elrendelésű adatgyűjtéseihez is.

Adatokkal támasztotta alá, hogy milyen mértékben duzzadt fel az apparátus statisztikai rendszere (a kitöltött kérdőívek több mint 67 ezer adatot tartalmaztak), de az ésszerűsítési javaslatok már nem valósulhattak meg. Ugyanakkor az önkormányzati törvény, majd a hatásköri törvény következtében más típusú változások történtek. A statisztikai adatszolgáltatás középszintje megbomlott, 1990–1991-ben nem volt szervezet, személy az igazgatási statisztikai adatok középszintű összesítésére, a minisztériumok pedig egymástól eltérően kívánják a jövőben megoldani e feladatokat. Az előadó véleménye szerint bizonytalanná vált az eddig megyei (közép) szintű statisztikai adatgyűjtés. Települési szinten a polgármesteri hivatalok a jövőben is ellátják az államigazgatási funkciókat. Megyei szinten az államigazgatás a dekoncentrált szervezetekhez került, várható, hogy ezek statisztikai adatgyűjtési funkciókat is ellátnak majd. Mivel a megyei önkormányzatok fő feladata a megye egész területét vagy jelentősebb részét érintő köz-

szolgáltatások biztosítása és egyéb közfeladatok ellátása, amelyek a megye gazdasági, oktatási, művelődési és kulturális fejlődését előmozdítják, „saját” statisztikai hatáskörüket elveszítve a feladatok ellátása érdekében fokozottan kívánnak támaszkodni a KSH megyei igazgatóságainak információira.

Demeter László, Szarvas város polgármestere a vezetők szemszögéből tekintve elmondta, hogy a vezetői döntésekhez számos információra van szükség. Az önkormányzati testületekben és hivatalokban sok az új alkalmazott, akiknek sokféle információból kell szelektálni. Egy év tapasztalata után a helyi demográfiai és infrastrukturális adatokat tartja a legfontosabbaknak, melyeket más településekkel összehasonlítva is használnak. Javasolta, hogy a KSH megyei igazgatóságai ismertessék meg a helyi önkormányzatokkal a rendelkezésre álló adatokat, elemzéseket, és később bizonyára majd „megrendelőként” is fellépnek az önkormányzatok.

Dr. Mezei Imre, a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Igazgatóság vezetője, a helyi TÁKISZ munkáját ismertette. Hatósági jogokkal nem rendelkeznek — mint mondotta —, hanem szakértői szervezatként működnek a kormányfeladatok végrehajtásában. Széles körű adatállományukat átengedték más szervezeteknek is, de feladataik ellátásához sok fontos, a KSH által gyűjtött információt igényelnének. Véleménye szerint a dekoncentrált szervezeteknek is van saját tevékenységi területük, a náluk felgyűlő középszintű adatokat is az előbbiekkal együtt egységes területi adatbázisba kellene szervezni.

Sántha Józsefné dr. statisztikai főtanácsos, a KSH Bács-Kiskun megyei Igazgatóság igazgatóhelyettese, arról számolt be, miként tájékoztattak az új helyzetről kérdőívek segítségével. Az adatok alapján értékelték a helyi önkormányzatok információigényeit és azok kielégítettségét. Az említett kérdőíveknek csupán egyötöde érkezett vissza, de a válaszok így is nyújtanak némi segítséget a további tájékoztatási munkához. Leginkább a több aktuális témát elemző negyedévenkénti kiadványt, a rövid szövegelemzéseket és a fontos adatokat tartalmazó rövid táblázatos összeállításokat igénylik különféle témakörökben. Nagy az érdeklődés a közmű-ellátás, a mezőgazdaság és a környezetvédelem adatai iránt. A társadalmi témákon belül kiemelkedő az oktatás, a munkanélküliség, a népmozgalom, a létminimum, valamint az egészségügy helyzetéről és a lakossági jövedelmekről szóló információ iránti igény. Ismertette, hogy az egyik bank anyagi támogatásával valamennyi helyi önkormányzat részére megküldik a negyedévenként rendszeresen megjelenő Tájékoztatót. Adattárakat is készítettek, amely valamennyi településre mintegy félszáz adatot, mutatót tartalma-

zott, és egymással, valamint területi aggregátumok átlagaival való összehasonlításra nyújt lehetőséget. Népszerűek a megyei évkönyvek is, a polgármesteri hivatalok többsége megvásárolta.

E témakörhöz kapcsolódott *István Tiborné* statisztikai tanácsosnak, a KSH Békés megyei Igazgatósága tájékoztatási osztályvezetőjének hozzászólása. Elmondta, hogy ők a helyi önkormányzatoknak csak egy részét látják el kiadványokkal értékesítés révén. A Bács-Kiskun megyeivel azonos kérdőívet küldtek ki valamennyi településre, a beérkezési arány is hasonló volt. Mind a kiadványok típusait, témaköreit, mind a különböző területi aggregátumokat és az információforrásokat illetően a Bács-Kiskun megyeiekhez hasonló válaszok érkeztek. A két megyéből beérkező valamennyi vélemény szerint a helyi önkormányzatok pontosnak és objektívnek tartják a KSH megyei igazgatóságainak kiadványait, és azokra a jövőben is igényt tartanak.

A következő hozzászólók is értékes gondolatokkal bővítették a témakört.

Moravcsik Ágnes, a KSH Komárom-Esztergom megyei Igazgatóság igazgatóhelyettese felvetette, hogy a kormányzati-igazgatási információcsatornákon begyűjtött egyedi adatokat megyei szinten a KSH igazgatóságainak kellene átadni, biztosítva az egyes adatszolgáltatók azonosíthatatlanságát. Így megoldható lenne az önkormányzatok megfelelően szintetizált ellátása az esélyegyenlőség jegyében. (Részletesebben lásd: Statisztikusok egymás között: Néhány szó a kormányzati információ-rendszerről. *Statisztikai Szemle*. 1991. évi 11. sz. 932—935. old.)

További 12 fő vett még részt a vitának azon részében, ahol felvetődött a helyi önkormányzatok kettős szerepköre: egyrészt mint adatszolgáltatók és az összeírások nélkülözhetetlen szervezői, másrészt pedig mint döntésre jogosult szervek és az információk, elemzések felhasználói. A KSH-nak mindkét szerepkör fontos kapcsolati tényező. E téren azonban az adatforrás részletezettsége (például a kutatók településen belüli adatokat is fontosnak tartanak, így a tanyákra, külterületekre vonatkozókat), a koordináció ma még nem teljesen kidolgozott és megoldott.

Kovács Tibor statisztikai főtanácsos, a KSH főosztályvezetője, a Területi Statisztikai Szakosztály elnöke sajnálkozott azon, hogy az önkormányzatok teljes információigényét e fórumon sem sikerült megismerni. Úgy látja, a szakemberek és a területi tagok nincsenek kellő mértékben tudatában annak, hogy adatok, információk nélkül nem lehet fontos kérdésekben dönteni. Felhívta a figyelmet a területi statisztika, a településstatisztika, az önkormányzati statisztika sajátosságaira, a közelítési lehetőségekre, de arra is, hogy a későbbiekben sem fog a KSH minden

információigényt kielégíteni. Beszél a feladatfinanszírozásról és a szükséges pénzeszközök „célirányos” elosztásáról. A közeljövő feladatai között említette, hogy az új statisztikai törvénynek kell szabályozni az információk együttműködését; és hogy jó lenne településszinten integrálni a különböző forrásból származó információkat, ami meg lehetőségen pénzigényes.

Az előbbiekhöz kapcsolódóan a településenkénti hosszú idősoros adatok és mutatók összeállításáról és az ennek során felmerült problémákról tartott előadást *Michnay László* statisztikai tanácsos, a KSH Békés megyei Igazgatóságának tájékoztatási osztályvezető-helyettese. Az általuk összeállított adattár tábláinak kitöltése során felmerült alapvető problémaként említette, egyrészt hogy a beszámolási rendszer, az adattárolás és a kiadványokban fellelhető eltérések miatt lehetetlen azonos kezdetű, folyamatos, rendszeres, összehasonlítható statisztikai idősorokat képezni, és különösen igaz ez a településsoros adatokra, amelyek előállítását további akadályozó tényezőként még a közigazgatási változások is befolyásolják; másrészt, hogy elsősorban az infrastruktúrára vonatkozó adatok nagyobb része csak a mindenkori városokra, később a kiemelt nagyközségekre áll rendelkezésre, ezek egy része is KSH-n kívüli adatforrásokból (mindemellett a nagy erőfeszítéssel összeállított adattár — felhasználva a népszámlálások, a mezőgazdasági összeírások, a városi-községi törzskönyvek, a Településstatisztikai Adattár Rendszer, a megyei évkönyvek és adattárak adatait — nagyon értékes információhalmaz azon gyakorlati szakemberek és a kutatók számára egyaránt, akik elismerik, hogy a jövő eredményei a múlt tanulságaiban gyökereznek).

Mindezt *Kovács Tibor* azzal egészítette ki, hogy a hosszú idősorok összeállításának szükségességét nem lehet vitatni. Szakmánk örökös ellentmondása, hogy egyik oldalról rugalmasan igyekszünk követni az élet változásait, és ezzel folyamatosan újratermeljük az összehasonlítási problémákat, másik oldalról viszont a hosszú idősorok létrehozása is a mi feladatunk. A két oldal közelítésének módszere az, hogy pontosan kell dokumentálni az adatok eredeti forrásait és akkori tartalmát; ugyanakkor ismertetni kell a felhasználókkal a korrekciók, a becslések, a

kontinuitás biztosítása miatti kiegyenlítő számítások módszerét.

E gondolatsort folytatva tartott előadást a területi tájékoztatás jövőjéről *dr. Király László György*, a KSH Bács-Kiskun megyei Igazgatóságának igazgatója. Felhívta a figyelmet arra, hogy a hatékony területi tájékoztatás kialakítása közben számos megválaszolandó kérdés vetődik fel. Véleménye szerint azonban számos kérdésre eddig sem és ezután sem ad választ a KSH beszámolási rendszere. A mintavételes eljárások terjedése csökkenti a településszintű adatokat. Megfelelő módszerekkel így is lehet bizonyos témaköröket elemezni, de keresni kell a minitabóvítás és a kapcsolódó feldolgozások finanszírozásának lehetőségét (önkormányzatok, területi kamarák stb.). Amíg létre nem jön az integrált adatházis, több helyről (például rendőrség, posta, biztosítás stb.) kell összegyűjteni a szükséges adatokat. Feltette azt a taktikát is, hogy általában eléje kell menni az igényeknek, a felhasználók nem mindig tudják megfogalmazni azt. Az önkormányzatokat — főleg a nagyvárosokat és a megyét — ily módon is segíteni kell. A politika képviselőinek információkat kell biztosítani, és azokat magunknak is meg kell ismernünk. A közvélemény tájékoztatása főként a sajtó útján, hozzátartozik a demokráciához. A tudományos élet számára nélkülözhetetlen az egzakt információ. Ezt követően e munka operatív oldaláról beszélt az előadó, kiemelve az igényfelmérés fontosságát; a folyamatos témákon kívül a mindenkori aktuális, közérdeklődésre számottartó kérdésekről szóló tájékoztatást (például munkanélküliség, árindexek, kárptólási jegyek stb.), és fel kell hívni a figyelmet a szélsőségekre, a tendenciákra és az összefüggésekre.

Az élénk vita végső kicsengéseképpen a résztvevők végül is egyetértettek a területi tájékoztatásnak nemcsak a szükségességével, hanem fejlesztésével és az új körülményekhez való igazításával is. Számos ötlet vetődött fel ennek megvalósításához, a sajtóval való rendszeres kapcsolat kiépítéséhez, a statisztikai információk minél szélesebb körű terjesztése különböző formáihoz, mely ötletek remélhetőleg valóságos, hatékony eszközé válnak az elérendő célok érdekében.

Sántha Józsefné dr.

MAGYAR SZAKIRODALOM

STATISZTIKA I—II

Aula. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. Budapest. 1991. 430 old.; 1991. 402 old.

A kétkötetes egyetemi jegyzet — *Hunyadi László* és *Vita László*, illetve *Hunyadi László*,

Mundruczó György és *Vita László* munkája — *Köves Pál* és *Párniczky Gábor* egyetemi jegyzeteit és *Általános statisztika* c. könyvét váltja fel, melyeken az elmúlt évtizedekben közgazdász-generációk nevelkedtek. E vál-

információigényt kielégíteni. Beszél a feladatfinanszírozásról és a szükséges pénzeszközök „célirányos” elosztásáról. A közeljövő feladatai között említette, hogy az új statisztikai törvénynek kell szabályozni az információk együttműködését; és hogy jó lenne településszinten integrálni a különböző forrásból származó információkat, ami meg lehetőségen pénzigényes.

Az előbbiekhöz kapcsolódóan a településenkénti hosszú idősoros adatok és mutatók összeállításáról és az ennek során felmerült problémákról tartott előadást *Michnay László* statisztikai tanácsos, a KSH Békés megyei Igazgatóságának tájékoztatási osztályvezető-helyettese. Az általuk összeállított adattár tábláinak kitöltése során felmerült alapvető problémaként említette, egyrészt hogy a beszámolási rendszer, az adattárolás és a kiadványokban fellelhető eltérések miatt lehetetlen azonos kezdetű, folyamatos, rendszeres, összehasonlítható statisztikai idősorokat képezni, és különösen igaz ez a településsoros adatokra, amelyek előállítását további akadályozó tényezőként még a közigazgatási változások is befolyásolják; másrészt, hogy elsősorban az infrastruktúrára vonatkozó adatok nagyobb része csak a mindenkori városokra, később a kiemelt nagyközségekre áll rendelkezésre, ezek egy része is KSH-n kívüli adatforrásokból (mindemellett a nagy erőfeszítéssel összeállított adattár — felhasználva a népszámlálások, a mezőgazdasági összeírások, a városi-községi törzskönyvek, a Településstatisztikai Adattár Rendszer, a megyei évkönyvek és adattárak adatait — nagyon értékes információhalmaz azon gyakorlati szakemberek és a kutatók számára egyaránt, akik elismerik, hogy a jövő eredményei a múlt tanulságaiban gyökereznek).

Mindezt *Kovács Tibor* azzal egészítette ki, hogy a hosszú idősorok összeállításának szükségességét nem lehet vitatni. Szakmánk örökös ellentmondása, hogy egyik oldalról rugalmasan igyekszünk követni az élet változásait, és ezzel folyamatosan újratermeljük az összehasonlítási problémákat, másik oldalról viszont a hosszú idősorok létrehozása is a mi feladatunk. A két oldal közelítésének módszere az, hogy pontosan kell dokumentálni az adatok eredeti forrásait és akkori tartalmát; ugyanakkor ismertetni kell a felhasználókkal a korrekciók, a becslések, a

kontinuitás biztosítása miatti kiegyenlítő számítások módszerét.

E gondolatsort folytatva tartott előadást a területi tájékoztatás jövőjéről *dr. Király László György*, a KSH Bács-Kiskun megyei Igazgatóságának igazgatója. Felhívta a figyelmet arra, hogy a hatékony területi tájékoztatás kialakítása közben számos megválaszolandó kérdés vetődik fel. Véleménye szerint azonban számos kérdésre eddig sem és ezután sem ad választ a KSH beszámolási rendszere. A mintavételes eljárások terjedése csökkenti a településszintű adatokat. Megfelelő módszerekkel így is lehet bizonyos témaköröket elemezni, de keresni kell a minitabóvítás és a kapcsolódó feldolgozások finanszírozásának lehetőségét (önkormányzatok, területi kamarák stb.). Amíg létre nem jön az integrált adatházis, több helyről (például rendőrség, posta, biztosítás stb.) kell összegyűjteni a szükséges adatokat. Feltette azt a taktikát is, hogy általában eléje kell menni az igényeknek, a felhasználók nem mindig tudják megfogalmazni azt. Az önkormányzatokat — főleg a nagyvárosokat és a megyét — ily módon is segíteni kell. A politika képviselőinek információkat kell biztosítani, és azokat magunknak is meg kell ismernünk. A közvélemény tájékoztatása főként a sajtó útján, hozzátartozik a demokráciához. A tudományos élet számára nélkülözhetetlen az egzakt információ. Ezt követően e munka operatív oldaláról beszélt az előadó, kiemelve az igényfelmérés fontosságát; a folyamatos témákon kívül a mindenkori aktuális, közérdeklődésre számottartó kérdésekről szóló tájékoztatást (például munkanélküliség, árindexek, kárpótlási jegyek stb.), és fel kell hívni a figyelmet a szélsőségekre, a tendenciákra és az összefüggésekre.

Az élénk vita végső kicsengéseképpen a résztvevők végül is egyetértettek a területi tájékoztatásnak nemcsak a szükségességével, hanem fejlesztésével és az új körülményekhez való igazításával is. Számos ötlet vetődött fel ennek megvalósításához, a sajtóval való rendszeres kapcsolat kiépítéséhez, a statisztikai információk minél szélesebb körű terjesztése különböző formáihoz, mely ötletek remélhetőleg valóságos, hatékony eszközé válnak az elérendő célok érdekében.

Sántha Józsefné dr.

MAGYAR SZAKIRODALOM

STATISZTIKA I—II

Aula. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. Budapest. 1991. 430 old.; 1991. 402 old.

A kétkötetes egyetemi jegyzet — *Hunyadi László* és *Vita László*, illetve *Hunyadi László*,

Mundruczó György és *Vita László* munkája — *Köves Pál* és *Párniczky Gábor* egyetemi jegyzeteit és *Általános statisztika* c. könyvét váltja fel, melyeken az elmúlt évtizedekben közgazdász-generációk nevelkedtek. E vál-

tozást indokolja az egyetemi képzés rendjének átalakulása, a megújuló közgazdasági tárgyak igényei és a számítástechnika gyors fejlődése, melyek hatást gyakorolnak a statisztikára, és annak oktatására is. A szerzők többcélú mű írására vállalkoztak, hiszen a jegyzet „...egyszerre kívánja kielégíteni azok igényeit, akik a statisztikai módszereknek csak alkalmazói lesznek, azokét, akik más tárgyakat (például ökonometria, sztochasztikus modellezés stb.) kívánják ezekre az alapokra építeni, és végül azokét is, akik hivatásos statisztikusként vagy kutatóként alkotó módon kívánják a tárgyat művelni” — írják a szerzők az Előszóban.

Az alapfogalmakkal foglalkozó *1. fejezetben* a statisztika kettős definíciója — úgymint tudományos módszertan, illetve gyakorlati tevékenység — után a statisztika alapfogalmai, a sokaság, ismérvek és mérési skálák bemutatása következik. A szinte minden statisztikai elemzés részét képező alapműveletek, az összehasonlítás és csoportosítás tárgyalása már elvezet a viszonyszámok, sorok és táblák egyes típusainak megismeréséhez. Az adatszerezési módok — a teljes körű és a részleges felvétel —, illetve az adathasznosítási módok — a leíró és az induktív elemzés — tárgyalása megalapozza a következő fejezetek mondanóját.

Az információsűrítés főbb eszközei című *2. fejezet* a sokaságok egy, illetve több ismerv szerinti elemzésének általánosan használt eszköztárát tárgyalja. A viszonyszámokra vonatkozó ismeretek rövid áttekintése és a grafikus ábrázolás alapelveinek megismerése után részletesen bemutatja a sokaság mennyiségi ismérvek szerinti elemzésének módjait. A gyakorlati eloszlásokat három fő jellegzetességük szerint tárgyalja: helyzetüket az átlag, a medián és a módusz, szóródásukat a szórás és a variancia, alakjukat az aszimmetria és a csúcosság mutatószámaival. A sokaság elemeinek egyszerre több ismerv szerint történő vizsgálata lehetőséget nyújt az ismérvek közötti kapcsolatok elemzésére. E fejezet ismerteti a kapcsolatvizsgálat általános eszközeit — a kontingencia-táblázat, illetve a PRE-elv alapján — és a különböző kapcsolatfajták speciális vizsgálati eszközeit.

Az Összehasonlítás standardizálással és indexszámítással című *3. fejezet* az összetett összehasonlítások speciális módszereivel foglalkozik. Egyrészt a két vagy több összetett intenzitási viszonyszám területi, illetve időbeli összehasonlítására szolgáló standardizálás módszerének alkalmazásával, másrészt az érték-, ár-, volumenindex-számítás klasszikus módszereivel. A kétféle indexszámítás összefüggésén kívül sor kerül a fejezetben olyan fontos kérdések tárgyalására is, mint az ár-ollók, az átlagárak számítása és az ún. burkolt árváltozások kimutatása.

A Mintavétel című *4. fejezettel* indul a könyvnek az induktív elemzési eszközöket bemutató része. A statisztikai indukció (következtetéselmélet) három fontos területe — a mintavétel elmélete és gyakorlata, a becslés és a hipotézisvizsgálat — közül e fejezet a mintavétel kérdéseivel foglalkozik. A társadalmi-gazdasági statisztika talán legfontosabb adatfelvételi módjának, a reprezentatív mintavételnek a tárgyalása a sokasággal és a mintával kapcsolatos alapfogalmak tisztázásával kezdődik. A valószínűségi minta definiálása, a mintajellemzők fontosabb tulajdonságainak ismertetése kellő elméleti megalapozást ad a mintavételek tervezéséhez. Ezután a véletlen mintavételi tervek részletes áttekintése következik (független azonos eloszlású, egyszerű véletlen, rétegzett, csoportos és többlépcsős mintavétel). A gyakorlatban viszonylag széles körben alkalmazott nem véletlen mintavételi eljárásokkal, illetve az elemi eljárások együttes, kombinált felhasználásának módszereivel zárul a fejezet.

A statisztikai becslések című *5. fejezet* szervesen kapcsolódva a mintavételhez, a becsléseket a mintából számított mutatókból a sokasági jellemzőkre való következtetésként tárgyalja. A becslőfüggvény definiálása után a becslőfüggvények tulajdonságainak — torzítatlanság, konzisztencia és robusztusság — ismertetése következik. A pontbecslés módszerei közül a maximum-likelihood módszert, a legkisebb négyzetek és a momentumok módszerét részletesen bemutatja. Az intervallumbecslés általános kérdései után rendszerezi a fontosabb sokasági jellemzők és mintavételi eljárások esetén történő intervallumbecsléseket. A legegyszerűbb esetekre részletes bemutatást is ad. A hagyományostól eltérő szemléletű bayesi becsléselmélet rövid összefoglalása zárja a fejezetet.

A hipotézisek vizsgálata *c. 6. fejezettel* fejeződik be a statisztikai indukció három fontos területének tárgyalása. E fejezetben elméleti megalapozást jelent a hipotézisek osztályozása, a próbafüggvény, szignifikancia-szint, elfogadási és kritikus tartomány definiálása. A próbák általános gondolatmenetét és végrehajtási módját, az egyes próbák technikai részleteit és a hipotézis-vizsgálat néhány fontos gyakorlati kérdését külön alfejezetek részletezik.

Az idősorok elemzése című *7. fejezet* felvázolja a statisztika e területének sajátosságait, és rendszerezi az idősorelemzési módszereket. A hangsúlyt az egymástól lényegesen eltérő szemléletmódú két modelleszaládra, a determinisztikus, illetve sztochasztikus modellekre helyezi. A determinisztikus idősorelemzést két külön alfejezetben részletesen tárgyalja. Bemutatja az analitikus és a mozgóátlagolású trendszámítást, és összekapcsolásukkal a szabálytalan természetű közép- és

hosszú távú ciklus kimutatását. A szezonális ingadozás vizsgálatát az additív és multiplikatív modell esetén végzi el. A sztochasztikus modellezés alapgondolatának és a legegyszerűbb ARMA-modellek identifikálásának bemutatásával felhívja a figyelmet az ARMA-modellekben rejlő lehetőségekre. E téma iránt érdeklődőket szakirodalmi hivatkozással látja el.

A regresszió és korreláció számítás című 8. fejezetben a két- és többváltozós lineáris és a közgazdasági elemzésekben gyakran alkalmazásra kerülő nemlineáris regressziófüggvények paraméterbecslése, a regressziófüggvényekkel kapcsolatos szignifikancia-vizsgálatok és a konfidenciaintervallum-számítások találhatóak meg. Megismerkedhetünk ezen kívül a regressziós modellalkotás fontos kérdéseivel, a modell-specifikációval, a minőségi ismérvek kezelésével és a modellek fontosabb feltételeinek ellenőrzésével (a homoszkedaszticitási feltétel, az autokorreláció és a hibatényező eloszlásának tesztelésével). E fejezetben kerül sor a leggyakrabban alkalmazott korrelációs mérőszámok, a kétváltozós lineáris, a parciális és a többszörös korrelációs együttható tárgyalására is. Itt kapott helyet a magyarázó változók lineáris korrelációs kapcsolatának, a multikollinearitásnak a tárgyalása is, mely zavaró tényezőként jelentkezik a regressziós modellezés során.

A jegyzetet a statisztikai információ-rendszer szerkezetéről és működéséről, a hivatalos statisztikai szolgálatról, valamint a statisztikai tevékenység etikájáról szóló A statisztika a társadalom szolgálatában c. fejezet zárja.

A jegyzet oktatási célú hasznosításához nagymértékben hozzájárul gazdag példamanyaga, mely egyrészt az elméleti ismeretek illusztrálását szolgálja — csakúgy mint a szemléletes grafikus ábrák —, másrészt a fejezetek végén található gyakorló feladatok révén az önálló tanulást, a módszerek gyakorlati alkalmazásának elsajátítását segíti.

A közvetlenül oktatási célú anyagon kívül minden fejezetben megtalálhatók a téma iránt mélyebben érdeklődők számára készült kiegészítő információk, illetve a szakirodalmi hivatkozások. A fontosabb matematikai összefüggéseket, bizonyításokat a Függelék tartalmazza, a különféle próbák elvégzéséhez szükséges — megfelelő használati utasításokkal ellátott — táblázatokkal együtt.

Végül említést kell tenni az igen hasznos tárgymutatóról, mely a fogalmak és módszerek angol elnevezését is megadja, ezzel is könnyítve a külföldi szakirodalom olvasását és a számítógépes programcsomagok használatát.

A jegyzetet haszonnal forgathatják azok is, akik korábban szerzett ismereteiket kívánják kiegészíteni. A számítógépek elterjedésével és a programcsomagok széles választékával a piacgazdálkodás körülményei között igen nagy jelentőségűvé válik az elemző és a prognosztizáló munka mind a vállalati, mind a makroszférában. Ehhez szükséges a különböző információk és adatok szakszerű és sokoldalú feldolgozása, elemzése és tudományos értékelése.

Dr. Rédey Katalin

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetés. A Magyar Köztársaság elnöke a

**MAGYAR
KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND
TISZTIKERESZTJE**

kitüntetést adományozta *dr. Miltényi Károlynak*, a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatójának

több évtizedes kimagasló statisztikusi tevékenysége elismeréseként.

Elnöki dicséret. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *dr. Baktai Józsefnét*, a KSH Baranya megyei Igazgatósága csoportvezetőjét a Hivatalban végzett több mint három évtizedes kiemelkedő munkája elismeréseként *elnöki dicséretben* részesítette.

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

EUROSTAT—magyar megállapodás. *Yves Franchet*, az Európai Közösségek Statisztikai Hivatalának főigazgatója 1992. május 7–8-án Budapesten tartózkodott, és *dr. Vukovich Györggyel*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökével tárgyalásokat folytatott. Ezek során elsősorban a magyar és a Közösség tagországainak statisztikai rendszerei közötti eltérések kiküszöbölésének problémáit vitatták meg, és közös nyilatkozatot írtak alá a KSH és az EUROSTAT közötti együttműködésről. (A nyilatkozat magyar és angol nyelvű szövegét lásd a *Statisztikai Szemle* jelen számának 758–759. oldalán.)

Az együttműködési program aláírása alkalmából Yves Franchet és *dr. Vukovich György* május 8-án közös sajtótájékoztatót tartott. Itt-tartózkodása alatt Yves Franchet megbeszéléseket folytatott *Bogár Lászlóval*, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma államtitkárával és *Mádl Ferenc* tárca nélküli miniszterrel.

Sajtótájékoztató. *Dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1992. június 4-én sajtótájékoztatót tartott, amelyen *dr. Lendvai Jánossal*, a KSH elnökhelyettesével együtt

- a nemzetgazdaság 1991. évi teljesítményéről, a bruttó hazai termék (GDP) alakulásáról,
- a kisvállalkozások teljesítményéről,
- a Magyarországon befektetett külföldi működő tőkéről,
- a csődstatisztika első eredményeiről

tájékoztatta az újságírókat.

Fényes Elek emlékérem. Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves fennállása alkalmából rendezett ünnepsorozat keretében *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke Fényes Elek emlékérmeket adományozott:

- Bognár Imrénnek*, az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet osztályvezetőjének,
- dr. Dávid Zoltánnak*, a KSH Levéltár nyugalmazott igazgatójának,
- dr. Fazekas Bélának*, a KSH nyugalmazott főosztályvezetőjének,
- dr. Munkácsy Ferencnek*, a Munkaügyi Minisztérium helyettes államtitkárának,
- dr. Novák Zoltánnak*, a KSH Baranya megyei Igazgatósága igazgatójának,
- Pesti Lajosnénak*, a KSH Fővárosi Igazgatósága nyugalmazott igazgatóhelyettesének,
- dr. Pukli Péternek*, a KSH Gazdasági Ágazatok főosztálya vezetőjének,
- S. Molnár Editnek*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos tanácsadójának,
- Végyvári Jenőnek*, a KSH nyugalmazott elnökhelyettesének,
- Vita Lászlónak*, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem egyetemi docensének.

Dr. Párniczky Gábor (1925—1992.) 1992. május 9-én váratlanul elhunyt *Dr. Párniczky Gábor*, a közgazdaság-tudomány doktora, nyugalmazott egyetemi tanár, aki 1953-ban került a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem Statisztikai Tanszékére, ahonnan 1989-ben tanszékvezetőként ment nyugdíjba. Kiváló oktatói és vezetői adottságai voltak. Egykori hallgatói nem felejtik el lényegretörő, humorral is fűszerezett, világos okfejtésű előadásait. Az Általános statisztika c., (*dr. Köves Pál* társszerzővel írt) és több

kiadást megért műve évtizedeken keresztül volt a közgazdász hallgatók tankönyve, és a végzett közgazdák, statisztikusok nagy becsben tartott szakkönyve. Tanszékvezetői munkáját magas szintű vezetői készség és vezetési kultúra jellemezte. Meghatározó szerepet töltött be az egyetemi képzés korszerűsítésének statisztikai tanszéki munkálataiban is.

Tudományos kutatásainak középpontjában a reprezentatív megfigyelés, a korreláció- és regressziószámítás és a statisztikai informatika állt. E témakörökből több könyve, tanulmánya jelent meg. Pályafutásának jelentős részét képezte külszolgálati tevékenysége: ENSZ-szakértő volt Afrikában, dolgozott az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (United Nations Conference on Trade and Development — UNCTAD) és az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete (Food and Agriculture Organization of the United Nations — FAO) apparátusában is. Szakmai, vezetői tevékenységét itt is odaadással és sikeresen végezte.

A kiváló tudós, tanár és kolléga emlékét kegyelettel megőrizzük.

Magyar és német demográfusok együttműködése. *Valkovics Emil*, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének tudományos tanácsadója, 1992. március 30. és április 11. között vendégkutatóként a Német Szövetségi Népeségtudományi Kutató Intézetben dolgozott Wiesbadenben. Munkája során elsősorban a halandóság halálok szerinti alakulásának összehasonlítása és a várható élettartamok közötti különbségek tényezőkre bontása terén felmerülő problémákat vitatta meg a német szakemberekkel.

A Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottsága 1992. április 23-án ülést tartott, amelyen *John H. Pollard*, az ausztráliai Macquarie Egyetem professzora „Gompertz, valamint a heterogenitás és a halálokok függetlenségének problémája” címmel tartott előadást.

Gazdaságstatisztikai szakosztályülés. A Magyar Statisztikai Társaság Gazdaságstatisztikai Szakosztálya 1992. június 1-jén A gazdaságstatisztikában alkalmazott megfigyelési módszerekről, különös tekintettel a reprezentatív felvételekre címmel tartott tanácskozást. Az ülésen

Kollár Gabriella: A gazdaságstatisztikai megfigyelési rendszer problémái és a fejlesztés koncepciója,

dr. Telegdi László: Reprezentatív megfigyelések és gazdaságstatisztikai alkalmazásuk,

Katona Erika: A reprezentatív mintavételi eljárások alkalmazásának másfél éves tapasztalatai a kiskereskedelemben,

Sándor István: A gazdaságstatisztikai adatgyűjtések gyakorlati problémái

címmel tartott előadást.

Koszorúzás. 1992. május 29-én, a Farkasréti temetőben megkoszorúzták *Keleti Károly* sírját, halálának 100. évfordulója alkalmából. A Központi Statisztikai Hivatal vezetősége és dolgozói képviselőinek, valamint a Kelety család néhány tagja jelenlétében *dr. Vukovich György* a Központi Statisztikai Hivatal, *dr. Szilágyi György* pedig a Magyar Statisztikai Társaság nevében méltatta a hivatalos statisztikai szolgálat megalapítójának és az európai hírű tudósnek a jelentőségét, és helyezte el az emlékezés és kegyelet koszorúját.

Ünnepi kiadványok. Helyzetkép Magyarország társadalmáról és gazdaságáról címmel a Központi Statisztikai Hivatal kiadványt jelentetett meg.

A kötet szöveges elemzései és összefoglaló táblái áttekintést nyújtanak a rendszerváltás óta eltelt években végbement történelmi jelentőségű gazdasági és társadalmi változásokról. Három fő részből áll:

- I. A magyar gazdaság helyzete,
- II. Népesedési és társadalmi folyamatok,
- III. Életmód, életkörülmények.

(Helyzetkép Magyarország társadalmáról és gazdaságáról. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 90 old.)

*

A Válogatott bibliográfia a magyar hivatalos statisztikai szolgálat történetének tanulmányozásához című kétkötetes kiadvány csupán az első lépés a magyar statisztikai irodalom feltérképezéséhez.

A bibliográfia első része a forrásjellegű kiadványokat és dokumentumokat (például évkönyvek, helységnévtár, tiszti cím- és névtár stb.), a második, Irodalom címszó alatt, öt korszakra osztva, a *Demográfia, Közgazdasági Szemle, Statisztikai Szemle* című folyóiratokban megjelent tanulmányokat és cikkeket veszi számba. A kiadványt *dr. Horváth Róbert* előszava vezeti be.

(Válogatott bibliográfia a magyar hivatalos statisztikai szolgálat történetének tanulmányozásához. I–II. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 483 old.)

*

Történeti statisztikai idősorok, 1867–1992 címmel új kiadványsorozatot indított a Központi Statisztikai Hivatal.

A sorozat első kötetében az 1867 óta végrehajtott népszámlálások, illetve az 1865 óta évenként számba vett népmozgalmi adatok legfontosabb hosszú távú idősorait találhatjuk. Az 1. fejezet első része az 1870 és 1990 közötti népszámlálások, második része a népmozgalmak 1919 és 1990 közötti időszakának legfontosabb adatait az 1990. évi területi besztás és fogalmak szerint tartalmazza. A 2. fejezetben Magyarország 1870 és 1910 közötti legfontosabb népszámlálási, valamint 1865 és 1918 közötti népmozgalmi eseményeinek

évenkénti adatait találhatjuk, mindenkori területi és fogalmak szerinti bontásban.

(Történeti statisztikai idősorok, 1867–1992. I. köt. Népeség—népmozgalom. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 350 old.)

Erdély 1857. évi népszámlálása címmel kötetet jelentetett meg a Központi Statisztikai Hivatal az Országos Tudományos Kutatási Alap támogatásával.

Az eredeti kézzel írott kéziratot, mely a KSH Könyvtárának kéziratárában maradt fenn, a korabeli helyi szervek készítették 1860-ban, az akkor érvényben levő közigazgatási területi beosztás szerint, amely több tekintetben különbözik a népszámlálás időpontjában érvényben volt közigazgatási beosztástól. Ezt a nehezen olvasható, olykor megrongálódott anyagot adták ki most nyomtatott formában.

(Erdély 1857. évi népszámlálása. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 492 old.)

Infrastruktúra címmel jelent meg a KSH Tájékoztatási főosztályának kiadványa. Az összeállítás vizsgálja az infrastruktúra helyét és súlyát a gazdaságban, foglalkozik az infrastruktúra nemzetközi összehasonlításával, az egyes településtípusok infrastrukturális ellátásának különbségeivel, az infrastruktúra egyes területeinek főbb jellemzőivel.

(Infrastruktúra. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 101 old.)

A Lakásstatisztikai Közlemények legújabb kötete A kommunális ellátás fontosabb adatai, 1990 címmel jelent meg. A kiadvány az energiaellátással, a vízellátással és csatornázással, a város- és községgazdálkodási szolgáltatásokkal, valamint az utakkal kapcsolatos adatokat tartalmazza.

(A kommunális ellátás fontosabb adatai, 1990. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 131 old.)

Magyarország történeti helységnévtára című sorozat legfrissebb kötete Borsod megye (1773–1808) címmel jelent meg. A kiadványban járások (egri, miskolci, sajaszentpéteri,

szendrői) szerinti bontásban találhatjuk meg a történeti Borsod megye helységeinek névtárát (1773–1808-ig). A jegyzetek és a helynévmutató után a gyűjtemény felekezeti (római katolikus, görögkatolikus, görögkeleti, református, evangélikus, izraelita) és birtokosmutatóval egészül ki.

(Magyarország történeti helységnévtára. Borsod megye (1773–1808). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest–Miskolc. 1991. 226 old.)

A Demográfia c. folyóirat 1992. évi 1. számának Tanulmányok című rovata *Klinger András*: A hexagonale országok demográfiai helyzete; *Szabó László*: Javaslatok a személyi jövedelemadó-rendszer módosítására a gyermeket nevelő családok érdekében; *Szukicsné Serfőző Klára*: A termékenység koncentrációjának alakulása Magyarországon 1920–1980 között c. tanulmányokat tartalmazza.

A Közlemények rovatban kapott helyet *Miltényi Károly*: Népeségpolitika és a legújabb változások Magyarországon című írása.

A Figyelőben *Valkovics Emil*: In memoriam Luis Henry (1911–1991) címmel írt megemlékezését, *Csernák Józsefné dr.* az MTA Demográfiai Bizottságának 1991. évi tevékenységéről írt beszámolóját és a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet néhány publikációjának ismertetését olvashatjuk.

Az Irodalom rovat a külföldi könyvek és folyóiratcikkek ismertetését közli, és folyóiratszemplével zárul.

A Gazdaság, a Magyar Közgazdasági Társaság folyóirata újjáalakult, és ezentúl mint a közgazdasági szakirodalom sajtótermékeinek tallózó folyóirata jelenik meg.

A szaklap „Tanulmányok” című rovata hat nagyobb, a „Hetilapokból—Napilapokból” című rovata tizenhárom kisebb cikket tartalmaz.

A „Társasági élet” című rovatban, mely a Magyar Közgazdasági Társaság XXIX. Vándorülésével foglalkozik, hét rövidebb cikkből álló összeállítást találhatunk.

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

GAZDASÁGSTATISZTIKA

DICKMANN, A.:

AZ EURÓPAI AUTÓGYÁRTÁS

(Die europäische Automobilindustrie — Aufgaben, Struktur und Perspektiven.) — *Wirtschaftsdienst*. 1992. 2. sz. 73—79. p.

Európa autógyártásának kilátásait befolyásoló tényezőket elemezve a tanulmány kiemeli a műszaki fejlődést, a környezetvédelem követelményeit, a világ szállítási, közlekedési rendszereinek átalakulását, valamint az autó iránti fizetőképes kereslet változásait.

A világ összes autótermelésében az európai gyártók 38,5, ezen belül az Európai Közösség (EK) országai 31 százalékkal részesedtek. Az Európában gyártott gépkocsikat túlnyomó részben az európai országokban vásárolták meg. A japán autók európai részesedése elérte a 10 százalékot, míg az európai autóké Japánban nem egészen 3 százalék. Európa több autót importál a tengeren túlról, mint oda exportál.

A szerző az input-output számítások módszerével elemzi az európai autógyártás részesedését az éves hozzáadott értékből. Az EK-országokban az autógyártás folyó termelése 1988-ban több mint 347 millió márka új értéket hozott létre, és az autókereskedelem további 43 millió márka érték forrása. Ehhez járulnak az előbbi két tevékenység fejlesztését célzó beruházások (értékük az EK-országokban több mint 85 millió márka), így a teljes GDP-termelésnek mintegy 7,11 százalékát az autógyártás adta.

A tanulmány rámutat arra, hogy a készterméket kibocsátó autógyárak hozzáadott értékének aránya az 1980. évi 45,4-ről 1990-re 37,5 százalékra csökkent. Az autógyártással nem foglalkozó feldolgozóipari ágazatok részesedése ugyanakkor stabilizálódott (27,7—27,9%), a pénzügyteretké és a kereskedelemé

pedig a másfélszeresére (9,8, illetve 6,0 százalékra) nőtt. Az EK autógyártásának hozzáadott értékében a külföldi gyártók aránya 7,6-ról 11,0 százalékra nőtt. A piacbővülés kedvez az országhatárokon túlnyúló kooperációs kapcsolatoknak is. Az EK egységes belpiacának követelményeihez igazodó autóipar értékesítési és beszerzési politikája, ezen belül a kelet-európai termelési potenciál hasznosítását célzó fejlesztési, befektetési stratégia gyorsítja a nemzetközi szakosodást.

Európa fejlett országai olyan telephelyeket választanak az autóipari fejlesztésekhez, amelyek komparatív előnyöket kínálnak a magasabb bérszínvonalú EK-országokhoz képest. Ez a magyarázata annak, hogy a spanyol autóipar az átlagosnál gyorsabban növeli kibocsátását (Európában a legtöbb autót kibocsátó országok közé emelkedett), utolérte a brit, és megközelítette a francia autógyártást. A viszonylag olcsó portugál munkaerő hasonlóképpen vonzza az autóipari befektetőket. E tekintetben figyelmet érdemelnek a kelet-európai termelőüzemekben kínálkozó fejlesztési lehetőségek is.

A tanulmány elemzi az egyes országok 1980. és 1990. évi részesedését, az EK autógyártásban létrehozott hozzáadott értékből. 1990-ben a német részesedés (36,3%) megelőzi a francia (23,0%), az olasz (12,6%), a brit (12,3%), valamint a spanyol (8,9%) versenytársakét. Az értékadatok nemzetközi rangsorát az is befolyásolja, hogy a japán működő tőke elsősorban a brit autógyártás telephelyeit választja. Az európai autógyártás hagyományos telephelyeit a tengeren túli tőke beáramlása (és e tendencia erősödése) hátrányosan érinti. A kelet-európai termelés versenyképessé válása és várható mennyiségi növekedése a következő évtizedekben valószínűleg piacokat hódíthat el a nyugat-euró-

* A *Statistikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statistikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikk-ismertetésekre tagolódik. (Ezeket* választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

pai autóipari üzemektől. E súlyponteltolódásban fontos szerepet játszik a keletnémet autóipar fejlesztése.

A bemutatott tendenciák kettős hatással járnak: egyrészt a készterméket kibocsátó autógyárak részesedése a teljes gépkocsi-termelés hozzáadott értékében tovább csökken, másrészt a telephelyek versenyében az újak előnyhöz jutnak a régebbiekkel szemben. A szerző az Egyesült Államokban napjainkban megfigyelhető irányzat alapján azt a kockázatot emeli ki, hogy az európai autópiac korlátozott mértékű bővülése előidézheti néhány nagy múltú európai autógyár bezárását, illetve kapacitáskihasználásuk romlását. A lépülés elsősorban a viszonylag kis termelékenységű, túl nagy bérköltségű európai autógyárakat fenyegeti.

A német termelékenységet mind jobban megközelítik a fontosabb európai autógyártó országoké is. A francia autógyárak gyors felzárkózása tapasztalható, és az átvett japán technológiák révén a brit autógyárak lemaradása is mérséklődik. A gyors felzárkózás révén a spanyol gyártók versenyével is számolni kell. Az elengedhetetlen termelékenységnövelés jelentős létszámcsökkentést tesz szükségessé. A foglalkoztatottak egy teljesített órájára kifizetett (és márkára átszámított) bér a francia és a brit autógyárakban nem egészen kétharmada a német üzemekének. A bérkülönbség ennél is nagyobb (25–30%) a nem említett többi európai autógyártó országhoz képest.

A német autógyárakban a bérszínvonal emelkedő tendenciájú, ugyanis az újabb modellek a korábbiaknál biztonságosabbak, a környezetet kevésbé szennyezők, így gyártásuk munkaigényesebb. A sikeres fejlesztéseket nem minden esetben kísérte megfelelő mértékű termelékenységjavulás, s a német autógyártás e téren nem csupán Japánhoz képest kerül lépéshátrányba.

A tanulmány megállapítja, hogy a német autógyártásban nem volt olyan mértékű létszámleépítés, mint más európai országokban (nemzetközi versenyképességük javítása érdekében). A német autógyárak inkább azt a megoldást választották, hogy saját termelésük egy részét olcsóbb külső beszállítóktól vásárolt termékekkel, szolgáltatásokkal helyettesítették.

A piaci elemzések azt mutatják, hogy a külföldiek ma még elismerik a magasabb ár-kategóriába tartozó német gépkocsi többletszolgáltatásait és márkahírnevét, de a kiéleződött árversenyben hamarosan csökkenni fog a viszonylag drágán előállított autók jövedelmezősége, nemzetközi versenyképessége. Az Egyesült Államok autópiacán ennek jelei már ma is megmutatkoznak, ugyanis az utóbbi években kiéleződött verseny vesztesei között számos német gyártó is található.

Ez a piaci nehézség nem korlátozódik kizárólag az autógyárakra, hiszen a kapcsolódó cégek megrendelése, munkalehetősége is függ ettől.

A tanulmány részletesen ismerteti az állami szerepvállalásról, a szerkezet-korszerűsítési folyamat alapkonceptiójáról folytatott vitát. Az állami szerepvállalás francia és olasz értelmezése szerint szigorítsák meg az európai piac növekvő részét meghódító japán gépkocsi behozatalát (például Japán önkorlátozása révén), teremtsenek megfelelő pénzalapokat az európai autógyártás szerkezetének korszerűsítéséhez. A legutóbbi (Maastrichtben megtartott) csúcstalálkozó megnyitotta az utat az EK alapító szerződésének megfelelő módosításához.

A szerző amellet érvel, hogy korlátozná az európai egységes belpiac növekedési potenciálját, ha az autógyártóknak nyújtandó támogatások következtében fennmaradhatnának a drágán gyártó üzemek, és ez késleltetné Európa regionális iparszerkezetének átrétegződését. Az európai autógyártást ez a késleltetés megakadályozná abban, hogy visszanyerje teljes versenyképességét (különösen Japánnal szemben). A piaci folyamatok — a korlátozás és támogatás ellenzői szerint — hatásosabban képesek megoldani a szerkezet-korszerűsítés bonyolult folyamatait, mint a bürokratikus állami beavatkozások.

Az elemzések szerint a német autógyárak — miután megszűnt a gyors mennyiségi növekedés időszaka — (szociálpolitikai érvek alapján) az indokoltnál több embert foglalkoztatnak. Más foglalkoztatási szerkezetet igényel a termelés, ha nagyobb beszállítói hányaddal szervezik. A szerkezetváltoztatási kényszer túlmutat az átmeneti piaci hatásokon, és nem csupán a távol-keleti autók európai piaci pozícióinak erősödése vagy az európai autók észak-amerikai pozíciója miatt került napirendre.

A tanulmány kétségbe vonja az egyes ágazatokat kiemelő állami szerkezet-korszerűsítő politika hatékonyságát, és a nemzetközi versenyképesség kulcsát az adópolitikák összehangolásában, az állam közvetlen beavatkozásának mérséklésében és a vállalatok minél nagyobb döntési önállóságában jelöli meg.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

KENNY, P. B.:

A NEMZETGAZDASÁGI SZÁMLÁK
KIEGYENSÚLYOZÁSA

(Work on balanced accounts in the CSO: History and prospects.) — *National Institute Economic Review*. 1991. 1. sz. 79–84. p.)

A nemzetgazdasági számlák egyensúlyba állításának módszerét *Stone, Champernowne*

pai autóipari üzemektől. E súlyponteltolódásban fontos szerepet játszik a keletnémet autóipar fejlesztése.

A bemutatott tendenciák kettős hatással járnak: egyrészt a készterméket kibocsátó autógyárak részesedése a teljes gépkocsitermelés hozzáadott értékében tovább csökken, másrészt a telephelyek versenyében az újak előnyhöz jutnak a régebbiekkel szemben. A szerző az Egyesült Államokban napjainkban megfigyelhető irányzat alapján azt a következtetést emeli ki, hogy az európai autópiac korlátozott mértékű bővülése előidézheti néhány nagy múltú európai autógyár bezárását, illetve kapacitáskihasználásuk romlását. A lépés elsősorban a viszonylag kis termelékenységű, túl nagy bérköltségű európai autógyárakat fenyegeti.

A német termelékenységet mind jobban megközelítik a fontosabb európai autógyártó országoké is. A francia autógyárak gyors felzárkózása tapasztalható, és az átvett japán technológiák révén a brit autógyárak lemaradása is mérséklődik. A gyors felzárkózás révén a spanyol gyártók versenyével is számolni kell. Az elengedhetetlen termelékenységnövelés jelentős létszámcsökkentést tesz szükségessé. A foglalkoztatottak egy teljesített órájára kifizetett (és márkára átszámított) bér a francia és a brit autógyárakban nem egészen kétharmada a német üzemekének. A bérkülönbség ennél is nagyobb (25–30%) a nem említett többi európai autógyártó országhoz képest.

A német autógyárakban a bérszínvonal emelkedő tendenciájú, ugyanis az újabb modellek a korábbiaknál biztonságosabbak, a környezetet kevésbé szennyezők, így gyártásuk munkaigényesebb. A sikeres fejlesztéseket nem minden esetben kísérte megfelelő mértékű termelékenységjavulás, s a német autógyártás e téren nem csupán Japánhoz képest kerül lépéshátrányba.

A tanulmány megállapítja, hogy a német autógyártásban nem volt olyan mértékű létszámleépítés, mint más európai országokban (nemzetközi versenyképességük javítása érdekében). A német autógyárak inkább azt a megoldást választották, hogy saját termelésük egy részét olcsóbb külső beszállítóktól vásárolt termékekkel, szolgáltatásokkal helyettesítették.

A piaci elemzések azt mutatják, hogy a külföldiek ma még elismerik a magasabb ár-kategóriába tartozó német gépkocsi többletszolgáltatásait és márkahírnevét, de a kiéleződött árversenyben hamarosan csökkenni fog a viszonylag drágán előállított autók jövedelmezősége, nemzetközi versenyképessége. Az Egyesült Államok autópiacán ennek jelei már ma is megmutatkoznak, ugyanis az utóbbi években kiéleződött verseny vesztesei között számos német gyártó is található.

Ez a piaci nehézség nem korlátozódik kizárólag az autógyárakra, hiszen a kapcsolódó cégek megrendelése, munkalehetősége is függ ettől.

A tanulmány részletesen ismerteti az állami szerepvállalásról, a szerkezet-korszerűsítési folyamat alapkonceptiójáról folytatott vitát. Az állami szerepvállalás francia és olasz értelmezése szerint szigorítsák meg az európai piac növekvő részét meghódító japán gépkocsik behozatalát (például Japán önkorlátozása révén), teremtsenek megfelelő pénzalapokat az európai autógyártás szerkezetének korszerűsítéséhez. A legutóbbi (Maastrichtben megtartott) csúcstalálkozó megnyitotta az utat az EK alapító szerződésének megfelelő módosításához.

A szerző mellett érvel, hogy korlátozná az európai egységes belpiac növekedési potenciálját, ha az autógyártóknak nyújtandó támogatások következtében fennmaradhatnának a drágán gyártó üzemek, és ez késleltetné Európa regionális iparszerkezetének átrétegződését. Az európai autógyártást ez a késleltetés megakadályozná abban, hogy visszanyerje teljes versenyképességét (különösen Japánnal szemben). A piaci folyamatok — a korlátozás és támogatás ellenzői szerint — hatásosabban képesek megoldani a szerkezet-korszerűsítés bonyolult folyamatait, mint a bürokratikus állami beavatkozások.

Az elemzések szerint a német autógyárak — miután megszűnt a gyors mennyiségi növekedés időszaka — (szociálpolitikai érvek alapján) az indokoltnál több embert foglalkoztatnak. Más foglalkoztatási szerkezetet igényel a termelés, ha nagyobb beszállítói hányaddal szervezik. A szerkezetváltoztatási kényszer túlmutat az átmeneti piaci hatásokon, és nem csupán a távol-keleti autók európai piaci pozícióinak erősödése vagy az európai autók észak-amerikai pozíciója miatt került napirendre.

A tanulmány kétségbe vonja az egyes ágazatokat kiemelő állami szerkezet-korszerűsítő politika hatékonyságát, és a nemzetközi versenyképesség kulcsát az adópolitikák összehangolásában, az állam közvetlen beavatkozásának mérséklésében és a vállalatok minél nagyobb döntési önállóságában jelöli meg.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

KENNY, P. B.:

A NEMZETGAZDASÁGI SZÁMLÁK
KIEGYENSÚLYOZÁSA

(Work on balanced accounts in the CSO: History and prospects.) — *National Institute Economic Review*. 1991. 1. sz. 79–84. p.)

A nemzetgazdasági számlák egyensúlyba állításának módszerét *Stone, Champernowne*

és Meade írták le még 1942-ben, de a gyakorlatban mostanáig alig használták. Ez a tanulmány arról a kísérleti alkalmazásról ad számot, amelyet nemrégiben az Egyesült Királyság Statisztikai Hivatalában valósítottak meg.

A brit nemzetgazdasági elszámolásokban a GDP mutatóját három — termelési, felhasználási és jövedelmi — oldalról közelítik. A különböző közelítések természetesen eltérő eredményre vezetnek. Ezen eltérések évek óta visszatérő problémái a Statisztikai Hivatal munkájának.

Az 1988. évi „Kék könyv”-ben (az angol nemzetgazdasági elszámolásokat tartalmazó kék fedelű kiadvány népszerű neve) a GDP-mérőszámok a szokásosnál nagyobb eltérést mutattak. Az adatok közzétételét kísérő sajtóközleményben bejelentették, hogy a Statisztikai Hivatal tanulmányt készít a nemzeti számlák kiegyensúlyozásáról. Ez 1989-ben teljes terjedelmében megjelent. Az ismertetett dolgozat rövid összefoglalást ad az alkalmazott módszerről.

A Stone és társai által 1942-ben közzétett módszer (az ún. korlátozott legkisebb négyzetek módszere) különböző feltevéseket állít a mérési hibák eloszlására vonatkozóan. Felteszi, hogy a mérési hibák átlaga nulla, hogy többváltozós normális eloszlást követnek, és hogy ismert a kovariancia-mátrixuk. A számla valós értékei között lineáris kapcsolat van, és ezek koefficiensei ismertek. Ahhoz, hogy a módszert egy n mennyiséget tartalmazó számla esetében alkalmazni tudjuk, rendelkezünk kell a mérési hibák $n \times n$ méretű variancia—kovariancia-mátrixával. Törekedni kell arra, hogy a számlában a becslések torzításmentesek legyenek.

Első esetben a Kék könyv A táblájában szereplő, aggregált adatokkal — az 1985., 1986. és 1987. évekre egyidejűleg — egyensúlyozták ki a számlákat. Eközben feltételezték, hogy az évenkénti változás az abszolút szinteknél nagyobb pontossággal mérhető. Az A táblában szereplő adatokért felelős munkatársaktól azt kérték, hogy adataikat 90 százalékos konfidencia-intervallumban adják meg, valamint azt, hogy határozzák meg azon mutatókat, amelyek korrelációs kapcsolatban lehetnek a mérési hibákkal.

Az első kiegyensúlyozási kísérlet bizonyította a módszer alkalmazhatóságát. Mindhárom évre meghatározták az A tábla kiegyensúlyozott mutatószámait. Az említett három év adatainak kiegyensúlyozása egymástól elkülönítve történt. Ellenőrzésképpen több fő aggregátum kiegyensúlyozott számlákból számított növekedési ütemét összehasonlították a közzétett számlák szerinti ütemekkel. A tanulmány szerzőinek véleménye szerint a kétféle növekedési ütem közötti különbség elfogadható mértékű.

A Stone-módszer a kiegyensúlyozott számlák mellett még a kiegyensúlyozott mutatószámokra vonatkozó kovariancia-mátrixot is megadja, tehát szükség esetén a kiegyensúlyozott mutatószámok konfidencia-intervalluma is meghatározható.

A módszer korlátai a következők:

- mérete korlátozott,
- nem foglalkozik a változatlan áras adatokkal és közvetlenül a termelési adatokkal,
- a hibahatárok megadása szubjektív.

A kiegyenlítési eljárás során leginkább azon feltételeket korrigálták, amelyeknek a legnagyobb volt a hibájuk (a társaságok profitja, egyes tőkeszervezők felhalmozása). A modell alkalmazásának eredményeit közzétették, de a brit Statisztikai Hivatal munkájában nem használták fel. A szakemberek vitatkoznak az eljárás gyakorlati alkalmazhatóságáról, de a mérlegszakemberek statisztikai döntését elfogadhatóbbnak tartják a mechanikus kiegyensúlyozási eljárásnál.

Felmerül az a kérdés is, hogy szükség van-e három különböző GDP-mérőszám közlésére? A szakemberek szerint a GDP egyetlen mérőszáma iránt és ennek jövedelem, felhasználás és termelés összetevőkre való felosztására, valamint ezen összetevők hibahatárainak megállapítására van tényleges igény.

(Ism.: Gether Istvánné)

RAY, G. F.:

INNOVÁCIÓ ÉS TERMELÉKENYSÉG KELET-EURÓPÁBAN

(Innovation and productivity in Eastern-Europe: an international comparison.) — *National Institute Economic Review*. 1991. 4. sz. 75—83. p.

Az Egyesült Királyság közgazdasági kutató intézete a múlt évben részletes kutatási jelentést tett közzé az innovatív tevékenység és a termelékenység kelet-európai alakulásáról. Jelen tanulmány ennek a budapesti, prágai, szófiai és varsói kutató intézetekkel együttműködve végzett vizsgálatnak a főbb megállapításait foglalja össze.

A főbb makroökonómiai mutatószámok, illetve a termelékenységi színvonal nemzetközi összehasonlításakor nyugati részről általában Ausztria és Finnország adatai szolgáltak összekötő kapocsként, de esetenként Belgiumot is figyelembe vették viszonyítási bázisként, ugyanis második világháború előtti struktúrája eléggé hasonlított Csehszlovákiáéhoz.

A második világháború után szovjet befolyás alá került közép- és kelet-európai országokban az 1950-es évek elején jelentkező felendülést a későbbiekben már nem tudták tartóssá tenni. Az 1950 és 1970 közötti időszakot jellemző, évi 5 százalékos gazdasági

és Meade írták le még 1942-ben, de a gyakorlatban mostanáig alig használták. Ez a tanulmány arról a kísérleti alkalmazásról ad számot, amelyet nemrégiben az Egyesült Királyság Statisztikai Hivatalában valósítottak meg.

A brit nemzetgazdasági elszámolásokban a GDP mutatóját három — termelési, felhasználási és jövedelmi — oldalról közelítik. A különböző közelítések természetesen eltérő eredményre vezetnek. Ezen eltérések évek óta visszatérő problémái a Statisztikai Hivatal munkájának.

Az 1988. évi „Kék könyv”-ben (az angol nemzetgazdasági elszámolásokat tartalmazó kék fedelű kiadvány népszerű neve) a GDP-mérőszámok a szokásosnál nagyobb eltérést mutattak. Az adatok közzétételét kísérő sajtóközleményben bejelentették, hogy a Statisztikai Hivatal tanulmányt készít a nemzeti számlák kiegyensúlyozásáról. Ez 1989-ben teljes terjedelmében megjelent. Az ismertetett dolgozat rövid összefoglalást ad az alkalmazott módszerről.

A Stone és társai által 1942-ben közzétett módszer (az ún. korlátozott legkisebb négyzetek módszere) különböző feltevéseket állít a mérési hibák eloszlására vonatkozóan. Felteszi, hogy a mérési hibák átlaga nulla, hogy többváltozós normális eloszlást követnek, és hogy ismert a kovariancia-mátrixuk. A számla valós értékei között lineáris kapcsolat van, és ezek koefficiensei ismertek. Ahhoz, hogy a módszert egy n mennyiséget tartalmazó számla esetében alkalmazni tudjuk, rendelkezünk kell a mérési hibák $n \times n$ méretű variancia—kovariancia-mátrixával. Törekedni kell arra, hogy a számlában a becslések torzításmentesek legyenek.

Első esetben a Kék könyv A táblájában szereplő, aggregált adatokkal — az 1985., 1986. és 1987. évekre egyidejűleg — egyensúlyozták ki a számlákat. Eközben feltételezték, hogy az évenkénti változás az abszolút szinteknél nagyobb pontossággal mérhető. Az A táblában szereplő adatokért felelős munkatársaktól azt kérték, hogy adataikat 90 százalékos konfidencia-intervallumban adják meg, valamint azt, hogy határozzák meg azon mutatókat, amelyek korrelációs kapcsolatban lehetnek a mérési hibákkal.

Az első kiegyensúlyozási kísérlet bizonyította a módszer alkalmazhatóságát. Mindhárom évre meghatározták az A tábla kiegyensúlyozott mutatószámait. Az említett három év adatainak kiegyensúlyozása egymástól elkülönítve történt. Ellenőrzésképpen több fő aggregátum kiegyensúlyozott számlákból számított növekedési ütemét összehasonlították a közzétett számlák szerinti ütemekkel. A tanulmány szerzőinek véleménye szerint a kétféle növekedési ütem közötti különbség elfogadható mértékű.

A Stone-módszer a kiegyensúlyozott számlák mellett még a kiegyensúlyozott mutatószámokra vonatkozó kovariancia-mátrixot is megadja, tehát szükség esetén a kiegyensúlyozott mutatószámok konfidencia-intervalluma is meghatározható.

A módszer korlátai a következők:

- mérete korlátozott,
- nem foglalkozik a változatlan áras adatokkal és közvetlenül a termelési adatokkal,
- a hibahatárok megadása szubjektív.

A kiegyenlítési eljárás során leginkább azon feltételeket korrigálták, amelyeknek a legnagyobb volt a hibájuk (a társaságok profitja, egyes tőkeszervezők felhalmozása). A modell alkalmazásának eredményeit közzétették, de a brit Statisztikai Hivatal munkájában nem használták fel. A szakemberek vitatkoznak az eljárás gyakorlati alkalmazhatóságáról, de a mérlegszakemberek statisztikai döntését elfogadhatóbbnak tartják a mechanikus kiegyensúlyozási eljárásnál.

Felmerül az a kérdés is, hogy szükség van-e három különböző GDP-mérőszám közlésére? A szakemberek szerint a GDP egyetlen mérőszáma iránt és ennek jövedelem, felhasználás és termelés összetevőkre való felosztására, valamint ezen összetevők hibahatárainak megállapítására van tényleges igény.

(Ism.: Gether Istvánné)

RAY, G. F.:

INNOVÁCIÓ ÉS TERMELÉKENYSÉG KELET-EURÓPÁBAN

(Innovation and productivity in Eastern-Europe: an international comparison.) — *National Institute Economic Review*. 1991. 4. sz. 75—83. p.

Az Egyesült Királyság közgazdasági kutató intézete a múlt évben részletes kutatási jelentést tett közzé az innovatív tevékenység és a termelékenység kelet-európai alakulásáról. Jelen tanulmány ennek a budapesti, prágai, szófiai és varsói kutató intézetekkel együttműködve végzett vizsgálatnak a főbb megállapításait foglalja össze.

A főbb makroökonómiai mutatószámok, illetve a termelékenységi színvonal nemzetközi összehasonlításakor nyugati részről általában Ausztria és Finnország adatai szolgáltak összekötő kapocsként, de esetenként Belgiumot is figyelembe vették viszonyítási bázisként, ugyanis második világháború előtti struktúrája eléggé hasonlított Csehszlovákiáéhoz.

A második világháború után szovjet befolyás alá került közép- és kelet-európai országokban az 1950-es évek elején jelentkező felendülést a későbbiekben már nem tudták tartóssá tenni. Az 1950 és 1970 közötti időszakot jellemző, évi 5 százalékos gazdasági

fejlődés — *Madison* becslése szerint — 1973 és 1987 között évente átlagosan mintegy 1,8 százalékra csökkent.

A főbb gazdasági ágazatok arányának nemzetközi összehasonlítása Nyugathoz viszonyítva elsősorban a szolgáltatások elhanyagolására hívta fel a figyelmet. Az ipari, illetve mezőgazdasági foglalkoztatottak viszonylag magas aránya egyúttal e két fő ágazat alacsony termelékenységi színvonalával is összefüggött.

A gazdasági növekedés főleg az iparra, ezen belül a nehéziparra koncentrált. Valamennyi kelet-európai ország megkülönböztetett jelentőséget tulajdonított a gépipar fejlesztésének. Csehszlovákia az ipari gépek, Bulgária az irodagépek és hírközlő berendezések, Magyarország a közúti járművek (főleg az autóbuszok), illetve a villamos gépek, míg Lengyelország az ipari gépek és közúti járművek gyártása, valamint a fémfeldolgozás terén ért el kiemelkedő fejlődést. A vizsgált országok gépipari termékeit elsősorban a KGST-országokba exportálták, s például Bulgária és Csehszlovákia esetében a gépipari import túlnyomó hányadát is a KGST-termékek képviselték, és ez termelékenységi színvonalukban is megmutatkozott.

A két világháború közötti időszakban a vizsgált országok közül Csehszlovákiában volt a legmagasabb a termelékenység színvonala: csak 7 százalékkal volt alacsonyabb az ausztriainál, s lényegében megfelelt az akkori belgiumi szintnek. Magyarország és Lengyelország ugyanezen időszakban mintegy 30 százalékkal maradt el az ausztriai termelékenységi színvonalától; közel azonos szinten állt Finnországgal, és megelőzte Olaszországot. Bulgáriában és a Szovjetunióban ennél alacsonyabb, Romániában pedig jóval alacsonyabb volt a termelékenység általános színvonala.

Az 1980–1985. évekre vonatkozó ENSZ-becsülés szerint a vizsgált országok közül Magyarország egy főre jutó GDP-je volt a legmagasabb, de csupán alig fele volt az ausztriai mutatószámának. Csehszlovákia 1975-ben és 1985-ben már a belgiumi termelékenységi színvonal felét sem érte el.

Bár a termelékenység nemzetközi összehasonlítása bonyolult feladat, s a különböző módszerű számítások némileg eltérő eredményekhez vezetnek, az általános tendencia egyértelmű: a központi tervezéskor folytatott országok az utóbbi négy évtizedben fokozatosan elmaradtak a nyugati termelékenységi színvonalától. (A tényleges helyzet — a torzított árrendszer, a minőségi különbségek figyelmen kívül hagyása következtében — még a bemutatottnál is némileg kedvezőtlenebb lehet.)

A második világháború után a Nyugatot a gyors technikai fejlődés jellemezte, míg a

kelet-európai országokban az új technika mielőbbi kiterjedt alkalmazásában kialakult verseny hatása alig mutatkozott meg.

Nyugaton a *vaskohászatot* két nagy technológiai újítás formálta át az 1950-es években: az oxigénfuvatásos acélgyártás és a folyamatos öntés bevezetése. Az 1970-es évek közepére már az összes acél alig egytizedét gyártották hagyományos Siemens-Martin-eljárással, amellyel 1980 körül már teljesen felhagytak. A kelet-európai országok legalább tízéves késéssel alkalmazták az oxigénfuvatásos módszert (Csehszlovákia és Lengyelország 1966-tól, míg Magyarország csak 1980-tól).

Hasonló elmaradás és még lassabb elterjedés figyelhető meg a folyamatos öntésben. Itt Magyarország érte el a legmagasabb arányt (55%), míg Lengyelország mindössze 8 százalékkal az utolsó helyen állt. A Szovjetunióban is alig 20 százalékos volt a technológia részesedése, holott az acélgyártás fejlesztése a kiemelt feladatok közé számított. Ugyanakkor a nyugati nagy acélgyártó országokban a folyamatos öntés aránya már elérte vagy meg is haladta a 90 százalékos.

A *téglaöntésben* — kedvező energiahatásfoka miatt — nagy jelentőségű volt az áttérés az alagútkemencében történő égetésre. Részesedése az 1980-as évek elején Nyugaton már 90 százalék körüli volt. E területen Magyarország is — a hagyományos Hoffman-kemencék ötletes átépítésével — viszonylag kiemelkedő (70 százaléknál magasabb) arányt ért el.

Az *üvegiparban* az úsztatott eljárás bevezetése jelentett új koncepciót. Nyugaton az 1980-as évek közepére gyakorlatilag a vastagtáblaüveg-gyártásnál megszüntették a hagyományos eljárást, s a vékony síküveg túlnyomó részét is az új eljárással állították elő.

A keleti blokkon belül az első ilyen technológiájú üzem 1969-ben Csehszlovákiában létesítették, ezt azonban a második csak 1988-ban követte. A szovjetunióbeli bevezetés 4-5 évvel maradt el a vezető nyugati országok mögött. Magyarországon viszont csak 1991-ben létesült ilyen üzem, a többi országban pedig még be sem vezették ezt az eljárást.

A *textilipari* fejlesztéseket jól példázza a vetélő nélküli szövőgép alkalmazása a pamutiparban. Bár Csehszlovákiában, amely e területen a fejlesztés élvonalában haladt, már 1961-ben bevezették, a többi országban a Nyugathoz képest mintegy 10-15 év késéssel alkalmazták. Az új típusú berendezések összes pamutszövőgépből való részesedése az 1980-as évek végén mintegy 30 százalékos, míg Nyugaton arányuk megközelítette vagy meghaladta a 60 százalékos. Kivételnek számít a Szovjetunió, ahol a hagyományos szövőgépeket már az 1960-as évek közepén fel-

váltották a nagyrészt csehszlovák licenc alapján gyártott vetelő nélküli gépekkel, s így az új típusúak részesedése megközelíti a 66 százalékot.

A gépiparban az ún. „csúcstechnika”, vagyis a mikroprocesszorok és az elektronikai ipar más termékeinek alkalmazásával gyártható nagyszámú termék közül a tanulmány a számvezelésű szerszámgépek helyzetét vizsgálja részletesebben. Nyugaton az egyszerű számvezelésű (NC) szerszámgépek hamarosan helyt adtak a komputerrel vezérelt (CNC) gépeknek, majd a számvezelésű megmunkáló központoknak. (Az utóbbiak ára például elérheti az 1,5 millió angol fontot is, míg egy egyszerű NC szerszámgép ára 20 ezer font körüli.) A számvezelésű termékek gyártásában néhány kelet-európai ország is jelentős szerepet játszik. A Szovjetunió — Japán és a Német Szövetségi Köztársaság után — e termékek harmadik legnagyobb gyártója volt, amelyek világegyesítéséből a Német Demokratikus Köztársaság 7, Csehszlovákia pedig közel 3 százalékkal részesedett. Az első számvezelésű szerszámgépeket az 1950-es évek végén gyártották Csehszlovákiában és Lengyelországban, majd Magyarországon 1964-ben, míg Bulgáriában csak 1974-ben. A fejlődés azonban Bulgáriában volt a legnagyobb mértékű, ugyanis a szakosítási megállapodások néhány viszonylag egyszerű típus gyártására Bulgáriát jelölték ki. E termékeknek azonban csak igen kis részét lehetett eladni OECD-országokban, míg a csehszlovák exportnak egyharmada, a magyar és a lengyel exportnak pedig egynegyede irányult OECD-országba.

A vizsgált kelet-európai országok az ipari robotok alkalmazásában is elmaradtak a Nyugattól. Különösen nagy a hátrányuk az ún. rugalmas gyártórendszerek bevezetésében.

A kelet-európai országok gépipari csúcstechnológiában való lemaradását mégis leginkább a *telefonellátottság* alacsony színvonal mutatta. Száz lakosra a nyugati orszá-

gokban átlagosan 40–80 telefonállomás jut, Bulgáriában, Csehszlovákiában és a Német Demokratikus Köztársaságban 24-27, Magyarországon 16, Romániában pedig 9.

Az *energiafelhasználás* tapasztalatai különösen jól szemléltetik az eltérő keleti és nyugati reagálást. Az 1973. és az 1980. évi olajsokk után a nyugati országok nagy erőfeszítéseket tettek egyrészt energiafogyasztásuk általános csökkentésére, másrészt olajfüggettségük mérséklésére. A nyugati országokban 1973 és 1988 között a GDP lényeges emelkedése mellett az egy főre jutó energiafogyasztás átlagosan 4 százalékkal mérséklődött, ugyanakkor a kelet-európai országokban átlagosan 12, a Szovjetunióban pedig 46 százalékkal emelkedett. Kizárólag Csehszlovákiában csökkent a vizsgált időszakban az egy főre jutó energiafogyasztás.

A tanulmány megállapítása szerint az energiagazdálkodás egyetlen pozitív jellemzője az *atomenergia* magasfokú hasznosítása. Az egy kilowattóra kapacitásra jutó kibocsátás mutatója a keleti országokban kedvezőbb, s e tekintetben Magyarország eredményei is kiemelkedők.

A kelet-európai országok részesedése viszonylag szerény a *találmányok* nemzetközi szabadalmaztatásában is. Lakosságuk számához viszonyítva Magyarország és Csehszlovákia foglalja el közöttük a vezető helyet. Összességében azonban a nemzetközi összehasonlítás a kutatás-fejlesztés nem kielégítő hatékonyságát is mutatja: míg az e szférában dolgozók száma elég magas, az egy főre jutó ráfordítások, illetve beruházások aránya sokkal alacsonyabb a nyugatinál, amely kedvezőtlenebb kutatási felszereltséget jelent. A kutatás-fejlesztés specializáltságával is összefüggő eredmények azonban azt tanúsítják, hogy a rendelkezésre álló emberi tőke lényeges segítséget nyújthat a gazdasági szerkezet átalakításához, a nyugatihoz hasonló gazdasági feltételek létrehozásához.

(Ism.: Tűz Lászlóné)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

BRETZ, M.—NIEMEYER, F.:

MAGÁNHÁZTARTÁSOK
AZ ELMÚLT 150 ÉVBEN

(Private Haushalte gestern und heute — Ein Rückblick auf die vergangenen 150 Jahre.) — *Wirtschaft und Statistik*. 1992. 2. sz. 73–81. p.

A tanulmány a magánháztartások demográfiai és szociális összetételében az elmúlt 150 évben bekövetkezett változásokat értékeli. A vizsgált időszak első fél évszázadáról csak töredékes információk maradtak fenn. Az értékelést az is nehezíti, hogy az egyes

német államok eleinte még külön statisztikai szolgálattal rendelkeztek.

A háztartások adatai a későbbiekben is sok kívánnivalót hagytak maguk után, mint-hogy a mai értelemben vett osztályozási rendszer csak az 1950-es években alakult ki. Ettől kezdve vált lehetővé például a háztartáson belül élő családok közötti kapcsolatok vizsgálata, a generációk szerinti megkülönböztetése. A hosszabb idősorok értékelésénél mindenképpen csak a főbb ismérvekre szorítkozhatunk.

váltották a nagyrészt csehszlovák licenc alapján gyártott vetelő nélküli gépekkel, s így az új típusúak részesedése megközelíti a 66 százalékot.

A gépiparban az ún. „csúcstechnika”, vagyis a mikroprocesszorok és az elektronikai ipar más termékeinek alkalmazásával gyártható nagyszámú termék közül a tanulmány a számvezelésű szerszámgépek helyzetét vizsgálja részletesebben. Nyugaton az egyszerű számvezelésű (NC) szerszámgépek hamarosan helyt adtak a komputerrel vezérelt (CNC) gépeknek, majd a számvezelésű megmunkáló központoknak. (Az utóbbiak ára például elérheti az 1,5 millió angol fontot is, míg egy egyszerű NC szerszámgép ára 20 ezer font körüli.) A számvezelésű termékek gyártásában néhány kelet-európai ország is jelentős szerepet játszik. A Szovjetunió — Japán és a Német Szövetségi Köztársaság után — e termékek harmadik legnagyobb gyártója volt, amelyek világegyesítéséből a Német Demokratikus Köztársaság 7, Csehszlovákia pedig közel 3 százalékkal részesedett. Az első számvezelésű szerszámgépeket az 1950-es évek végén gyártották Csehszlovákiában és Lengyelországban, majd Magyarországon 1964-ben, míg Bulgáriában csak 1974-ben. A fejlődés azonban Bulgáriában volt a legnagyobb mértékű, ugyanis a szakosítási megállapodások néhány viszonylag egyszerű típus gyártására Bulgáriát jelölték ki. E termékeknek azonban csak igen kis részét lehetett eladni OECD-országokban, míg a csehszlovák exportnak egyharmada, a magyar és a lengyel exportnak pedig egynegyede irányult OECD-országba.

A vizsgált kelet-európai országok az ipari robotok alkalmazásában is elmaradtak a Nyugattól. Különösen nagy a hátrányuk az ún. rugalmas gyártórendszerek bevezetésében.

A kelet-európai országok gépipari csúcstechnológiában való lemaradását mégis leginkább a *telefonellátottság* alacsony színvonal mutatta. Száz lakosra a nyugati orszá-

gokban átlagosan 40–80 telefonállomás jut, Bulgáriában, Csehszlovákiában és a Német Demokratikus Köztársaságban 24-27, Magyarországon 16, Romániában pedig 9.

Az *energiafelhasználás* tapasztalatai különösen jól szemléltetik az eltérő keleti és nyugati reagálást. Az 1973. és az 1980. évi olajsokk után a nyugati országok nagy erőfeszítéseket tettek egyrészt energiafogyasztásuk általános csökkentésére, másrészt olajfüggőségük mérséklésére. A nyugati országokban 1973 és 1988 között a GDP lényeges emelkedése mellett az egy főre jutó energiafogyasztás átlagosan 4 százalékkal mérséklődött, ugyanakkor a kelet-európai országokban átlagosan 12, a Szovjetunióban pedig 46 százalékkal emelkedett. Kizárólag Csehszlovákiában csökkent a vizsgált időszakban az egy főre jutó energiafogyasztás.

A tanulmány megállapítása szerint az energiagazdálkodás egyetlen pozitív jellemzője az *atomenergia* magasfokú hasznosítása. Az egy kilowattóra kapacitásra jutó kibocsátás mutatója a keleti országokban kedvezőbb, s e tekintetben Magyarország eredményei is kiemelkedők.

A kelet-európai országok részesedése viszonylag szerény a *találmányok* nemzetközi szabadalmaztatásában is. Lakosságuk számához viszonyítva Magyarország és Csehszlovákia foglalja el közöttük a vezető helyet. Összességében azonban a nemzetközi összehasonlítás a kutatás-fejlesztés nem kielégítő hatékonyságát is mutatja: míg az e szférában dolgozók száma elég magas, az egy főre jutó ráfordítások, illetve beruházások aránya sokkal alacsonyabb a nyugatinál, amely kedvezőtlenebb kutatási felszereltséget jelent. A kutatás-fejlesztés specializáltságával is összefüggő eredmények azonban azt tanúsítják, hogy a rendelkezésre álló emberi tőke lényeges segítséget nyújthat a gazdasági szerkezet átalakításához, a nyugatihoz hasonló gazdasági feltételek létrehozásához.

(Ism.: Tűz Lászlóné)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

BRETZ, M.—NIEMEYER, F.:

MAGÁNHÁZTARTÁSOK
AZ ELMÚLT 150 ÉVBEN

(Private Haushalte gestern und heute — Ein Rückblick auf die vergangenen 150 Jahre.) — *Wirtschaft und Statistik*. 1992. 2. sz. 73–81. p.

A tanulmány a magánháztartások demográfiai és szociális összetételében az elmúlt 150 évben bekövetkezett változásokat értékeli. A vizsgált időszak első fél évszázadáról csak töredékes információk maradtak fenn. Az értékelést az is nehezíti, hogy az egyes

német államok eleinte még külön statisztikai szolgálattal rendelkeztek.

A háztartások adatai a későbbiekben is sok kívánnivalót hagytak maguk után, mint-hogy a mai értelemben vett osztályozási rendszer csak az 1950-es években alakult ki. Ettől kezdve vált lehetővé például a háztartáson belül élő családok közötti kapcsolatok vizsgálata, a generációk szerinti megkülönböztetése. A hosszabb idősorok értékelésénél mindenképpen csak a főbb ismérvekre szorítkozhatunk.

A hivatalos statisztika a magánháztartást társadalmi-gazdasági egységként határozza meg, amelyhez az együtt lakó és közösen gazdálkodó személyek tartoznak. (Előfordulhat, hogy egy személy két vagy több háztartásban is megjelenik, amennyiben munkavégzés vagy tanulás céljából különböző településeken tart fenn lakásokat. A háztartás-statisztikában ily módon többszörös számbavétel is lehetséges, amelyre például a helyi infrastruktúra mérésénél tekintettel kell lenni.

Az egyik legfontosabb, hosszabb idősoroknál is alkalmazható mutatószám a háztartások nagysága, vagyis az egy háztartásra jutó személyek átlagos száma. E mutatót az 1870 előtti időszakra Bajorországban és Poroszországban, 1871 és 1939 között a népszámlálások időpontjában megfigyelt német terület, 1950 és 1990 között külön a volt Német Szövetségi Köztársaságban, illetve az egykori Német Demokratikus Köztársaságban vizsgálták. Újabban a népszámlálások mellett a mikrocenzusok eredményére is támaszkodtak, illetve a Német Demokratikus Köztársaság esetében két időpontra becsléseket végeztek. A következtetések abban összegezhetők, hogy a háztartások nagysága a XX. század elejéig fokozatosan, majd gyorsabb ütemben csökkent: jelenleg egy háztartásra átlagosan 2,2–2,3 személy jut, szemben a megfigyelések kezdeti időszakában kimutatott 4,5–5 fővel. A múlt század közepe óta az átlagos háztartásnagyság tehát kevesebb mint felére esett vissza.

A vázolt folyamatban jelentős szerepet játszott az egyszemélyes háztartások arányának növekedése, amely különösen a második világháború után vált meghatározóvá. (1939-ig a háztartásoknak kevesebb mint egytizede, 1990-ben már több mint egyharmada tartozott e kategóriába.) A kétszemélyes háztartások hányada — bár mérsékeltebben — szintén növekedett. A közepes méretű (3-4 személyes) háztartások aránya — időszakos ingadozásoktól eltekintve — kevéssé módosult. Az 5 és több személyeseké ugyanakkor folyamatosan visszaesett, amely nagyságrendi eltolódást eredményezett (arányuk az 1900. évi 44 százalékról 5 százalékra csökkent).

A háztartások átlagos nagyságában és nagyságcsoportok szerinti összetételében végbement jelentős átalakulás több tényezőre vezethető vissza. E tényezők egyike az ezer lakosra jutó élveszületések számának jelentős visszaesése, amelynek eredményeképpen a háztartásokban élő gyermekek száma is csökkent. A csökkenés különösen szembetűnő a három- és többgyermekes háztartások esetében, míg a gyermektelen háztartások aránya növekedett. Ez utóbbihoz természetesen a várható átlagos élettartam meghosszabb-

dása is hozzájárult. Növekedett ugyanis az idősebb korosztályokhoz tartozók száma, akiknek gyermekei felnőttek, és önálló háztartást alapítottak. A háztartások nagyságának csökkenése részben a két világháború következménye, ugyanis a háborús események miatt megözvegyültek közül a későbbiekben már sokan maradtak egyedül.

A demográfiai okok mellett figyelembe kell venni azokat a gazdasági-társadalmi folyamatokat is, amelyeknek eredményeként módosult a háztartás funkciója. 1910-ben a háztartásoknak több mint egynegyedében a háztartás magját alkotó családdal együtt idegen személyek is éltek. Az idegenek jelenléte akkor nagyrészt összefüggött azzal a körülménnyel, hogy a háztartás még gyakran termelőegységként is működött. Az ilyen típusú háztartások aránya azóta minimálisra (1 százalékra) csökkent, ami önmagában is jelzi a háztartások gazdasági szerepének átalakulását. Az elmúlt két évtizedben viszont nőtt (1-ről 6 százalékra) azon háztartások aránya, amelyekben kizárólag családi kapcsolatban nem levő személyek éltek együtt. E jelenség a családon kívüli élet-, lakóközösségek számának újabban megfigyelhető növekedésével függ össze.

Az 1961 és 1980 közötti időszakról rendelkezésünkre álló adatokból megállapítható, hogy csökkent a két- és leginkább a háromgenerációs háztartások hányada. Egyre több ugyanakkor az egyszemélyes háztartás vagy az olyan háztartás, amelyet gyermektelen házaspár alkot. A gyermekes háztartások szerepének csökkenése — a születésszám visszaesésén kívül — részben még két további okkal is összefügg. Egyrészt a gyermekszülés újabban a szülők későbbi életkorára tolódik, másrészt a gyermekek mindinkább arra törekszenek, hogy a szülői otthontól már fiatalon elszakadjanak. Lerövidül tehát egy adott háztartás fennállása alatt az az időszak, amíg ahhoz a gyermek ténylegesen tartozik. A census során — mely tulajdonképpen pillanatfelvételnél tekinthető — e jelenség a gyermekes háztartások kisebb arányában fejeződik ki.

Az utóbbi évtizedek sajátos folyamatai között említhető, hogy növekszik az „egy szülő gyerekkel” típusú háztartások száma, szemben azon háztartásokkal, ahol házaspár él együtt gyermekkel (gyermekekkel). Ez nyilvánvalóan összefügg a magas válási hajlandósággal, amely természetesen a gyermekes házaspárok között is megfigyelhető.

Külön említést érdemel a házastársi kapcsolat vagy rokoni kapcsolat nélkül együtt élők — élettársi közösséget alkotók — számának újabban megfigyelhető gyors növekedése. Az e csoportba tartozó háztartások száma 1972 és 1990 között 137 ezerről 963 ezerre, vagyis kereken a hétszeresére emel-

kedett. Az összes háztartáson belüli arányuk ma még viszonylag nem magas, de az erőteljesen növekvő tendencia miatt semmiképpen sem hanyagolható el. Ezen háztartások többsége fiatal felnőttkorúakból és döntő részben gyermektelenekből tevődik össze.

A háztartásban élő népesség életkora és a háztartások típusa között jellegzetes kapcsolatot mutatható ki, amely az elmúlt évtizedekben részben módosult. A változás az 1961. évi állapothoz képest főleg az idősebb korcsoportoknál jelentkezett. A 65 éven felülieknek egyharmada három évtizeddel ez előtt még két- vagy három- és többgenerációs háztartásban élt. Ez az arány 1990-ig 13 százalékra csökkent. A magányosan élő 65 éven felüli személyek hányada ugyanakkor jelentős mértékben növekedett. Az 55–65 év közöttiekénél szintén visszaesett a két-, illetve a három- és többgenerációs háztartáshoz tartozók csoportja, viszont mindinkább meghatározóvá vált az egygenerációs háztartásba sorolható személyek (gyermek nélkül élő házaspárok) csoportja.

(Ism.: *Fóti János*)

FINNAES, F.:

A VALLÁS HATÁSA A TERMÉKENYSÉGI
KÜLÖNBBSÉGEKRE

(The effect of religion on fertility differentials.) — *Yearbook of Population Research in Finland*. 1991. 1. sz. 28–35. p.

Finnországban régóta jelentős eltérések tapasztalhatók az egyes országrészek között a termékenység szintje tekintetében. Az 1950-es években a teljes termékenységi arányszám Lappföldön és Oulu tartományban a 4,5-et is meghaladta, miközben Uusima tartományban mindössze 2,1 volt. Az évtizedek során ezek a különbségek csökkentek ugyan, mértékük azonban ma sem hanyagolható el. 1987-ben az egyes tartományok teljes termékenységi arányszámai 1,47 és 1,96 között váltakoztak, és a tartományok sem homogének.

Mivel magyarázhatók e jelentős területi különbségek? A kutatók többsége hagyományosan az iparosodás és a városiasodás eltérő ütemében, a lakosság eltérő iskolázottsági szintjében keresi az okokat. E tényezők szerepe aligha tagadható, figyelembe kell azonban venni egy további változót is, és pedig a vallást. Napjainkban ugyanis a termékenység éppen ott — Oulu tartomány nyugati részében — a legmagasabb, ahol legértelmezebb a Laestadius-féle újjáéledési mozgalom pronatalista szárnyának a befolyása.

Ez a protestáns vallási mozgalom a XIX. század közepén indult útjára Észak-Svédországban *Lars Levi Laestadius* kezdeményezése nyomán. Fejlődése igen gyors volt, s a

századfordulóra már az Észak-Calotte-i terület meghatározó szellemi áramlatává vált. Időközben a mozgalom ágakra szakadt, s mintegy féltucatnyi különböző változata alakult ki. Ezek általában megegyeznek a fogamzásgátlás és a családtervezés elutasításában, s a születendő gyermeket isten ajándékának tekintik. Ennek megfelelően körükben a termékenység igen magas.

Ma még keveset tudunk arról, miként befolyásolta e vallási mozgalom a termékenység alakulását. Tanulmányában a szerző ezen ismerethiány enyhítését tűzte ki célul: egyetlen törvényhatósági körzet — Larsmo — részletes vizsgálatával igyekszik bemutatni a vallás és a termékenység kapcsolatát. E Finnország nyugati partján fekvő körzetben a nem egészen 4000 fős lakosság mintegy 40 százaléka tartozik a Laestadius-féle mozgalomhoz. A termékenység szintje igen magas: az 1980-as években tapasztalt 3,2-es teljes termékenységi arányszám a második legnagyobb a finnországi tartományok között.

A vizsgálat adatbázisát az egyházi anyakönyvek alkották. A kutatás azokra az 1920 és 1970 között született nőkre terjedt ki, akik 1968 és 1988 között a larsmoi egyházközséghez tartoztak. E népességcsoportról számos különböző adat állt a szerző rendelkezésére: születésük helye és időpontja, az egyházközségbe való belépésük ideje, valamint teljes házasság- és termékenységtörténetük.

A kutatás egyik része azt vizsgálta, hogy a Laestadius-féle mozgalom tagjainak magas termékenysége vajon átterjedt-e Larsmo lakosságának másik, a mozgalomhoz nem tartozó részére. Az eredmények tanúsága szerint ilyen hatás nem tapasztalható: a mozgalomhoz nem csatlakozott nők termékenysége az 1970-es és az 1980-as évek folyamán szinte teljesen megegyezett Finnország össznépeségének termékenységével, s meg sem közelítette a Laestadius-követők rendkívül magas — még az 1980-as évek közepén is jóval 5 fölötti — teljes termékenységi arányszámát. Hasonló következtetésre jutunk a gyermekszám szerinti megoszlás tanulmányozásakor is: a Laestadius-mozgalomhoz nem tartozó népességre — ugyanúgy, mint a jelenlegi finn társadalomra — a kétgyermekes, a mozgalom tagjai körében a 4-, illetve a 10-gyermekes család jellemző. Úgy tűnik tehát, hogy a Laestadius-hívők viszonylag jelentős létszáma Larsmoban nem befolyásolta számottevően a lakosság másik, a mozgalmon kívül maradó részének demográfiai magatartását.

A kutatás másik része a Laestadius-követők házassági és gyermekvállalási szokásait vizsgálta. Az adatok szerint e vallási csoportban változatlanul magas a házasságkötések gyakorisága, jelezve, hogy a Laestadius-

kedett. Az összes háztartáson belüli arányuk ma még viszonylag nem magas, de az erőteljesen növekvő tendencia miatt semmiképpen sem hanyagolható el. Ezen háztartások többsége fiatal felnőttkorúakból és döntő részben gyermektelenekből tevődik össze.

A háztartásban élő népesség életkora és a háztartások típusa között jellegzetes kapcsolatot mutatható ki, amely az elmúlt évtizedekben részben módosult. A változás az 1961. évi állapothoz képest főleg az idősebb korcsoportoknál jelentkezett. A 65 éven felülieknek egyharmada három évtizeddel ez előtt még két- vagy három- és többgenerációs háztartásban élt. Ez az arány 1990-ig 13 százalékra csökkent. A magányosan élő 65 éven felüli személyek hányada ugyanakkor jelentős mértékben növekedett. Az 55–65 év közöttiekénél szintén visszaesett a két-, illetve a három- és többgenerációs háztartáshoz tartozók csoportja, viszont mindinkább meghatározóvá vált az egygenerációs háztartásba sorolható személyek (gyermek nélkül élő házaspárok) csoportja.

(Ism.: *Fóti János*)

FINNAES, F.:

A VALLÁS HATÁSA A TERMÉKENYSÉGI
KÜLÖNBBSÉGEKRE

(The effect of religion on fertility differentials.) — *Yearbook of Population Research in Finland*. 1991. 1. sz. 28–35. p.

Finnországban régóta jelentős eltérések tapasztalhatók az egyes országrészek között a termékenység szintje tekintetében. Az 1950-es években a teljes termékenységi arányszám Lappföldön és Oulu tartományban a 4,5-et is meghaladta, miközben Uusima tartományban mindössze 2,1 volt. Az évtizedek során ezek a különbségek csökkentek ugyan, mértékük azonban ma sem hanyagolható el. 1987-ben az egyes tartományok teljes termékenységi arányszámai 1,47 és 1,96 között váltakoztak, és a tartományok sem homogének.

Mivel magyarázhatók e jelentős területi különbségek? A kutatók többsége hagyományosan az iparosodás és a városiasodás eltérő ütemében, a lakosság eltérő iskolázottsági szintjében keresi az okokat. E tényezők szerepe aligha tagadható, figyelembe kell azonban venni egy további változót is, és pedig a vallást. Napjainkban ugyanis a termékenység éppen ott — Oulu tartomány nyugati részében — a legmagasabb, ahol legerőteljesebb a Laestadius-féle újjáéledési mozgalom pronatalista szárnyának a befolyása.

Ez a protestáns vallási mozgalom a XIX. század közepén indult útjára Észak-Svédországban *Lars Levi Laestadius* kezdeményezése nyomán. Fejlődése igen gyors volt, s a

századfordulóra már az Észak-Calotte-i terület meghatározó szellemi áramlatává vált. Időközben a mozgalom ágakra szakadt, s mintegy féltucatnyi különböző változata alakult ki. Ezek általában megegyeznek a fogamzásgátlás és a családtervezés elutasításában, s a születendő gyermeket isten ajándékának tekintik. Ennek megfelelően körükben a termékenység igen magas.

Ma még keveset tudunk arról, miként befolyásolta e vallási mozgalom a termékenység alakulását. Tanulmányában a szerző ezen ismerethiány enyhítését tűzte ki célul: egyetlen törvényhatósági körzet — Larsmo — részletes vizsgálatával igyekszik bemutatni a vallás és a termékenység kapcsolatát. E Finnország nyugati partján fekvő körzetben a nem egészen 4000 fős lakosság mintegy 40 százaléka tartozik a Laestadius-féle mozgalomhoz. A termékenység szintje igen magas: az 1980-as években tapasztalt 3,2-es teljes termékenységi arányszám a második legnagyobb a finnországi tartományok között.

A vizsgálat adatbázisát az egyházi anyakönyvek alkották. A kutatás azokra az 1920 és 1970 között született nőkre terjedt ki, akik 1968 és 1988 között a larsmoi egyházközséghez tartoztak. E népességcsoportról számos különböző adat állt a szerző rendelkezésére: születésük helye és időpontja, az egyházközségbe való belépésük ideje, valamint teljes házasság- és termékenységtörténetük.

A kutatás egyik része azt vizsgálta, hogy a Laestadius-féle mozgalom tagjainak magas termékenysége vajon átterjedt-e Larsmo lakosságának másik, a mozgalomhoz nem tartozó részére. Az eredmények tanúsága szerint ilyen hatás nem tapasztalható: a mozgalomhoz nem csatlakozott nők termékenysége az 1970-es és az 1980-as évek folyamán szinte teljesen megegyezett Finnország össznépeségének termékenységével, s meg sem közelítette a Laestadius-követők rendkívül magas — még az 1980-as évek közepén is jóval 5 fölötti — teljes termékenységi arányszámát. Hasonló következtetésre jutunk a gyermekszám szerinti megoszlás tanulmányozásakor is: a Laestadius-mozgalomhoz nem tartozó népességre — ugyanúgy, mint a jelenlegi finn társadalomra — a kétgyermekes, a mozgalom tagjai körében a 4-, illetve a 10-gyermekes család jellemző. Úgy tűnik tehát, hogy a Laestadius-hívők viszonylag jelentős létszáma Larsmoban nem befolyásolta számottevően a lakosság másik, a mozgalmon kívül maradó részének demográfiai magatartását.

A kutatás másik része a Laestadius-követők házassági és gyermekvállalási szokásait vizsgálta. Az adatok szerint e vallási csoportban változatlanul magas a házasságkötések gyakorisága, jelezve, hogy a Laestadius-

mozgalomhoz tartozó férfiak és nők csak a házasság formális keretei között lépnek szexuális kapcsolatba egymással. A házasságon kívüli együttéléshez hasonlóan ritka a házasságkötés előtti nemi élet is; erre utal a házasságon kívüli születések igen alacsony száma.

A Laestadius-hívők termékenységi szintje meglehetősen magas, ugyanakkor észrevehető a születésszabályozás jelei is. Egyfelől a második és a harmadik gyermek megszületésének esélye igen nagy, 0,96; tekintve, hogy a házaspárok egy része vélhetőleg biológiai okokból nem adhat életet újabb gyermekeknek, ez a magas valószínűség azt jelenti, hogy gyakorlatilag valamennyi Laestadius-követő pár legalább három gyermekre törekszik. Másfelől azonban a nők egy részénél a születések között eltelt idő lényegesen hosszabb annál, ami korlátozásmentes termékenység esetén várható volna. Ezenkívül a negyedik és ötödik gyermek világra jöttének valószínűsége már lényegesen alacsonyabb, mint a másodiké vagy a harmadiké, s általában nem haladja meg a 0,8-et. Úgy látszik tehát, hogy a negyedik és ötödik szülés egyfajta felső határt jelent a Laestadius-hívő nők életében. Ugyanakkor azonban a hatodik, hetedik stb. gyermek megszületésének esélye már ismét 0,9 körül van, s ennek következtében egy másik tízgyermekes maximum is kialakul. A Laestadius-mozgalom tagjainak gyermekszám szerinti megoszlása tehát bimodális: a nők 14 százaléka 4, 13 százaléka viszont 10 gyermeket hoz világra. Ez a bimodális eloszlás jelentősen eltér a természetes, szabályozásmentes termékenységet leginkább megközelítő hutterita népesség születésszám szerinti eloszlásától. Az utóbbi népesség egyes születésszámokhoz tartozó aránya ugyanis megközelítően egyenletesen emelkedik, s maximumát 13 gyermeknél éri el.

A születésszám szerinti megoszlás bimodális jellege a Laestadius-követők csoportjának belső heterogenitására utal: miközben a tagok egyik része nem korlátozza termékenységét (rájuk jellemző a 10 gyermek), addig másik része már él a családtervezés eszközeivel (az ő esetükben a 4 gyermek tipikus). A szerző becslése szerint a larsmoi Laestadius-közösség nagyjából fele-fele arányban oszlik meg e két kategória között. Az elmúlt évtizedekben valamelyest nőtt a születéskorlátozást alkalmazók aránya.

A Laestadius-mozgalomhoz tartozók demográfiai magatartásának érdekes sajátos-

sága, hogy a második világháború befejezésétől az 1960-as évekig termékenységük emelkedett. Az 1940-es évek végén a teljes termékenységi arányszám 6 alatt, az 1960-as évek elején viszont már 6,5 közelében volt. E növekedés elsődleges okát a szerző e vallási csoport történeti fejlődésében és összetételének változásában látja.

A XX. század első évtizedeiben a termékenység szintje Larsmo össznépességében — a mozgalmon kívüliek körében is — meglehetősen magas volt, s a hatékony családtervezési ismeretek még csak szűk körben terjedtek el. Ilyen körülmények között nem volt szükség arra, hogy a Laestadius-hívők aktívan küzdjenek a fogamzásgátlás ellen, és korlátozásmentes termékenységet hirdessenek. Ehhez járult még az is, hogy viszonylag gyakran kötöttek a mozgalom tagjai és a népesség másik, mozgalmon kívüli része ún. vegyes házasságot. Mindennek eredményeként ezen időszakban aránylag csekély volt a különbség a larsmoi népesség két táborának — a Laestadius-hívők és az e csoporthoz nem kapcsolódók — termékenysége között.

A második világháború után alapvetően megváltozott a helyzet. Javultak az életkörülmények, emelkedett az egészségügyi ellátás színvonala, s mindez maga után vonta a családtervezés gondolatának terjedését. Ugyanakkor a házasságokat most már elsősorban a mozgalmon belül kötötték, így felerősödött a mozgalom sajátos értékrendjének, normáinak hatása. Ehhez járult a termékenység jelentős mértékű csökkenése a mozgalmon kívüliek körében, ami felhívta a Laestadius-hívők figyelmét a születésszabályozás kedvezőtlen következményeire. Ebben az időszakban tehát már nagyobb szükség volt a mozgalom ideológiájának, a korlátozásmentes termékenység eszméjének hirdetésére, ráadásul a csoport zártabbá válása elősegítette ezen ideológia terjedését. A termékenység emelkedése tehát ezzel a történelmi változással magyarázható.

A tanulmány meggyőzően érvel a termékenységi különbségek értelmezésében hagyományosan használt tényezők — urbanizáció, iparosodás stb. — körének bővítése, s a vallás mint önálló magyarázó változó figyelembevételével. Enélkül — a szerző álláspontja szerint — nem csupán a jelenlegi helyzet megértése nehéz, de a jövőbeli fejlődés előrejelzése is úgyszólván lehetetlen.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálathoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

- AGENDA** estadística, 1990. Instituto Nacional de Estadística Geografía e Informática. México. INEGI. 1991. 293 p.
Mexikó statisztikai zsebkönyve, 1990.
I-073-D-0003/1990
- AMSTERDAM** in cijfers. Jaarboek, 1991. Stad + regio. Stadsdelen. Amsterdam. Bestuursinformatie. 1991. 352 + 535 p.
Amszterdam statisztikai évkönyve, 1991.
I-037-C-0059/1991/1-2
- ANUARI** estadístic de la ciutat de Barcelona, 1990. Barcelona. Ajuntament de Barcelona. 1991. 610 p.
Barcelona statisztikai évkönyve, 1990.
I-034-B-0154/1990
- AVANCE** del anuario estadístico de España, 1990. Instituto Nacional de Estadística. Madrid. INE. 1991. 333 p.
Spanyolország statisztikai évkönyvének előzetes adatai, 1990.
I-034-D-0001/1990
- BEVÖLKERUNGSSTRUKTUR** und Wirtschaftskraft der Bundesländer, 1990-1991. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.]. Kohlhammer. 1991. 238 p.
A német szövetségi köztársaságok népességstruktúrája és gazdaságstatisztikája, 1990-1991.
I-004-B-0082/1990-1991
- COMPENDIO** statistico italiano, 1991. Istituto Centrale di Statistica. Roma. ISTAT. 1991. 606 p.
Olaszország statisztikai zsebkönyve, 1991.
I-032-D-0002/1991
- IRELAND.** Statistical abstract, 1991. Central Statistics Office. Dublin. CSO. 1991. XVI, 400 p.
Irország statisztikai összefoglalója, 1991.
I-036-C-0066/1991
- NARODNOE** khozjajstvo SSSR v 1990 g. Statisticheskij ezhegodnik. Gosudarstvennyj komitet SSSR po statistike. Moskva. Finansy i stat. 1991. 750 p.
A Szovjetunió népgazdasága. Statisztikai évkönyv, 1990.
I-042-C-0116/1990
- ROCZNIK** statystyczny, 1991. Główny Urząd Statystyczny. Warszawa. GUS. 1991. LX, 596 p. + 5 térk.
Lengyelország statisztikai évkönyve, 1991.
I-042-C-0110/1991
- SAARLÄNDISCHE** Kreiszahlen, 1991. Saarbrücken. Statistisches Amt des Saarlandes. 1991. 56 p.
A Saar-vidék járási adatai, 1991.
I-004-C-0067/1991
- SSSR** v cifrah v 1990 godu. Kratkij statisticheskij sbornik. Central'noe statisticheskoe upravlenie SSSR. Moskva. Finansy i stat. 1991. 320 p.
A Szovjetunió számokban. Statisztikai zsebkönyv, 1990.
I-042-D-0020/1990
- STATISTICAL** handbook of Japan, 1991. Statistics Bureau Management and Coordination Agency. Tokyo. Stat. Bureau. 1991. IV, 158 p. + 1 térk.
Japán statisztikai kézikönyve, 1991.
I-051-D-0001/1991
- STATISTICAL** yearbook of the Netherlands, 1991. Netherlands Central Bureau of Statistics. The Hague. CBS. 1991. 512 p.
Hollandia statisztikai évkönyve, 1991.
I-037-B-0001/1991
- STATISTICKÁ** ročenka Československé socialistické republiky, 1991. Federální statistický úrad, Český statistický úrad. Slovenský statistický úrad. Praha. SNTL. 1991. 745 p.
Csehszlovákia statisztikai évkönyve, 1991.
I-002-C-0103/1991
- STATISTICKI** godisnjak Jugoslavije, 1991. Savezni zavod za statistiku. Beograd. SZS. 1991. 779 p.
Jugoszlávia statisztikai évkönyve, 1991.
I-046-B-0016/1991
- STATISTISCHES** Handbuch für die Republik Österreich, 1991. vom Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. ÖStZ. 1991. XXXII, 592 p. + 1 térk.
Ausztria statisztikai kézikönyve, 1991.
I-002-C-0012/1991
- STATISTISCHES** Jahrbuch der Schweiz, 1992. Bundesamt für Statistik. Zürich. Verl. Neue Zürcher Zeitung. 1991. 400 p.
Svájc statisztikai évkönyve, 1992.
I-031-B-0230/1992
- STATISTISCHES** Jahrbuch österreichischer Städte, 1990. bearb. vom Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. Österreichischer Städtebund. 1991. 89 p.
Az osztrák városok statisztikai évkönyve, 1990.
I-002-B-0153/1990
- STATISTISK** årsbok för Sverige, 1992. Statistical abstract of Sweden. Stockholm. SCB. 1991. 557 p.
Svédország statisztikai évkönyve, 1992.
I-041-C-0043/1992
- SUOMEN** tilastollinen vuosikirja, 1991. Statistical yearbook of Finland. Helsinki. Tilastokeskus. 1991. 598 p.
Finnország statisztikai évkönyve, 1991.
I-043-C-0001/1991
- TILASTOLLINEN** vuosikirja Helsingin kaupunki, 1991. Statistical yearbook of the city of Helsinki. Helsingin kaupungin tilastokeskus. Helsinki. TILK. 1991. 323 p.
Helsinki statisztikai évkönyve, 1991.
I-043-C-0003/1991

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

- CHAUDHURI, A. - VOS, J. W. E.:** Unified theory and strategies of survey sampling Amsterdam [etc.] North-Holland. 1988. XVII, 414 p.
A kísérleti mintavétel egységes elmélete és stratégiái.
714332
- FINKELSTEIN, M. O. - LEVIN, B.:** Statistics for lawyers. New York [etc.]. Springer-Verl. 1990. XXII, 608 p.
Statisztika jogászoknak.
713876
- HENRY, G. T.:** Practical sampling. Newbury Park. Calif. [etc.] Sage. 1990. 139 p.
Gyakorlati mintavétel.
713979
- SANDY, R.:** Statistics for business and economics. New York [etc.]. McGraw-Hill. 1990. XVII, 1117 p.
Statisztikai ismeretek az üzleti élet és a közgazdaságtan részére.
713973
- SEN, A. - SRIVASTAVA, M.:** Regression analysis. Theory, methods and applications. New York [etc.] Springer-Verl. 1990. IX, 347 p.
Regressziós elemzés.
713875
- TANNER, M. A.:** Tools for statistical inference. Observed data and data augmentation methods. New York [etc.] Springer-Verl. 1991. VI, 110 p.
A statisztikai következtetés eszközei.
713976

GAZDASÁGSTATISZTIKA

- AGRICULTURAL** statistics, 1989. United Kingdom. Agricultural censuses. Prices. Price indices. Ministry of Agriculture. Fisheries and Food. London. HMSO. 1991. XV, 96 p.
Nagy-Britannia mezőgazdasági statisztikája, 1989.
I-036-C-0080/1989

- ANNUAL* bulletin of general energy statistics for Europe, 1989. Economic Commission for Europe. New York. UN. 1991. 171 p.
Európa általános energiastatistikájának éves jelentése, 1989.
I-072-B-0296/1989
- ANNUAL* bulletin of housing and building statistics for Europe, 1990. Economic Commission for Europe. New York. UN.
Európa lakás- és építőipari statisztikájának éves jelentése, 1990.
I-031-B-0112/1990
- ANNUAL* report on the consumer price index, 1990. Statistics Bureau Management and Coordination Agency. Tokyo. Stat. Bureau. 1991. 352 p.
Japán fogyasztóiár-indexe, 1990.
I-051-C-0059/1990
- ANNUAL* report on the labour force survey, 1990. Statistics Bureau Management and Coordination Agency. Tokyo. Stat. Bureau. 1991. 237 p.
Jelentés Japán éves munkaerő-felméréséről, 1990.
I-051-C-0049/1990
- ANNUAL* report on the retail price survey, 1990. Statistics Bureau Management and Coordination Agency. Tokyo. Stat. Bureau. 1991. 32, 684 p.
Japán kiskereskedelmi áralakulásának éves felmérése, 1990.
I-051-C-0043/1990
- ANNUAL* review of the chemical industry, 1989. Economic Commission for Europe. New York. UN. 1991. X, 192 p.
Európa vegyiparának éves jelentése, 1989.
I-072-B-0359/1989
- ANUARIO* estadístico del comercio exterior de los Estados Unidos Mexicanos. Exportación. Importación. Instituto Nacional de Estadística Geografía e Informática. Mexico. INEGI. 1991. 1114 p.
Mexikó külkereskedelmi statisztikai évkönyve.
I-073-B-0006/1989/1-2
- AUSSENHANDEL*. Zusammenfassende Übersichten für den Aussenhandel, 1990. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.] Kohlhammer. 1991. XIII, 187 p.
A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme. A külkereskedelem éves összefoglaló áttekintése, 1990.
I-004-B-0093/1990
- BALANCE* of payments statistics. Yearbook. International Monetary Fund. Washington. IMF. 1991. XV, 804 p. + XIV, 111 p.
Az IMF fizetésimérleg-statisztikája.
I-072-B-0091/1991/1-2
- BAUSTATISTIK*, 1989. Beschäftigte, Personalaufwand, Netto- und Bruttoproduktionswerte, Vorleistungen, Investitionen, ... Wien. ÖStZ. 1991. VII, 297 p.
Ausztria építőipari statisztikája, 1989.
I-002-B-0212/1989/2
- BAUTÄTIGKEIT* und Wohnungen, 1990. Bestand an Wohnungen. Stuttgart Statistisches Bundesamt. [etc.] Kohlhammer. 1991. 51 p.
A Német Szövetségi Köztársaság építőipari és lakásstatisztikája. Lakásállomány, 1990.
I-004-B-0134/1990
- COLLIER, I. L. (JR.)-SIEBERT, N.*: The economic integration of Post-Wall Germany. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 12, [6] p.
Németország gazdasági integrációja a berlini fal lebontása után.
811754
- Les COMPTES* des services en 1990. Banque du France. Paris. INSEE. Banque du France. 1991. 387 p.
Franciaország szolgáltatásainak elszámolásai, 1990.
I-033-B-0431/1990
- I CONTI* degli Italiani, 1991. Compendio della vita economica nazionale. Istituto Centrale di Statistica. Roma. ISTAT. 1991. 113 p.
Olaszország nemzetgazdasági elszámolásai, 1991.
I-032-C-0219/1991
- CRAFTS, N. F. R.-MILLS, T. C.*: Trends in real wages in Britain, 1750-1913. Coventry. Univ of Warwick. 1991. 29 p.
A reálbérek alakulása Nagy-Britanniában 1750 és 1913 között.
811836
- DANMARKS* vareindførsel og -udførsel, 1990. External trade of Denmark. Danmarks Statistik. København Danmarks Stat. 1991. 370 p.
Dánia külkereskedelme, 1990.
I-039-B-0037/1990
- DETAILHANDEL*, 1989. Samenvattend overzicht. Produktiestatistiek, binnenlandse handel. Summary of retail trade. Production statistics, domestic trade. Centraal Bureau voor de Statistiek. 's-Gravenhage: CBS. 1991. 34 p.
Hollandia kiskereskedelmi statisztikája, 1989.
I-037-B-0173/1989
- DYVI, Y.-KRISTOFFERSEN, H.-MAEHLE, N.*: MODIS V: En modell for makroøkonomiske analyser. Oslo [etc.] Stat. Senralbyrå. 1991. 218 p.
Norvégia MODIS V. makroökonómiai elemzési modellje.
811716
- ECONOMIC* survey of Europe in 1990-1991. Economic Commission for Europe. New York. UN. 1991. IX, 255 p.
Európa gazdasági áttekintése, 1990-1991.
I-031-B-0134/1990-1991
- EFTA* trade, 1990. European Free Trade Association. Geneva. EFTA. 1991. 84 p.
Az EFTA-országok külkereskedelmi statisztikája, 1990.
I-031-B-0149/1990
- ESTADÍSTICA* de ventas a plazos, 1990. Instituto Nacional de Estadística. Madrid. INE. 1991. 212 p.
Spanyolország lakossági hitelstatisztikája, 1990.
I-034-B-0063/1990
- EXOTERIKON* emporion tés Ellados, 1989. Commerce extérieur de la Grèce. Ethniké Statistiké Ypéresia tés Ellados. Athenai. ESYE. 1991. 814 p.
Görögország külkereskedelmi statisztikája, 1989.
I-049-B-0003/1989
- FACTS* on Czechoslovak foreign trade, 1991. Praha. Czechoslovak Chamber Commerce and Industry. 1991. 228 p.
Csehszlovákia külkereskedelmének statisztikai adatai, 1991.
I-020-C-0001/1991/A
- FAO* fertilizer yearbook, 1990. Rome. FAO. 1991. XXXIII, 142 p.
A FAO növényvédőszer statisztikai évkönyve, 1990.
I-032-B-0198/1990
- FAO* trade yearbook, 1990. Rome. FAO. 1991. VI, 379 p.
A FAO kereskedelem statisztikai évkönyve, 1990.
I-032-B-0172/1990
- FINANZEN* und Steuern. Rechnungsergebnisse der öffentlichen Haushalte für soziale Sicherung und für Gesundheit, Sport, 1989. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.] Kohlhammer. 1992. 129 p.
A Német Szövetségi Köztársaság pénzügyei és adói. A társadalombiztosításra, egészségügyre, sportra és üdülésre fordított államháztartási elszámolások eredményei, 1989.
I-004-B-0213/1989
- FINANZEN* und Steuern. Rechnungsergebnisse der kommunalen Haushalte, 1989. Statistisches Bundesamt. Stuttgart. Metzler-Poeschel. 1991. 362 p.
A Német Szövetségi Köztársaság pénzügyei és adói. A községi költségvetési elszámolások eredményei, 1989.
I-004-B-0316/1989
- FINANZEN* und Steuern. Rechnungsergebnisse des öffentlichen Gesamthaushalts, 1989. Statistisches Bundesamt. Stuttgart. Metzler-Poeschel. 1992. 224 p.
A Német Szövetségi Köztársaság pénzügyei és adói. Az államháztartási elszámolások eredményei, 1989.
I-004-B-0313/1989
- FITZGERALD, E. V. K.*: Economic reform and citizen entitlements in Eastern Europe: some social implications of structural adjustment in semi-industrial economies. Hague. ISS. 1991. 19, 8 p.
Gazdasági reform és a polgári jogok Kelet-Európában.
812077
- FOREIGN* trade, Australia, 1990-1991. Merchandise exports. Australian Bureau of Statistics. Canberra. ABS. 1991. 98 p.
Ausztrália külkereskedelme. Export, 1990-1991.
I-091-B-0042/1990-1991
- FOREIGN* trade, Australia. Merchandise imports. Australian Bureau of Statistics. Canberra. ABS. 1991. 84 p.
Ausztrália külkereskedelme. Import.
I-091-B-0043/1990-1991

- The *GRAIN* market, 1989–1990. New York. UN. 1991. V, 39 p.
A gabonafélék világpiaca, 1989–1990.
I–031–B–0221/1989–1990/3
- HESSE, H.: Zweifache Währungsunion: Probleme und Aussichten. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 26 p.
A kettős valutaunió problémái és kilátásai.
713874
- HIEMENZ, U.: The future of Asia-Pacific economies. A view from Europe. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 30 p.
Az ázsiai és a csendes-óceáni térség gazdaságainak jövője.
811724
- IMPORTS & exports statistics. Trade by partner country. Nicosia. Min. of Finance. 1991. XI, 700 p. + 701–1241. p.
Ciprus külkereskedelmi statisztikája.
I–048–B–0005/1990/2/A–B
- IMPORTS & exports statistics, 1990. Trade by commodity and country. Nicosia. Min. of Finance. 1991. XXXVIII, 779 p. + 781–1130. p.
Ciprus külkereskedelmi statisztikája, 1990.
I–048–B–0005/1990/1/A–B
- INDKOMSTER og formuer, 1987–1988. Income and wealth. Danmarks Statistik. København: Danmarks Stat. 1991. 215 p.
Dánia jövedelem- és vagyonsziszteztikája, 1987–1988.
I–039–B–0039/1987–1988
- INTERNATIONAL steel statistics, 1988. Summary tables. Iron and Steel Statistics Bureau. London. ISSB. 1991. 53 p.
Nemzetközi acélstatisztika, 1988.
I–036–B–0074/1988
- IVANOVA, O.: Die Konzentration in der sowjetischen Industrie Köln. BIOst. 1991. 33 p.
A szovjet ipar koncentrációja.
812084
- JAARSTATISTIEK van de buitenlandse handel, 1990. Annual statistics of the Dutch foreign trade. Central Bureau voor de Statistiek. 's Gravenhage. CBS. 1991. 727 p.
Hollandia külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1990.
I–037–B–0175/1990
- JAPAN, 1990–1991. Paris. OECD. 1991. 179 p.
Japán gazdasági áttekintése, 1990–1991.
I–033–C–0128/1990–1991
- JORDBRUKSSTATISTIKK 1990. Agricultural statistics Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1992. 136 p.
Norvégia mezőgazdasági statisztikája, 1990.
I–040–B–0110/1990
- KOMMUNALE finanser, 1990. Local government finance. Danmarks Statistik. København. Danmarks Stat. 1991. 140 p.
Dánia önkormányzati pénzügyei, 1990.
I–039–B–0034/1990
- KOMMUNERNAS finanser, 1990. Local government finance. Stockholm. SCB. 1991. 58 p.
Svédország önkormányzati pénzügyei, 1990.
I–041–C–0144/1990
- KOROWKIN, W.: Marktwirtschaft in der Sowjetunion: Stand nach sechs Perestroika-Jahren. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 33 p.
Piacgazdaság a Szovjetunióban.
811991
- LANGHAMMER, R. J.: Trade in services between Brazil and the European Community Empirical trends and preliminary hypotheses on determinants. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 34 p.
Kereskedelmi szolgáltatások Brazília és az Európai Közösségek között.
811827
- LASTEBILTRANSPORT. Utvalgsundersøkelse, 1988. Road goods transport. Statistisk Sentralbyrå. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1991. 141 p.
Norvégia közúti áruszállítása, 1988.
I–040–B–0119/1988
- LICNI DOHOCI, 1990. Personal incomes. Beograd. SZS. 1991. 117 p.
Jugoszlávia személyijövedelem-statisztikája, 1990.
I–046–B–0065/1990
- LIKE-ELÄMÄN palvelut, 1990. Business services. Helsinki. Tilastokeskus. 1991. 62 p.
Finnország üzleti szolgáltatásainak statisztikája, 1990.
I–043–B–0203/1990
- LIKENNETILASTOLLINEN vuosikirja, 1991. Yearbook of transport statistics. Helsinki. Tilastokeskus. 1991. 144 p.
Finnország közlekedéssziszteztikai évkönyve, 1991.
I–043–B–0130/1991
- LØNNSSTATISTIKK, 1990. Wage statistics. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1991. 143 p.
Norvégia bérstatisztikája, 1990.
I–040–B–0093/1990
- MANUFACTURING industries of Canada: national and provincial areas, 1988. Statistics Canada. Ottawa. Stat. Canada. 1991. XXIX, 378 p.
Kanada feldolgozóipara tartományok szerint, 1988.
I–071–B–0114/1988
- MARTIN, P. The unfinished story: Turkish labour migration to Western Europe with special reference to the Federal Republic of Germany. International Labour Organisation. Geneva. ILO. 1991. 122 p.
A befejezetlen történet: török munkaerő-vándorlás Nyugat-Európába, különös tekintettel a Német Szövetségi Köztársaságra.
713821
- MEASURING the demand for environmental quality. Ed. by John B. Braden, Charles D. Kolstad. Amsterdam [etc.] North-Holland. 1991. XII, 370 p.
A környezet minőségi követelményének mérése.
714069
- The MILK and dairy products market, 1989–1990. New York. UN. 1991. V, 60 p.
A tej és a tejtermékek világpiaca, 1989–1990.
I–031–B–0221/1989–1990/5
- MORMICHE, P.–BONNAUD, C.: L'équipement des foyers en 1988. Enquête biens durables-ameublement de juin 1988 Paris. INSEE. 1991. 197, 12 p.
A háztartások felszereltsége Franciaországban, 1988.
I–033–B–0405/124–125
- MOTOR industry of Great Britain, 1991. World automotive statistics. Society of Motor Manufacturers and Traders Limited. London. SMMT. 1991. 304 p.
Nagy-Britannia járműipara. A világ gépkocsi-statisztikája, 1991.
I–036–B–0101/1991
- MOTORFAHRZEUGBESTAND in der Schweiz Am 30. September 1991. Bern. BFS. 1991. 285 p.
Svájc gépjárműállománya, 1991.
I–031–B–0245/1991/1
- MULTINATIONAL banks and their social and labour practices. [International Labour Organisation]. Geneva. ILO. 1991. XII, 160 p.
Multinacionális bankok és szociális, munkaügyi gyakorlatuk.
713803
- NATIONAL income and expenditure, 1990. Statistics Office. Dublin. CSO. 1991. XVII, 66 p.
Írország nemzetgazdasági elszámolásai, 1990.
I–036–C–0129/1990
- Die NATIONALE Buchhaltung der Schweiz, 1990. Resultate und Kommentare Bern. BFS. 1992. 67 p.
Svájc nemzetgazdasági elszámolásai, 1990.
I–031–B–0243/1990
- NETHERLANDS, 1991–1992. Paris. OECD. 1991. 133 p.
Hollandia gazdasági áttekintése, 1991–1992.
I–033–C–0132/1991–1992
- NEW earnings survey. Department of Employment. Analyses by occupation, 1991. Analyses by region and age group, 1991. Distributions of hours, joint distributions of earnings and hours, analyses of earnings and hours. London. HMSO. 1991. [148] p. + [115] ism. p. + [78] ism. p.
Az új jövedelmek felmérése Nagy-Britanniában. Foglalkozás szerinti elemzések, 1991. Régió és korcsoport szerinti elemzés, 1991. A munkaórák megoszlása, a jövedelmek és munkaórák szerinti együttes megoszlás, a jövedelmek és munkaórák elemzése.
I–036–B–0302/1991/D–E–F
- NEW Zealand, 1990–1991. Paris. OECD. 1991. 114 p.
Új-Zéland gazdasági áttekintése, 1990–1991.
I–033–C–0181/1990–1991

- NUTZTIERHALTUNG** in Österreich, 1989. Wien. ÖStZ. 1991. 201 p.
Haszonállattartás Ausztriában, 1989.
I-002-B-0240/1989
- OCHRONA** srodowiska, 1991. Warszawa. GUS. 1991. 311 p.
Lengyelország környezetstatisztikai évkönyve, 1991.
I-022-B-0021/1991
- ÖSTERREICH'S** Volkseinkommen, 1990. Wien. ÖStZ. 1991. 260 p.
Ausztria nemzeti jövedelme, 1990.
I-002-B-0201/1990
- PANKIT**, 1989-1990. Liikepankit, osuuspankit, säästöpankit, kiinnitysluottopankit ja ulkomaiset pankit. The banks. Helsinki. Tilastokeskus. 1991. IX, 92 p.
Finnország bankstatisztikája, 1989-1990.
I-043-B-0103/1989-1990
- PERSONEN-** und Haushaltseinkommen von unselbständig Beschäftigten, 1989. Ergebnisse des Mikrozensus... Wien. ÖStZ. 1991. 145 p.
A foglalkoztatottak (nem önállók) személyi és háztartási jövedelme Ausztriában, 1989.
I-002-B-0243/1989
- PREISE**, 1990. Preise und Preisindize für Verkehrsleistungen. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.] Kohlhammer. 1991. 29 p.
Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. A közlekedési szolgáltatások árai és árindexei, 1990.
I-004-B-0171/1990
- REISELIVSSTATISTIKK**, 1990. Statistics on travel. Oslo [etc.] Stat. Sentralbyrå. 1991. 119 p.
Norvégia idegenforgalmi statisztikája, 1990.
I-040-B-0130/1990
- REPORT** on the survey of research and development, 1990. Statistics Bureau Management and Coordination Agency. Tokyo Stat. Bureau. 1991. 247 p.
Japán éves kutatás-fejlesztési felmérése, 1990.
I-051-C-0060/1990
- SCHEIDE, J.:** On the causality between output, money and the terms of trade in Germany. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 27 p.
A termelés, a pénz és a külkereskedelmi cserearány.
812081
- SCHMIEDING, H.:** Die ostdeutsche Wirtschaftskrise. Ursachen und Lösungsstrategien. Anmerkungen im Lichte der westdeutschen Erfahrungen von 1948 und des polnischen Beispiels von 1990. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 39 p.
A keletnémet gazdasági válság okai és megoldási lehetőségei.
811826
- SCHÖPFLIN, H.:** Ökonómika prirodopol'zovanija. Die ökonomie der Naturressourcen in der Sowjetunion. Berlin Osteuropa-Inst. 1991. X, 351 p.
A Szovjetunió természeti erőforrásainak gazdaságtana.
510320
- SIEBERT, H.:** German unification: the economics of transition. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 73 p.
A német újraegyesülés: az átmenet gazdasági kérdései.
811941
- SINN, S.:** Measuring international capital mobility. Critical assessment of the use of saving and investment correlations. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 29 p.
A nemzetközi tőkeáramlás mérése.
811725
- STATISTICHE** della caccia, pesca e cooperazione. Statistiche della caccia e della pesca, 1988. Istituto Centrale di Statistica. Roma. ISTAT. 1991. 80 p.
Olaszország vadászati és halászati statisztikája, 1988.
I-032-C-0206/1988
- STATISTIKÉ** ereuna biomehanias etous, 1983. Annual industrial survey for the year 1983. Ethniké Statistiké Ypéresia és Ellados. Athénai. ESYE. 1991. 142 p.
Görögország iparstatisztikája, 1983.
I-049-B-0081/1983
- STATISTISCHES** Jahrbuch der Stahlindustrie, 1991. Hrsg. Wirtschaftsvereinigung Stahl. Düsseldorf. WS. 1991. XIV, 318 p. + 1 térk.
Nemzetközi acélipari statisztikai évkönyv, 1991.
I-004-C-0014/1991
- STATISTISCHES** Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten der Bundesrepublik Deutschland, 1991. Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten. Münster-Hiltrup. Landwirtschaftsverl. 1991. XXVIII, 513 p.
A Német Szövetségi Köztársaság élelmiszeripari, mezőgazdasági és erdőgazdálkodási statisztikai évkönyve, 1991.
I-004-C-0036/1991
- The **STEEL** market in 1990. Economic Commission for Europe. New York. UN. 1991. VII, 211 p.
A világ acélpiaca, 1990.
I-031-B-0098/1990
- STEEL** statistical yearbook, 1991. International Iron and Steel Institute. Brussels. IISI. 1991. 107 p.
Nemzetközi acélstatisztikai évkönyv, 1991.
I-038-B-0216/1991
- TATSACHEN** und Zahlen aus der Kraftverkehrswirtschaft, 1991. Verband der Automobilindustrie. Frankfurt am Main. VDA. 1991. 451 p.
Tények és adatok a világ és a Német Szövetségi Köztársaság gépjármű-közlekedéséről, 1991.
I-004-C-0039/1991
- THIELE, R.** Peruvian agriculture: recent history, present performance and the effects of agricultural and general economic policies. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 31 p.
Peru mezőgazdasága: története, jelenlegi helyzete, valamint a mezőgazdasági és az általános gazdaságpolitikai intézkedések hatásai.
812079
- THÜMMEL, M.:** Wirtschaftsreform zwischen Ideologie und Pragmatismus. Das Beispiel der chinesischen „Aktien-gesellschaften“. Köln. BIOst. 1991. III, 58 p.
Gazdasági reform az ideológia és a pragmatizmus között: a kínai „részvénytársaságok” példája.
812140
- TRADE** and development report, 1991. United Nations Conference on Trade and Development. New York. UN. 1991. XIV, XIII, 209 p.
Az UNCTAD jelentése a kereskedelemről és a fejlesztésről, 1991.
472405/1991
- TRANSPORT** statistics Great Britain, 1991. Department of Transport. Scottish Development Department, Welsh Office. London. HMSO. 1991. XII, 302 p.
Nagy-Britannia közlekedéstatisztikai évkönyve, 1991.
I-036-B-0250/1991
- ULKOMAANKAUPPA**, 1990. Foreign trade. Tullihallitus. Helsinki. Tullihallitus. 1991. XII, 190 p.
Finnország külkereskedelme, 1990.
I-043-B-0009/1990/2
- UNITED** States, 1990-1991. Paris. OECD. 1991. 151 p.
Az Egyesült Államok gazdasági áttekintése, 1990-1991.
I-033-C-0129/1990-1991
- UNTERNEHMEN** und Arbeitsstätten. Abschlüsse der öffentlichen Versorgungs-, Entsorgungs- und Verkehrsun-ternehmen. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.]. Kohlhammer. 1991. 70 p.
Vállalatok és munkahelyek a Német Szövetségi Köztársaságban. Az állami szolgáltató- és közlekedési vállalatok bezárása.
I-004-B-0112/1986
- VERSLUNARSKYRSLUR**, 1990. External trade. Reykjavík. Hagstofa Íslands. 1991. 460 p.
Ízland külkereskedelme, 1990.
I-039-C-0055/1990
- VNESHNIE** ehkonomicheskie svjazi SSSR v 1990 g. Statisticheskij sbornik. Ministerstvo vneshnikh ehkonomicheskikh svjazejj SSSR, Gosudarstvennyj komitet SSSR po statistike. Moskva. Finansy i stat. 1991. 288 p.
A Szovjetunió kül gazdasági kapcsolatai, 1990.
I-042-C-0429/1990
- VOR** einer Weltweiten Rezession? Kieler Konjunkturgespräch. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 26 p.
Egy világméretű gazdasági recesszió lehetősége.
811880
- WARENVERZEICHNIS** für die Aussenhandelsstatistik. Stuttgart [etc.] Kohlhammer. 1991. XI, 799 p.
A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelmi statisztikájának árujegyzéke, 1992.
I-004-C-0057/1992

WINIECKI, J.: Privatisation debates in Poland before and after communist demise: a comparative perspective. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1991. 15 p.

Privatizációs viták a kommunizmus előtt és után Lengyelországban.

811973

YEARBOOK of tourism statistics, World Tourism Organization. Madrid. WTO. 1991. XIV, 168 p. + XVI, 767 p. Nemzetközi idegenforgalmi statisztikai évkönyv (WTO).

I-031-B-0148/1990/1-2

YILLIK imalat sanayi istatistikleri, 1988. Annual manufacturing industry statistics. Devlet Istatistik Enstitüsü. Ankara. DIE. 1991. XIII, 241, [8] p.

Törökország feldolgozóipari statisztikai évkönyve, 1988.

I-050-B-0046/1988

TÁRSADALOMSTATISZTIKA— EGÉSZSÉGÜGY—KULTÚRSTATISZTIKA

AFRICAN socio-economic indicators, 1988. Economic Commission for Africa. Addis Ababa. UNECA. 1991. 69 p. Afrika társadalmi-gazdasági jelzőszámai, 1988.

I-069-B-0009/1988

ARNAL, N.—DUMONTIER, F.—JOUET, J.: Equipements et pratiques de communication: Enquête „Loisirs” mai 1987 — mai 1988. Paris. INSEE. 1991. 194 p.

A kommunikáció szerkezete és gyakorlata. Az 1987—1988. évi franciaországi felmérés adatai.

I-033-B-0405/122-123

BARNEHAGER, 1990. Kindergartens. Oslo [etc.] Stat. Sentralbyrå. 1991. 57 p.

Norvégia óvodái, 1990.

I-040-B-0118/1990

CRIMINALITEIT en strafrechtspleging, 1989. Criminality and criminal justice. Centraal Bureau voor de Statistiek. 's-Gravenhage. CBS. 1991. 112 p.

Hollandia igazságügyi és bűnügyi statisztikája, 1989.

I-037-B-0165/1989

DAWSON, D. A.: Family structure and children's health: United States, 1988. Hyattsville. Md. DHHS. 1991. IV, 47 p. Családszerkezet és a gyermekek egészségi állapota az Egyesült Államokban, 1988.

I-072-C-0347/178

DESPLANQUES, G.—RATON, J.—THAVE, S.: L'activité féminine. Paris. INSEE. 1991. 96 p.

A nők foglalkoztatottsága Franciaországban.

I-033-B-0405/118

ESTADÍSTICA sobre las actividades en investigación científica y desarrollo tecnológico, 1988. Instituto Nacional de Estadística. Madrid. INE. 1991. 102 p.

Spanyolország kutatás-fejlesztési statisztikája, 1988.

I-034-B-0120/1988

FAERDELSUHELD, 1990. Road traffic accidents. Danmarks Statistisk. København. Danmarks Stat. 1991. 143 p.

Dánia közúti közlekedési balesetei, 1990.

I-039-C-0053/1990

FAMILIE- og yrkesundersøkelsen, 1988. Family- and occupation survey, 1988. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1991. 187 p.

Norvégia családi és foglalkoztatási helyzete, 1988.

I-040-B-0044/959

HÄLSAN i Sverige: Hälsostatistik årsbok, 1991—1992. Health in Sweden Stockholm. SCB. 1991. 288 p.

Svédország egészségügyi statisztikája, 1991—1992.

I-041-C-0242/1991-1992

HEALTH and personal social services statistics for England, 1991. Department of Health and Social Security. London. HMSO. 1991. 153 p.

Anglia egészségügyi és személyi társadalmi szolgáltatásainak statisztikája, 1991.

I-036-B-0323/1991

HÜBNER, P.: Die Kultur der Sowjetunion an der Schwelle zur Marktwirtschaft. Schwierige Ausgangslage und neue Probleme. Köln. BIOst. 1991. 50 p.

A Szovjetunió kultúrája a piacgazdaság küszöbén.

812139

KRIMINALSTATISTIK, 1990. Criminal statistics Danmarks Statistik. København. Danmarks Stat. 1991. 129 p. Dánia bűnügyi statisztikája, 1990.

I-039-B-0043/1990

MATERNAL and child health in Bolivia. Report on the in-depth DHS survey in Bolivia, 1989. A Elisabeth Sommerfelt et al. Columbia, Md. IRD. 1991. XII, 141 p.

Anyák és gyermekek egészségi állapota Bolíviában: az 1989. évi mélységi DHS-vizsgálat jelentése.

812177

PETRIE, M.—STURM, P.: Old age income maintenance. Basic problems and alternative responses. Paris. OECD, 1991. IV, 72 p.

Az időskorúak jövedelmi helyzetének jellemzői.

811938

RÄTTSSSTATISTISK årsbok, 1991. Yearbook of judicial statistics. Stockholm. SCB. 1991. 233 p.

Svédország igazságügyi statisztikai évkönyve, 1991.

I-041-C-0224/1991

SOCIAL security statistics, 1991. Department of Health and Social Security. London. HMSO. 1992. 379 p.

Nagy-Britannia társadalombiztosítási statisztikája, 1991.

I-036-B-0255/1991

STATISTICHE culturali, 1988. Istituto Centrale di Statistica. Roma. ISTAT. 1991. 150 p.

Olaszország kultúrstatistikája, 1988.

I-032-B-0189/30

STATISTICHE giudiziarie, 1989. Istituto Centrale di Statistica. Roma. ISTAT. 1991. 726 p.

Olaszország igazságügyi statisztikája, 1989.

I-032-C-0200/37

STRASSENVERKEHRSUNFÄLLE in der Schweiz, 1990. Bern. BFS. 1991. 104 p.

Svájc közúti közlekedési baleseti statisztikája, 1990.

I-031-B-0237/1990

TRAFIKSKADOR, 1990. Traffic injuries. Stockholm. SCB. 1991. 90 p.

Svédország közúti közlekedési balesetei, 1990.

I-041-C-0240/1990

VADEMECUM gezondheidsstatistiek Nederland, 1992. Vademecum health statistics of the Netherlands. Centraal Bureau voor de Statistiek. Ministerie van Welzijn. Volksgezondheid en Cultuur 's-Gravenhage. CBS. 1992. 238 p.

Hollandia egészségügyi statisztikai zsebkönyve, 1992.

I-037-C-0064/1992

VAN delikt tot straf. Statistisch overzicht, 1990. From offences to punishment. Central Bureau voor de Statistiek. 's-Gravenhage. CBS. 1991. 34 p.

A bűnesetek és büntetések alakulása Hollandiában, 1990.

I-037-D-0005/1990

DEMOGRÁFIA

KUOLLEISUUS: Kuolleisuus- ja eloonjäämistauluja. Mortality, 1981—1985. Helsinki. Tilastokeskus. 1987. 69 p.

Finnország halálozási adatai. Halandósági táblák, 1981—1985.

I-043-B-0142/1981-1985

UNFPA, 1990. Report of the United Nations Fund for Population Activities. New York. UNFPA. 1991. 82 p.

Az ENSZ Népesedési Alapjának (UNFPA) évi jelentése, 1990.

471571/1990

VÄESTÖNMUUTOKSET kunnittain, 1989. Vital statistics by municipality. Helsinki. Tilastokeskus. 1991. 140 p.

Finnország népmozgalmi statisztikája községek szerint, 1989.

I-043-B-0127/1989/3

VÄESTÖRAKENNE, 1990. Structure of population. Helsinki [etc.] Tilastokeskus. 1991. 136 p.

Finnország népességstruktúrája, 1990.

I-043-B-0221/1990

VÄESTÖRAKENNE ja väestönmuutokset, 1988. Structure of population and vital statistics. Helsinki. Tilastokeskus. 1991. 107 p.

Finnország népességstruktúrája és népmozgalmi statisztikája, 1988.

I-043-B-0127/1988/1

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

DEMO
GRAFIE

revue pro výzkum populačního vývoje

A CSEH ÉS SZLOVÁK SZÖVETSÉGI
STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 1. SZÁM

Kucera, M.: Az 1991. évi népszámlálás, épület- és lakás-összeírás előzetes eredményei.

A Csehszlovák Demográfiai Társaság XXII. konferenciája: Csehszlovákia demográfiai helyzete Európában és a világban.

Drbohlav, D.: Hová és miért? Mely városokat és régiókat preferál Prága lakossága.

Srb, V.: Szüksége van-e Csehszlovákiának népesedési politikára?

Ales, M.: Népesedési politika — igen vagy nem?

Rabusic, L.: Népesedési vagy családpolitika?

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 4. SZÁM

Binder, D. A.: Keret nem-válaszokkal terhelt kategorikus adatok elemzéséhez.

Little, R. J. A.: Következtetés felvételi súlyokkal.

Szilágyi, Gy.: Klaszterelemzés nemzetközi összehasonlításokban.

Hagnell, M.: A termékenység, a felnőttthalalozás és a reálberek többváltozós idősor-elemzése Svédországban 1751 és 1850 között: két különböző módszer összehasonlítása.

Myrskylä, P.: Cenzus kérdőívvel — cenzus regiszterek és adminisztratív nyilvántartások felhasználásával.

Schafer, J. L.: A hiányzó adatok kezelésének összehasonlítása utólagos számbavételi programoknál.

Ingham, L. H.: Természeti erőforrás és környezeti elszámolás a nemzeti számlákban.

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS
GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 249. SZÁM

Marchand, O.: Munkanélküli statisztika: mélyülő szakadék az utóbbi öt évben.

Cézard, M. — Meron, M. — Roth, N. — Tonelli, C.: A munkanélküliek összetétele és meghatározása.

Dumartin, S. — Marchand, O.: 1988—1990: 700 ezer új munkaalkalom, 300 ezerrel kevesebb munkanélküli.

Bourdet, Y. — Persson, I.: Ifjúsági munkanélküliség és a munkaerőpiac: Franciaország és Svédország esete.

Rouault-Galdo, D.: Kilábalás a munkanélküliségből és ami ezt hátráltatja.

Despointes, H. H.: A munkavállalás két kulcsszava: szakmai és területi megfelelés.

Goux, D.: Az előmenetel jelentős lassulása.

Maurin, E.: A perspektívák beszűkülése és a munkaerőpiac egyensúlyhiánya.

Le Goff, E. — Le Pluart, A.: 1985 óta nőtt a munkaerő-forgalom.

Cohen-Solal, M. — Descours, L. — Deschamps, L. — Jacquot, A.: Alternatív ingázók: a munkaerőpiac módosító tényezője.

1992. ÉVI 250. SZÁM

Az 1982—1991. évi cikkek repertórium.

1992. ÉVI 251. SZÁM

Rabin, B.: Növekvőben a házasságon kívül születettek száma.

Louvet, C.: A bérléstől a tulajdonlásig: a lakások újraelosztása.

Bessy, P.: Minden hatodik háztartás kap lakástámogatást.

Cette, G. — Szpiro, D.: Jövedelmezőség és termelékenység a cég méretének függvényében.

JOURNAL OF THE

ROYAL STATISTICAL

SOCIETY

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA (A SOROZAT)

1992. ÉVI 1. SZÁM

McPherson, K.: A nemzet egészsége.

Moore, P. G.: Az Országos Statisztikai Bizottság.

Plackett, R. L.: Herschel a becslésről.

Paterson, L.: A felvételi lehetőségek változása a skót iskolákból származó, leendő egyetemi hallgatók körében 1970 és 1988 között.

Mills, T. C. — Mills, A. G.: A szezonális minták modellezése a brit makroökonómiai idősorokban.

Geary, D. N. — Huntington, E. — Gilbert, R. J.: Négy fogklinikai kísérletből származó többváltozós adatok elemzése.

Holmes, D. I.: A mormon biblia és az azzal összefüggő szövegek íráselemzése.

Martin, J. — Elliot, D.: A rokkantság súlyosságára vonatkozó általános mérték létrehozása az OPCS rokkantsági felvétele esetén.

Sillitoe, K. — White, P. H.: Etnikai csoport és a brit cenzus.

POPULATION

A FRANCIA DEMOGRAFIAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 5. SZÁM

Franciaország demográfiai helyzetéről készült 20. jelentés.

Bonvalet, C. — Lelievre, E.: Mobilitás Franciaországban és a Párizsba irányuló vándorlás 1945 óta: Párizs mint szűrő.

Reher, D. S.: Népeség és gazdaság a XVIII. századi Mexikóban: az éves fluktuáció elemzése.

Munoz-Perez, F.: Házasságon kívüli születések és házasság előtti terhességek Spanyolországban 1975 óta. Regionális trendek és változatok.

Etchelecou, A.: Demográfiai átmenet és a vámrendszer a francia Nyugat-Pireneusokban.

Ewright, R.: Egyszülős családok és a szegénység Franciaországban.

Dumont, G.-F. — Descroix, P.: A generációk befejezett termékenységének alakulása Franciaországban, 1928 — 1939.

El-Badry, M. A.: Jomard és az egyiptomi demográfia.

Courbage, Y.: Gazdasági visszaesés, a női foglalkoztatás növekedése és a halandóság csökkenése Marokkóban.

Nicholson, B.: A két népszámlálás közötti időszak hossza és a nem nyilvántartott vándorlási adatok hatása.

1991. ÉVI 6. SZÁM

Blayo, Ch.: Kohorszok és alkohorszok kiválasztása: általános szabályok és alkalmazásuk az abortuszok esetére.

Sardon, J.-P.: Segítség az elemzéshez: a házasságkötési gyakoriság vizsgálata.

Péron, Y.: Egyedülálló személyek házasságkötési gyakoriságának indexei.

Calot, G. — Caselli G.: Halandóságítábla-szerkesztés. Az arányszámok konvertálása halálozási valószínűséggé.

Prioux, F.: Termékenység a házasság korai szakaszában.

Courgeau, D.: Demográfiai előrejelzés a vándorlás figyelembevételével.

Valkovics E.: Egy indirekt módszer különböző felhasználásai a demográfiai modellezésben.

Hoem, J. M.: Javított indirekt standardizálás és alkalmazása a válási kockázat vizsgálatában Svédországban.

Henry, L.: Észrevételek a demográfiai helyzetről készített tanulmányhoz.

Blayo, Y.: Politikai események és a születési arány Kínában 1950 óta.

Monnier, A. — Rychtarikova, J.: Hogyan osztották Európát Keletre és Nyugatra.

Pinnelli, A. — Mancini, P.: A kamaszkorig bekövetkező halálozás nemek szerinti eltérései Olaszországban.

Légaré, J. — Desjardins, B.: Egyszülős családok. Egy modern koncepció vagy egy régi realitás?

Festy, P.: A demográfiai előrejelzés elvei és gyakorlata.

Rallu, J.-L.: A Forma 1-es autóvezetők kiválasztása.

Schweizerische Zeitschrift für

Volkswirtschaft und Statistik

A SVÁJCI STATISZTIKAI ÉS KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 1. SZÁM

Kohli, U.: Termelés, külkereskedelem és a földrajzi feltételek: Svájc, 1948 — 1988.

Kugler, P.: A GNP állandó komponense és a fogyasztás: eredmények egy svájci egyváltozós elemzésből.

Wasserfallen, W. — Stucki, Th. — Jacobs, A.: Opció-szüneteltetés becslése.

Iten, R. — Maibach, M.: Bejárás költségek Zürich városában és agglomerációjában.

Vogt, A.: Johann Heinrich Waser mint közgazdász, statisztikus és a biztosítási ügyek úttörője (születésének 250. évfordulója alkalmából).

**PRZEGLĄD
STATYSTYCZNY**

A LENGYEL KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG STATISZTIKAI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 2. SZÁM

Domanski, Cz.: Edward Rosset (1897 — 1989).

Welfe, A.: Az egyensúlyhiány modellezése.

Osiewalski, J. — Szreder, M.: A keresleti függvény paramétereinek Bayes-féle becslése állandóan elégtelen kínálat esetén.

Kolupa, M. — Radzio, A.: Differenciál kompenzátorok és a Stone-féle theorem.

Tabeau, A.: Egy ökonometriai modell paramétereinek koincidenciája és értelmezése.

Kot, S. M. — Podolec, B.: Homogén Markov-láncok a jövedelemelosztás elemzésében.

Malarska, A.: Fejlesztési intézkedések alkalmasságának becslése bonyolult folyamatok hierarchizálásához.

Banek, T. — Baltowski, M.: Nagyvállalat termelésirányítása bizonytalan feltételek esetén.

Sikora, W.: Változók lépcsőzetes elemzési módszere osztott programozási feladatban.

Kowalewski, J. — Sawala, A.: Heurasztikus eljárás didaktikai foglalkozások grafikonjának javítására.

**STATISTICAL
JOURNAL**AZ EGYESÜLT NEMZETEK
EURÓPAI GAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
FOLYÓIRATA

1991. ÉVI 3—4. SZÁM

Bevezetés — A statisztika marketingje.

Appel, S.: Különböző felhasználói csoportok szolgáltatási igényei.

Goedegebuure, R. V. — Overgaag, P. H. A.: A hivatalos statisztika felhasználóinak osztályozása.

Szilágyi Gy. — Vadnai T.: A statisztikai szolgálat újralfogalmazása a változó társadalmi-gazdasági viszonyok függvényében.

Brackstone, G. J.: A statisztikai szolgálatok feladatai a felhasználói igények kielégítésére.

Bader, E.: A statisztikai munka változó feltételei Ausztriában és azok következményei a hivatali szervezetre és teljesítményre.

Rorstad, K.: PC-k használata a statisztikai elemzésben és modellépítésben.

Pepela, P. — Dumitrescu, I.: A statisztikai szolgálatok feladatai Romániában területi szinten.

Fellegi, I. P.: Marketing tevékenység a Kanadai Statisztikai Hivatalban.

Laihonen, A.: Marketing a statisztikai szolgálatban: néhány finn tapasztalat.

Wright, J. B.: A statisztika megjelenése a sajtóban és a nyilvánosságban: brit tapasztalat a Központi Statisztikai Hivatal 1989. júliusi átszervezése óta.

Zeisset, P. T.: Az 1987. évi gazdasági összeírások marketingje.

Peeva, V.: A statisztikai információ és szolgáltatások marketingje.

Rivet, J.-P.: A statisztikai termékek költségei és árai: az EGB-tagországok gyakorlatának áttekintése.

A CSEH ÉS SZLOVÁK SZÖVETSÉGI
STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 1. SZÁM

Norwoodová, L.: A statisztikai hivatal fő feladatai a piacgazdaságban.

Jilek, J.: A csehszlovák állami statisztika az Európába vezető úton.

Balik, L. — Ctrnact, P. — Morávková, S. — Vorlová, H.: Az 1991. évi népszámlálás, épület- és lakásösszeírás előzetes eredményei.

Tírják, M.: A halandóság alakulása főbb halálokok szerint a Szlovák Köztársaságban.

Statistische Hefte Statistical Papers

NEMZETKÖZI ELMÉLETI ÉS ALKALMAZOTT
STATISZTIKAI FOLYÓIRAT

1991. ÉVI 3. SZÁM

Lütkepohl, H. — Theilen, B.: Többváltozós ferdeség és csúcsosság mértékei a nem-normalitás teszteléséhez.

Gopal, G. — Chandra, S. K.: Egy magasabb rendű, szimultán lineáris expozív modell együtthatóinak becsléséről, idő-sorpárt generáló mozgó átlagos hibákkal.

Silber, J.: Egyenlőtlenség-indexek mint különbözőségi mértékek: egy általánosítás.

Bruhn, M. — Suhr, W. K.: Pontos kétoldalú Lieberman — Resnikoff-féle mintavételi tervek.

Tomizawa, S.: Egyenletes asszociáció + kétátlós paraméteres modell és annak alkalmazása foglalkozásmobilitási táblákra.

Tez, M.: Megbízhatósági korlátok a Michaelis — Menten kinetikai modellre.

Schneeweiss, H.: Megjegyzés egy lineáris modellhez, hibákkal terhelt változókkal és trenddel.

1991. ÉVI 4. SZÁM

Beinert, M. — Trautmann, S.: A német részvények hozamának modelljei. Statisztikai vizsgálat.

Bühler, W. — Schulze, M.: A futamidő-szerkezet átmeneti viselkedésének becslése.

Geske, R. — Torous, W.: Az opciós ármegállapítás hibái.

Krämer, W. — Runde, R.: A törzsrészvények hozamának autokorrelációs vizsgálata.

Lassak, G.: A kamatlábak futamidő-struktúrájának becslése a német állami járadékkötvények esetében.

Naggl, W.: Árfolyam-előrejelzés és a külföldi valutapiac hatékonysága.

Pflaumer, P.: A német opció-szelvények értékelése. Empirikus vizsgálat.

Schlag, Ch.: A megtérülési ráta változatai néhány német részvény esetében.

1992. ÉVI 1. SZÁM

Kirchgässner, G. — Wolters, J.: Az idő szerinti aggregálás következményei két idősor közötti kapcsolatra.

Johnsson, T.: Egy eljárás lépéenkénti regressziós elemzéshez.

Md-Yusof, S. — Rigdon, S. E.: Becslések összehasonlítása normális eloszlásvégek arányára.

Tu, D. — Zhang, L.: Jackknife és bootstrap módszert használó statisztika aszimmetriájának becsléséről.

Mahmoud, M. — Maswadah, M. S.: Strukturális következtetés Pareto-féle eloszlás paramétereire vonatkozóan.

Hürlimann, W.: Átlagra vonatkozó paraméter ortogonalitás.

Gleissner, W.: Az Eichhorn-Voeller axiómákkal jellemzett árindexek paraméterezése.

Chandra, K. S. — Sampath, S.: Markov-féle mintavétel segédinformációk felhasználásával.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 2. SZÁM

Bartunek, E.: Részmunkaidőben foglalkoztatottak 1974 és 1990 között.

Wolf, W.: Új indexsorok a nem önállóan foglalkoztatottak tényleges keresetének alakulásáról.

Dragosits, E.: Bértarifaindex, 1991. (Bázisév: 1986)

Dungler, H.: Lakásépítési költségek és a lakásépítés finanszírozása, 1990.

Janik, W.: Magán-személygépkocsik parkolási lehetőségei.

Simhandt, G.: A lakás és a munkahely környezeti feltételei.

Wolf, M. E.: Hulladékgazdálkodás a 10 000 lakosnál nagyobb lélekszámú községekben.

Göttl, F.: A mezőgazdasági és erdészeti üzemek száma 1990-ben: Alsó-Ausztria főbb adatai.

Meraner, A.: Élelmiszer-mérlegek, 1990 — 91.

Engel, I.: Ipari termékek gyártása, magas- és mélyépítés, nagy- és kiskereskedelem 1991. harmadik negyedévben.

Stübler, W.: Az 1988. évi adóreform Ausztriában a nemzetközi adóstatistikák tükrében.

Kniesz, J.: Az 1987. évi ipariadó-statisztika.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 1. SZÁM

Strohm, W. és munkatársai: Németország nemzeti terméke, 1991.

Angele, J.: Részvénytőzsde, 1991.

Beck, M.: Szociális segélyek, 1990.

Rosinus, W.: A személyijövedelemadó-fizetők megoszlása, 1986.

Renz, M.: Szövetségi és tartományi pénzügyi tervezés, 1991 — 1995.

Szenzenstein, J.: Az 1991. évi árak.

1992. ÉVI 2. SZÁM

Hartmann, N.: A lakberek elszámolása a nemzeti számlarendszerben.

Bretz, M. — Niemeyer, F.: Magánháztartások tegnap és ma.

Paul, Ch.: Halandóság regionális összehasonlításban.

Deckl, S. — Bechtold, S.: Lakóházépítés előregyártott elemekből.

Greulich, M.: Külkereskedelem, 1991.

Nicodemus, S.: Közúti balesetek a régi és az új szövetségi tartományokban, 1990.

Schmidt, L.: Megújítható állótoke-állomány, 1950 — 1992.

Ogrodowicz, G.: 1992. januári árak.